

Цитат на броя:

Ганчо Савов

Светът на светлото бъдеще

С надеждата
на безнадеждността
създадохте
идеи без идеали
човеци без човещина

ГАНЧО САВОВ – писател, преводач, учен, университетски преподавател, е единайсет години политически затворник (1974–1985). Стиховете му са писани на сръбски език в Старозагорския затвор, за да не си забравя специалността и съседите си! Днес се публикуват в превод на български език за първи път повод Дните на сръбската литература в България и като знак за започналото му осмо десетилетие.

*Всеки може сам, но по-добре
заедно със съседите!*

*Everyone can by themselves but it's
better together with neighbors!*

Българско частно списание за балканска литература и култура. Първо по рода си на полуострова, продължителна в „Балкани“ (1991–1993). Издава се успоредно с поредицата „Балканска библиотека“, (2002) на Издателство „Балкани“, основано 1991.

A private Bulgarian magazine for Balkan literature. First of its kind on the peninsula, a continuation of the *Balkani* newspaper (1991–1993). Published along with the *Balkan Library* series (2002) of Publishing House „Balkani“ since 1991.

Списание „Литературни Балкани“ е създадено от Жения Гроздева, Васил Гроздев (1982–2008), Георги Гроздев през май 2002 г.

ISSN 1312 – 014X

© **ЛИТЕРАТУРНИ БАЛКАНИ**
личности, литератури, култури

бр. 17, година VI, 2009

© Издателство „Балкани“, **основано 1991**
Управител Жения Гроздева

*Издателство „Балкани“, 1124 София, бул. „Цариградско шосе“ 47 А,
бл. Б, тел. 9445039, www.balkani.eu, e-mail: balkani@cablebg.net*

Съдържание

Конкурс за разказ	
ГЕОРГИ МИШЕВ, <i>Азбучни истини</i>	6
СИМЕОН ЯНЕВ, <i>Успехът е отложен за бъдещето</i>	10
ВИКТОРИЯ БЛАГОЕВА, <i>Госпожата и майсторът на мебели</i> ...	12
ЕМАНУИЛ А. ВИДИНСКИ, <i>Егон и тишината</i>	16
АННА-МАРИЯ ИВО ИВАНОВА, <i>След теб, Остава</i>	20
АЛЕКСАНДРА ИНГИЛИЗОВА, <i>Блок</i>	27
ВЛАДО ТРИФОНОВ, <i>Художникът</i>	32
ЯНИЦА РАДЕВА, <i>Арахнофобия</i>	39
ИВАН СУХИВАНОВ, <i>Тишина</i>	45

Сръбски хумор, сръбска проза и поезия

ВЛАДО БУЛАТОВИЧ-ВИБ, <i>По следите на признанието</i>	49
МАТИЯ БЕЧКОВИЧ, <i>За глупациите</i>	57
РАДИВОЕ БОИЧИЧ, <i>Телевизионен диспут</i>	59
ЯСМИНА БУКВА, <i>Болтове, краставици и прасенце</i>	61
МИРОСЛАВ ВЪРЖИНА, <i>Избори</i>	64
БАНЕ ЙОВАНОВИЧ, <i>Европа</i>	66
ДРАГУТИН МИНИЧ – КАРЛО, <i>Менажер</i>	67
ПЕТЪР СТАНИШИЧ, <i>Как да прецакаш електроснабдяването</i>	70
ВИТОМИР ТЕОФИЛОВИЧ, <i>Референдум</i>	72
АФОРИЗМИ	74
МИЛОРАД ПАВИЧ, <i>Романът като държава</i>	77
ДАВИД АЛБАХАРИ, <i>Необикновени разкази</i>	83
МИХАЙЛО ПАНТИЧ, <i>Този път за болката</i>	96
ФИЛИП ДАВИД, <i>Малките патенца</i>	113
ВИДА ОГНЕНОВИЧ, <i>Отровно мляко от глухарче</i>	117
ДАНИЛО КИШ, <i>Творчески авантюризъм</i>	138
ЙОРДАН ЕФТИМОВ, <i>Писателската колония в Сичево</i>	143
ЗОРАН ВУЧИЧ	154
РАНКО РИСОВИЧ	155
МИРОСЛАВ ТОДОРОВИЧ	156
За първи път на български език	
ГАНЧО САВОВ	
<i>Песни от затвора</i>	159

ГЕОРГИ ГРОЗДЕВ

<i>Думи за Вера Мутафчиева (1929 -2009)</i>	166
---	-----

Клуб на читателите на издателство „Балкани“ – имена и книги	
„Достопочтеното шимпанзе“, Георги Марков, Дейвид Филипс	
ЙОРДАН ВАСИЛЕВ	
Надсмешка над политиката	171
МИЛЕНА КИРОВА	
Политикът - това съвършено животно	174
ЙОРДАН ЕФТИМОВ	
Министър-председателят е маймуна	176

ФИОНА САМПСЪН, Великобритания	
Който обича, винаги губи.....	178
Книга под печат: „Остров на сушата“, избрана поезия	
БОГОМИЛ ГЮЗЕЛ, Македония	
Не получих награда за най-добър ученик	187
БОЖИДАР КУНЧЕВ	
За участието човеишка	200
ДОЙНА РУЩ, Румъния.....	206
ЛИЛИЯ КИРОВА	
Принос в изследването на албанската литература.....	210
Роман на 2008 г. „Фото Стоянович“.....	214
Премиера в София на „Торинска комедия“	
МИХАЕЛ КРЮГЕР, Германия.....	219
За самоизмамата и истината	222
Нова поетична книга на Роман Кисъов „Гласове“	
ЕФТИМ КЛЕТНИКОВ, Македония	
Теургическа поезия на Словото	227
ПЕНКА АНГЕЛОВА	
Перо в крилете на Европа.....	239
ЮЛИАН ЖИЛИЕВ	
Sursum Corda.....	233

Германия

ИЛИЯ ТРОЯНОВ, Сигнал срещу яростната забрава	236
ЦВЕТА СОФРОНИЕВА, Седемнайсет извора	246
МИХАЕЛ КРЮГЕР, Селско кино	258
ВУЛФ КИРСТЕН, Малко пътувал	264
ЯН РЪОНЕРТ, Софийско слънце	266

Македония

МИХАИЛ РЕНДЖОВ, Изгнаник на огъня	271
ФИМА КЛЕТНИКОВА, Писмена-знаци	282
РИСТО ЛАЗАРОВ, Снят на коалата	291

Гърция

ДИМИТРИС НОЛЛАС, Историите са винаги чужди	293
--	-----

Черна Гора

СРЕТЕН ПЕРОВИЧ	304
----------------------	-----

Босна и Херцеговина

ЙОСИП ОСТИ, Разговори с Изет Сарайлич	308
---	-----

Нестинарите - нов поглед

СТОЯН РАЙЧЕВСКИ	
Съборът при нестинарското светилище на Влахово	310

Приключи КОНКУРСЪТ ЗА КРАТЪК РАЗКАЗ на издателство „БАЛКАНИ“ и ОББ

Конкурсът за кратък разказ на съвременна тема по интернет за български писатели от страната и чужбина започна на 1 април 2009 и продължи до 30 септември 2009. Той стана част от проекта на Обединена българска банка „Любим литературен герой“. Свои разкази изпратиха 211 участници. Жури в състав: писателите Георги Мишев, Георги Гроздев и литературният критик проф. Симеон Янев отличи следните творби:

Първа награда не се присъжда.

Две втори награди по 800 лева:

Виктория Благоева (София), „Госпожата и майсторът на мебели“.

Емануил Видински (Бон), „Егон и тишината“.

Трета награда от 500 лева:

Анна-Мария Иво Иванова (Русе), „След теб, Остава“.

Четири поощрения по 200 лева:

Александра Ингилизова (Франкфурт), „Блок“.

Владо Трифонов (София), „Художникът“.

Яница Радева (Ямбол), „Арахнофобия“.

Иван Сухиванов (Бургас), „Тишина“.

Наградените разкази се публикуват в бр.17/ 2009 на списание „Литературни Балкани“. Първите трима автори получават покана от „БАЛКАНИ“ да предоставят за публикуване ръкопис на своя нова книга.

Наградените разкази ще бъдат публикувани и на уеб сайта на конкурса „Любим литературен герой“ на адрес www.lubimgeroi.net след излизането им в „Литературни Балкани“.

Поради големия интерес към конкурса се предвижда негово второ издание през 2010 година, за което ще бъде направена отделна обява.

Шейсет участници в конкурса са поканени на курс по творческо писане, организиран от издателство „Балкани“, като няма ограничение за участие и за всички останали желаещи. Очакваме ви на адрес:

bg_balkani@abv.bg

Записването за курса по творческо писане започва от 10 ноември 2009. Повече подробности на тел. 02/ 9445039, 0899 3690515.

ГЕОРГИ МИШЕВ

Азбучни истини

А.

Азбучна истина е, че късият разказ е в основите на българската литература. Вазов, Алеко, Елин Пелин, Г. П. Стаматов, Йовков, Чудомир... та до Радичков, Ивайло Петров, Ст. Стратиев. Върхът му е през 30-те години, когато Данаил Крапчев („Зора“) дава по пет хиляди лева на Йовков за един разказ – сума, равна на месечна заплата на банков чиновник. (Благодарение може би на този стандарт се появяват четири-пет сборника с разкази, най-хубавото в прозата на Йовков.)

Минало, забравено. Днес само два вестника печатат кратки разкази на цената на дневната надница на общ работник. Никакъв отзив. Никава критика. Никакво внимание на читатели, издатели, рецензенти. Един замрял литературен жанр. Или в състояние на клинична смърт.

Б.

Борис Априлов, един аристократ на духа, цял живот писа разкази – сряд тях има блестящи! – и остана в пълно затъмнение. Знае ли го някой днес? Знае ли някой разказите на Илия Волен? На Константин Константинов? Георги Райчев? Чавдар Мутафов? Борис Шивачев? „Някога“ на Дора Габе? „Ръж“ на Каралийчев?... На десет места студенти учат българска филология, има ли поне един доцент, който да води курс по българска проза? Ако знаете, обадете ми се.

В.

Веднъж, като ставаше дума за пари, един главен редактор ме попита колко трябва да „струва“ един разказ. Казах му: една тенекия сирене (25 кг по 5 лв.). Видя му се страшно много за нещо, което може да е написано за три часа или, да речем, за ден. А не знае, че един разказ може да е „носен“ цял човешки живот, преди да се роди; че трябва да е изпят като стихотворение; да се е получил от материя, минала под свръхналягане (душевно), както се получават сплавите в ония свръх-генератори...

Г.

Говорим за емоционалните подбуди за написването на разказ – да оставим парите и тенекиите... Да си спомним „На браздата“ на Елин Пелин: какъв спектър от чувства, каква артистичност. И каква интуиция у един начеващ автор – защото става дума за едно селянче без образование, но с вроден усет за литература. Точно емоцията, артистичността, възторга и отчаянието от живота ги няма в разказите за конкурса. Равни, прилично сресани четива, грамотни, компютърно прилични, на хартия холцфрай и дотук. Ако тия стотина заглавия са представителна извадка за равнището на днешната проза, поручик Галиций, налейте стакани, седлайте канях!

Д.

Дама, приятна на вид, заяви от екрана, че е стихоплетка: не е поетеса или литераторка, а пише текстове за фолк и поп певици и певци. Едноличен търговец по изработване на думи за песни с местни и вносни материали и със суровини на клиента. Не е шега, пуснете преди обед програма „Хоризонт“ и слушайте нашата родна продукция. След като от сто години българинът има майстори на стиха като Яворов, Лилив, Разцветников, Валери Петров, Иван Радоев, Алипиев, Борис Христов, сега се лее такова ниско качество мерена реч, че на човек му се иска да стане терорист, да

вдига във въздуха студия, пайнери, майнери и цели казарми от паразити, които изсмукаха живата кръв на българската поезия и я замениха с физиологичен разтвор.

Е.

– Е, стига, това е вече прекалено!... Какво общо има това с един обикновен конкурс за къс разказ? Общото се нарича традиция, приемственост или забърсване на миналото майсторство и заместването му със самомнение за непогрешимост и новоначалие.

Като чета конкурсните ръкописи, не усещам полъх на респект към майсторите предшественици. Сякаш не е имало наистина Чехов, Бунин, Йовков, Хемингуей, Платонов и тъй нататък... Всеки сяда на компютъра и почва да чука по клавиатурата като родоначалник на жанра, чука хладнокръвно, равнодушно и свършва внезапно, както е почнал, защото трябва да иде да обядва.

Не съм справедлив: полъх все пак се далавя, полъхът на вторичността. Секънд хенд, подражаването на чужди образци, на модни течения. Навремето механичното втурване към свободния стих съсипа поезията, доведе накрая чалгата и стихоплетството. Увлеченията по модното е стара болест на нашата литература. През плодотворното десетилетие, за което стана дума – 30-те години на миналия век, – много талантиви разказвачи са изменили на натюрела си, увлечени по Бромфийлд, Ремарк, Вики Баум, Кронин и т. н. Дарбата на Павел Вежинов остава неразработен рудник, само макар пробите от нея да са показали висок процент на скъпоценно съдържание. Димитър Димов открито се хвърля в сантиментално-сладникавия моден западен реализъм. Остава верен на корена си само Илия Волен и от цялото тогавашно поколение само неговата проза днес има стойност, устояла на инфлационните процеси на десетилетията...

Ж.

Желанието да критикуваш, да си откровен, не е привилегия на възрастта, а по-скоро патологично

състояние. Дял живот си мечтал за време, когато няма никой да пречи на желаещите да творят; вече ти се струва, че е настъпило такова време, а гледаш как идващите след теб влачат крака уж са свободни граждани, а нищо гражданско не съзираш в позициите им, в действията им (те дори не ходят да гласуват). В 80 процента от разказите героите са еднотипни: събуждат се, пият кафета, пушат, спомнят си нещо, водят вяли разговори, банални най-вече, дори без опити за философстване. Нещо като риалити разкази – случайна получила се форма, подсъзнателна.

Може би е някаква нашенска обломовщина – ако е съзнателно прокарана, нямам нищо против, но по-скоро е от безволевост, от немара към формата, към изпипването. Обяснението е: малкото четене, както при текстописците... (Вижте вечер в телеигрите: какво невежество! Не са чували дори за „Немили-недраги“, една „поетеса“, която се снимала гола върху Пенчо Славейков (паметника на площада), не знаеше кой е „той“, не ѝ „пукало“...)

3.

Завършвам с последно впечатление от текстовете: отсъствието на хумор, ирония в гледната точка на авторите. Никъде го няма, в тия стотина изпълнения, и е някак си странно във време на денонощни шоупрограми, на комици, зевзеци, царе на хумора, които се скъсват да ни размиват, странно е да четем в същото време белетристика в охладено състояние. Това впрочем се отнася и за литературата ни изобщо – колко хумористични книги са се появили през последния четвърт век, колко театрални или кинокомедии? Затова пък циничният език, откритите псувни и гадости са напълно легализирани и минават за хумор на българина.

Знам, че подобен „хумор“ ще последва и след като бъдат изчетени тези, така наречени, азбучни истини. Не съм критик или литературен законодател, нито пък съм осмият след седемте Седмочисленици; само казах като читател какво мисля за прочетеното дотук...

СИМЕОН ЯНЕВ

Успехът е отложен за бъдещето

Конкурсът на „Балкани“ е огледален образ на състоянието на българската литература от 10–15 години насам. Сега, както някога (но с много повече основания), тя се прави от „млади и стари“, но не възрастовото разграничение, а принципиални различия за нейното предназначение и характер са причината за съществуването на пропаст между двете групи на авторите ѝ.

Младите пишат сякаш преди тях никой не е писал, старите пишат сякаш в менталността и светогледа нищо не се е случило.

Почти двеста къси разкази, изпратени за конкурса, са прякната илюстрация на тази позната картина. Най-утешителното, което те вещаят, е, че в България независимо от демографската криза, независимо от емигрантския отлив и независимо от постоянно отлагания край на прехода пишещите са много.

Това не означава, че и в определена част от получените разкази на старите няма силна пластичност, отработена функционалност и безспорни разказвачески умения. Още повече че в конкурса срещаме имена на утвърдени автори, ако за професионализъм в България не е позволено да се говори, поне в смисъла, че тази професия не може да изхрани никого. Но и най-професионалният почерк в разказите на отдавна утвърдени имена не заличава следата на асинхронност в подходи, идеи и език. Старите вярват в чувствата на човека и в човешката съпричастност, изразена макар като ням

съчувствие. Но всяка история, разказана в тая тоналност, днес е асиметрична, тъй като доверието в чувствата е дълбинно подкопано и усъмнено.

Младите участници в конкурса не разчитат на чувства и виждат човека като самотен боец или жертва в обкръжение на враждебни или най-много безразлични себеподобни. Те ходят на хаджилък при самотата, на която се кланят ту с ревността на новопосветени, ту с безнадеждността на отчаяни, спасяват се в мистична мъгла и излизат оттам със самочувствието си.

Това не означава и че в разказите им (известни или напълно неизвестни) няма адекватни образи от днешния български живот и адекватен език, дори когато биографичните им справки твърдят, че авторите живеят в чужбина. В същото време не е много обнадеждаващо, че огромната част от получените текстове са репродукции или реминисценции на клишета, които вече цяло десетилетие се мултиплицират в интернет изданията и в повечето от вестниците и списанията.

Не е обнадеждаващо и това, че в епоха, предизвестна още от Ницше, в която иронията се прогласява като единствено възможен език, в повечето разкази няма нито капка ирония, да не говорим за автоирония.

Така или иначе конкурсът не прави значими открития и не вещае промяна на статуквото в литературата такава, каквото го познаваме от години.

Освен в едно отношение, което може би е достатъчно, за да изкупи всичко негативно. Мнозинството от участниците не само измежду тези, които вече са познати от печата и от интернет изданията, но и доста други, както личи от биографичните им справки, не са само белетристи, а и критици, преводачи, поети, драматурзи... Такова многообразие на интересите и на творческите реализации е възможно само за хора с широка култура и подчертани творчески амбиции.

Вероятно тогава успехът е само отложен за бъдещето.

Госпожата и майсторът на мебели

Майсторът на мебели пристигна навреме. Днес госпожата приемаше посетители и искаше да уговори някои промени в стаята за гости и в спалнята. Покани господин доверчиво и му показа един удобен фотьойл. Лицето ѝ излъчваше тъга, която тя разхвърляше професионално из цялата стая. Майсторът на мебели седна удобно и се взря в някакво свое неосъществено очакване за пролет. Бяха го повикали ненадейно и той предусещаше отговорността да бъде личен майстор на мебели.

Денят беше специален, благотворен по отношение на интериора. Отвореният прозорец прибираще изгледа отвън и причакваше умората на вятъра. Дамата беше сговорчива. Строеше самочувствието си от ярката светлина на слънцето и се криеше в патоса на меланхолията, когато трябваше да скрие подозрението, че някой може да подслушва. Искеше да поръча нов диван. Имаше изисквания към цвета и размера. Каза, че ще го сложи в антрето, за да могат гостите да се изчакват един след друг на него. Най-много посещения имало в неделя. През останалите дни обикновено прекарвала времето си в спалнята, докато офанзивата на вечерта не рискувала да я отегчи от самата нея. Дните ѝ се дялкали един след друг и тя живеела в очакване на промяна, неочаквана и семпла, която да загнезди ня-

Родена през 1972 година в София. Завършила чешка филология. Работила като преводач на документи, автор на рецензии, книжар.

колко стръка възторг в скучния ѝ живот. Днес освен с майстора, изглежда, нямало да се срещне с никого друго. И пак щяла да мълчи, а вятърът навън да озвучава меланхолията на сезона.

Диванът трябваше да бъде готов много скоро, преди посещението на психиатъра, който идваше веднъж месечно, обикновено в петък, любимия му ден от седмицата. Господжата покани майстора на мебели на чай и обсъди с него някои подробности. Диванът щеше да бъде червен и подвижен – на колелца. За изработката му щеше да се използва висококачествена естествена кожа. Няколко семпли възглавници щяха да го красят. Господжата се увлече в изискванията си. Искаше да достави удоволствие на психиатъра, който щеше да седне на него следващия петък – деня, в който тя разказваше за себе си. Дотогава щеше да си записва мислите в тефтерче. Беше събрала в един голям шкаф всичките си записки, които мълвяха и шумоляха под сурдинка в иносказателната слабост на полираното дърво да побира в себе си цял загадъчен свят.

Майсторът на мебели си записа нещо в бележника и допи чая си. Време беше вече да тръгва. Господжата любезно го изпрати до вратата. Обещаха си да се видят много скоро. После стана течение и апартаментът умерено въздъхна.

Диванът беше готов преди края на седмицата. Небрежно украсяващ коридора и всеки, който минеше край него, хвърляше върху му своя уморен поглед. Предизвикваше ласкави чувства у госпожата, която засядваше на него небрежното си внимание. Нещо ѝ подсказваше, че трябва да намери по-достойно място за тази мебел. Затова малко преди срещата с психиатъра нареди да го вкарат в гостната, до прозореца. Есенната светлина се излегна върху него. Облак смутено прехвърли носталгията си върху една от възглавниците, когато в стъпилия здраво на земята земен час отекна ехото на преструвка и затоплената чер-

вена кожа на дивана призова умората в късния следобеден час.

Психиатърът изпревари загадката на сумрака. Когато се настани удобно на дивана, както винаги, имаше своите обичайни въпроси. Госпожата седеше срещу него. Песимизъм чоплеше настроението ѝ в тези минути на изповед. Знаеше, че трябва да се справи със суматохата в главата си: черни препинателни знаци на тревога се скупчваха в настолната язва на скършената светлина след залез. Психиатърът винаги идваше след залез слънце като след угаснал въпрос в края на мелодраматичен ден. Между тях трептеше нестабилният авторитет на свещ. В мига, в който госпожата премълчаваше една обла дума, се позвъни и в гостната нахълта майсторът на мебели. Каза, че е забравил нещо много важно. Изглеждаше разтревожен и объркан. Госпожата го покани да седне на дивана. Видимо неспокоен, той подчини уважението си към официалната атмосфера, която витаеше наоколо. Но не трябваше в никакъв случай да сяда на дивана. В полумрака придобиваше очертание някаква загадка, а госпожата нямаше нищо против новодошлия, дори не се притесняваше да споделя узрелите си проблеми пред него, които на светлината на свещта тупваха беззвучно в джоба на вечерта.

Когато майсторът на мебели се прибрал вкъщи, си взел душ и се настанил на канапето в дневната. Лампионът с глухо произношение очаквал мрака. Пердетата разлиствали красив изглед към парка и дъбовата горичка. Книга върху масичката надушвала самотата. Нещо липсвало. Майсторът на мебели се чувствал осакатен в непредвидимия усет на връхчетата на пръстите му по велурената облегалка на канапето. Не разбирал! Да не би да е загубил... Чувствал се така, сякаш са отсекли и двете му ръце. Бил жив труп в дъното на интригата с причакващия следобед. Опитал се да поспи малко, но сънят не идвал, по-скоро разтварял действителността около него във вана с бяла и пуста

мисъл. Опитал се да хапне нещо, но залъкът заседнал като запетая в него. Накрая се опитал да прочете някой стих от книгата, но зениците му стъпкали петостъпния ямб, под който прохождала злъчна, но ароматна метафора. Пуснал телевизора и наконтена говорителка обявила падението на следобеда в дупката на медията. Можел да се полюбува на вятъра, но представлението, което той разигравал, дърпало кордата на хвърчилото, с което полетяла неговата... Изведнъж подразбрал какво не достига на следобеда. Някъде под хълма, изпреварил гостната на госпожата, в която се намирал диванът на майстора, пълзяла неговата душа и навярно се криела под пухкавите възглавници.

Беше толкова несъстоятелно да си помисли, че в момента душата му се е шмугнала или свила някъде там, където седеше психиатърът. И може би се е посмачкала. Но кой ли психиатър не би могъл да я приведе в приличен вид. Разбира се, че те не биваше да седат върху нея. Все пак беше майстор на дивани и ако всеки клиент вземе да се изляга върху ѝ, какво би останало от невъзможността да се диша.

— Ох! — изстена психиатърът. И стана ненадейно.

Госпожата съвсем не се възмути. Майсторът на дивани изглеждаше спокоен. А душата му, разглезена и недоверчива, непослушно беше подсказала за своето майсторско присъствие.

ЕМАНУИЛ А. ВИДИНСКИ

Егон и тишината

През едно лято дванайсетгодишният Егон открива магията на движението без звук. Прибира се винаги по-рано от училище, баба му е легнала на горния етаж за следобедния си сън и докато той сядва в хола с чаша лимонада в ръка да си почине малко от прашния път и друсането на училищния автобус, погледът му попада на малкото таванско прозорче в къщата отатък селската улица. Това е банята на Бергерови, в която всеки ден по това време се къпе голямата им дъщеря Линда. Егон е омаян не толкова от въображението си, което дорисува скритите части от тялото на Линда, колкото от движението, което не издава звук. Прекалено далече е, а и прозорецът е затворен и до момчето не достига никакъв шум. Чисти като мелодия движения без звук.

Това е друга тишина, казва си Егон и отпива от лимонадата. Тишина, която не дебне. Не ме е страх от нея. Тя се движи и не мълчи.

До края на учебната година, а после и по време на цялата ваканция той ще гледа къпещата се Линда, ще пие лимонада и ще се чувства щастлив и спокоен. До момента, когато един августов следобед баща му няма да го изненада, върнал се по-рано от работа. Ще влезе, ще види унесеня поглед на сина си, ще го проследи до

Роден във Видин на 27.06.1978 г. Завършва специалностите славистика и германистика в СУ „Св. Кл. Охридски“. Носител на наградата за разказ на Националния конкурс „Рашко Сугарев“ (2004). Автор на сборника с разкази „Картографии на бягството“ (2005) и на романа „Места за дишане“ (2008). От 2008 редактор в българската редакция на радио Дойче веле в Бон.

тясното таванско прозорче отвъд улицата и тихо ще излезе. Но Егон е дочул шум, който вече го е извадил от унеса му.

Александър ще остави случилото се без последствия. Няма да го коментира, нито ще го сподели с някого. Ако се случи някой ден отново да се прибере по-рано от работа, ще влезе в къщата шумно, за да има време синът му да се опомни и да излезе от захласа си.

Но бащата греши в преценката си. Сексуалното пробуждане на сина му преминава през усета за тишината. За тялото без звук, за безмълвната еротика на човешкото движение.

Егон ще срещне Линда осемнайсет години по-късно, на една своя изложба в Лайпциг. Ще я познае по тези плавни и тихи движения, които го очароват в детството му. Шумът наоколо вече няма да има значение, защото той ще си представя тишината, омекнала около жестовите. От дъното на галерията Линда ще му се усмихне. Двамата ще се избягват по време на цялата вечер, докато публиката не оредее и накрая Егон просто ще пристъпи към нея с лека усмивка и ще я покани на вечеря.

— Гледал си ме, докато се къпя? Не мога да повярвам.

— Всъщност гледах не толкова теб, то много не се виждаше, ами шуртящата по раменете ти вода, която не можех да чуя. Беше забавно.

— Никога не ми е хрумвало, че нещо може да се вижда. Всички се къпехме така. Дори баба ми.

— Доверието на селския живот.

— О, да — ще се засмее Линда с блеснали очи над чашата червено вино, — нещата и днес не са се променили.

— Искаш да кажеш, че когато си ходиш, отново се

къпеш на открит прозорец ли? Кажи кога се прибираш, да взема и аз да си отида.

Двамата ще се разсмеят, а Егон ще почувства необичайно за себе си освобождаване в еротичната игра.

Линда е с шест години по-голяма от него и по това време от живота си ще има зад гърба си един провален брак. На четиридесет и две ще се омъжи за много по-млад от нея мъж, журналист на свободна практика, който три години по-късно ще се самоубие с хапчета. Линда ще се премести в празната къща на своето детство, след като родителите ѝ са починали, и ще работи чрез интернет, като почти няма да напуска дома си. С времето ще се превърне в митологична фигура за децата в селото, както винаги се случва със самотните старици, които не си подават носа навън от къщите си.

Но сега Линда все още е на трийсет и шест години, привлекателна и малко тъжна, журналистка, която пише за два местни вестника и един голям национален седмичник. Ще изпият три бутилки вино и едва ще дочакат таксито да ги отведе у дома на Егон, за да се нахвърлят един върху друг със силата на натрупаните от детството общи спомени и тежестта на настоящата им самота.

Заради Линда Егон ще остане по-дълго в Лайпциг, отколкото е планирал първоначално. Връзката им ще бъде наситена с близостта на телата им и с разговорите по ресторантите навън. Ще се разхождат всяка вечер, ще приказват за всичко, ще посещават галерии и музеи, понякога ще минават през неговата изложба да се информират как върви, след това дълго ще се любят в апартамента ѝ и ще заспиват напълно изтощени.

Скоро Егон ще си даде сметка, че Линда взима хапчета. Когато се опитва да я заговори на тази тема, изразът ѝ ще стане стоманен, лицето ѝ ще се опъне като струна и от иначе красивите ѝ устни, издаващи толкова нежни и игриви тонове, ще изхвъркне едно неразбираемо съскане.

Към края на есента Егон ще се върне една привечер, за да я изведе според уговорката им на вечеря. Ще я намери просната на една страна, безмълвна, с пяна на устата и изцъклен, леко примигващ поглед. И тогава ще вдигне апарата си и ще я снима, преди да извика линейка.

Тук историята им ще свърши, а Егон ще унищожи по-късно направените фотографии на полуголата, полумъртва Линда, защото ще осъзнае, че смъртта е тишина.

АННА-МАРИЯ ИВО ИВАНОВА

След теб, Остава

Безсънна нощ без номер – от толкова инсомнични изпълнения разумът ми сякаш е загубил представа за последователността на числата, отхвърлил ред и природни закони. Монотонното скрибуцане на шнурчетата, разлюлявани и биещи се в твърдите щори, ме изкарва мързеливо от леглото. Флегматична и полусляпа в мрака, успявам да ударя коляно в малката масичка за кафе, която наругам тихичко със сънливия си шепот. Подчинявайки се сякаш на нечия недоловима за ухото команда, отварям скрина за меко одеяло, обличам кожата си яке върху оскъдната нощница, предназначена специално за летните нощи, и като в транс се понасям по коридора, извън апартамента, по стълбите към покрива на грубата панелка, поредния горд сувенир, напомнящ за социалистическото минало на градчето.

На покрива, подобно изнасилвач, тялото ми бива обгърнато от грубия поставгустовски вятър и потрепвам от студа, загърбвайки се още по-упорито с якето си. Одеялото постилам върху бетона и все така в транс се позиционирам върху него. Навън небето е в онзи оттенък на синьото с цвят на океанско дъно, който ти казва, че е прекалено късно да си лягаш, но и прекалено рано да ставаш, обособявайки си собствен часови пояс – зоната на Нищото. Аз съм може би единствената жива

Ученичка в 11 клас в МГ „Баба Тонка“, Русе. Участва в олимпиади по български език и литература с първи оценки в областта. Отбелязва, че разказът ѝ не е автобиографичен.

душа, която е посмяла да си покаже носа навън по това време, затова решавам, че несъмнено въпросното Нищо ми принадлежи; на мен и на никого друго. Стоим си аз и моето Нищо и за да е пълна експлоатацията, бъркам в джоба си и миг по-късно вече паля цигара.

— Щели да ме убият един ден, след като пуша от толкова млада — говоря си на глас, оглеждайки с любопитно презрение запалената цигара между пръстите ми. — Че какво няма?

Сякаш съществува нещо с гарантирано безопасна консумация вече. Често си мисля, че толкова сме напреднали в развитието на цивилизацията си, че сами си създаваме пречки, за да не губим интерес. Изпразвам главата си от всяка мисъл и отпушвам бавно от цигарата. И тогава нахлува ти.

Горчивият вкус върху езика ми, лекото парене неизбежно извикват в главата ми последния спомен за теб. Гърбът ти, отказващ да отговори на жалките ми опити за комуникация, затръшната врата и ароматът ти, останал в задушния вход. Вдишвам миризмата ти, тя изпъква ноздрите ми, като змия ловко се плъзва надолу по трахеята, просмуква се в дробовете ми и се окислява с малки, емоционални пожари в алвеолите ми, за да се пренесе в кръвта до всички части от тялото ми и ето те, ти си навсякъде в мен, за последен път. Ти си отрова, която черният ми дроб не може да неутрализира, преяждаш ми душичката безскрупулно и колкото и да крещя и да се бунтувам, не изветряваш, не изчезваш.

Дори сега, когато пуша, твоят вкус е това, което усещам. Ти си блокирал възможността на тялото ми да разпознава всичко друго, всичко, което не си ти. Ти си в мен, вкопчен в душата ми, а на заден фон чувам как „ще бъдем вечно вплетени, толкова сами, само аз и ти, вечно вплетени“ и преди да се усетя, сълзите уморено се стичат от очите ми, пролазват по страните и гаснат в ледения бетон.

Спомням си колко настоятелно беше вманиачен по мен, колко ме плашеше и как ме принуждаваше да из-

чезвам в някоя друга стая винаги, когато се засичахме на социално събиране. В един момент започнах да свиквам с лудостта ти и някак си престана да бъдеш толкова зловещ в очите ми. Започна да ми пълниш главата с песимистичните си идеи за света, за хората, за мен, за нас.

В наситени цветове, съвсем като истински, изплува споменът за онази вечер, когато ме изпрати. Вървахме един до друг в хладната нощ по булеварда и бяхме неговата единствена компания, шофьорите отдавна бяха се отказали от своите бръмчащи чудовища и спяха спокойно под завивките в домовете си. Ти се опита да разчупиш нощта, като застана в средата на едното платно и започна да крешиш към въздуха, небето и мен:

– Не знам кой те е изпратил, Ели, но ти си причината аз да съществувам!

– Дим, върни се обратно, откачалка такава! – скосих те аз. – Нещо може да те сгази!

И ти се върна, откликна на повика ми тогава. Продължих да вървя кротко до теб, мърморейки за тъпата ти постъпка.

– Мислиш си, че е много забавно, нали? Трябваше да те оставя да си викаш там и да те размаже нещо, тогава щеше да е забавно. Много забавно.

– Не бъди такава сухарка, Ели.

– С това, че съм сухарка, мога да живея. Ти си откачен. Това ми звучи доста по-животозастрашаващо.

– Май никой никога преди не е крещял името ти в 3 през нощта, а?

– Психар – отроних тихо, но доста по-спокойно и донякъде шеговито настроена, смятайки, че това бележи края на шантавите изпълнения за вечерта. Тогава стигнахме до моста, ти ме блъсна лекичко вляво към стената и горещите ти, нетърпеливи устни намериха моите. Свидетели на тази открадната целувка бяха само уличните лампи и влакът, прекосяващ над главите ни.

– Сега ще останем завинаги заедно.

– Дразнят ме суеверията ти.

Да, дразнеха ме. Дразнеше ме и тъпата ти романтика. Дразнеше ме начинът, по който имаше напълно погрешна представа как би ми се харесал най-много. Дразнеха ме толкова много неща, ала вкусът ти ми се услаждаше, мирисът ти гъделичкаше сетивата ми, пръстите ми потъваха в гъстата ти коса и знаех, просто бях сигурна, че няма да ти се наситя.

„дали ще се слееш с мен, дали ще се скрием в нощта, сладък е всеки момент, по-сладък от шоколад...“

Затъмнение в личното кино в главата ми, смяна на лентите.

А, да, първото ми гостуване у вас. Неуверено прекъсвам прага на стаята ти, ти затваряш вратата след мен. Имам само секунди да огледам хаоса наоколо – дрехи, компютър, принадлежности и произволни вещи, логично или нелогично присъстващи в стаята ти в пълен безпорядък, сякаш само незрялата ми любов я нямаше там, но ето я и нея, и докато осъзная колко малко време е минало, ти си около мен, понасяш ме леко към леглото като мъртво течение, абсолютно неустойчив си, обгърнат от миризмата на летен следобед и ароматни пръчици, разопаковаш ме внимателно с грубите си ръце и съм твоя. Противоречиво, пламенно, объркано, сладко, потресаващо, опияняващо, необосновано, горящо, зловещо, трепетно, незряло, безметежно, несправедливо, отдадено твоя. Откриваме тайната на живота, най-сладкото, най-дивото, най-първичното нещо, което толкова отличава възрастните от децата, поглъщаме го жадно, може би без да осъзнаваме колко много означава всъщност, оставяме зад гърба си; векове на благоприличие въздържание, о, колко се радваме, че не сме в 18-и век! Замръзваме в кадър и сме като в истински филм. Ние сме Ромео и Жулиета, Бони и Клайд, Луис Варгас и Бони Касъл, Ватман и Жената котка, Моника Белучи и Венсан Касел в Irreversible, аз съм Лолита, ти си моят похотлив Хумберт над мосто-

вете на Мадисън, ние сме всяка екранна двойка, всяко еротично клише, и същевременно сме напълно различни, любовта ни като на кино е заключена между пръстите ни, само наша и никой не може да ни я вземе. Любов без възраст, без граници. Влакове фучат над главите ни, орисвайки ни да сме винаги заедно, вечно вплетени, и ние сме Там, където всички влюбени отиват, аз съм Там с Теб и докато обвързваме душите чрез телата си, *„ограввай ме тихо, но кой ли разбира, разтваряш се в мен, но кой ли разбира, кой ли разбира?“*.

Развълнувана удрям пауза на собствените си мисли. Плаша се от детайлите, от това колко живописно е всичко. Казвам си, че трябва да забравя. Че всичко, което се е случвало, не означава нищо, защото всички го преживяват рано или късно. Но не е ли в това хубавото на любовта? Тя е някаква неразбираема сила, която те омагьосва да си мислиш, че си по-специален, че всичко ти е простено, че слънцето изгрява за теб, за да можеш да се наслаждаваш на човека до себе си и да гребете с пълни шепи от уникалното си щастие, защото *„нали светът се върти около мен и теб, нали времето спира за мен и теб“*. И всички преследваме това усещане, смятайки, че придава по-висш смисъл на съществуването ни, както и помага да се чувстваме по-добре спрямо себе си. Отчаяно, жалко, егоистично търсене. Типично човешко поведение. Простимо е. Езикът ми изтръпва на третата поред цигара, а може би е от студа. Усещам тялото си тромаво и сковано, почти като труп, чието сърце се е обявило за стачкуващо и бие напук на всеки останал бездействащ орган. И то се захранва от теб, циркулира в теб вместо моята собствена кръв. Присмивам се от името на лекарите наум, ако можеха само да видят каква смешна хомеостаза си имам! Спешна помощ, нуждая се от вливания на собствена индивидуалност, концентриран разтвор, благодаря!

Смея се лунатично на шегите си със себе си и моето Нищо се смее с мен. Слънцето не изглежда като да се кани да изгрее скоро. Тъкмо започва да ми се струва, че

ще се удавя в уединението си, виждам силует на тераса отсреща. Твоята тераса. Предимството и недостатъкът да сме съседни. Това внезапно нахлуване в частната среща между мен и Нищото ми предизвиква известно оживление у мен, разсънвам се, разтривам очи с тютюнени пръсти и се опитвам да видя дали това си ти.

Силуетът пали цигара с твоя маниер. Този до болка познат маниер, който съм изучавала с часове по чисто естетически причини. Подпира лакът на парапета и поглежда към моя блок. Към покрива. Към мен. Без и аз да знам защо, взимам запалката и я запалвам пред лицето си като прожектор. Силуетът прави същото. Ти си. Усмиваш се с любимата ми от твоите усмивки. Казваме си безгласно „наздраве“ с цигарите. Ти като че ли го смяташ за покана, изчезваш и минути по-късно вече стоиш с мен на одеялото. Зная, че аз бях изоставената, ти беше лошият, аз бях жертвата и във всяка една паралелна вселена най-естественото нещо би било да те бутна от покрива, както ти ме бутна от нашето облаче, да те оставя да паднеш и да се убиеш, както неведнъж ми се е искало да те беше прегазило нещо още онази нощ на булеварда, преди да започне всичко. Но ето те, най-после ми обръщаш внимание отново, стоиш до мен в тази вселена и ароматът и топлината ти ме заливат изцяло. Нескопосано ме прегръщаш, сам чувствайки, че е малко странна тази близост, настъпила след онази, голямата, която имахме месеци преди това. Усещам как започвам да се затоплям по твоя вина и се усмихвам благодарно.

И този път са моите горещи, нетърпеливи устни, които намират твоите, аз те притискам към бетона, отново е нощ, отново е студено, но сме заедно, както преди. Знам, че е само за малко и ще ми се изплъзне, но какво толкова? *„Обичам себе си, обичам само себе си, но страшно искам теб, безкрайно искам теб“*. Внезапно ти си студен, ти се дърпаш.

— Само този последен път, моля те, Дим. Дим, моля те?

Оставям се да ме използваш този път. Знам, че ще ме изхвърлиш след това, както ме изхвърли преди. Но не ми пука. Искам поне за една нощ отново да ме накараш да се чувствам добре. Ти ме прегръщаш изведнъж и от изненада изпускам цигарата върху крака си и ме прогаря. Хапливо и парещо неприятно усещане по кожата ми, което изгасяш нежно с ръка.

– Нощта ти отива – прошепваш и заравяш лице в мен за последен път. Тази нощ, за пръв път от много време насам, заспивам. Заспивам и сънувам всичките си грешки, всичките си влюбвания, теб. Събуждам се в късния обед с ужасно главоболие. Стаята ми си изглежда по същия начин.

– Да, Дим не би ми обърнал внимание, определено съм сънувала.

Тогава виждам пресния още белег от цигарата върху крака си. Белег, с който съм запечатала тази нощ, нашата история, нашия романс като писмо, което един ден може би ще открия в някой забравен ъгъл на бюрото си и старческите ми, опитни очи ще се наляят с носталгия.

Прибирам Ни в себе си, преглъщам Те, усмихвам се и продължавам с живота си.

АЛЕКСАНДРА ИНГИЛИЗОВА

Блок

Зад блока съм. Виждам градинки, грижливо поддържани градинки, тук-таме цветя, повечко домати, по метър-два високи дървени прътове, украсени с бели и червени панделки. Има пътечка до старо и очукано, но старателно лъснато BMW, над което е извисена една самотна улична лампа. Тя има задачата да бди над него вечер и да го пази от улични хулигани и евентуално, но малко вероятно, от крадци.

Пред блока играехме. Отпред беше огромният казан, в който през лятото няколко баби периодично се смениях и бъркаха лютеница. Носеше се такава миризма, която всеки от нас помни и никога няма как да забрави. В съботните или още по-добре в неделните ранни утра (когато още слънцето не е напекло навсякъде, когато все пак е имало още някого в леглото, който се опитва да поспи малко повече, тъй като нощта е била толкова гореща, че е по-добре да те нахапят десет комара, отколкото да затвориш прозореца, и не е могъл да се наспи, както трябва) се появява задружно семейство с три или четири постелки с персийски шарки под мишница и се запътва към необразното съоръжение за ту-

Родена на 09.03.1982 г. в Бургас. Завършва висше образование във Франкфуртския университет „Гьоте“ през 2008 г., специалност „Театър, филм и медии“. Работила в редакция на всекидневник, в екипите на няколко филмови фестивала в България и Германия, както и на панаира на книгата във Франкфурт на Майн. В момента живее във Франкфурт и работи на свободна практика.

пане на килими. И се започва една патаклама, едно чудо. Кънти това тупане и ехти, та чак през пет блока. Отнякъде се чува някой недоволен, който е сигурен, че не е единствен недоспал и говори от името на квартала, като намесва възпитание и някакъв си комитет.

Пред блока са и колите. Имаше спорове за гаражи или навеси някакви. Но не се стигна до тях никога. Основните цветове бяха жълт, червен, син, бял, зелен. Както ги чувате. Нямахме небесносиньо или тюркоазено, нито пък бордо. А марките – Лада, Москвич (много тачен), Жигула, Трабант (превърнал се в емблема на няколко политически системи), Волга – по-рядко, и някои други, които не се отличаваха много като качества от предходните. За всеки имаше място за паркиране, дума, по-късно придобила нов правопис, за съжаление все още не официално приет – паркирване. И никой не обръщаше внимание в колко свършва работа и дали ще може да си прибере колата, като стигне пред блока. Нямахме и състезания за място. То, мястото, просто си беше там, защото във вход най-много имаше по 5–6 коли и появеше ли се нов Москвич или Жигула, събитието се отпразнуваше по традиция пред телевизора със съседа на ракия и мезе. Но да притежаваш кола не значи само да я караш, а и да се грижиш за нея. Кофи с вода, по няколко, може би и направо бидончета са носили някои, за да не се налага стократно да се качват догоре, парцали, кърпи, всякакви пособия за миене, търкане, полиране и епопеята по миенето на колата започваше. Обикновено доста забавно за децата, със сигурност не толкова забавно за бащата, но работата си е работа, трябва да се свърши, за да може семейната ценност, купена веднага след като апартаментът е изплатен, да служи на фамилията още дълги години – лъскава и привлекателна. Определено по-приятни от калните локви, които остават след цялата процедура.

Отпред бяха и люлките, и пързалката. Имаше различни люлки. Най-смело беше да се качиш прав за ужас на всички майки и да се люлееш с всяка сила, толкова

силно, че люлката да се удари в горния лост, да се чуе тъп звън – тогава си победител. Но преди това краката ти на няколко пъти са се отлепили от седалката и летят в различна посока от тази на самата люлка. Но ти стискаш толкова здраво с двете ръце металните лостове, че пръстите чак посиняват и после, по време на вечеря, въпреки сапуна, все още миришат на метал.

Имаше малки и големи люлки. Имаше и пясъчник. Ходехме до други блокове, пресичахме широката улица, по която минаваше автобусът, значи опасна територия, но отивахме да играем на пързалката слон или си намирахме нови забавления. Важно беше да не се стъмни. Един път изровихме пред блока част от стар глинен съд. И решихме, че сме променили историята. А друг път пък толкова ни се караха, че звъним на съседката, а после се крием в асансьора, че дълго време нещата не бяха същите. Но не сме виновни ние, че звънецът беше от чужбина, мелодиите бяха девет, продължаваха, докато някой не отвори вратата, и всеки път различни. Толкова интересно за малки деца, но никой не разбра. Всички говореха само за възпитание, за шамари и уши. Тогава за първи път разбрахме какво е предателство.

Отзад имаше или игрище, или буренак, в който само най-смелите влизаха, защото се носеха легенди за зли невестулки, които само причаквали следващата си жертва. Там бяхахме от големите, гъсти паяжини под първите етажи и понякога, но само когато наистина се налагаше, се изправяхме или клякахме до стената, скътани в дъното.

В някои от входовете имаше чешми между етажите. Беше си направо лукс да живееш в такъв вход. Не се налагаше да обикаляш много с играчките, всички идваха при теб. И семейството беше по-спокойно, въпреки че тогава изобщо нямаше за какво да се притеснява. Другото предимство на някои входове беше двойният изход. Живееш ли в такъв, си много облагодетелстван. Викат ли те отзад, минаваш през задния вход. Отпред

са хората – излизаш отпред като цар, с гордо вдигната глава. А другите обикалят. Странна работа са били архитектурата и строителството тогава. В онова време, за което вече всички сте се сетили.

По-рано блоковете имаха лица и гърбове – пред блока, зад блока. Винаги се знаеше къде е лицето и къде е гърбът. Както се разпознава лицето на човек. Блокът беше отпорната точка, блокът беше целта. Знаеше се какво правиш, когато си пред блока, и какво, когато си зад блока. В блоковете имаше глъч и радост, викове, смях, кръсъци, срещи, цветя. Вратите бяха отворени, а ако те мързи да отидеш до супер, винаги можеш да помолиш съседката да ти даде някой продукт, защото след това нали все пак заедно ще вечеряте.

Сега има само метални врати горе и метални врати долу. Много домофони, въпреки че за това нововъведение се искаше много дълго време. Други още не могат да свикнат и предпочитат изобщо да не затварят вратите.

Но – липсващи, крадени крушки. Тряскане на врати, тропот по стълбите по никое време, сутрин фасове и купчини изчоплен слънчоглед от кварталните гамени. Ако си на втория етаж, не можеш да заспиш, докато не изслушаш всичките изплюти глупости и простотии от устата на младото поколение, а ако си на първия, просто от ужас да не нахълтат при теб, те е страх да заспиш.

На сутринта бабичките метат, преди да седнат на омърсените пейки. Само тези техни срещи май не са се променили. Може би само броят и видът им. Сигурно и режимът им. Към 11 часа се прибират, за да могат по-късно следобед да обсъждат сериалите. Празни жилища и изпочупени стъкла. Много решетки чак до третия етаж.

Пред блока няма вече люлки. Заградено е. Трета кооперация. Първата я построиха, вече е олющена. Новото строителство. Другата до нея, толкова голяма и така несъразмерно заема мястото пред блока, че вече трябва доста да се заобикаля, ако искаш да отидеш ня-

къде по права линия. Преди някои се оплакваха от брезата и кестена, правели сянка до шестия етаж. Опазихме ги. Сега съм сигурна, че се радват, че ги има, за да не се налага да гледат в банята на новодошлите отсреща, а и те самите да се чувстват по-усамотени.

Панелките издържали 40 години. Нашите може би и по-дълго щяха да издържат от тия новите кооперации. Но ако приемем, че блоковете преди са били живи или поне са живели щастливо заедно с обитателите си, то за това може би им е била предречена такава продължителност на живот. Но сега са мъртви. И отпред, и отзад – всичко е все едно. Няма лице или гръб. Няма аромат и невестулки, само кооперации и доматени градинки, които кой за красота, за да има някакво естетическо равновесие отпред и отзад, кой за собствена изгода поддържа. Но дори и тези шарении през лятото зад блока не променят нещата, изгнилото е вътре и то просто е започнало да се появява навън. Както мухълът – дори и да се опиташ да го заличиш, ще избие след няколко седмици и единствено основен ремонт би могъл да поправи щетите.

ВЛАДО ТРИФОНОВ

Художникът

Чудя ти се защо избра точно мен? Сигурно защото си по-умен от другите. Преценил си, че от изповед като моята ще станеш звезда. И наистина ще станеш, да го знаеш! Такива изповеди не се срещат всеки ден.

Откъде да започна? Може би за да разбереш как стигнах дотук, трябва да кажа как тръгна всичко. Да се върна в началото.

Ето нещо, което често сънувам. Малък съм, с нови дрешки, чистичък, сресан – ученик, някъде в първи клас. Слабичък, направо кльощав. В междучасие сме и едно момченце ми се хвърля отгоре. По-голямо е от мен и по-тежко, събаря ме на пода, а той намазан с подово масло. Търкаляме се ние насам-натам, аз целият съм се изпотил от зор, класът врещи за бабанката, и момиченцата също, а той ми натиска главата, още повече да се оплескам.

Тогавя се появи онова желание. Да ликвидирам дебелилото прасе отгоре ми, дето ме тормозеше, без да съм му направил нищо. Разбираш ли, нищо!

Исках да го осакатя завинаги, но още не бях готов. Това щеше да стане по-късно. Ще стигнем и дотам.

Журналист и кинодокументалист. Завършил Философския факултет на Карлов университет в Прага – „Театрални и филмови науки“. Специализирал е масмедии и сценарно писане. Сценарист и режисьор на документални филми с международни участия и отличия – „Хабери до поискване“, „Приказка от камък и дърво“, „Белият град“, „Черна стъпка-бяла длан“, „Мъртва зона“, „Маестро Аличко“ и „Раят с две лица“.

Та, измъкнах се аз някак си, седнах на дебелака и с две ръце го заблъсках по тиквата, ама бясно ти казвам. Колкото сила имах. Вече изобщо не мислех за изцапаните си дрехи. Блъсках и блъсках, и блъсках. Сега всички врецяха в моя полза. И момиченцата естествено.

Изглежда, детското у мен взе да умира още тогава, или може би по-късно, когато станах по-голям ученик.

И вече съвсем умря, когато ме взеха войник. Насила, защото не исках. Но не ме питаха. Е, добре, те се правеха, че са Родината, а аз се правех, че им служа. Истината е, че на тях изобщо не им пукаше за мен, нито пък на мен за тях.

Пратиха ме в планината да пазя един склад с продукти – салам, кашкавал, червен пипер и консерви. Да седя горе и да чакам някакви войници, дето щели да прокарат ток до някакво капепе на гръцката граница.

И седя аз горе и чакам половин година. В най-близкото село разменях червен пипер и консерви за хляб и джанковица.

Берях гъби, сърнели, ама огромни ти казвам, по поляните беше пълно с тях. Имах три рецепти: сърнели печени, слагах ги направо върху кюмбето, чашката им се напълваше със сок, леко посолявах и го изсърбвах. Фантастично! После сърнели с яйца, взимах ги от една баба от селото. И накрая сурови. Като ме мързеше да ги пека, направо ги лапах, както майка им ги е родила.

Нагъвах сърнели, пиех джанковица и служех на Родината. И тя на мен.

Хванеше ли ме носталгията, слагах цивилни дрехи и тръгвах за София. Косата ми беше пораснала, не можеше да се разбере войник ли съм, не съм ли, слизах на магистралата, спирах някой камион и хайде въщи. На нашите казвах, че за отлична служба са ми дали домашен отпуск. Вятър.

Един път без малко да ме хванат. Тъкмо съм се прибрал и след минути горе цъфва ротният с камион войници.

– Ти всичко си изял бе, редник! – кара ми се она и бърчи вежди.

– Тъй вярно – викам, – другарю майор, щото трябва нещо да се яде.

– Ми сега другите кво ще мачкат бе, редник – продължава она и двете му вежди стават една.

– Ами понеже тук въздухът е много чист и съответно апетитът...

Не ме дочака да се изкажа и ми заши такъв шамар, че ако имах кепе, щеше да ми хвъркне, ама нямах.

– Къде ти е кепето, редник? – пита майорът, а истината беше, че и аз не знаех.

Никога не съм мислил, че животът ми може да представлява интерес за някого. Винаги съм смятал, че чуждият живот е по-интересен от моя, затова се занимавах с другите. Внушавах си, че са такива, каквито на мен ми се искаше да бъдат.

Въобразявах си, че са най-добрите хора на света и си струва да ги рисувам. Карах ги да се погледнат с моите очи и те се поглеждаха. И се харесваха. Някои стигаха дотам, че променяха живота си, докато бяхме заедно.

Дали съжалявам? Не, не съжалявам. И ще ти кажа защо – защото всички са могли да бъдат такива, каквито ги показвах.

Истината е, че някои излязоха големи отрепки. Като онзи – учителя. Живееше с жена си на майна си в Родопите и ми разказваше за любовта, която изпитвал към нея. Как не била мръднала до ден-дневен. Задушевен един, развълнуван... – дореваваше ми се като го слушах.

– В крайна сметка какво излезе – човекът бил извършил кражба и за да не го съдят, хванал гората. Да се скрие от хорските очи, докато кражбата се позабрави.

Това ми го каза жена му, след като той вече беше я напуснал.

– И теб излъга. Накара те да повярваш какъв е читав, да да го нарисуваш. И ти се хвана.

– Добре, излъгал ме е, излъгал, а ти къде беше, че не каза истината? Кажи де? – питам я. Тя обаче седи насреща ми и мълчи.

Дотам ли съм бил наивен, че съм се оставял да ме лъжат? Не винаги. Понякога усещах, че украсяват, че премълчават някакви тайни, но това не ме притесняваше. Да не би аз да нямах за криене? Да не би да има човеци на този свят, дето да нямат гадости за криене? По-важното беше, че докато ги рисувах, тия хора се мъчеха да изглеждат свестни. Аз пък се мъчех да ги накарам да повярват, че са такива.

Обаче едно ще ти кажа: трябвало е повече със себе си да се занимавам, отколкото с тях.

Като гръмнах за първи път, изпитах облекчение. Отмъстих на един мръсник и всичко си дойде на мястото. Не ходех, направо хвърчах по улиците.

Когато гръмнах за втори път, още-повече ми хареса. Невероятно! – на мен, дето не бях посягал на муха. Нито на жена. Моята, лека ѝ пръст, веднъж не я цапардосах. Не че не е имало причина, но просто съм си такъв. Милостив, разбираш ли. И изведнъж каква стана! Пишовът ми даде власт. „Смит енд Уесън“ с алуминиев заглушител – само чуваш едно „пuff“ и толкоз.

Вече не бях никой. Бройка някаква, електорат някакъв. Вече бях никой. От мен зависеше кой да живее, кой да мре в тая държава. Влизах в моловете, заставах на най-скъпите щандове, оглеждах хората наоколо и си казвах: пазарувайте, мамка ви, щото утре може да ви няма.

Спрях да се ядосвам. Сега притежавах всекиго. Най-сладкото беше, че никой не подозираше каква беля съм.

Веднъж ме засякоха отдясно. Голяма черна джипка.

Добре бе, пич, викам, жив и здрав да си. Проследих го и го издупчих. От капачките надолу – цял пълнител му пуснах. После се прибрах и го нарисувах като ангел. Направих го с един крак и му сложих черни крила. Виждал ли си ангел с черни крила? Всички сме ангели с черни крила, но това е друг мохабет.

Вечер включвах телевизора и гледах разни предавания. Заплювах си най-мазните муцуни и взех един по един да ги вкарвам в болница. Последния го думнах тъкмо когато излизаше от телевизията. От разстояние, със заглушителя – плъсна се по корем и тъй остана. Красота! Отиде му цялото величие.

Придобих глад за гърмене. Мине едно денонощие, две и вече ме засърбяват ръцете. Ставам посред нощ, вземам книга, уж да се разсея, ама не става. Акълът ми все там, в пищова.

Четях Библията, дано ми мине меракът за трепане. Ама не.

Патроните купувах маскиран. На какъв ли не съм се правил. И на Дядо Коледа съм се правил. Всеки път бях различен, веднъж с мустаци, веднъж с брада.

За мен светът се раздели на две: човечи, заслужаващи куршум незабавно, и други, търпящи отлагане.

След няколко месеца половината град ходеше гипсиран и куцаше. Голям майтап. Но пък улиците станаха спокойни. Вървеше се леко. Дишаше се леко. Колите започнаха да спират на пешеходните пътеки. Хората започнаха да си дават път. Да видиш ти вежливост, да видиш възпитание.

Изпълних се с чувство за отговорност. Иконите ми станаха по-красиви. Взеха повече да ги търсят.

Връзката ми с Бога заякна. Вече можеше да си говорим като приятели. Преди между нас имаше разстояние. Нито аз разбирах Него, нито Той мен. Сега нещата се оправиха.

И отношението към жертвите ми се промени. Не ги приемах враждебно, като хора, дето мразя. Напротив,

развих приятелско отношение към тях. Вярно, трепех ги, но с добро чувство.

Виждах колко са болни и си казвах, спокойно, ще се оправите. Ей сега ще ви пусна един-два куршума и работата е готова. Ще започнете да страдате, а страданието лекува.

Баровци, небаровци, трошах им краката подред и им помагах да чистят душите си. Разбирах, че тия хора имат нужда от мен и правех, каквото можех, за да им помогна.

И на себе си помагах – ставах все по-добър художник.

За жена ми какво да ти кажа, с нея винаги сме били заедно. Но това не е много хубаво. После трудно се понася раздялата, единият като си иде. Тя взе, че си отиде първа. Остави ме със смит енд уесън-а, сега той ми е жена, той ми е любовница, всичко ми е той.

Понякога я виждам насън, върви към мен, а ония две пантери в пазвата ѝ блъскат, големи цици имаше, лека ѝ пръст, и ми вика, не правиш добре, Кольо, да стреляш по хората и едно „Амин“ да не казваш. Оттогава стрелям, каквото стрелям, но винаги казвам „Амин“.

Имах един квартирант тук, все тренираше, шанги, гири, коремни преси и уж да е за хубаво, а той все полуд ставаше. Хващам го за рамото и му говоря: приятел, направил си тяло, но душа нямаш. В Господ не вярваш. Затуй си на тоя хал. И по-зле ще станеш.

– Няма душа, няма Господ. Има курви и шанги. – И продължава да помпи.

Един ден го гледам, съвсем не е на себе си. Изблещен и главата му някак накриво, сякаш му тежи и не я удържа. Доближава ме и вика: „Нарисувай ми една душа, ти знаеш как.“

След два дена се спомина. Легнал на лежанката с прибрани ръце и накарал двама да му пуснат отгоре сто кила шанга. Трябвало да я хване във въздуха и да я задържи. Тренирал за рефлекс и сила. Първия път станало, на втория път шангата му сплескала главата.

Хубаво е да живееш отвън, но още по-хубаво е, когато си вътре. По-добре се размишлява за живота, отвън все не ти остава време. Напоследък даже разсъждавам, че бих останал тук завинаги. Стига да ми разрешат да си взема и уесън-а. Без патлака се чувствам все едно, че жена ми е умряла втори път, ако щеш, вярвай.

Не съм спирал да рисувам. Няма затворник, дето да не съм го направил на икона. Кръщавам ги на техните им имена, после им ги подарявам.

Изографисал съм и половината персонал. Отговорника на нашия етаж нарисувах като Свети сержант Кирчо Кирилов. С гълъбче, кацнало на ръката. То не беше радост като му я подарих, то не бяха благодарности. Вкъщи човекът я закачил над спалнята и преди лягане не забравял да се прекръсти. По принцип бил атеист.

В момента ли? Седнал съм да пиша за една конференция. Първа световна конференция на местата със строг режим. Моят доклад е: как да направим затвора любимо място за живеене.

Сега застани п□ към светлината и не мърдай, докато те рисувам. Пък утре пак ще си говорим, щом ти е интересно.

ЯНИЦА РАДЕВА

Арахнофобия

Жената страдаше от арахнофобия. Мъжът – от арахнофобията ѝ. Тя винаги се качваше на тавана с намерението да внесе ред, да пренареди вехториите, както наричаше, старите отдавна неизползвани вещи, дрехи, книги – предмети, като че ли от друг живот, в който като че ли не тя е участвала, а са ѝ разказвали, за някаква друга жена, която изглежда като на нея и носи същия трийсет и седми номер обувки. Така че тя винаги се качваше там с намерението да се разправи с тази друга жена, с нейния живот и вещи, които заемат цялото пространство на семейния ѝ таван. И тогава се проявяваше арахнофобията ѝ. Това ставаше постепенно, но закономерно, но тя не успяваше да се опази от закономерността, увлечена в това – да се справи. Първо изкачваше стъпалата към тавана – внимателно, за да не стане беля – като дете беше падала от едни стъпала, водещи към тавана на старата къща на тяхната улица. Тогава така и не разбра какво крие този таван – падането беше подействало разубеждаващо. Затова тя внимателно се изкачваше всеки път по стъпалата към домашния си таван. После започваше да вади вещите на дру-

Родена в Ямбол. Завършва българска филология и литературознание в СУ „Св. Климент Охридски“. Книгата ѝ „Друг ритъм“ (2003) излиза като награда от Националния конкурс „Веселин Ханчев“, който печели през 2002 г. Участва в сборници с есета и поезия: „Неиздадената“ – книга за българските будители (2003), „Фейсконтрол“ (2006), „Антология на младите български поети“ (2007).

гата жена – първо, любовните писма – оставяше ги на пода, после – булчинската ѝ рокля – разглеждаше я внимателно. И тогава спомените се връщаха – сочни като праскови. Усещаше проникването на гребена в косите си, за да са гладки и блестящи, за да се оформи по-добре прическата, така както е на снимката. Тогава вдъшаше снимките – черно-бели, документиращи началото на надеждите. Булчинският букет е в лявата ѝ ръка, още нямаше обичай булката да го хвърля на неомъжените девойки, както е сега. В дясната ръка е младоженецът. Как му отива бялата риза и този костюм – жалко, че от години не е носил официално облекло, но не е и имало повод! Неудобно е при шофирането на линейката да бъдеш в костюм – костюмите са за по-други случаи. И тогава идваше паякът! Промъкваше се бавно от най-далечния ъгъл на тавана – тя никога не беше стигала до пакетите там, не знаеше какво е прибрано в тях, но виждаше как бавно се приближава паякът. Цялото пространство се изпълваше с погледи, дори слънчевите лъчи, които се промъкваха през малкото прозорче, сякаш я гледаха. Гледаха я осем очи, краката му тъчаха коприната, заздравяваха я, разрастваха я, разтваряха се хелицери, говореше: „Няма да успееш. Зная какво искаш. Паяжината е по-здрава, отколкото предполагаш, в нейната нишка съм втъкал празните вечери, в които се захранвате със себепознание, мигновените избухвания, с които запълвате дните си, делничните погледи, които си подарявате един на друг. Всички тези неща ви пречат да се спуснете нанякъде, където очите ви пожелаат, и не само очите, а и останалите ви органи. Нищо не може да бъде, както преди. Преди е минало – не съществува. Зная защо идваш. Не можеш да ме заблудиш. Чета те. Мислиш, че една прегръдка ще промени всичко?! Или че от една прегръдка ще полетиш?“

Когато паякът започваше да се смее, тя запушваше ушите си и непредпазливо, бързо, с писък, слизаше долу, затваряйки вратата с трясък, но ако имаше възможност, не само би я треснала, но би я и зазидала.

Тя влезаше трепереща в трапезарията, където мъжът, тъкмо върнал се от дежурство, се опитваше да открие някакъв телевизионен канал без насилие, хвърляше се на врата му и хлипаше, без да може да изрече нито дума. Първия път, когато това се случи, той се уплаши, докато чуваше хлипанията ѝ, поради които устата ѝ не успяваха да изречат нито дума, опитваше се да чуе между хълцанията причината, докато гледаше сълзите, които правеха мокри пътечки по бузите ѝ, си представяше жените в болницата, когато им съобщаваха някаква трагична вест, и се готвеше да чуе името на близък, когото е сполетяло нещастие. Вместо това чу: „Пааякът!“ Отначало не разбра, после си отдъхна, по-късно, когато отидоха в „Бърза помощ“ и чу диагнозата – арахнофобия, – не предполагаше, че ще страда от това – ще се справим, каза си. А жената, когато чу диагнозата си – арахнофобия!, – не се успокои, не си каза, ще се справим, защото не беше разказала, беше ѝ се сторило смешно, унижително някак, да каже, че нейният паяк от тавана е проговорил, че ѝ е казал такива думи, които не е посмивала да помисли, а камо ли да изрече.

Когато се успокоеше от треперенето, когато видеше мъжа си седнал на неудобния стол в трапезарията, да търси лекарства за усмиряване на нервите, тя изтриваше сълзите си, поемаше дълбоко въздух, като гму-рец преди скок, казваше наум на онзи на тавана – няма да бъде твоята – и ставаше от дивана, разтребваше мокрите кърпички, напоени със сълзи и недоизказаност. После се приближаваше до мъжа, обвиваше ръце през гърдите му, както беше наведен над кутийките с лекарства. Първия път, когато това се случи, той се стресна – приливът на нежност по пръстите ѝ го опари, после разбра, че това е от чувството на вина, което изпитваше заради арахнофобията си, а той страдаше, защото не можеше да ѝ помогне. Просто я прегръщаше, така стояха наред стаята, той милваше косите ѝ, разрошени от плача, казваше ѝ мили неща, как двамата ще остарееят заедно, как, докато остаряват, ще ходят на екскурзии, могат дори още това лято да отпътуват

някъде, вместо да варят сладка и конфитюри. После нищо повече не казваше – просто се гледаха и си говореха с очи. В този миг на нежност паякът като че ли беше победен, никой не мислеше за него, нямаше го страха, че делникът ще погълне любовта им, нежността им.

После идваше делникът. Отначало жената се съпротивляваше – влизаше в мазето – голямо, подредено и без паяци, – вадеше оттам конфитюр от кайсии, от праскови или някакъв друг – имаше ги много, нали беше образцова домакиня. После отваряше саморъчно изписания тефтер с домашни сладкиши – избираше един, смесваше съставките, прибавяше конфитюра и след вечеря поднасяше сладкиша на мъжа. Първия път, когато това се случи, той беше приятно изненадан, после разбра, че сладкишите са част от арахнофобията ѝ – през останалото време тя не правеше сладкиши. Затова те му напомняха сълзите ѝ от предишния ден, странно защо никога не напомняха горещината и нежността на пръстите ѝ, може би защото разбираше, че сладкишът беше именно това, нейното извинявай, неосъзнат опит да изкупи страданията му около арахнофобията ѝ. А нейните, той не можеше или не знаеше как да облекчи и това го натъжаваше. Но не искаше да показва това – усмихваше се и хрупаше кафявата коричка на сладкиша.

Постепенно делникът ги обгръщаше все повече, което значеше това: той пиеше бира с приятели на масата в двора, близо до гаража, който му служеше и за ателие. Понякога се заемаше да ремонтира токовете на обувките ѝ. Това включваше няколко операции. Първо, да махне старото, протъркано капаче на тока, после да сложи новото, като преди това, да почисти кожата на обувката. Той не винаги свършваше тези операции в един ден, при което жената мърмореше, а той отговаряше: „Е, стига де, ще отидеш с други!“ Тя наистина тръгваше към лабораторията с други обувки, които много малко се различаваха от ремонтиращите се, но тя не мислеше така, и се заканваше, кога наум, кога

на глас, че много е разочарована, че ще си намери друг мъж, който да е внимателен, да ѝ поправя обувките, да ѝ купува цветя и прочее, и прочее неща изричаше. За вечеря сготвяше някоя готова супа и – никакъв десерт. Мъжът мразеше подправките в готовите супи, побутваше чинията и отваряше хладилника за сирене, колбас или каквото друго се намереше.

Един ден, онези в края на седмицата, когато очакваш, че по улиците ще е върхът на суматохата, той се прибра по-рано, защото суматоха беше в друга част на града. Още с влизането си забеляза отворената врата към тавана, тъмният правоъгълник се открояваше на бялата стена. Той влезе в правоъгълника, извика името на жената, но тя не отговори. Заизкачва се по стълбите и я видя – седнала на пода. Край нея бяха изсъхналият ѝ булчински букет, някаква рокля, може би от първите им срещи, запазена за спомен. Жената държеше една снимка и говореше на лицето от снимката: „Казвам ти, като на сестра ти казвам, животът не е това, което си мислиш. Зная какво си мислиш, не ми се смей така, не ми се смей! Зная какво си мислиш. Мислиш, че една прегръдка ще промени всичко?! Или че от една прегръдка ще полетиш? Само че знаеш ли, паяжината е поздрава, отколкото предполагаш.“ Още няколко изречения и щеше да последва онзи момент, в който жената с писък слизаше долу, затваряйки вратата с трясък. Мъжът предусети този момент, не я изчака да каже друго, прекъсна потока на речта ѝ:

„Скъпа!“ – каза. Жената го погледна с изненада и смущение. Отдавна не беше я наричал така, защо ли го казва, и защо се е качил тук, горе, когато най-после се е заела да разтребва всички тези вехтории, които са сякаш от друг живот и на друга жена. Тъкмо се канеше да го попита, той усети, че сега е моментът да говори. Спомни си, че скоро му бяха казвали, че жените обичат да им говориш, колкото да получават цветя. И той заговори. Паметта му не запази запис на това какво точно каза. Започна с първата мисъл, която му хрумна:

„Помниш ли минала година, когато...“ Сигурно, докато е говорил, е казал и такива неща, които не би изрекъл току-така, неща съкровени и лични, не знаеше, важно е, че жената слушаше и колкото повече слушаше, толкова повече се разведряваше погледът ѝ...

После бавно слязоха долу, той затвори тъмния правоъгълник с бялата врата, заключи го, а на другия ден, за всеки случай, смени бравата. И разказваше често някоя история. Често се улавяше, че историята никак не е интересна, но говореше. Беше си повярвал, че една история от петнайсет минути е достатъчна, за да попречи арахнофобията ѝ да се прояви отново. И говореше, докато жена му слагаше на масата чиниите – той беше забелязал, че това са нови чинии, порцеланови, бели – като нов живот – такива с праскови и цветя, а от тях се носеха пара и аромат на мусака, която впрочем той предпочиташе пред всички сладкиши на света.

ИВАН СУХИВАНОВ

Тишина

Не спеше. Отдавна, няколко години, така, преди разсъмване, нещо подпира клепачите му. В състояние, пак подобно на сън, припомняйки какво е сънувал – обикновено някой объркан сън, запомнил сивата светлина или тръпките на необясним ужас...

Сивата светлина, все по-ярка, прониква и от прозореца, закрит с плътни пердета; някакви цветчета са щамповани там и щяха да се открояват със засилването на светлината...

Не променя положението на тялото си, знае, че канапето ще изскърца и ще я събуди...

Наблюдаваше леглото ѝ; как се размърдва – тъмна купчина под завивките; трепва от всяка въздишка и когато тя замира – слушаше успокоен равното дишане...

След малко започват други безпокойства. Трополенето от горния етаж. Те стават рано, чува припрените действия, знае кое може да я събуди и след всяко изпуска безшумни въздишки... съненото ставане на стопанина, влачещ чехли по дюшемето; заглъхването на стъпките, когато преминават килима; оная скърцаща дъсчица пред вратата; трещенето на клозетния сифон... после бавното пълнене на казанчето... Чувал е, че сънят се задълбочава от монотонни шумове; това го удовлетворява донякъде...

Роден на 6.09.1961 г. в Бургас. Филолог, преподавател в БСУ. Автор на няколко книги с проза, поезия, критика. В момента работи като редактор в литературното сп. „Море“.

Понякога суетенето на жената е нетърпимо; какво толкова тършува из скриновете; изтърваните вещи произлизат вътрешностите му...

Изпотпяваше се и бавно се бърсеше.

Най-после: щракане на секретен патрон и стъпките заглъхват по стълбището, надолу...

Светлината зад пердетата се засилва. Все по-ясно се очертават вещите: шкафът, хвърлящ сянка върху леглото ѝ, от което изпитва задоволство, че е поставен именно там... полираната масичка, като висеща във въздуха; репродукцията над леглото ѝ, отразяваща най-силно...

След тия отгоре, в промеждутъка, се разбуждат съседите отляво. Те не бързат, защото са пенсионери. Започваше се с бавното оправяне на постелите; няколко пъти скърцане на панта; полюшване на пружина... и накрая вратата хлопва зад тях...

Иде най-страшното: старият ерген отдолу. Тракане на будилник... и следва пръхтене; думкането на гирите; изтупване на чаршафи; банята, чийто душ свири като сирена... и подир това форсиране на мотор в двора...

Този режим е прекъсван понякога от глас на дама, тогава отдолу проникват непривични звуци...

И най-сетне: продължително спокойствие... слуша тихото дишане; умиротворен, простил всичко...

Знаеше, шумът ще се усилва, някакъв далечен градски шум, нахлуващ като от пробойна през прозореца, но е спокоен. Тя спеше. И ако сега се събуди, ще бъде ограбен, виновен, разсипник...

Тя се извърна. Видя как одеялото се изви нагоре и се отпусна. Вън духаше и люлееше теловете за пране на терасата. Вслуша се. Беше спокойна. Протяжно изсвири корабна сирена.

И изведнъж, стори му се... тя не диша... Скочи. Блъсна се, политна...

Дръпва одеялото. Лежеше, отметнала глава, очите ѝ като че проблесват...

Устатата ѝ – безформена... Изкрещя. Звукът
рикошира, ушите му бухнаха.

„Свободен...“ – проехтя сякаш.

– Какво ти е? – дочу гласа. Видя я. Разчорлена, с
трескави очи...

Светна. Бледото ѝ лице го стресна. Жива.

И той заплака – тихо, незабележимо.

СЪРБИТЕ СЕ СМЕЯТ И СЕ КРИТИКУВАТ

Хората у нас, които обичат хумора и сатирата, няма смисъл да бъдат убеждавани, че сръбският хумор е и весел, и самокритичен, което значи – и достоен. Защо достоен ли? Защото едно от големите качества на човека и на неговото перо е да умее да се издигне над себе си и да се присмива на своите кусури. Просто се оказва, че смехът най-лесно се оправя с тях.

По онези времена, когато у нас – както казваше Радой Ралин – човек не смееше да се смее, един знаменит сръбски шегобиец на име Владо Булатович-Виб идваше тук, за да се посмеем заедно на идеологическите и идолологическите щуротии, с които и тяхната, и нашата „нова класа“ баламосваше хората. На Владо не му дадохме вече да напуска страниците на хумористичните ни издания! В неговата българска компания още тогава се включиха сръбските разказвачи Любиша Манойлович, Миле Станкович, Бора Олячич, Алек Мариано и Бранислав Ловренски и много други (някои от които вече не са между живите). По-късно на сатиричното ни хоро се наловиха и Милован Витезавич, Момо Капор, Матия Бечкович, Брана Црънчевич, Милован Вържина, Ясмина Буква; комедиографът Душан Ковачевич, а и много карикатуристи, които оттогава не минаваха през България само като туристи... А в това време сатирикът Милош Тасич (вече покойник, носител на две литературни награди в България) поддържаше рубриката с българска сатира в прочутия белградски „Йеж“ и изследваше Алековата сатира. Всички тези сатирици стояха около най-авторитетното списание „Йеж“, преименувано на „Ошишани йеж“ (Остриганият таралеж).

Много неща могат да се кажат за днешната сръбска сатира и за сръбската сатира въобще. Нейните традиции последователно се развиват още от края на XVIII век, когато основите ѝ полага бележитият комедиограф

Йован Стерия Попович и в нея по-късно твори цял широк поток най-видни писатели – от Стеван Сремац, Радое Доманович, Бранислав Нушич, та до ден-дневен. Тази сатира не се подчиняваше на конюнктури и политикани, а в наше време – на юначни комунисти и въоръжени националисти. Те и всякакви хора от властта се снишават и стаяват пред сатирата.

Ганчо Савов

ВЛАДО, НАШИЯТ ПРИЯТЕЛ

Веднъж попитах Владо Булатович-Виб (1930–1944) колко пъти е идвал в България.

– Вие в България по-добре знаете! – беше отговорът му.

През 60-те години той – най-видният сръбски сатирик през втората половина на XX век, – създаде не само най-добри и оригинални образци, но и нов стил в сатиричната афористична кратка проза. Оценяван винаги много високо у нас, той получи и няколко наши награди, сред които и международната „Алеко“.

49

По следите на признанието

Йован Йованович е клет покаяник. Никой не бе виждал, когато той открадна дващест и пет милиона. Но ето че той вече се разкайва. Но нито близките, нито познатите обаче не му вярват.

А човекът се разкайва по всички възможни начини. Слага си, да речем, черна качулка. После се записва за кръводарител, с надежда да му познаят престъпната кръв.

Ходеше да се представя и на властите. Веднъж влезе в полицията и се здрависа с инспектор Петрович.

– Крадецът Йованович – каза той.

– Много сте духовит – отвърна му инспекторът. – Крадци има много. Шегата ви все пак е хубава.

Но Йован Йованович не се шегуваше. Той ходеше от човек на човек и казваше:

– Хей, вие, зашлевете ми поне една плесница! Аз съм ви задигнал двацет и пет милиона!

– Нищо, нищо. Оставете си ги, ще ви потрѣбват за нещо – отговаряха му.

Нощем Йован лепеше позивчета, на които бе написано:

„Знаете ли кой е Йован Йованович? Не, вие не знаете кой е Йован Йованович. Зад този лъжлив кръводарител се крие пиявица върху тялото на нашето общество. Той даде на народа двеста грама кръв, а му взе двацет и пет милиона динара! Тикнете го в затвора, докато не си е написал мемоарите! И веднага занесете този позив там, където трябва!“

Всички изпращаха позивите в лудницата, но там Йован не го извикаха.

Йован се предлагаше и на печата:

– Ало, тук е един скандален материал за криминалната хроника!

И им разказваше своята история.

– Засега не сте достатъчно интересен. Тъкмо описваме случая как един измил ръцете си със служебен сапун след работно време и сам се предал на властите.

Последният апел на Йован за истина беше писмото му до данъчната агенция:

„Уважаеми господа,

Ако Аристотел бе казал, че всеки човек е обществено животно, аз съм само животно, защото изобщо не помислих за обществото. Казано по-просто, откраднах двацет и пет милиона!

Моля да приберете мен и милионите!“

Уви, в агенцията нямаха навик да отварят писмата. Само един служител им вземаше марките.

А Йован продължаваше да изпраща писма в луксозни пликове. Но традицията си е традиция – никой не ги отваряше. Само ги подреждаха по големина.

В съдбата на Йован Йованович можеше да се случи най-лошото – да остане анонимен крадец.

Обаче съседът му в най-удобния момент му препоръча да подкупи данъчния инспектор. Така сигурно щяха да признаят Йован за крадец.

Както виждате, все пак има надежда за човека, който се разкайва.

Нашенецът и статистиката

Електронната машина „Джон V“ бе изчислила за какво изразходва 524 160-те часове на своя живот един 60-годишен англичанин. Средният поданик на Нейно Величество:

- изпушва производството на една малка фабрика за цигари годишно, разбира се;

- изпива едно езеро уиски, т. е. 150 000 литра;

- пет години има възможност да пътува без намаление (две и половина години в едната посока и толкова в другата);

- ако е мъж, се кара четири години, ако е жена – пет години;

- пет години прекарва в банята (затова англичаните са толкова бледи);

- осем години се забавлява, а четири години се забавляват с него;

- една година непрекъснато говори по телефона;

- три години храбро се бори срещу болестите...

Ето, така изглежда гражданинът на Великобритания, прекаран през компютъра.

Понеже си нямаме точно такъв съвършен компютър и няма как да го внесем, неотдавна при нас бе доведен един 60-годишен нашенец, който си призна, че:

– от своите шест десетилетия 500 години е прекарал под турско робство;

– докато англичанинът се мие редовно, нашенецът пет години се влачи по съдилища, за да доказва правото си на обща баня или поне на обща чешма;

– две години чете закони и четири години ги заобикаля;

– седем години ходи да търси връзки за това или онова, а на осмата година получава удар без връзка с каквото и да било;

– четирийсет години пестеливо си вари компоти на дърва, а после една година си посипва главата с пепелта от дървата;

– седемнайсет години минават в караници с жена му;

– осем години прекарва в училище, а 16 години доказва своята грамотност;

– четири години мисли задълбочено, в резултат на което две години взема хапчета за главоболие;

– четири години мисли със стомаха си, а осем години мисли за стомаха си;

– през целия си живот прекарва в театъра два часа и половина;

– седем години доказва, че той е той...

Накратко, нашенецът хич не обича статистиката.

Пред нея той се прави на англичанин.

Защитеният любовник (Басня)

Един мечок внезапно се върнал от командировка и заварил съседа си в кревата при жена си. Измаменият спокойно се приближил до нощната масичка, измъкнал револвера и го насочил към съперника си. Онзи обаче още по-спокойно го измерил с поглед, а после му нати-

кал под носа металната марка, която висяла на шията му и на която било отбелязано „333П“ – защитен по Закона за защита на природата.

– Ако смееш, стреляй! Законът ме защитава! – изръмжал той.

Тогава измаменият съпруг насочил револвера към собствените си гърди, но се чул метален звук – куршумът се ударил в собствения му знак 333П.

– Видиш ли и аз не мога да се самоубия! И мен законът ме защитава! – рекъл сломен той.

Двамата защитени от закона се прегърнали.

Поуката: Гарван гарвану (и да иска) око не вади.

На космодрума

Присъствах под ясното небе на един величествен миг от нашата история. От Н-ския космодрум трябваше най-сетне да излети първият ни космически кораб.

Тръпки ме побиваха.

Акордеонистът Жика настройваше нервите на събраните граждани. Те се успокояваха, потропвайки на място неговото Жикино коло.

Сякаш цялата нация тропаше.

Бяхме възбудени, макар че нямаше кой знае какви причини. Космонавтът беше проверен. Знаеше се, че всичко ще понесе. При експериментите издържа по три поздравителни речи без загуба на съзнание. Умееше да прочете четири реферата, без да изгуби равновесие. Издръжливостта му бе изпитана и с физически формули, но той остана с непомътено съзнание.

Чакайки върховния момент, фотографите щракаха. Любителите на снимки скачаха в голямо желязно буре и показваха засмените си глави над него. Това се наричаше „спомен от Космоса“.

Отпред, най-близо до кораба, стояха роднините на космонавта. Вуйчото чакаше нашия герой, за да му пре-

даде писмена поръка за Марс. Там се пъчеше и всяко от дамаджана зелева чорба. Нека видят онези горе с какво се лекува сърбинът.

Космодрумският високоговорител съобщи: „Горивото за космическия кораб и за космонавта е чисто и естествено!“

В лавката се пържеха космически мекици.

Съобщено бе, че уредите, апаратурите и механизмите в космическия кораб работят безупречно. Пред нас се намираше чудото на електрониката, автоматиката и ракетната техника.

После бяхме замолени да потърсим дръжката за вратата на кораба. Търсихме я, търсихме я, но не можахме да я намерим.

А в ръцете на лелята на космонавта блестеше като злато на слънцето пилето за из път, което тя му беше приготвила.

Космодрумските сирени завиха. Остър глас предупреди гражданите да не изрязват имената си върху кораба.

Времето за тръгване настъпи.

Космическият кораб обаче не мръдна от мястото си. Нямаше го космонавта! Специален екип отиде да го буди. Горкият – и Земята вече не можеше да го държи, а камо ли Космосът. Не му помогна и сваковата дамаджана зелева чорба.

Полетът се отложи. Нацията бе отчаяна.

Но нацията не знаеше фактите. Все пак стана по-добре, че корабът не излетя. Хигиенистите бяха закъснели. В кораба имаше бълхи. Те щяха да изпохат космонавта, когато той бе вече във Вселената. Тогава медицината щеше да получи грешни данни за поведението му в космически условия.

Той щеше да бъде по-пъргав от обикновено (разбира се, ако не паднеше от кораба). Дръжката също не бе намерена и вратата трябваше да се връзва с тел.

Скръбна вест

В затопления кабинет чакаха директора на фабриката за кожи „Елен“. Вратата внезапно се отвори и директорът влезе.

ДИРЕКТОРЪТ: Господа, искам да ви съобщя току-що пристигналата тъжна вест: починали са двама членове на колектива – началникът на пласмента Константинович и щавачът на кожи Илич.

ЗАВ. РЕКЛАМАТА: Трябва да съобщим за тяхната смърт във вестника. Редно е. Ние сме авторитетно предприятие.

ГЛ. СЧЕТОВОДИТЕЛ (с молив в ръка): А знаете ли колко ще ни струва това? Константинович Александър – името не е удобно за целта. 24 букви е, ще заеме най-малко осмина страница! Воя Илич е седем букви и съобщението за него можем да съберем в десет думи. Според светеца и тропарът.

ЗАМ. ПО ТЪРГОВИЯТА (хладно): Аз мисля, че за нас това са мъртви капитали!

ЗАВ. РЕКЛАМАТА (възпротивява се): Лъжеш се, вестта трябва само да се редактира добре. Например: „Съобщаваме на деловите си приятели и уважаемите клиенти, че почина завеждащият пласмента Александър Константинович... Опечалена фабрика за кожи „Елен“, носител на международни награди. Нашата банкова сметка е 101-11-620-2-2-6240-2352“. И т. н.

СИНДИКАЛИСТЪТ: Излиза, че ние сме помолили колегите Илич и Константинович да починат, за да ни помогнат за рекламата ли?

ЗАВ. РЕКЛАМАТА: Стига с тези фрази! С фразите човек може да си пази кожата, но с тях кожа не може да се продава!

ЗАМ. ПО ТЪРГОВИЯТА: Все пак си мисля, че това не е разумно. Много пари ще пръснем за онзи свят, господа. Защо да не изразим скръбта си и за двамата с една скръбна вест?

ЗАВ. РЕКЛАМАТА: Не е етично. Ще изглежда като че ли сме натикали и двамата в един гроб заради икономии.

СИНДИКАЛИСТЪТ: Вярно е, не ги смесвайте в гроба. Нали уж за единия бяха необходими осмина страница, а за другия – десет думи?

ЗАМ. ПО ТЪРГОВИЯТА: Колегата е циник! Обвинява ме в уравниловка.

СИНДИКАЛИСТЪТ: По вашата логика на Константинович се пада повече пръст, отколкото на Илич, макар че покойният Илич беше с една глава по-висок.

ЗАВ. РЕКЛАМАТА: Престанете, господа! Моментът е траурен. Вие започнахте през главите на мъртвците да доказвате своите гледища. Предлагам компромис – за Константинович половин страница, а за Илич – осмина. Да не сме по-лоши от общарската фабрика „Шпиц“? Те поръчаха четвърт страница за нощния си пазач. А пък техните обувки се пласират едва-едва.

СИНДИКАЛИСТЪТ: С две думи, скъпим се за началника на пласмента? А щавачът може да се пробутва покрай него. Да живее рекламата значи?

ЗАВ. РЕКЛАМАТА: Колегата е поет, а тук си служи с обиди. Ако всички мислят като него, още утре ще започнем да продаваме собствените си кожи.

ГЛ. СЧЕТОВОДИТЕЛ: Няма смисъл да говорим за печалби, защото двама души вече липсват!

Неприятно гробно мълчание. Пръв се окоптва директорът:

– Вечна памет на починалите колеги!

Вечна им памет! – повтарят всички.

По-нататък тук публикуваме творби от активни днешни писатели. Както е прието, те са подредени по азбучен ред на своите презимена.

МАТИЯ БЕЧКОВИЧ

За глупаците

Неотдавна един плодовит и известен глупак след дълга пауза направи нова глупост!

Всички така се изненадаха, та за малко не излезе, че самите те са глупаци. Споменатият глупак толкова дълго мълча, че всички помислихме, че е поумнял.

Невероятно е това колко малко доверие имаме на глупаците! Ако им вярвахме повече, никакви глупости от тяхна страна нямаше да ни изненадат.

Едно трябва да ни стане ясно: глупакът винаги доказва, че е глупак. Глупакът трябва винаги да запази имиджа, който има като глупак.

Глупак не се става току-така отведнъж или въз основа на една глупост, която лесно може да се забрави. Който претендира, че е глупак, трябва да направи невероятното голямо число глупости. Ако някой глупак се задоволи с направените глупости, скоро ще бъде преварен от други. Ако заспи върху лаврите си, доволен от постигнатото, глупакът потъва в анонимност, в сивото всекидневие, а на сцената излизат нови и по-свежи глупаци.

Глупаците са много. Конкуренцията е огромна. Ако някой глупак поспре за миг или вземе да се съмнява в глупостите си и замълчи, на негово място идва нов.

Онзи, който веднъж е станал глупак, трудно запазва спечеления авторитет и е трудно да остане такъв до края на живота си. Истинският глупак никога не е доволен от заетото пространство. Ако не направи нова глупост, той е убеден, че не е направил нито една. Не е лесно да

Роден през 1939 година. Един от най-изтъкваните и плодовити сръбски поети, есеисти и сатирици. Член на Сръбската академия на науките. Виден общественик. Носител и на българска награда за сатира.

запазиш авторитета си между толкова глупаци. Глупакът, който не се доказва постоянно, не е автентичен глупак. Величината на един глупак се мери според числото и значимостта на глупостите, които е направил. Мечтата на малките глупаци е да станат големи. Големите глупаци знаят това и правят нови, по-големи глупости. Глупак, който се намира в творческа криза и не прави нови глупости, бързо се оказва между умните.

Тъкмо когато всички решат, че е невъзможно да извърши глупост, глупакът намира изход и решение. Когато ти се струва, че глупакът е взел да поумнява, той се добира до начин, за да докаже обратното.

Глупаците винаги внимават да не кажат нещо умно. Това е истинско предателство, преминаване към противниковата страна. Глупаците са такива майстори във вършенето на глупости, че това не представлява никакъв проблем за тях, напротив – за тях то е освежаване и удоволствие.

Всяка глупост е необходима в този свят, та затова глупаците не позволяват да се изхвърли от употреба нито една от тях. Макар техниката за правене на глупости да се развива, глупаците не се прощават и с най-старомодните глупости, защото те са нужни във всекидневната борба с разума. Някои от най-вехтите глупости и днес са ефикасни. Често се мисли, че някоя глупост така се е изтъркала, та е невъзможно да се постигне с нея нещо, но глупаците знаят как да я направят резултатна.

И на глупаците е известно, че не е лесно да бъдеш глупак. Затова се гордеят с това.

Глупакът, който започва да се съмнява в глупостите, в тяхното значение и устойчивост, бързо излиза от строя. Затова глупакът трябва преди всичко да бъде твърдоглав и убеден, защото само благодарение на такива глупаци се поддържа вечно огънят на глупостта.

Глупаците са реализирали себе си в правене на глупости. В нищо друго не ги бива. Правенето на глупости е тяхното всекидневно занимание, единствената тяхна вяра.

Ако на глупака излезе от устата нещо, което не е чиста глупост, той бързо се разграничава от него.

Всяко умно изречение е черно петно върху биографията на същинския глупак.

Глупаците мислят, че цивилизацията води света към крах. Затова този крах трябва да се отлага с нови и нови глупости. Не трябва да се чудим, че някои глупаци, които са мълчали дълго, отново започват да правят глупости. Който веднъж е извършил глупост и е усетил нейната сладост, никога не забравя вкуса ѝ.

Трябва да бъдеш глупак, за да очакваш от глупаците нещо друго освен глупост.

РАДИВОЕ БОИЧИЧ

Телевизионен диспут

Драги зрители, добър вечер!

В нашата вечерна емисия ни гостуват двама изтъкнати народни лидери.

Но преди да представим нашите уважавани събеседници, мой дълг е да ви обърна внимание върху някои неща.

В емисии като тази, които се предават, естествено, на живо и в които можете да вземете участие и вие, уважаеми зрители, на гостите не препоръчвам физическо докосване.

Аз ще направя всичко възможно, за да не се стигне до телесни повреди помежду им.

Ако не успее, моля зрителите с по-слаби нерви и

Роден през 1949 година. Един от най-изявените сръбски сатирици. Автор на много книги с разкази и афоризми, на романи, комедии и други. Носител на две български награди: „Златен Млад еж“ и „Алеко“. Работи във в. „Ошишани йеж“ и е бил негов главен редактор.

юношите под 18 години да загасят телевизорите, защото само така ще могат да се предпазят от високия градус на емоции у нашите лидери.

Преди да започнем, бих помолил гостите да ни предадат оръжието си.

Е, на някой друг нож можем да погледнем през пръсти, но не можем да допуснем пръст върху спусъка. Добре, че пушките и базуките трудно се внасят в студиото.

Ако все пак разправата не може да се избегне, моля нашите уважаеми участници, когато си удрят шамари, да не използват най-сочните ни псувни, защото по този начин ще излязат вън от оповестената тема.

Също така в студиото не се гледа с особено добро око на намесата отстрани и затова моля най-любезно нашите народни лидери да оставят бодигардовете си навън.

Освен това бих помолил при диспута да не се използват реквизити, камери и друг инвентар от студиото, защото след всяка такава емисия сме принудени да възстановяваме всичко с наши средства, а спонсорите ни вече нямат сили всеки ден да ни снабдяват с ново оборудване.

Щом стана дума за спонсорите, моля участниците да не ги споменават при разговора, защото в емисията и без това ще има прекъсване за възстановяване на силите, а през това време ще излъчваме реклами именно за спонсорите.

Естествено, с нашето студио са осигурени преки телефонни връзки. Номерата на стационарните и мобилните телефони са изписани на екрана.

Освен това, ако се случи гостите ни да се подпалят един друг – защото преди малко зърнах в студиото една огнепръскачка, – моля зрителите, щом видят такова нещо, да използват телефоните на пожарната, които също виждате на екрана.

Ако при разговора се стигне до тежки физически увреждания, можете да използвате и следващия теле-

фон – този на бързата, макар и често безполезна помощ.

Ако пък се стигне до разправа с фатални последици, ето ви и телефона на полицията.

Телефоните на погребални бюра този път не можем да ви предложим, защото ги използват други програми.

Тъй като тази емисия създава възможност за контакти между вас, драги зрители, предвидено е – както може би ви събщих, защото вече сам не помня какво говоря и какво премълчавам – зрителите да се събират в близкия до телевизията парк. Тук привържениците на нашите гости биха могли да се включат в една по-остра масова дискусия.

Естествено, за да могат нашите заинтересовани зрители да имат повече пространство за изразяване на своите мнения, помолихме децата и пенсионерите навреме да се евакуират от парка.

Ето, това беше всичко, което исках да ви кажа преди започването на нашата дискусия.

Режисьор, можем да започнем!

Моля участниците да заемат местата си.

ЯСМИНА БУКВА

Болтове, краставици и прасенце

Дядо одобри прасенцето, вуйчо му тури ножа, чичо го остърга, свако го разфасова, а тате го наниза на шиша. Баба омеси питата, вуйна напълни чушките, стрина изпече едно пиле, а леля ни подбра всичките – изми ни и ни тури на масата, да посрещаме Нова година.

Всички бяхме от родата, живеехме в няколко къщи, освен един, когото досега не бяхме виждали.

Родена през 1961 година. Активна сатиричка и авторка на множество афоризми и няколко книги. Носителка е на наградата „Алеко“ през 2008 г. Сега е гл. редакторка на в. „Ошишани йеж“.

Той седеше между вуйчо и вуйна и се пулеше в прасенцето.

Бате Боле, който беше най-големият от нас, каза, че това бил роднина на вуйна от първия брак.

После дядо вдигна наздравица, от която ние, децата, нищо не разбяхме. Първо спомена някакви арнаути, после силите на някаква ос, след това заговори за сопи и брадви, напсува църковното кубе и веднага рече „Прости ми, Боже“, прекръсти се и после наруга някакъв кмет, който го пребил, когато бил малък, а после започна да говори за някаква баба Достана, но нашата баба така го съдърпа за елека, че дядо седна и приключи.

Стрина и вуйна рекоха, че всяка Нова година баба прекасва наздравицата, когато тя стане най-интересна.

И тъкмо когато се надявахме, че можем да започваме да ядем, оня вуйнин роднина от първия брак пусна телевизора.

От него започна да реве някакъв бабаит, който все едно бе се изхлузил от сръбска юнашка песен.

Ние, децата, първи се уплашихме, а възрастните се стреснаха.

Оня вуйнин роднина от първия брак започна да ни успокоява, като ни казва, че това бил някой си Павароти, който щял да почне да пее другояче, като влезем в Европа, и няма да ни бъде толкова страшен.

– Да беше взел поне една гусла! – заяждаше го вуйна.

– Абе, той гусла няма да вземе, ами ние ще станем други! – не отстъпваше вуйниният роднина от първия брак.

– Как така други? – недоумяваше дядо.

– Е, не чак пък съвсем други. Ще станем същите като онези в Европа – започна да се смее вуйниният роднина от първия брак.

– А, така не става! – кресна дядо. – Аз по чехли не влизам!

– Щеш, щеш! – рече чичо. – Не може в Европа да влизаш с цървули.

– Добре де, а какво вика тоя Павероти? – питаше вуйна роднината си от първия брак.

Той се направи като че не разбира какво го питаме, а ни каза, че ни викал да влезем в Европа.

Ние се объркахме, защото не ни се мърдаше от масата, а после дядо пак се изпъна и даде команда телевизорът да се угаси, докато изядем прасето, а какво ще правим с Европа, ще се уговорим после.

Роднината загаси телевизора, но не ни остави на мира, а продължи да ни убеждава колко хубаво щяло да ни бъде в Европа.

Вуйна беше оцъклила очи, само кимаше с глава и одобряваше онова, което говореше той.

– Не е точно така – намеси се чичо. – Това е Европа. Не може само дядо да дава команди, а ние да се втурнем нататък и да им кажем: „Ето ни, ние дойдохме!“ Не става така. Който не ще, няма да го бият, я!

– Абе, там бият – и който не ще, и който ще – викна вуйчо. – Не е за нас тая работа. Там един мъж като се жени го питат какво иска – женско ли, мъжко ли...

– Божке, не думай! – прекръсти се баба.

Сега пак се вдигна оня вуйнин роднина от първия брак и започна да ни разправя какво трябвало да направим, за да ни приемат там, където нито ни викат, нито ни се отива.

Разправяше ни, че всичко, което имаме, все едно, че е тяхно, дори всяка бурмичка и пиронче. После ни каза, че трябва да се къпем по-често и – разни такива. След това обърна внимание на дядо, че от наздравичите си трябва да изхвърли това за военните престъпления, за тоягите и бравите и че наздравичата му трябва да стигне само до баба Достана. Вуйчо не бива да налита толкова на вуйна, трябва да го дава малко по-кратко. На чичо не можа да намери какво да каже и тъкмо се приготви да ни поговори и на нас, децата, когато се отплесна с краставиците.

Горкият, изобщо не предполагаше колко сме чувствителни в наше село, когато стане въпрос за производството на краставици. Той започна да ни разправя как няма да можем да влезем в Европа, ако краставиците ни са малки, криви и пъпчиви, а трябва да бъдат като техните – големи, прави и лъснати.

Чичо скочи пръв и рече, че неговата краставица е дълга и права.

Стрина се поусмихна, а вуйчо прасна един юмрук на вуйниния роднина от първия брак.

Вуйна го замъкна в кухнята да му слага компреси и на масата настъпи тишина.

Дядо се изпъна и даде команда телевизорът да се запали.

А там продължаваше да реве оня Павароти, само дето си личеше, че вече е капнал и не приличаше на сръбски юнак от народните песни, а повече на човек, който е погълнал нашето печено прасенце.

Баба, като забеляза това, ни рече:

– Не бойте се, деца, в Европа не ядат прасенца.

МИРОСЛАВ ВЪРЖИНА

Избори

В предизборната кампания, каквато не се помни от времето, когато се провеждаше кампанията за събиране на захарно цвекло, техните рекоха на нашите, макар всичките да сме си свои, че са бараби!

Не дълго след това в първата телевизионна програма, предназначена за представяне на програмите на партиите, техните, макар че сме си свои, рекоха на нашите, че са паразити и гниди.

Роден през 1951 година. Поет и сатирик. Автор на книги със сатирични разкази и с афоризми, на сатирични шоу програми и пр. Носител и на нашата награда „Алеко“. Бил е гл. редактор на „Ошишани йсж“.

После пак нашите, като се хванаха на тяхната игра, казаха на техния лидер, че бил чужд наемник, мошеник, престъпник и оръжеен спекулант.

Хората от нашата партия, внедрени в техните редици, прошепнаха на нашите, макар да сме си свои, че това страшно ги е нервирало, защото само се правили на демократи. И на първия митинг сипеха от микрофона върху нашите, че са фашисти, военнопредстъпници и отгоре на това – че са отвратителни и гнили комунисти от капиталистически тип.

Вече знаем със сигурност, че на нашите хора и умилкванията, и подмятанията хич не им се нравят и преди самия ден на изборите привърженици ги набедиха за заблудени овчици, амеби, а плюс това една тяхна дама я нарекоха крастава кучка.

Дамата мъжки издържа това, като и този път показва, че има мъжки хормони.

Имаме подозрение, че техните хора, макар да сме си наши, са наговорили такива неща на нашите, че не са за такъв жалък и подкупен печат, какъвто днес е нашият.

След това гласувахме. А веднага подир пускането на бюлетините в кутиите се започна с предвижданията и налучкванията, наречени прогнози.

На никого не беше ясно какво ще се излюпи от тези кутии.

Всички казваха, че барабите, паразитите, гнидите, чуждите наемници, мошениците, далавераджиите, престъпниците, амебите, фашистите, злодеите, отвратителните гнили комунисти заедно с краставите кучки ще формират едно коалиционно правителство или правителство на националното спасение.

Впрочем не ми е ясно кой може да бъде друг, освен нашите, респективно техните?! Ами че нали все сме си свои, мамка му...

БАНЕ ЙОВАНОВИЧ

Европа

Европа като география, изглежда, само по време на война се превръща в съдбоносен исторически факт.

В мирно време историческите факти не са задължително географски.

Светът се дели на седем континента и на Балканите.

По отношение на Европа, Балканите, са исторически, но не и географски факт.

Кървавите истории в Европа изглежда непрекъснато се случват на Балканите.

Кой е виновен, че Балканите са в Европа?

Кой е виновен на Балканите, че са европейски исторически факт?

Кой е виновен на Балканите, че са били люлка на европейската мъдрост?

Виновни са балканците, които винаги са желали да останат само такива, за да могат, пазейки Европа, да се пазят и от нея.

Балканите са в Европа, но Европа я няма толкова на Балканите.

Нямаше да бъде така, ако това не се харесваше на балканците. Те сами си го докараха дотук. За да си останат свои на своето. За да останат Балканите на балканците.

Когато балканците искат да са европейци, те заминават за Европа.

Мислят си, че това им излиза по-евтино.

Роден през 1935 година. Сатирик и драматург. Ръководил сатирични издания, радио- и телевизионни емисии. Десетина негови хумористични пиеси са играни на различни сцени, включително и в чужбина.

ДРАГУТИН МИНИЧ – КАРЛО

Менажер

Тази английска дума, която означава човек, който се грижи за всичко – започвайки от домакинството, през фирмите, та до спортните състезания и шоупрограмите, – има еднакъв корен с френската дума „менажерия“, което значи менажерия, зверилница. Това е доказано специално за целия наш балкански регион.

В началото менажер за сърбите беше само някаква дума. Някак си – обидна. Докато думата „спонсор“ още не бе измислена, майките съветваха щерките си да стоят настрана от тези типове, менажерите; на синовете си се заканваха да не си и помислят за подобно занимание, а на мъжете си – да не са ги видели дори по стълбището да поздравяват такива типове... За полицията менажерите бяха направо съмнителни лица.

Но лека-полека и ние започнахме да се приближаваме до останалия свят. Особено до Холивуд, където тези хора ги наричат и „мистер десет процента“, което ще рече, че такава им е била комисионата за фирмите. Тоест, дребна риба. Нашите също стартираха с десет процента, ама ги чопваха от бедните клиенти. Тъкмо тогава вече на тях започнахме да им викахме не агенти, а доста по-звучно – менажери. Онези, които ги мразят им викат „месари“, т. е. „продавачи на дамска плът“, на певци и спортисти или с една дума – на „жива стока“. Това не им стигаше до ушите, защото те затъкваха в ушите си слушалките на мобилните си телефони, а в устата им винаги имаше я дъвка, я чаша уиски.

Обикновено те са леко плешиви, небръснати, охранени, с тежки верижки около шията, ролекси на дебелите им космати китки, шарени ризи, напоени със

Роден през 1942 година. Известен сатирик и журналист. Автор на няколко книги. Сценарист и водещ на телевизионни емисии. Носител и на наградата „Алеко“.

скъпи парфюми, за да не вонят на некъпано. Твърди се, че се угоявали, за да бъдат като паяците – като приклепщият жертвата си, да не я пускат, докато дава знаци на живот, изсмуквайки жизнените ѝ сокове до последното динарче.

Обичат да се показват заедно с клиентите си на шиказни места и при върховни поводи, като на всяка крачка демонстрират своето благополучие, т. е. пълните си джобове с пари. А имат, защото с бързината на катерици се изплъзват от всички данъчни кобри. Ако клиентът им е някаква хубавица, навсякъде приказват, че спят заедно. Не в един и същи хотел, а в един и същи креват. Ако ги засекат, че лъжат, хич не им пука. Държат се сякаш клиентката е тяхна собственост. „Храня я, обличам я, тя трябва да ми ближе шепата!“

Тук става дума именно за типа „менажер вулгарис“. Но понеже сме едно успяващо общество, модерно и склонно на всякакви чалъми, се появили менажери и на академично ниво. Открити бяха факултети, разбира се, частни, които ще ти одерат кожата само и само да те научат да правиш същото това с другите. Тази наука сега се нарича мениджмънт, а я овладяват младите юпити в безупречни костюми, късо подстригани и учтиви до немай-къде.

Сега пък майките се надпреварват да си омъжват щерките за менажери, а не за никакви скромни и почтени махленци. Безспорно, мениджмънтският синдром е овладял Сърбия от дребната фирмичка чак до властта.

Ян Бибиан в Белград

Един от най-големите български писатели е Елин Пелин. Неговото име носи едно градче край София. Веднъж Елин Пелин изпратил своя герой Ян Бибиан на Луната и по това авторът е написал прочутото си фантастично романче за деца. По-късно и Нил Армстронг се е присъединил към Бибиан и дори го е съветвал как да избяга от Луната, за да офейка от сватбата си с та-

мошната принцеса. Освен това Армстронг го посъветвал да не се връща направо вкъщи, а да намери някоя страна, в която има условия, които се доближават до тези на Луната, за да може да се аклиматизира. Изборът му е паднал на Сърбия, защото, както му казал Армстронг, там младите по цяла нощ скитат като лунатици, а денем спят.

И тъй Ян Бибиан кацнал в Белград през една пълнолунна нощ. Градът бил весело осветен, кафенетата – пълни с младежи, отвсякъде трещи музика. Да не говорим за саловете барове на двете големи реки Дунав и Сава. А улиците? Те били претъпкани като посред бял ден.

– Ами че това е истински Луноград – възкликнал Ян Бибиан.

Но неговото въодушевление се изпарило още с първите утринни лъчи. Градът бързо опустял: по улиците се мъкнали само онези редки минувачи, бързащи за работа, и старци, които щъкали по магазините да купят нещо за внуците си, за да закусят, да пийнат по едно кафе и да запалят по една цигара. Самият Ян Бибиан се приютил в един хотел, за да поспи малко, преди да се пробуди за нощните вълнения.

И щом паднал мракът, младите се показали от своите бърлоги и нощният живот започнал да се загарява.

– Извинявай, приятел, ама от какво живеете в Белград? А ти учиш ли някъде? – спрял Ян Бибиан едно момче.

– Живеем от дребните родителски заплати и от още по-нищожните пенсии на дядо и баба, обаче ни е супер! А ако става дума за учение – няма никаква полза от него, братле!

– А как ще я карате, когато съмне? – упорито питал Ян Бибиан.

– Ще спим, какво друго да правим?

– Не, бе, имам предвид, като съмне европейският ден, когато ще се наложи все пак да работите нещо – обяснил Ян.

– А, това ли? Далече е този ден, приятелю. Не виждаш ли, че нашите управляващи правят, каквото могат, този ден да се отдалечава. В това време, разбира се, ние се „зезаме“ с тях.

– Какво значи това „зезам се“? – попита Ян Бибиан.

– Ами как да ти обясня? Това значи да се занасяш с някого тъй жлъчно, че да го заболи и да се забавляваш. Такова нещо имаме само в Сърбия! И това става главно нощем.

„Прав е Армстронг, тук е най-хубавата тъмна страна на Луната. Ще остана тук, колкото мога! А пък това „зезане“ е супер!“ – рече си Ян Бибиан и потъна в белградската нощ.

Още не съм сигурен дали се е върнал в България!

ПЕТЪР СТАНИШИЧ

Как да прецакаш електроснабдяването

Моят приятел Драган П. често си спомняше за своя дългогодишен и хубав живот в Париж.

– Работех – разказваше ми той – и си спестявах. Е, обичах конните състезания и залагах на тях, но и съблезните на тази светска столица не ме отминаваха, та много пари не можех да си заделя. Обаче най-големите атаки срещу мен идеха от многобройните фирми, които непрекъснато ме ръсеха, спекулирайки с моя консуматорски манталитет. Всред тях беше и Електроснабдяването на Париж. Там е така: колкото повече ток харчиш, толкова повече отстъпка ти правят. Не като при нас, където е обратното!

Роден през 1935 година. Журналист, който често пише сатира и издаде няколко книги. Дълго поддържаше сатиричната рубрика „Белградски притчи“ в опозиционния ежедневник „Наша Борба“. Виден волейболен деец.

И веднъж, скоро след завръщането му в милата ни родина от Париж, той намери в пощенската си кутия сметката за изразходваната електроенергия. Разбира се, той беше спокоен, защото и без това бе платил повече, отколкото ток бе похарчил. Но главата му се завъртя, когато прочете предупреждението, че от 1 октомври същата година се въвежда т. нар. блокова тарифа. Това значи, че щом прехвърлите 750 киловата, таксата се удвоява. Ако бъдете по-дръзки и прехвърлите 1000-те киловата, тогава сметката ви става три пъти по-голяма. Ако обаче, недай си Боже, продължавате с вашата дързост и надхвърлите 1500 киловата месечно, можете да вземете калкулатор и да изчислите сумата, умножена по четири.

От години Драганчо си харчеше не по-малко от 2000 киловата ток на месец, разбира се, за радост на нашето Електроснабдяване. Така той направи голям принос за увеличаване на техните и без това тлъсти заплати, които впрочем бяха по-големи отг неговата. „Нейсе! – казваше си Драганчо, без да знае какви са заплатите им. – Това поне отива за модернизиране и поддържане на електрическата мрежа!“

Във вестниците той прочете и призив токът да се пестят и препоръка: там, където няма парно, хората да се ориентират към твърдо и точно гориво. Цените за електричеството ставаха такива, че повечето от хората бяха принудени да си оставят по една електрическа крушка от 25 вата. Някои дори изчислиха, че по-евтино ще им излезе, ако минат на батерии или акумулатори.

Но ето че Драган се досети как да прецака „блоковата тарифа“ на Електроснабдяването. Той си монтира два електромера. Щом на първия цифрата достигнеше 750 киловата, той веднага го изключваше и включваше втория... Сега остава да мисли как да реши същия въпрос и с телефоните, защото и там е така: като надхвърлят определен лимит от разговори, активните телефонни абонати вместо да получат облекчение, загдето ползват услугите на компанията, както е по света, започват

да плашат все повече и повече, т. е. все по-скъпо и по-скъпо. „И на това ще му намеря цаката!“ – рече Драганчо и включи спокойно всичките си електрически уреди, без да гледа електромера.

ВИТОМИР ТЕОФИЛОВИЧ

Референдум

Поредният референдум се провали и трябва да погледнем този скръбен факт в очите, ако мислим за нашето утре и още по-точно – за нашия вдругиден.

Причините за неуспеха са различни.

Първо, РЕФЕРендум е чужда, латинска дума, а латините са стари шмекери. Това си го знаем от рождение, даже отпреди! За да бъдат нещата още по-лоши (че къде по-лоши от това?!), РЕФЕРендум напомня на нашия мил народ за разни РЕФЕРати, а още за различни РЕФЕРенти, сиреч чиновници, за РЕФЕРи и други подобни, които винаги са ни лазили по нервите. А цялата тази дандания можеше лесно да се избегне. Достатъчно беше вместо тази нескопосна чуждица да се намери нашенска, подходяща и по-културна за нашето ухо дума, по възможност нещо по-битово. Това чудо можеше да се нарече например: запитване, подпитване, допитване, че дори опипване, защото нали с това се опипва народното мнение? Тогава изходът можеше да бъде и обратен на днешния.

Тук обаче отново ни дебнеше една беда. Нашият мъдър народ смята, че политиката е (извинете за думата!)

Роден през 1943 година. Сатирик, поет и учен. Автор на книги с афоризми, хумористична поезия и весели разкази, както и на изследвания за сатгирата. Основал сатиричното списание „Данга“. Съставител на Антология на сръбския афоризъм.

курва, макар всички политици да твърдят, че са непипвани! Ако политиката наистина е такава, с нея трябва да дружим с предпазни средства. Хайде, да речем, веднъж за проба и от любопитство може, ама по-вече – в никакъв случай. А е опасно и за здравето.

А сега нали трябва – месец-два след тоя пусти референдум пак да ходим да гласуваме. А можеше вместо това още веднага да навържем едното с другото. На същите бюлетини можеха да бъдат отпечатани и имената на партиите и кандидатите, и комуто както заиграе късметът. Веднага всичко щеше да стане ясно, а гарантирам, че всички щяха да се отзоват – един ще дойде заради референдума, друг – заради своята, трети – заради чуждата партия; някой ще е за Йован, друг ще е против Драган... Това щеше да бъде събитие, което ще се помни, все едно, че сме на събор или на цирк. Още повече, ако изборите бяха организирани като един весел панаир. Понеже нашият човек е петимен за хляб и зрелища. Щеше да стане голям шум за нещо, а не, както обикновено става – голям шум за нищо! Отиваш си на панаира, почерпваш се, после се намъкваш в палатката, пускаш си бюлетинката – и работата е свършена с настрояние. Трябва да не се забравя, че на нас при всяко народно събитие ни трябва трапези с пилета на грил, прасета на фурна, агнета на шиш...

Още нещо ми идва наум: може би работата и с референдума щеше да стане, но ако се искаше от народа да гласува ПРОТИВ, а не ЗА. Защото когато и да е гласувал ЗА, сърбинът винаги е оставал излъган. А пък и бездруго той си обича да е контра, да е ПРОТИВ.

Не е ли така?

АФОРИЗМИ

Отдавна най-силните акценти в сръбската сатирична мисъл се правят от прочутите белградски афористици, чиито книги се превеждат и в чужбина! Това не е просто някаква мода за остроумничене, а цяло направление всред бодърстващите духове, които остават трайно и в бита, и в литературата. Защото качественият афоризъм може да се изяви като задълбочена художествена, мъдра и остроумна, трайна сентенция. Първата сръбска книга с афоризми датира от 1792 г. – тази на Михаило Максимович „Малка готварска книга за големи деца“ – и всички класици са се отбивали при афоризма. Разбира се, тук представяме творчеството на актуалните пера.

Влада Булатович-Виб

*Идеалистите се оправиха материално, а материалистите – идеално.

*Нищо чуждо не ми е чуждо.

*Неспособните са способни да направят способните неспособни.

*На нас ни трябват железни хора! „Съгласна съм!“ – рече ръждата.

*Когато ботушът почне да мисли, на мозъка му остава да марширува.

Брана Црънчевич

*Все пак Слънчевата система си е най-добра от всички системи.

*Убедихте ме, но не ви вярвам.

*Откакто чух какво мисля, не вярвам на това, което чувам.

*Само наказанието без престъпление е по-страшно от престъплението без наказание.

*Животът е единствената причина да се живее. Останалите причини са съчинени.

*На човек е по-лесно да обясни, че е щастлив, отколкото, че е сит.

Милован Витезович

*В басните животните са хора. В живота е обратното.

*Който пее – зло не мисли. Който мисли, не му е до песен.

*Имаме врагове, каквито сме си заслужили.

*Когато сърбите кажат, че са доволни, дошъл е краят на историята!

Витомир Теофилович

*Нашите успехи са трайни, а трудностите – преходни.

*Човек се учи, докато е жив, а обществото – докато не пропадне.

*Пушихме си лулата на мира върху бурето с барут.

*С когото си, така се чувстваш.

Илия Маркович

*Лесно е да бъдеш пръв, когато вторият те гони.

*След гаранционния срок всеки човек се разваля.

*Щом не можеш да излъжеш един народ, ти не си никакъв комунист.

*Когато всички говорят истини, не вярвам никому.

Радивое Боичич

*Стига с тази истина. Я ни кажете кое как е било!

*За да не ги прегази времето, те се реабилитираха като собствени жертви.

*На народа дадоха водеща, а на себе си – ръководеща роля.

Ратибор Йонович

*Пази се от комунистите, които са си променили вярата.

*Жената е необходимо зло, а мъжът – излишно.

Весна Денчич

*Не се боя за съдбата на сатирата, докато има власт.

*За мъртвите добро или нищо. Докато се отворят архивите.

Александър Баляк

*Живеем като братя, вместо да живеем като хора.

*Опозицията е нелоялна конкуренция.

*Афоризмът е монументална миниатюра.

*Вашето дело е гениално. На нищо не прилича.

*Надпис в Музея на революцията: „Молим, не плюйте по експонатите!“

*Историкът е човек, който следи съвременните процеси в миналото.

Подбор и превод от сръбски Ганчо Савов

МИЛОРАД ПАВИЧ

Романът като държава

Романът е държава – голяма или малка. Има свои закони, свои жители, свои пари, които някога имат стойност извън страната, някога не. Романът има свои брегове и граници, своя война и свой мир, свое време, което не е по Гринуич. Той има свой климат, своя надморска височина, свои депресии (места под нивото на морето) и свои съседи. Има свое стопанство, добро или лошо, успява или не успява да изхрани поданиците си. Романът, както и държавите, има свой език, който светът извън неговите граници може или не може да разбере. Романът има своя незнаен герой, своите гладни и сити години, своите неплодородни краища и своите житници. Една държава пропада, ако в нея добре живеят онези, които я рушат, а лошо – онези, които се грижат за нея. Така е и с романа. Романът има своя дипломация, свой внос и свой износ. Ако на границите му се натрупват чуждестранни визи, които трябва да вадят щом като пожелае да излезе от страната, няма да стигне далеч.

Сръбски прозаик, поет и литературовед (работи в областта на сръбската литература на 17–19-ти век, специалност барок и символизъм), преводач, академик, член на *Société Européenne de Culture* и на сръбския ПЕН. Известен като автор на нелинеарна, интерактивна проза (романи, разкази, драми), Милорад Павич е един от най-четените съвременни писатели на Балканите, преведен на тридесетина езика. Като израз на пиетета към автора през юни тази години руските читатели му откриват паметник в Москва пред „Библиотеката за чуждестранни езици“ наред с паметниците на световноизвестни автори от Данте до наши дни. Милорад Павич живее и твори в Белград.

Известни са случаите, когато държавата е заставала срещу романа (гоненията на Маркиз дьо Сад, на Булгаков заради „Майстора и Маргарита“ и т.н.), има и обратните случаи – романът против държавата („Бесове“ на Достоевски против още несъществуващата, но наближаваща съветска държава, Солженицин и т. н.).

Къщата се строи от основите, а романът – от покрива. Тази обърната перспектива показва, че романът е роден под знака на Рака. Както вече казахме, той живее от своите метастази и се храни с тях. Внимателният читател ще забележи в тази и в други книги известни повторения. Това е така, защото всяко нещо трябва два пъти да се каже, за да се чуе веднъж. И така, зодиакалният знак на романа е „Cancer“; rextacensia алфа: 09 h. гранична стойност 7h.55m.-9h.20m. деклинация делта, средна стойност + 20. Знак на най-чистата вода. Водата помни всичко и завинаги. Рак е четвъртият поред знак в Зодиака. Той е в първия летен месец, по-точно от 21 юни до 22 юли. Луната управлява Рака. Тоест знакът на романа е воден, женски, пасивен и кардинален. Водната лилия е цветето му – символ. Зодиакалното му съзвездие се намира северно от небесния екватор... Посланието на това съзвездие гласи: „Като овошка добродородна и бахча домашна господарска той корен и стъбло моминско е. Примки преплетени в ръцете си държи. С очи премрежва друмовете на момците, но е вода, а не Земя, нито силно вино...“

Държавата има свой език, а този език има своя граматика, същото е и с романа. Както държавата, така и романът има своя географска карта. Това е картата на неговия език. Тук важна роля в името на преживяването играе „породата“. И както има могъщи държави с „родословно дърво“, които водят корена си от далечно и славно минало, и други, които като мушици едnodневки живеят само един сезон, така е и с романите. С други думи, можем като Хегел да смятаме, че в човешкото общество има две „обективни сили“ – държавата и

семејството. И романът пренадлежи към някое семејство. Романът има баща и майка. Може да бъде и сираче. Заварено дете, *enfant terrible*. Както и државата може да има родословие, а може да бъде и парвеню. Може да протитуира или скъпо да се продаде. Може да бъде хубаво или грозно облечен. Може да бъде отцепник от своя род. Защото в различни периоди от своя живот човекът (а и државата) прилича на предците си – ту на мъжките, ту на женските. Може би в някой миг започва да прилича на своя бъдещ внук или на правнучката си, която още не е родена и която никога няма да види. Както не познаваме далечните си прадеди и потомци, така често не знаем нищо за романите. И романите имат своите прадеди и своето потомство, своите синове и дъщери, своите праправнуци. Това е връзка по кръв и мляко, а кръвта и млякото, става ли дума за книгите, това е езикът, като закон на тази држава, но същевременно това е език и закон, условно схванат като смисъл, който може да променя ритъма и звука, променяйки се при това и сам.

И тази промяна на ритъма, на смисъла и звука във времето и пространството, от поколение на поколение на един и същ език или от един до друг език, това е съдбата и най-дълбоката промяна на всяка белетристична творба, на всяко езиково художествено творение. Противно на онова, което казва Дерек Уолкът*, писменият вид на един текст е само графическа сянка на звуковото му тяло. Белетристичната творба е ритъм, който с течение на времето и преводите все повече и повече се отдалечава от писателя. В това отдалечаване спадат и неточността на превода, и неточното разбиране на текста, както и зареждането на читателя в текста, което съставлява голяма виртуална част от световната литература. Нейната *Вариабилност*. Обаче само лошите творби не могат да издържат на лошите преводи, не могат да понесат и преживеят промяната на ритъма,

* Дерек Олтън Уолкът (1930) – поет, писател и художник от Сейнт Лусия, едно от водещите имена в англоезичната литература в следколониалния период, носител на Нобелова награда за литература за 1992 година – бел. пр.

пренасянето от един език на друг, от едно столетие в друго. В известен смисъл, ако романът преживее и „се разчуе“, той постоянно изневерява на своя автор и на езика, на който е създаден.

„Хазарски речник“ се отдалечава от мене не само по пространство, с преводите на все по-отдалечени езици, като например китайски, японски или корейски, но и по време, той все по-малко принадлежи на мен, а все повече на новите поколения и техния език и очаквания, все повече принадлежи на литературните творения, които ще станат синове и внуци на „Хазарски речник“. В този смисъл казах, че аз днес съм по-малко автор на „Хазарски речник“ или на „Предел, рисуван с чай“, отколкото съм бил вчера, и много по-малко, отколкото когато съм писал тези романи. Това е така, защото трябва да забравите една книга, ако искате да напишете друга. В този смисъл аз съм все по-малко писател на своите книги, а един ден изобщо няма да бъда и това, защото ще се озова много по-далеч от тези творби, отколкото който и да било от моите читатели. И смятам, че това е едно хубаво и радостно нещо.

Както държавата има създател, има го и романът. Писателят. Писателят може да бъде мъдър, но не и даровит, може да бъде глупав, но талантлив. Писателят може да има свое или чуждо име, тоест да се представя под фалшиво име. Какъвто и да е, писателят преминава през две кризи. В началото и преди края на писането. Първата настъпва веднага след като сте започнали да пишете романа, в мига, когато той започва да се разгръща. По-близо до началото, отколкото до края. Още е незрял и не знае какво ще се случи с него, също както и вие не знаете това. Тогава сте по-бързи от романа и гледате да изсипете в него всичко, което имате наум, а романът все още не е оформен, все още не е набрал собствена скорост и сила, спира ви. Като Сизиф той трябва да бута своя камък нагоре. Тук всъщност той е по-умен от вас. Както често нашите деца са по-мъдри от нас. Трябва да го послушате, но това е трудно.

Другата криза настъпва след „апогея“, когато романът достигне гребена на вълната и се озове надолу от другата страна на височината, набирайки собствена скорост. Сега той е по-бърз от вас, защото вече сте уморени, но не се решавате да го оставите и да си отдъхнете, защото после няма да го намерите на същото място. Ще поеме той без вас и кой знае къде ще се озове. В такъв момент писането на романа е по-силно от своя автор и вие трябва да му бъдете достоен съперник, изцеждайки последните капки енергия от себе си. Ако направите това добре, романът е спасен, но вие ще се разбоleetе и ще боледувате една година. Това чувство наподобява усещането, което имате, след като сте правили любов, и е възпято в едно стихотворение на Пушкин, създадено същата нощ, когато завършил писането на „Евгений Онегин“.

Ако имате късмет, романът ще ви надживее и неговото име ще надживее вашето. Това не трябва да ви безпокои. Най-прочутите създатели на фрески и мозайки никога не са се подписвали. Борхес тайничко си е мечтал да се запомнят разказите му, а да бъде забравен този, който ги е написал.

Моят опит като писател от границата на две столетия и две хилядолетия ми подсказва, че през живота ми са ме наричали по различни начини. Аз и моите книги сме получавали различни имена в англо-американския Запад и в Германия: „електронен писател“, интерактивна литература, нелинеарно писмо, постмодернистична (R.Coover, L.Olsen и други). Във Франция и Испания ме нарекоха „първият писател на 21 век“ и ме поставиха в онова, което тяхната теория на литературата на настоящето нарича „La literature a contrainte“, тоест между писателите на миналото и настоящето, които отскачат от общия коловоз и проправят път към промените и литературното бъдеще (B. Schiavetta и списание „Formule“). В Русия книгите ми свързваха със „следгутенберговия свят“ (А. Генис) и ги възприеха като „матемически концептуализъм“ (М. Епщейн).

А аз казвам, наречи ме както искаш и кърчаг дори,
само недей да ме счупиш.

ПАВИЧ ЗА БЪЛГАРИЯ

В България бях през 1945 г., веднага след оттеглянето на хитлеристките войски от Балканите. Спомням си разрушената от бомби София и бялата Варна на брега на Черно море, където по протежение на брега бяха подредени прекрасни малки вили с червени покриви и зелени первази около прозорците, но когато човек се приближаваше към тях, те показваха истинското си лице – това бяха умело прикрити германски бункери, обърнати към морето.

Прекарах една година и в град Русе, на брега на Дунав, в прекрасен френски колеж за момичета, който тогава се наричаше Notre Dame de Ruschuk. Едното крило в голямата градина на брега на реката беше преуредено в училище за нас, децата от Сърбия. Преподаваха монахини от Франция, Англия и Белгия. Понеже знаех френски и английски от дете, обичах да си говоря с тях. В Русчук си водих дневник. Той беше пълен със стихотворения на френски и сръбски, които бях писал там. Днес трудно мога да позная себе си в тези момчешки страници.

Превод от сръбски Ася Тихинова – Йованович

ДАВИД АЛБАХАРИ

Необикновени разкази

Сняг

Пада сняг. Април е и пада сняг. Снежинките са едри и се топят, потрепвайки като живи. Някой казва, че красотата на времето е в неговата непредвидимост. Добавя, че естествено мисли за метеорологическото време, защото другото е толкова предвидимо, че повече не би могло и да бъде. Следва поток от протести, дискусии, в които участват всички. Очите се разширяват, бузите се издуват, устните се покриват с мехурчета слюнка. Столовете скърцат, гъоновете се търкат в пода, ръцете се размахват във въздуха, челата се мръщят. И когато стенният часовник удря шест пъти, всички замлъкват. Снегът продължава да пада.

Читателят

Читател, който се изгуби на едно място в книгата, се открива на друго, но съвсем променен. Дълго се оглежда в малкото огледало, опипва мустаците, които преди не е имал, поглажда косата, която достига до раменете

Сръбски писател, прозаик и преводач от еврейски произход. Автор на множество романи, сборници с разкази и есета, Давид Албахари е носител на редица престижни литературни награди. До момента книгите му са преведени на двайсетина езика. Самият той не се смята за писател на дебели романи, макар и да пише такива и по-скоро определя себе си като автор на „тихи разкази“, на книги за интимните моменти, истории за човешкото сърце и взаимоотношенията между хората, което му гарантира уникално място в съвременната сръбска литература. От 1994 г. живее в Калгари, Канада.

му. Безспорно, чувства се добре и така, извън книгата. Книгата лежи на масата, отворена. Човекът се приближава и я затваря. Когато отново се поглежда в огледалото, не вижда в него нищо.

Пет, не повече

Знам много думи, но малко са тези, които ползвам. Ако ме питат нещо, отговарям; ако не ме питат, мълча. Колко думи са необходими, за да се отговори на един въпрос? Две, три, най-много пет: „да“, „не“, „може би“, „не знам“. Всички останали са ненужни, особено когато човек не пита нищо.

Листът

Листът долетява през прозореца. Жената, която седи във фотьойла, го забелязва с крайчеца на окото си, но мисли, че е птица. И друг път се е случвало в стаята да долети врабче. Другата жена, която лежи в кревата, не вижда листа и не мисли, че е птица. Тя си спомня деня, когато е седяла във фотьойла, близо до прозореца, и гледала облаците. Дали тогава някой е лежал в леглото? Чаршафите бяха други, в това е сигурна, възглавницата беше по-малка, а одеялото – по-дебело. Жената във фотьойла забелязва листа на пода. Навежда се, хваща го с върха на пръстите си, повдига го високо и се обръща към жената в леглото. Тя обаче мълчи. Очите ѝ са затворени.

Ромолене

В началото ни се струва, че чуваме ромоленето на поток. Затова някои започват да бързат, казват – едва чакат да свалят маратонките и да потопят крака в прохладната вода. Повече не забелязваме листата, които докосват лицата ни, корените, в които се препъваме. Пристигаме задъхани до подножието на хълма и виждаме широкия отвор на тръба, от която тече кафеникава течност, залива запълнената вече теснина между два камъка, разлива се и изчезва във високата трева. И сега

какво? – пита женски глас. Някой въздъхва, някой се закашля, някой поклаща глава, някой се вдига на пръсти. Добре, казва същият глас, тогава да си вървим у дома.

Тишина

Първо се чува тишината. След това ухото започва да долавя подробностите: пукот, тътен, тихо бучене, звън. И пулсът се обажда, коварно, както само кръвта бушува. Подът скърца. Гредите скриптят. Звънтят стъклата на прозорците. Щракането на пръстите е експлозия, от която тъпанчетата болят. Тогава всичко притихва. След това капка вода се откъсва от чешмата и се удря в дъното на умивалника. Металът въздъхва с болка, като старец. Устните се раздалечават с пукот. Миглите шумолят. Въздухът започва да цвили в ноздрите. Нищо повече не може да успокои сърцето, а най-малко ръката, която се спуска върху гърдите и ги притиска, докато пръстите не побелеят.

Хълмът

От мястото, на което сме застанали, високо горе на хълма, можем да видим човека в подножието, на пътеката. Бяха ни нужни два часа, за да се изкачим до върха, защото Нела я боли малко кракът, а Весна е винаги уморена. Но за това сигурно не трябва толкова време. Разстиламе мушамена покривка върху тревата, вадим сандвичи и ябълки от раниците. Пием сок от боровинки. Човекът се появява, виждаме, по-стар е, отколкото си го представяхме. И не е задъхан.

Кондукторът

Мъж и жена седят в купето на бързия влак. Не се познават. Разменят няколко учтиви фрази, когато влизат, и това е всичко. След това жената сядва до прозореца, вдясно от вратата, мъжът се настанява срещу нея. Жената вади книга от чантата си и започва да чете. Мъжът гледа през прозореца. Книгата все още е в ръцете на жената, но тя не чете. Тя спи. И човекът не гле-

да през прозореца. Сега той наблюдава колената на жената, колкото тя по-дълбоко потъва в сън и тялото поема ритъма на клатещия се влак, толкова те повече се раздалечават и така първо вижда бедрата ѝ, след това – ивицата на чорапите, и накрая – белите ѝ килоти. Навежда се, за да види по-хубаво, и тогава на вратата се появява кондукторът. Мъжът продължава движението, като че ли иска да вдигне нещо от пода и наистина взима кой знае чий ли фас и го хвърля в пепелника под прозореца. Кондукторът първо проверява билета на мъжа, после леко докосва рамото на жената. Тогава забезязва разширените ѝ колена и вдигнатата пола, поглежда мъжа, намига му и отново я докосва.

Корабът

Лятото бързо отлита. Още не сме успели да почернеем, а вече идва времето на дънките и ризите с дълги ръкави. Седя на скалата, приближавам стрък трева до устните си, захапвам го. Горчивина залива устата ми. Морето е спокойно, тихо. Когато затварям очи, виждам кораб.

Куполът

Жената говори за любовта, но никой не я слуша. Ако любовта е сляпа, може би говорът за любовта е ням? Жената обаче не обръща внимание на човешките гласове. Бузите ѝ руменяят, жилите на врата ѝ изскачат, а погледът ѝ не се откъсва от някаква точка високо над хората. И полека- лека, една след друга, главите се вдигат и скоро всички гледат нагоре, към купола, който първо се облива от румения блясък на слънчевия залез, а след това се изпълва със здрач.

Валзер

Роберт Валзер твърди, че разговорът уморява, казвам аз. Мене нито един разговор не ме е уморил, казва жена ми: Никога. Стойността на думите, чета аз, определянето на тяхното въздействие, по-бързо ще забрави

онзи, който говори, а не онзи, който мълчи. Искаш да кажеш, рязко се изправя жена ми, че аз, когато говоря, само хабя думите? Това не е мое становище, отговарям аз, то е на Валзер, аз нищо не казвам. Когато ти говориш, продължава жена ми, тогава думите ти са медени като тази тишина, а когато аз говоря, това е тракане на крила в празното, така излиза, нали? Прекрасна е духовната свобода на самотника, казвам, това отново е Валзер. Добре, отговаря жена ми, нека тогава Валзер ти приготви самотна вечеря. По-късно, в кухнята, докато ям хляб, намазан с тънък слой маргарин, започвам да разбирам тежестта на изпитанието на самотника.

Обвиняемият

Обвиняемият каза, че се разкайва, макар и да знае, че това няма да смекчи решението на съда. Обаче се разкайва, продължи той, заради себе си, а не заради съда, затова и по този начин изразява разкаянието си, въпреки съзнанието, че то ни най-малко няма да повлияе върху решението на съдиите и те ще останат верни на убежденията, така както ги задължава клетвата, която се дали, когато са били провъзгласени за съдии. Когато си отидат у дома и се преоблекат, намерят любимите чехли и се настанят във фотьойла, тогава могат да мислят по друг начин, може и сълза да заблести в окото им, но не и тук, в съдебната зала, тук моето покаяние, каза обвиняемият, принадлежи само на мене и, надявам се, на Маргарета Вуков, заради която се намирам тук. След това осъденият каза, че още при първите удари почувствал разкаяние, но тогава се разгневил на себе си заради разкаянието и продължил още по-ожесточено да я удря, но с всеки удар разкаянието му растяло, което още повече засилвало гнева му и силата на ударите, което естествено още повече засилвало разкаянието и така, каза той, се сменяли гняв и разкаяние, докато, вероятно никой няма да му повярва, разкаянието надделяло. Тогава Маргарета Вуков лежала на земята, свита на кълбо, каза обвиняемият, а той я удрял с крака, но когато замахнал за четвърти път, усе-

тил как разкажанието го обхваща от главата до петите, кракът му се огънал, той паднал на колене и започнал да я целува по окървавеното лице, дори легнал на земята до нея, прегърнал я и повтарял, че се разкайва, повтори това поне петнадесет пъти, но тя не го чувала. Затова се надява, каза той, че сега тя го чува, и че това е всичко, че няма какво повече да се каже, защото вече е казал, че това разкажание принадлежи само на него и че съзнава, че то няма да повлияе на никого, още по-малко на съдиите. Поне не тук, каза, и седна.

Вътре

Тишина на ангели. Сянка на стената, остра като скалпел. Протегнат показалец, мрачен поглед. Цвърчене на фитил. Смярад на влага. Ехо. Широки стълби, гладки като лед. Лявата ръка вкочанена до тялото; дясната близо до сърцето. Скърцане на врата. Врабчета на гредата. Мрак. Навън се диша по-леко.

Надзирателят

Никой не може да намери мострата. Отварят се чекмеджета, местят се предмети по масите, изпразват се кошчетата за боклук. Шефът на смяната крещи от ъгъла: Ако мострата не бъде намерена, всички ще бъдете обвинени! Най-после мострата е открита на полицата, където обикновено стои. Весел шум, глъчка, чуват се възклици и ръкопляскане, дори и надзирателят се усмихва. След това прием пред сградата бира, питат го дали наистина е мислил да ни уволни. Всички, без изключение, казва надзирателят и отново се усмихва. Тогава Сава, който стои зад него, така силно го удря с шишето от бира по главата, че надзирателят, без да крие изненадата в погледа си, пада по очи на земята. Оттам, отдолу, рита с крака и стене, но никой повече не му обръща внимание.

Ненаписан разказ

От всички разкази, които не съм написал, с най-голямо удоволствие си спомням онзи, в който момче и

момиче седят на пейката в парка, държат се за ръце и мълчат. В този разказ не се случва нищо друго; всичко е в свършенството на тишината. Усилието си като писател, по-точно казано, трябваше да насоча към опитването на това свършенство, защото нито едно друго не би заслужавало това. Тишината съдържаше всичко и тяхното минало, и тяхното бъдеще, дните, прекарани в оскъдица, дните на изобилие, топлината на общата възглавница, трудното раждане, раздялата и събирането, и постепенното отдалечаване, и къщата в края на града, където мракът бе по-гъст, и цветята в алеята под прозореца, и въжето, с което младежът се обеси, когато започна войната, и плача ѝ, ноктите, с които беше издрала лицето си, и думите, несигурни и неуловими, с които се опитваше да обясни на детето онова, което не можеше и на себе си да разтълкува: тишината, която е зачатъкът на всичко около нас. Детето я гледа и мълчи.

Последица

Мъжът, който години наред се страхуваше, че лявата ръка ще му се схване, един ден се парализира и лявата му ръка наистина остана неподвижна, после години наред не можеше да се освободи от мисълта, че това му се е случило само защото предишните години си е представял, че това ще му случи един ден.

Изследователят

Всяка белота е хладна, мисли изследователят, независимо от това дали пред мене лежи пясък или сняг.

Пясъкът е жълтеникъв, а снегът синкав, изследователят не забелязва това, защото носи защитни очила със затъмнени стъкла. Би могъл да ги свали и с голо око да се загледа в истинското лице на действителността, но се страхува да не ослепее съвсем от искрящия отблясък, който белотата създава. Всъщност дали някой е видял изследовател без тъмни очила?

Нощ

Никой не чу кога прозорецът се отвори, дори и котката. Събудиха се по-късно, едва когато мебелите започнаха да пукат от хладния нощен въздух – първо котката, след това жената и най-накрая мъжът. Всъщност, когато той се събуди, жената вече затваряше прозореца и за миг той видя как луната огрява лицето ѝ. След това до него се приближи котката, седна на възглавницата – до главата му – и започна да мърка. Жената остана още малко до прозореца – докато го затваряше, чу крясъка на някаква нощна птица и си помисли, че ако не се помръдне, ще го чуе отново и след това, като че ли нищо не се е случило и тя се върна в леглото. Мъжът вече спеше, излегнал се по гръб. Когато жената повдигна завивката, котката се вмъкна под нея, след това се сгуши в краката ѝ и така заспаха – първо котката, после жената. На следващия ден никой от тях не си спомняше това събитие, дори и котката.

Точност

Всеки ден, точно в десет преди обяд, Велимир Стаменкович излизаше от апартамента си, слизаше по стълбите, чакаше автобус номер 17 и се качваше в него. Връщаше се точно в един на обяд. Не каза никога на съседите, макар че с тях пиеше сутрешното си кафе, а вечер играеше реми, къде прекарва тези часове. Когато го питаха, нещо избягваше отговора или казваше нещо, което всъщност не значеше нищо, или пък мълчеше – все едно, че въпросът не беше отправен към него. Но в последния петък на месец август той се върна не в един, а в два часа след обед. В един и половина всички обитатели на сградата се бяха събрали пред нея неспокойни, развълнувани, уплашени от евентуалните причини за това. Оглеждаха се, държаха се за ръка, няколко жени плачеха. Мъжът, който точно в два пръв го видя, се провикна: Ето го! Ето го! И радостно се заудря по бедрата. Велимир Стаменкович обаче мина спокойно, без думи, между тях, качи се по стълбите, отключи вратата и влезе в апартамента. Дори не ни погледна, оплака се

домоуправителят. Не е важно, каза вдовицата от първия етаж, важно е, че се върна. Така е, съгласиха се останалите, но всички знаеха, че нищо вече няма да бъде същото.

Сянка

Момчето видя на моста, до своята, още една сянка. Когато се огледа, видя, че е сам. Много години по-късно, на същото това място, ще забележи, че вече не вижда и своята сянка, но тогава вече ще му бъде все едно.

Вечер

Кучето залая, човекът се сепна и едва не изпусна книгата, която четеше. Птицата отлетя от клона право в небето, часовникът на червената кула удари седем пъти. Човекът се наведе и погали кучето по главата, то лизна ръката му. Малко по-късно на дървото кацна една сврака.

Изречение

Отново, да, отново, едно от онези изречения, които идват, когато си искат, без да държат сметка за онези, които търпеливо чакат реда си, а още по-малко за онези, които се трупат в устата, те и без това не са никакви думи, а звуци, мехури, които се пукат като риби, извадени от мрачните морски дълбини, както беше написал онзи писател, което значи, че единствените истински думи са онези, които не се изговарят, или онези, които като тези, мълчаливо се записват, с надеждата, че ще бъдат прочетени също така мълчаливо, в тишина, макар че и тишината е само дума, дума, която се повтаря безброй пъти, всяка дума, която и да е дума, е тишина, само че сега за това не може да се говори, респективно да се пише, защото изречението вече е тук, пристига, ето го, още малко и ще мога да го разгледам цялото, изпълнало се от начало до край.

Професор Петрович

Професор Петрович за пръв път си помисли да убие президента, когато прочете във вестника как Йован Чирич, безработен от Ниш, заклал жената, с която живеел, на канапето в дневната стая. Тази мисъл го изненада, но не го напусна. След няколко месеца тя се превърна в един вид мантра – Да убия президента! Да убия президента! – с нея започваше и завършваше денят му. През нощта сънищата сменяха мантрата; няма оръжие – от ракетен пистолет до атомна бомба, което да не беше изиграло главна роля в тях. В действителност обаче до оръжие се стигаше много по-трудно и професор Петрович много се намъчи, докато не успя да купи бомба в мрачното жилище на един сутерен. Дотогава мантрата се беше превърнала в трайно главоболие, в шум в слепоочията и в стягане като обръч в тила. Професор Петрович сложи бомбата в една найлонова торбичка, отиде на моста, седна на парапета, извади бомбата (завърза торбичката за желязната преграда), активира я и с вика: Да убия президента! се хвърли заедно с нея в реката.

Пакетът

Един ден раздавачът ми донесе малък пакет. Името на подателя не ми говореше нищо. Не познавам такова лице, сигурен съм, че никога не съм бил в града, откъдето идваше пакетът. Когато го обърна, чува се метален звук като падане на метално топче от лагера му. Внимателно слагам пакета на масата, сядам на стола, гледам го. Когато отново го взимам в ръце, не се чува нищо. През нощта, докато спя, стои на нощното ми шкафче. Лампата свети, за всеки случай.

Слугинята

Когато чорбаджи Данило се обеси, каза слугинята, всички говореха, че знаят, че ще направи това, макар че, каза слугинята, когато в началото на вечерята чорбаджи Данило се изкашля и оповести, че един ден си-

гурно ще се обеси, всички викнаха, че говори врели-некипели и че никога няма да направи това, че те първи няма да му позволят, а дъщеря му дори каза: Черен гогологан не се губи и всички се засмяха, каза слугинята, само чорбаджи Данило остана сериозен и поклати глава като човек, който не може да повярва, че никой не му вярва, каза слугинята, и после повече не споменаха бесенето, докато, след вечеря, не минаха в салона и започнаха да играят карти и някой, точно когато поднасях кафето, каза слугинята, не попита къде е чорбаджи Данило. Там е, казах, виси в банята.

Пощенски картички

Татко често пътуваше. Изпращаше ни картички от всяко място, в което пребиваваше. На всяка от тях изписваше един и същ текст – пет изречения и разкошен подпис, – а ние всеки път го четяхме като съвсем непознат. Всъщност изречение като например „Това е хубав град“, второ по ред, звучеше различно на картичките от Виена и Мадрид, докато петото изречение „Едва чакам да ви видя“ звучеше съвсем истински на картичката от Москва и крайно неубедително на тази от Венеция. Същото можеше да се каже и за първото изречение „Седя в хотелската стая“, което със сигурност всеки път е писано в различна стая, която никога не е приличала на другите, както и загатнатата в третото изречение разходка – „ще се разхождам, докато се стъмни“, която сигурно винаги води по някои нови улици. Обаче четвъртото изречение „В тишината думите стават тежки, сърцето гори като суха шишарка“ ни оставяше в недоумение, никаква картина не можеше да го промени. Не знаехме дали тишината се променя от място на място и дали всички огньове са еднакви, независимо от това къде горят, а когато го питахме за това, татко не искаше да ни каже нищо.

Климат

Мъжът излиза от къщата. Денят е прекрасен, на небето няма нито едно облаче. Внезапно небето

потъмнява, започва да вали. Мъжът изтичва до къщата, нервно търси чадър. Когато излиза навън с наполовина отворен чадър, слънцето отново грейва. Няма и следа от дъжда, няма дори една локва на тротоара. Мъжът затваря чадъра, връща се в къщата и го оставя в ъгъла на гардероба. Обръща се, хваща дръжката и полека отваря вратата. Светлината, която се промъква и го заслепява за миг, рязко започва да потъмнява, във въздуха се разнася миризма на свежест, от далечината достига звук на гръмотевица. Мъжът бързо затваря вратата и се обляга на нея. Какво да прави, остава му само да чака.

Покоряване на пространството

Вчера видях мравка на стола. Движеше се по ръба на облегалката, стигна първо до единия край, след това до другия, после отново се върна до първия и продължи да се спуска по страничната ивица. След като изминаваше известно разстояние, отново се връщаше до някъде, а след това продължаваше по-нататък и така безброй пъти, докато не стигна до мястото, където кракът на стола потъваше в килима. Не знаех дали мравките винаги покоряват пространството по този начин, или нещо в положението или структурата на стола ми беше накарало тази мравка да се държи толкова чудно, но си помислих, че би трябвало да я хвана и да я върна на облегалката, там, където я видях за първи път. Междувременно, мравката се окуражи и стъпи върху заплетената тъкан. Клекнах и започнах да ровя из нишките. Какво ли не намерих там: копче за риза, клечка кибрит, топчица от станиол, царевично зърно. Тогава с всичко това в ръка отново видях мравката: качваше се по предния крак на стола.

Суматоха

Но ако е истина това, което е написано тук, казва Елена, че Бог след сътворението е прибрал първоначалната светлина и я скрил на сигурно място, каква е тогава светлината, която ни озарява? И дали това наис-

тина е светлина, или само другото лице на мрака? Всъщност малко по-нататък пише, че Бог е направил това, за да лиши грешните от красотата на света, която пази за праведните. И какво сега, всички ние грешници ли сме, слепци с очи, или пък праведници, които не знаят какво е красотата?

Овластяване на ужаса

Пътникът се вижда през кръглия прозорец на каютата: според неговите изчисления корабът трябва да пристигне всеки момент. Никъде обаче не се вижда бряг, никъде дори и следа от пристанище. Може би корабът по някаква причина не може да влезе в пристанището, може би ще дойдат лодки, които ще превозят пътниците до брега? А какво, ако не дойде никой, ако остане тук завинаги? Пътникът чувства как коленете му треперят, как го обхваща някакъв невероятен ужас и трябва да седне на ръба на твърдото легло. Вслушва се, не се решава да диша и се оглежда около себе си, като че ли очаква някой да го пита нещо. Никой не го пита нищо и пътникът след малко ляга настрани, слага ръката си под бузата и заспива.

Повтаряне

Сега е твърде късно да започнем да говорим, казва жената. Всичко, което имахме да си кажем, отдавна го казахме, няма смисъл да се повтаряме. Всъщност погледни през прозореца. Когато се запознахме, беше пролет. Ти седеше на канапето, а аз – във фотьойла и гледахме ябълковия цвят. Сега е есен. Обрахме ябълките. Закърпих всичките ти чорапи. Ти и сега седиш на канапето, аз съм във фотьойла и гледаме пожълтелите листа. Всичко отмина, всичко свърши, няма повече думи. Какво ще правим, когато падне сняг? Дали ще променим местата си? Мога ли да живея с толкова неизвестност? Не се опитвай да ми отговориш, защото няма какво повече да си кажем. Твърде късно е да започнем да говорим. Ето, виждаш, повтарям се.

Превод от сръбски Ася Тихинова – Йованович

МИХАЙЛО ПАНТИЧ

Този път за болката (по Достоевски)

М-да, трябва да ви разкажа нещо. Знам, знам, има неща, които не могат да се разказват, но не става дума за това дали могат или не, просто – трябва. Носиш ли нещо неизречено у себе си, все някъде ще ти излети, па макар и в разказ.

Много просто: нейният мъж е мой приятел. Около нас има половин милион такива истории, но всички си мълчат, правят се, че не ги забелязват или че не им се случват.

Действат мълчешком.

И какво може да се заключи от това? Ако си мислите, че ви се случва нещо изключително невероятно, знайте, че именно в този момент най-малко половин милион души в света, да кажем, цял един Нови Белград, чувства същото, защото им се случва точно това.

И така, нейният мъж и аз се познаваме от години. Отдавна, много отдавна учихме в една и съща гимназия. Беше голям образ, на свободно хвърляне до десет –

Прозаик, критик, професор, редактор на редица списания и издателства. В началото на 80-те години прави дебюта си в литературата и до днес е издал над тридесет книги студии, есета, литературни критики и антологии, както и осем сборника разкази, някои от които като *Уондър в Берлин*, *Новобелградски разкази*, *Седмия ден на кошавата* или *Ако това е любов* („Андричева награда“, 2004 г.) са бестселъри. Разказите на Михайло Пантич са преведени на повече от двацет езика, включени са в много антологии и прегледи, публикувани в редица чуждестранни издания.

хвърляше десет, съчиненията му по литература бяха най-добрите, блестеше по математика и логика. Особено по логика, после стана такъв един, благоразумен човек. И знаеше онова, което аз винаги съм искал да знам, но някак си не успях да науча и сега живея с чувството, че съм пропуснал нещо важно в живота, да, да, знаеше и акордите на всички песни на Дилън, дори и онези, които и самият Боб бе забравил. Тези неща ставаха през миналия век, по време, което ще се помни с това, че въпреки водените войни, измислените чудеса и всекидневните гнусотии все още не бяха открити дамските превръзки с крилца.

От останалите ученици аз се различавах само с една дреболия – играех и футбол, и баскетбол, ритях и с левия, и с десния крак или ръка, според нуждата, което беше добър старт за шизофрения. Пиших и стихове, трудейки се да подражавам на Дилън, но това го правех и всички други.

Та, какво исках да кажа? *A-a*, да...за малко да забравя. Училищните задължения не бяха силната ми страна, така и не разбрах защо трябва да събирам и умножавам децимали, да зубря лекции за прешленестите червеи и критики за силата на съждението и най-вече защо в писмените съчинения трябва да разгадавам чужди мисли. И още нещо, бягах от часовете по логика и какво от това.

И така, казвам ви, мъжът ѝ и аз си останахме добри познати от училище, така да се каже приятели, виждаме се сравнително често. Понякога ходим заедно за риба, понякога, през зимните вечери, се отбиваме на сала при Бобан, на чаша вино. Бобан е наш приятел от блока и той играеше баскетбол, а сега има сал на Дунав. През зимата, когато ледът скове реката, там е особено приятно, свием се на топло, поръчаме греяно вино и ако не сме в настроение за разговор, седим си в тишината и всеки си слуша как вятърът фучи през опустелите новобелградски улици...

Иначе, най-често се виждаме пред училище, където понякога чакаме дъщерите си след часовете. Исидора и Милена са връстнички, не са в един и същ клас, но са приятелки, ходят си на гости и вече имат своите малки поверителни женски разговори, кикотят се, докато шепнешком си разказват нещо, и обвиняват бащите си, че са старомодни. А бащите, те биха направили всичко за тях. Само ако знаеха какво е това, което трябва да направят, защото светогледът на деветгодишните е твърде сложен и скромно да си призная, недостъпен за моя разум, не си спомням дали някога съм бил на девет години.

Веднъж, миналия срок, вместо моя приятел пред училище се появи майката на Милена – Мария, и аз веднага, грях ми на душата, пожелах да спя с нея. Разбира се, познавах я отпреди, но тогава за пръв път видях каква всъщност е Мария – светъл тен, издължена като вретено, стъстена като току-що сварено мляко, за малките стъпала – после. А очите ѝ, очи такива има, че веднага потъваш в тях. Дребна и някак си беззащитна, изглеждаше така сякаш всеки миг някой трябва да я гушне. Какъв удар по ирационалността, харесваше ми това, че всичко изглеждаше невъзможно. Може би преувеличавам, може би първата ми мисъл е била съвсем естествена: видиш някого и веднага го пожелаваш, м-да, какви ли не мисли ни минават през ума, не можем да ги управляваме, пък и причината им не знаем. Предполагам, че донякъде е нормално, когато някаква смахната картина, нещо невероятно прелети през обърканата ни глава. В сравнение с целия този ужас, желанието да притежавате жената на някого, когото познавате, който ви е приятел и не е Бог знае какво прегрешение. Така си помислих най-напред, казвам ви, има поне половин милион подобни случаи, но... цялата история се обръща с главата надолу в мига, когато това се случи на вас и засегне лично вас.

Точно като на мене, сега.

И още нещо, това, което е ужасно и невероятно, по някакъв странен начин може да стане непреодолимо привлекателно, особено ако не боли твърде много.

Да, никой не може докрай да проникне у себе си, нито да определи хода на своите мисли, дори и да са го подготвяли за Далай Лама. За страстта да не говорим, тя ни държи в ръцете си. Преливаме извън собствените си граници, кой може да ограничи собственото аз, винаги желаем да бъдем някой друг, например, например, например... в този миг пожелах да бъда на мястото на моя приятел не защото е свършен и защото знае всички песни на Дилън, а защото има свършена жена, Мария. Най-напред ми се струваше достатъчно това, че я гледам, а след това, секунда по-късно, пожелах още и още...

...за спомена не мога да кажа нещо особено, спомените са произволни, не избираме това, което желаем да запомним, а онова, което иска да бъде съхранено от забравата, избира нас. И остава. Обикновено става дума за нещо болезнено, болката се връща винаги, когато помислим за онова, което е останало у нас. Вижте сега, този път бих искал да кажа нещо за болката, а то в известен смисъл е свързано със спомена. Какво ли само не помним! Мили Боже, главата ми е склад с произволно запомнени, главно болезнени гледки, кой знае защо. Помня например, че учителката ми по логика имаше къси крака, не умееше да съчетае цветовете, никога не гледаше в очите онзи, с когото говори, обясняваше ни, че върховното постижение на логическата наука е изводът, че *всички бели котки със сини очи са глухи* и че не ме обичаше *вие, Михайло Михайлович, сте толкова конфузни*, казваше. А какво съм забравил, как бих могъл да зная, само – предполагам, и то с голяма доза сигурност, че съм забравил онова, което е най-важно.

Господи, това е като сън, от който искам да се събудя, а той продължава ли, продължава. Какво причинявам на себе си, какво причинявам на другите, а какво другите ми причиняват, е, това точно е болката, чиста, из-

кристализирана болка, няма начин да отмине...
Всъщност има, но кому ли е до смъртта...

... да, животът си тече така, както му се иска, във всички посоки, главно монотонен с всеки изминал ден, изпълнен с глупави дреболии и безсмислени въпроси, празен... докато един ден не отидете пред училище, за да чакате деветгодишната си дъщеря, и някакъв демон, някакъв ваш двойник, някакъв паднал ангел във вас не ви накара или по-точно не ви принуди да превърнете това, което сте помислили, в действителност, в болка, която някога, но само някога, е начин да се стигне до удоволствието. Повече нито дума, това, което трябва да изговоря, като на изповед, макар и никога да не ме принуждава, нито пък да ме слуша, би могло да се превърне във фантазия за това какво например ще правят Исидора и Милена след две или три години. Най-дълбокият ми порив е безсилен и необясним...не, не, цензурирам се, моля в съдебния протокол да се заличат всички предишни пасажки, които могат да бъдат употребени при повдигане на обвинителен акт. Забравете всичко, освен че съм срещнал пред училището майката на Милена – Мария, и съм я пожелал. Боже мой, това може да се случи всекиму и се случва. Но това беше специален момент, първо, защото се случваше на мен, и, второ, защото това желание напълно ме поразя, дотолкова, че в никакъв случай не мога да го приема като случайност, ако случай не е другото име за съдбовност.

Да, за съдба.

Има тук нещо дяволско, изобщо не се шегувам. Тези имена, Мария и Михайло, моето име, вече го чухте, е Михайло Михайлович, са си чист плеоназъм, лишена от въображение симетрия... Като сме вече при името... преди да ви разкажа всичко поред, без нито за миг да забравям приятеля – приятелите са рядкост, а след четиридесетте те са всичко, което сте събрали дотогава, – та, трябва да ви кажа, че много късно осъзнах името си, разбирайте го, както искате. Може би не по своя вина, може би случайно, нека малко поразсъждавам за

причините. Най-напред никой не се обръща към мене с истинското ми име и което е най-лошо, това изобщо не ми пречи, отдавна се сраснах с безсмисления си, лишен от въображение, прякор. И така, веднъж заминах някъде и по време на това пътуване домакините решиха да ми покажат една черква. Добре, казах, става, в досегашния си скучен живот съм влизал най-малко в пет хиляди черкви, защо не и в тази.

И без това Бог навсякъде е един и същ, ням и недостъпен.

Сега бих казал нещо за Бога, не знам защо, може би заради Мария. Бяха ми нужни години, за да се примиря с раняващото съзнание, че светът е безсмислен и равнодушен, но все още не разбирам защо е и ужасен... всекидневното натрупване на ужаси, безумието на ужаса, болката... Но той е и хубав, с цялата си безсмисленост и чудовищност. Затова за Бога мога да говоря само като за метафора, не е ключов въпросът дали съществува, а дали ни трябва. Ако ни трябва, ще го измислим, и това именно правим. Важно е също и как се анонсира това, което ни трябва, например като, като, като красота, като прегръдка... Не знам защо, но ми се струва, че най-често се анонсира като болка и през болката. Онези, които казват, че са видели Бога, по правило са претърпели болка и са го докоснали на дъното на страданието, а не във висините... Всекидневният живот е изпълнен с ненужен смисъл, равнодушие, глупост, ужас, низост и обиди, а Бог – няма го никъде. Всичко, което правим, се свежда главно до получаване на удари и причиняване на болка другиму, а всички знаем, че ни е нужно нещо повече от това и то може да се нарича Бог, може да се нарича обич, може да се нарича, как, Дунав например или например, например... слънчев ден. Моят приятел и аз най-много обичаме през някой слънчев ден да седнем при Бобан на сала и мълчаливо, отдадени на мислите си, да гледаме как тече реката... докъде бях стигнал, а – да, и пристигнахме при онази черква, беше ми все едно...

– Хайде – казаха ми. – Трябва да видиш нещо. На всяка цена. Ще разбереш защо.

Не възразявам, тръгваме. И щом влязох, разбрах за какво става дума, ако изобщо може да се говори за разбиране. На една стена, надвесен над мене, витаеше първият ангел, с червени одежди, които пламтяха като пожар.

– Ей, името! – прошепнах. Възнесен.

И това е то.

През онзи ден, когато срещнах Мария, се повтори нещо от чудото и силата на срещата ми с адаша ангел. Валеше дъжд, един от онези слузави, досадни новобелградски дъждове, когато човек се чувства като мокър парцал и повече с кожата, отколкото с мислите си, усеща, че може би единственият истински важен човешки въпрос, който е решение за всичко, е – ще успее ли да открие някого, когото ще може да прегърне... Чаках Исидора пред училището, според уговорката с майка ѝ, моята бивша жена – олицетворението на съвършенството. *М-да*, така е. Ако помислите, че съм циничен, ще сгрешите. Бившата ми жена е съвършена във всичко, в смисъл, че в живота винаги е правила всичко точно и навреме, от най-голямата до най-малката подробност.

Мога ли да изброя някои доказателства? Добре, познават онзи тип хора, при които всичко е толкова невероятно нормално и на мястото си, че с течение на времето стават безлични и още по-лошо, лишени от еротика, привлекателни като дъска за гладене. Освен това, всичко продължи твърде дълго, толкова се бяхме сближили, че с течение на годините станахме като брат и сестра и онова, което някога правихме нощем, заприлича на инцест, но при инцеста, предполагам, има поне мъничко страст. Целият ѝ живот беше под пълен контрол, винаги знаеше какво иска и към какво се стреми, образование, кариера... готов съм да свидетелствам, че някак запланувано се е и влюбила, наистина, погрешно, в онзи непреклонно убеден

Спиноза, че логиката е измислена наука, родила се от отчаяния ни порив да измислим Бога и да се ориентираме в стихията. Тази стихия ни върти, както си иска, а ние безуспешно се опитваме да я смирим. А когато измамно си помислим, че някак си сме успели в това, когато след становище А и становище Б последва някакъв извод, тогава всичко вече е изсъхнало...

После дойде женитбата, рождените дни на децата, роднините и приятелите, избирането на място за летуване една година предварително – пристигнем ли на Златибор, тя казва, е, догодина отиваме в Египет, редовните покупки на дрехи и подреждането на апартамента, излизанията с приятелки маркизи в пет часа всеки втори вторник в месеца – всичко вървеше като под конект. Всеки ден едно и също. Жената робот: ходи, работи, диша, слага превръзки с крилца и мисли, че животът се състои в това – всичко да бъде на мястото си. И така, докато една сутрин, след кратка телесна хигиена, нейният мъж, доказаният и страстен обожател на логическия силогизъм, тоест аз, а точно така си и беше, не стана с чувството, че до преди две минути е правил любов с киборг. И оргазмът ѝ беше съвършено нормален, *ах, ах*, плюс неизбежното: *беше прекрасно*. Естествено и целувката след всичко, преди всеки да скочи на крака и поеме към работата си, решен през този ден да прочете от край до край *Унижените и оскърбените* и, разбира се, да разори Картаген.

И валеше онзи дъжд, изчаках Исихора, загърнах я с якето и я настанех под чадъра, а тя ми каза, че трябва да почакаме Милена, договорили са се да играят заедно този следобед. Когато най-после и Милена излезе от училище, появи се и Мария и така четиримата тръгнахме към тяхната сграда. Стана ясно, че Исихора е забравила да каже на моята съвършена бивша, че ще обядва при приятелката си и ще остане да си играе при нея, така че аз поех ролята на съвестен баща и след любезната покана на Мария прескочих догоре да телефонирам. След като вече бях влязъл, редно беше и

да пия чай, греяно вино пия само вечер. Докато нашите дъщери си играеха в детската стая, нямам представа на какво, пожелах и аз да си поиграя малко с Мария. Не стана.

Мина първият срок.

Сушата започна рано, още през април. Един тъничък глас на разума ме предупреждава да внимавам какво говоря – каква ти суша през април, април е със сигурност най-влажният месец в годината, но не, този път времето беше наистина демонско, глухо време, не капна нито капка – дни, седмици, месеци – до края на учебната година. Събуждах се с чувството, че току-що са ме положили в крематориум, жегата изгаряше земята. Тълкувам това като небесен знак, като предупреждение.

Видях отново Мария в училище, когато, както и аз, беше дошла на родителска среща за бележника. Момиченцата бяха на зелено училище, а моят приятел, с когото междувременно няколко пъти бях ходил на мач и риболов, се беше зареял някъде из града. Мария ми се усмихна и след това съвсем спокойно, без ни най-малко да се двоуми, без капка фалшиво отчаяние, сякаш ми говори знам ли какво, сякаш шегувайки се, ми каза – знае, че добрият ѝ съпруг посещава публичен дом (което, между другото, е истина, беше викал и мене), но, Боже мой, всеки има право на своите малки странности. Последва пауза като в драмите, размисляше дали да ми каже още нещо. И каза: харесват ми ръцете ти, обичам и сериозността, с която правиш домашните на Исидора, четох тетрадките ѝ, за да ги сравня с тези на Милена, след теб не остават мастилени петна. Това е така, помислих, отбелязвайки за пръв път едно качество, за което ще говоря по-късно. Да, да, Бог е неумолим и справедлив, след тридесет и няколко години попълних всички онези празноти в образованието си, които някога бях допуснал, и най-после овладях Ракичевия* „Долап“, а и някои малко по-сложни мате-

* Милан Ракич (1876–1938) – известен сръбски поет, дипломаат и академик – бел. пр.

матически операции, включително и деленето на децималите.

Никога не е късно.

Искаше ми се да ѝ отговоря, че на мене ми харесват стъпалата ѝ. Не, няма връзка с Китай, малкото стъпало навсякъде е знак на божествена хармония и ще обясня защо. Ако преди четири-пет години сте прочели случайно във вестника обявата: търся девойка с малки стъпала, знайте, че я дадох аз, Михайло Михайлович. Развеждах се и това с обявите и стъпалата беше моя малка приумица и вероятно имаше някаква връзка с факта, че бившата ми свършена жена, която носеше обувки номер 41, а аз – 43, съвсем спокойно наричаше моите – китайски *найки*. Както и да е, осъзнах това след доста време, когато желанието ми за промяна стана недвусмислено и започна да се нарича – малки стъпала. Стъпалата на Мария бяха такива, нейната деветгодишна дъщеря вече не можеше да носи мамините маратонки.

А сушата траеше ли, траеше, сякаш изобщо нямаше намерение да свършва.

Влязохме в техния апартамент с бележници, пълни с шестистици, с онова чувство за изпълнен дълг и заслужена похвала, с което детето отличник се прибира у дома, за да бъде похвалено и наградено. Чувствахме се така с основание и нашето старание имаше дял в този успех. Мария се изу веднага зад вратата и дъхът ми спря.

Боже мой, прости ми, Господи, че така безсрамно произнасям името ти, тя имаше най-възбуждащото стъпало точно от Гринуич. Направих следното: първо гледах това стъпало, омагьосан и чист, близък до светлината така, както са ѝ близки Гавраил, Рафаил, Уриил, Салатиил, Йехудиил, Варахиил и ахристратегът, чието име нося. У мене полека се надигаше голяма вълна... кракът ѝ, изскочи от малката обувка, детски, *в този миг си представих обувка на моята, не на нейната дъщеря,*

тръгна към мене... гърлото ми се стяга, докато говоря това. И взех в ръце това стъпало, свалих с треперещи пръсти белия детски чорап и задържах палеца на Мария, един-два милиметра по-къс от големия пръст, което според вярванията на баба ми значеше, че ще надживее мъжа си, един повече от възпитан човек, когото винаги съм познавал. Бих могъл да кажа, както вече и казах, че го смятам за приятел, ако култивираната с години, дълбоко скривана взаимна аверсия би могла да се нарече така. А защо не, приятелството е като любовта, има хиляда лица. Облизах жената на приятеля си от главата до петите, без да пропусна нито частичка от кожата ѝ, пазвата ѝ, нищо и така я изчиствах от всички грехове, подготвяйки я да се изправи лице с лице с ангела...

...след това седяхме и разговаряхме. Това може да бъде интересно, при едно условие, ако слушаме гласа на другия, а не собствения си глас.

– Остарявам – каза тя.

– Това пък откъде?

– Знам, че не се забелязва, засега. Но ставам нервна, повече не разговарям с мъжа си, не мога да си спомня кога за последен път сме погледнали един другия като любовници, карам се на дъщеря си, нямам редовен живот. И всичко ме боли, всъщност не ме боли нищо конкретно, но постоянно чувствам някаква болка.

Предполагам, че и на вас ви се е случвало подобно нещо, чувате някой да произнася думите ви и не можете да повярвате – сякаш чете мислите ви. Това свято съвпадение ме озари, докато един другиму четяхме домашните за идването на пролетта и за прешленестите червеи, за нашите далечни прадеди... ей, чакай, спри, точно това исках да ти кажа...

– Знаеш ли какво – Мария продължи да изговаря думите ми в посткоиталната глухота на стаята, докато новобелградската жега превръщаше града в безлюдна пустиня с небостъргачи, съставени от хиляди безбожнишки монашески килии, в които вместо икони проб-

лясвах екрани; с призрачните крепости на сградите, изпълнени със самотници, каквито в този момент бяхме и тя, и аз, без значение, че само допреди минута дишахме заедно – знаеш ли – каза, – на мене вече нищо не ми е ясно. Нищо – напълно, съвършено, голямо нищо. Каквото и да направя, сблъсквам се с болката, всичко завършва с болка. Ето и любовта е само увод в болката, ако обичаме някого, не правим ли туй в крайна сметка само заради това, когато всичко завърши, да се превием от болка, да...

– Малко преувеличаваш – казах, за да я утеша, макар че (*повтарям се*) и аз мислих същото.

– Ни най-малко. Знаеш ли, ако нещо може да се нарече любов, това с него бе любов и после изчезна, не веднага, а постепенно, по милиграм на ден и така година след година, не трябва да ми вярваш, но от нашия живот в последно време завинаги изчезва нежността и всичко се превърна в навик, буквално всичко, и правенето на любов стана навик, нито той, нито аз се престараваме, главно взимане, но никога даване, никогата отдаване...

Да, точно така, потвърдих у себе си, и при мене е същото. Но не казах нищо. Все едно, тя направи това:

– И тогава, абсолютно смахнато, убедени, че пенсиираме нещо с това, влетяваме в такива връзки. Нищо лично, ти наистина си мил и много добре пишеш домашните (*засмя се*), но в крайна сметка всичко свършва в болката, болката е единственото нещо, което расте в нас, което все така трае и се увеличава, докато ни има, а вероятно и след това.

– И което е още по-лошо – продължих – съзнанието, че е така, изобщо не я прави по-малка. Мога всичко да си обясня, всичко да осмисля, но това не значи, че болката ще престане, напротив, струва ми се, че тя расте с дълбочината на осъзнатото, отчаянието се задълбочава от съзнанието, че сме предопределени за болка.

– И всичко, което правим, са само временни решения, гасене на пожар с бензин.

– Илюзия.

– Да, именно илюзия. Нищо друго. Винаги и отново болка, винаги някаква лоша конструкция. Тя трябва да оправдае някоя постъпка, с която се залъгваме, че всичко е наред, винаги някаква логическа, уж рационална измислица, с която искаме да излъжем хаоса и неумението да се справим, но накрая винаги е болката, независимо от опита, който сме натрупали. Винаги всичко започва отначало.

М-да, така е, за болката трудно се говори, болката главно се понася и разговорът позамря, преди да намерим други теми и преминем към разказа за домашните, за „свирките“ и какво ли още не. Веднага потръгна по-добре, старостта и болката и без това ни чакат. При входа, в антрето, спряхме пред огледалото, Мария застана зад мене и такава, дребничка, изобщо не се виждаше. За миг ми се стори, че съм сам и че всичко това, тази картина, този разговор, а и Марииното стъпало, са само сън – сънувам и всеки миг ще се събудя.

И така, запомних всичко, което ми каза за домашните, как трябва да се пишат, че учителите да не забележат, че са ги правили родителите, и какво изобщо не бива да се пропуска. Училището е конвейер за производство на бъдещи големи зомбита, но и онова за духането не ѝ беше лошо. С мъжете е лесно, каза, най-лесно ги купуваш със свирка. Не струва кой знае колко, пет минути работа, възбуждащо е, а и след това корумпираността им е гарантирана завинаги. Докато им го духаш, те си представят, че са господари на света. Всеки мъж си мисли така, защото наистина в този момент той е това. Да, съгласих се и приех поуката, но после, изсмукан, на тротоара, докато въздухът потрепваше от жегата, се запитах, ако е така, тогава почти всички мъже са господари на света, една и съща история се разиграва в един и същ момент навсякъде. Половин милион господари на света, най-малко половин милион сополиви малки Хитлеровци точно в тази секунда, докато жените им го

духат, си представят, че светът е техен. Може би всеки си мисли, че това се случва само на него и на никого друго и му се струва, че е в сън и само що не се е събудил...

Сбогувахме се и излязох от апартамента на Мария, твърдо решен никога вече да не се връщам тук, дори и с цената на това да няма кой да проверява домашните на дъщеря ми, тоест моите. Чувствах се, и основателно, като човек, предал приятеля си, угризенията са също вид болка, която сами си нанасяме. Наистина не обичам да утешавам никого, както не понасям някой да ме утешава, защото, ако трябва да бъдем искрени, всички сме дълбоко безутешни и такива трябва и да си останем – тук няма какво да се обяснява, така е, защото ни има. Дори и божествени създания, като Мария, живеят своя малък, труден живот, изпълнен с всекидневни глупави дреболии и безсмислени въпроси. И всички са разочувствани над себе си, всички други са по-добре от тях, о не, повдига ми се от това непрестанно понасяне на живота, от постоянното очакване на лоша вест. Полесно ми е с другите, отколкото с мен самия. Искане ми се да чакам някаква хубава вест, абсолютно ми е все едно дали ще я дочакам, важното е да чакам нещо...

... и сега просто не знам как да продължа. Най-добре е да започна поред. Ако изобщо има някакъв ред, ако това не са хаос и болка в сто несвързани епизоди. Получи се ужасно лицемерно, да, да, престанах да ходя при Мария, реших да прекъсна, не е редно човек да има връзка с жената на приятеля си. Така и направих, без обяснения, но постоянно и неотменно мислех за нея. Сушата бесня и през следващите месеци, и най-старите новобелградчани не помнеха такава катастрофа – асфалтът изгуби формата си, тънката земя се втвърди като бетон, парковете горяха. Настъпи чудно време, сякаш тежка омара се спусна върху всички ни и ни затвори в безнадеждна, мрачна самота, самота сред множеството. Животът минаваше като халюцинация в пустиня, изпълнен с нажежен въздух, който потрепваше в далечината, над главния градски булевард.

Не можех с Мария, не можех без Мария.

И още нещо. Реших да кажа всичко на мъжа ѝ. Междувременно се бяхме виждали няколко пъти, бяхме на дербито, което реши шампионата, на *Фестивала на рок ветераните*, на който някои наши познати свиреха Дилън. И за риба ходихме, но без успех, с часове седяхме над водата, мълчахме и чакахме, напразно, макар че в тази страст напразни неща няма. И тогава, при едно наше излизане на реката, моят добър приятел ме изпревари.

Стигнахме на нашето място точно при зазоряване. Очакваше ни горещ ден, един от онези, които ни чакат в ада.

– Е, мой Михайло Михайлович – каза приятелят ми, – остаряваме полека.

– Откъде ти такива мисли? – попитах. – Погледни тази вода, далече е смъртта.

– Далеч е, не казвам, но приближава. Костенурката настига Ахил, рано или късно, помниш ли какво ни говореше учителката по логика?

– Кой още мисли за това.

– Аз например.

– Хайде, промени темата.

– Добре, добре. Кажи ми колко е сериозно това между теб и Мария?

Тишината продължи три секунди и половина, мерих я, имам вътрешен часовник. Не очаквах това, опитвах се да печеля време. Не знаех какво да кажа. А и какво се казва в подобни ситуации. Започнах да заеквам:

– Предполагам, че знаеш...

– Знам, тя ми каза...

...няколко седмици след този разговор Мария ми позвъни и попита къде съм, защо не се обаждам. И отново отидох. Решението си е решение, а малките стъпала са си малки стъпала, малките стъпала са милион пъти по-силен аргумент от каквото и да било решение, по-сил-

ни са от всичко, могат дори да ни накарат за миг да забравим болката, онази, която никога не престава, която е под всичко, във всичко, над всичко, у нас и около нас.

Всичко по-късно се разиграваше почти по един и същ начин. Винаги, когато си тръгвах от Мария, решавах, че е за последен път, и винаги, когато ми се обаждаше, бързах натам – беше по-силно от мене. Когато по-късно си мислех за всичко това, разбрах, че с течение на годините човек развива най-лошите си качества, например безскрупулност и егоизъм, за които някога си е мислел, че не ги притежава. И все пак, рано или късно те се появяват, човек най-напред ги потиска и прави всичко, за да ги задуши, но тъй като това е невъзможно, защото тези качества са дяволска работа и са много силни, полака отстъпва пред тях и което е по-лошо, започва да им се наслаждава, така както аз се наслаждавах на Мария без угризения за болката на приятеля. Не бих могъл (*не умея*) логически да докажа, но съм убеден, че е така: болката не е заразна и не може да се изговори... той нищо не ми каза, освен че... какво по дяволите, можеше да ми каже, болката иска от нас да ѝ се посветим изцяло... И докато в дните, когато Мария ме викаше при себе си, той изчезваше някъде, аз потъвах в жена му, чувствайки голямо угезение заради този грях. Това беше грях, достоен да го изкупи моят адаш, архангелът. Само той би могъл да направи това, той знае, че страстта винаги е по-силна от греха.

Мисля, че и Бог разбира това, затова поставя болката близо до страстта.

За мене не беше важно, че и моят приятел вероятно прави някому това, което аз правех на него, или че някой друг може би го бе правил някога на мене, и от най-дълбоко отчаяние, от най-дълбока страст продължавах, прескачайки себе си, да потъвам в прегръдките, които бяха по-силни от мене. Потопявайки се в този свят акт, поне за миг се освобождаваме от мисълта, че сме тленни; бързах, за да видя по-бързо стъпалата и м-да

гърдите ѝ, те са нещо друго. Да, казвам ви, това в този час се случва на стотици хиляди мъже, това желание час по-скоро да видят гърдите и всеки си мисли, че е видял нещо особено, но, дали трябва да се закълна – гърдите на Мария бяха нещо изключително, точно защото ги гледах аз... млечната Мария.

(...)

И сега, след всичко.

Седя тук, в стаята, още несвикнал на бъдещия си живот. Денят е жарък и задушен, вече месеци е така, нажежен бетон; въздух, наситен с изпарения. Изведнъж болката изчезна някъде, сякаш потъна в беззвучни, недостъпни дълбини, и у мене прозвуча радостта, че животът тече, че дишам и мисля за каквото и да е било, макар и за това, че притежавам жената на приятеля. Отнякъде се чува гръмотевица. Малко по малко се събират облаци и се надига вятър, гледам как пред сградата ми се издига въздушна пиявица от прах и отпадъци. Тежки, едри капки падат върху земята, а след тях се отваря небето и над Белград се излива страшен порой, сякаш е настъпил Съдният ден

Не казва напразно Боб Дилън: всичко ще отmine с вятъра.

Знам как ще завърши историята, която трябваше да разкажа. След около половин час, когато слънцето отново заблести, защото така става след буря в този суициден град, ще отворя широко прозорците и жадно, със замърсените си бели дробове, ще вдъхна свежестта.

Превод от сръбски Ася Тихинова – Йованович

ФИЛИП ДАВИД

Малките патенца

Момчетата легнаха според дневния режим в осем часа. Половин час по-късно старият и младият учител минаха между редиците двуетажни кревати. Малчуганите спяха, изтощени от дългото ходене и острия планински въздух.

Учителите излязоха пред колибата и седнаха до тлеещия огън. Ясното лятно небе се отваряше над главите им. Огромна, пълна луна се плъзгаше по ръба на гората. От дълбоката, посипана със звезди бездна се сипеше прахът на тайнствената космическа нощ.

Пламъкът на слабия огън осветяваше кръг твърда, спечена земя. А навсякъде извън светлия кръг, в който се намираха, защитени от незнайни и опасни сили, се разстилаше огромната и необятна нощ и тук, пред очите им, се откриваше прародината на всички странни сънища.

Бяха двадесетина. Всички над 9 години. Малките главички стърчаха над грубите сукнени одеяла. Промъквайки се през полуотворените прозорци, лунните лъчи плетяха над заспалите им телца, по стените и пода тънки мрежи, които след това сами се тъчаха. На двамата възрастни, които ги навестиха преди малко, те приличаха на омагьосани момчета в омагьосана страна. „Патенца малки“, каза по-старият учител, докато оправяше одеялата върху голите детски крачета.

Съвременен сръбски писател и драматург от еврейски произход. Автор на редица сборници с разкази и есета и три романа. Носител на престижни литературни награди – Андричева награда, „Милан Ракич“, „Просвета“ и др. Преподавател по драматургия във Факултета за драматични изкуства в Белград.

Учителите – и самите те пленници на чудната планинска нощ, омаяни от едва доловимия трепет на огромните, обкръжили къщата ели – не можеха да доловят със сетивата си странните шумове, които като фи на паяжина полепваха по ъглите, по тавана, трептяха над момчетата, свързвайки ги крепко в съня. Тъмните сокове, събудени от нощния шепот, кипваха в детските тела, формираха и изостряха картините, които отдавна, от извечни времена, са се врязали в човешкото съзнание и са оставали завинаги собственост на човешкия род...

Едно от момчетата се различаваше от останалите. Имаше сини очи с големи сенки под тях, руса, мека като коприна коса, прозрачно лице; потрепваше като стрък при всеки полъх на вятъра, можеше да чуе идващите от давнините гласове и да види онова, което никой друг не виждаше. През тази нощ, когато учителите излязоха от стаята и нощта продължи да се вплита в лунните нишки, той чу нечий зов от дълбоките урви, които обкръжаваха цялата равнина.

Призрачен нощен вятър докосна лицето му. Едва доловимо заромолиха дърветата. Като граница между сън и яве се прокрадваше удължената сянка на непознато животно, което с гъвкави движения всмукваше нощта. Преминаваше през гъстата трева, между гигантски, разцъфтели цветя. Големи птици от праисторически времена прелитаха над пропастта и огромните им крила забулваха луната.

От метната одеялото и стъпи босо на студения дървен под. Мина тихо, на пръсти, между момчетата, които равномерно дишаха в съня си; спря за миг, потрепвайки от страх да не им причини нещо; струваше му се, че минава през сънищата им. Промъкна се през полуотворената врата. Стъпалата му докоснаха влажната трева. Учителите седяха край огъня, леко наклонени към пламъка, като за молитва. Мислите им се издигаха заедно със синкавия дим към върховете на високите ели; и те като него бяха обладани от същия странен трепет.

Мина незабележим, потрепваща сянка; но малко след това по същия път преминаха още много сенки; забелязали бягството му, момчетата тръгнаха да го уловят.

По нощното небе се спускаха светли ленти, следи на лутащите по безкрайното пространство звезди, които изпращаха поръки до световите във вселената. Хищни нощни птици, скрити в гъстите корони на дърветата, издаваха остри крясъци, плашейки жертвите, след които скоро щяха да тръгнат. Земята дишаше под тежките детски стъпки. Във всеки стрък трева. Във всеки лист, във всичко живо потрепваше безпокойство – част от всекидневната земна нощ.

Влезе в потока. Сянката заплува по чакъленото дъно, улавяйки луната, която спокойно почиваше под водната повърхност. На десетина крачки след него идваха момчетата – ловци, едни след друго, докосвайки се с тела; кикотеха се и подражаваха звуците на нощта от гъстата. Напред вървяха по-силните, а по-дребничките изоставаха накрая; препъваха се, без да се отказват, изпълнени с нова, непозната наслада.

Силните момчета нарочно вдигаха шум, чупеха клони, кресяха. Шляпаха в потока, удряха по водата с боси крака, правейки искрящи водоскоци. Чувстваха се могъщи, господари на гората, живота и смъртта. Тичайки така, стигнаха до ръба на гората и тогава спряха. Пред очите им се разкри осветената от пълната луна ливада, покрита с висока трева. В нейния край стоеше русокосото момче. Над главата му се разстиляше тъмното небе, пред краката – дълбока, стръмна пропаст, чието дъно не можеше да се съзре.

Задъхани от усилието, пристигаха и по-слабите. Сега групата стоеше в почуда, без да знае какво трябва да прави. Тогава едно от току-що пристигналите момчета, крехък малчуган с очила, които невероятно уголемяваха очите му, вдигна един камък от земята и го хвърли към беглеца. Веднага след това полетя втори, трети; развилнелите се момчета се навеждаха и веднага изправяха, освобождавайки от себе си изконния гняв.

Русокосият се наведе и се опита да защити лицето си от долитащите от тъмата удари.

Винаги са били против него. Вървеше по пътища, за които те и не подозираха, че съществуват; виждаше в съня си онова, което трябваше да се случи; пътуваше през мисълта, промъквайки се през пукнатините на времето като сянка, която търси извора си. Не знаеше думите, с които би могъл да изрази всичко, което му се случва; когато учителите забелязваха унеса му, той спускаше дългите си мигли и искрящите му очи се склапяха; не искаше, нито пък можеше да обяснява някому нещо. Не умееше да разговаря с момчетата, нито да си играе по техния начин; отблъскваха го, а след това започваха да го мъчат и преследват.

Към русокосото момче на ръба на пропастта летяха все по-големи камъни. Малките ръце се свиха в юмрук; заповедта се предаваше от уста на уста: да се унищожи! Това бяха добри малки момчета в грозен и мръсен сън.

Понесени от гнева, сега вече напълно потънали в този кошмар, те тичаха към пропастта с протегнати ръце; всички заедно, в безкрайното море на тъмата, изчезвайки във водовъртежа, който ги поглъщаше, всички заедно. И вече не знаеха дали падат или летят, защото и от двете страни имаше звезди, далечни и недостижими в сребърната нощ.

С дълга пръчка старият учител разрови покритата с пепел жар. Беше студено. Двамата, и старият, и младият, чувстваха странна, необяснима тревога.

А не така далече, в страшния детски сън, който се повтаря от зората на човечеството, потъващи с мълни-еносна бързина в тъмата, ръцете на младите удавници се протягаха за помощ, която нямаше откъде да дойде.

Превод от сръбски Ася Тихинова – Йованович

ВИДА ОГНЕНОВИЧ

Отровно мляко от глухарче

Никой от голямата група деца, между които имаше и тринадесетгодишни, не знаеше през пролетта на 1952 година какво точно значи вегетарианец, патофоб или егоцентрик. Възрастните редовно свързваха тези три тайнствени думи с името на учителя Гел. Заради това той изглеждаше на децата мрачен и загадъчен. Според общото мнение на тази детска дружина, която всеки ден надълго и нашироко, дълбокомислено бърбеше за различни чудеса, а и за него, този човек беше: омагьосан, прокълнат и много опасен за детския живот. Всички се плашеха от него. Само онези, които се осмеляваха да държат мишка в ръка или да носят в джобовете си хлебарки в кибритени кутийки, не признаваха това. Но все едно, то не можеше да се скрие.

Името на учителя Гел беше: на сръбски Джордже, на унгарски Дьорд, на немски Георг, русините го наричаха Грегор, словаците по-меко: Гжегож, а от един по-голям ученик със сигурност научиха, че учителката по френски мадам Станивук веднъж пред всички му извикала: Жорж.

Сръбска писателка, режисьор, професор, председател на сръбския ПЕН-клуб. Автор на многобройни драми, романи и разкази. Много от нейните творби са многократно издавани и често провъгласявани за бестселър. Превеждана е на немски, френски, шведски, английски. Разказът „Отровно мляко от глухарче“ е публикуван в едноименна сбирка, която имала няколко издания е провъгласена за бестселър. Вида Огненович живее и твори в Белград, понастоящем посланик на Сърбия в Дания.

Всички в градчето знаеха само името и професията му, а за всичко останало, също както и децата, правеха догадки, измисляха или преразказваха. Той живееше самичък в голяма хубава къща. Портата от ковано желязо беше обикновено заключена. Говореше се, че жена му умряла от ухапване на плъх по време на войната, през нощта, в някакво мазе, където се криели от войската. Други пък казваха, че умряла от сърце. То спряло завинаги, щом като видяла как отвратителното животно се приближава към нея. Мнозина вярваха, че и те самите биха умрели, ако някой плъх се приближи към тях, и то в тъмнината.

Учителят Гел преподаваше химия в гимназията. В хубаво обзаведена стая, частно, въкъщи, той даваше уроци по физика, математика, немски и латински език, но никога по химия. Смяташе, че е крайно неморално в училище да им пише слаба бележка, а след това да ги подготвя да си поправят оценката за пари въкъщи. Но затова пък в училище изискваше много от тях. Имаше извънредни часове и упражнения. Правеше сложни опити пред учениците. Редовно ги изпитваше и повтаряше с тях наученото. Но вместо благодарност, учениците виждаха в него божие наказание. Не бяха учили толкова много всички други предмети, взети заедно, колкото химията. Не беше лесно да се получи хубава бележка при Гел, но затова пък онези, които успяваха, бяха истински малки аптекари. Това всъщност бе и втората професия на този учител. Когато нямаше часове в училище, той работеше в една невероятна, стара аптека, за която се говореше, че преди войната била негова. Беше най-хубавата от трите аптеки в града. Не бе много голяма, но всичко в нея беше някак си особено по форма, цвят и миризма.

Лакиран тезгях от дърворезба с висока преграда от билюрно стъкло с прекрасни шарки. Два отвора в преградата, за да могат ухаещата аптекарка или учителят Гел да подават лекарствата. До стената – малка тапицирана с плюш пейка, до нея гипсова фигура на брат-дат човек в дълга мантия, с венец от листа на главата, с

бастун в ръката с обвита около него змия. Също такава гипсова статуя стоеше и във витрината. Вътре винаги беше топло и примамливо. Шишенца и кутийки с разноцветни лекарства, кремове, тинктури и разни течности стояха подредени по стъклените полици. На бурканите от стъкло – кичести готически надписи. Истинска сбирка от чудеса. На тезгяха, от другата страна на стъклото, имаше съдове от дебел бял порцелан, различни по големина, а вътре в тях – порцеланови чукчета, лъжици, лопатки и малки щипки. Децата с мъка откъсваха очи от мънникото кантарче, с още по-малки грамчета, които звънко потропваха по миниатюрните месингови блюда, когато аптекарката мереше някакъв прах. Истинска прелест. В масивните буркани държаха някакви лекарства с форма на разноцветни бонбони, а до тях стояха декоративни шишенца с разни мириси.

Всичко в тази аптека беше лековито, топло и прелестно, с изключение на учителя Гел, от когото децата се вцепеняваха от страх. Всичко беше някак си поносимо, когато той беше в другата част на аптеката зад голямата стъклена врата, където на също такъв тезгях, само че обърнат другояче, бъркаше в голяма бяла чиния някакъв крем или пък дълго разклащаше някакво шишенце, а след това изсипваше разбърканата течност в чинията. Тогава той не забелязваше никого. Аптекарката работеше в предната част на аптеката с купувачите на лекарства. Когато обаче я нямаше, предстоеше неизбежната среща с червеникавото плешиво теме на учителя, което се подаваше зад стъклото и предизвикваше истински ужас.

По-големите ученици твърдяха, че той вече години наред се опитва да измисли серум против ухапване от плъх и затова бърка и смесва разни съставки. Взима най-често венозна кръв от прилеп, прах от изсушен черен дроб на плъх, сяр, мляко от кобила, жабешка слюз, очи на мъртвец и живи хлебарки. По-малките деца пицеха от ужас, докато големите изброяваха това.

Момиченце подава рецепта, която стиска в ръка. Ръката на учителя сграбчва през отвора на стъклото

хартията, рови по чекмеджетата и наднича в някакви буркани по полицата. Нарежда кутийките по тезгяха, а след това с моливче прави някакъв знак на рецептата. На джоба на престилката му на латиница е избродирано: Мр. Гр. Гел. Момиченцето го чете като: Мръщещия се Грозен Гел. Ръката отново се подава през отвора, пълната кутийка също, а след това се чува глас: „Имаш ли кесийка, детенце?“ Момиченцето мълчи, а сърцето му бие като че ли под пуловера се е скрил мъничък кълвач, който удря с клона си: чук, чук, чук. Учителят се навежда към отвора. Момиченцето ужасено отскача, покрива лице с ръце и вика: не съм аз, не съм аз! Аптекарката дотичва от другата стая, увива лекарствата в хартия и ги подава на момиченцето. „Нямаш кесия, така ли?“ Учителят отваря един буркан, вади с щипките розово бонбонче, увива го в парче хартия и го подава на момиченцето. „Вземи, ти си добро дете, вземи бонбона, той е добър за гърлото.“ Момиченцето грабва бонбона и хуква към вратата. Аптекарката му отваря и то тича към групата дечурлига, която го чака зад ъгъла.

Там беше, казва, дишайки, на пресекулки, и ми даде това. Показва бонбончето. Съзнава превъзходството си, защото единствена между тях е разговаряла лично с учителя, но кълвачът непрекъснато чука под пуловера: чук, чук, чук! „Хвърли го“, заповядва най-важното момче в групата. „Това е магия.“ Момиченцето стиска здраво малкото подаръче. „Хвърли го веднага! То се прави от миши лайна“, казва той. Тя захвърля бонбончето на земята и след това яростно го настъпва с крак. Бонбонът се сплесква. Момчето продължава да го тъпче, докато не го направи на прах. „Това е само бонбонче против кашлица“, казва през сълзи момиченцето, гледайки тъжно розовата купчинка. „Да опитаме само с върха на езика“, моли слабичко момченце. „Не, рязко казва вождът, това е смъртоносно, ще паднеш покосен като сноп.“

Момиченцето гледа как към розовата купчинка прах бързо се движи мравка. Ако тази мравчица се отрови, мисли си то, всичко е истина. Тогава учителят Гел на-

истина е зъл магьосник и злодей. Мравката бърза напред, преминава през розовото островче и се вмъква жива и здрава в тревата. „Мравката пропълзя и нищо не ѝ стана“, казва укорително то, защото още не беше прежалило бонбончето си. „И ти го пипна и си жива, защото не го изяде. Защото не опита и трохичка“, обяснява строго момчето. „Да, да, казва момиченцето, мравката не го изяде.“ Розовият прах постепенно изчезва в обикновения прах. Идва лятото.

В аптеката на Гел, за разлика от другите в града, имаше какви ли не чудесии. Възрастните разказваха, че почти всички по-важни лекарства правил сам учителят. Течност против косопад, течност за спиране на кръвотечение, сироп за кашлица, мехлем против ревматизъм и схващане. Течност, която отстранява тютюневата миризма от дъха, малки тампони за уши, капки против трахома, както и някакъв мехлем за очни инфекции. След това прах за чистене на лекета, гранули за избелване на зъбите, разтвор от нишадър за масаж на сливиците, сироп за малокръвни. Приготвяше и един прочут прах против главоболие (действа мълниеносно), вазелин за разширени вени, капки против сърцебиене, ароматна сол при безсъзнание, както и прах за зарастване на рани.

Имаше в аптеката му и разни неща за дома, за които всеки миг изпращаха децата при Гел. Мая (на прах), мая (течна), калций за хора и за кокошки, синка, салицил, прах за лъскане на сребърни предмети, желатин, ванилия на пръчки, канела, бои за торти, захарин, сода бикарбонат, каранфилчета, ким и какво ли още не. Но това в никакъв случай нямаше да бъде достатъчно за доброто име на учителя Гел, ако той не беше истински и ненадминат майстор в приготвянето на помади за лице, парфюми, боя за коса и изтънчени ликьори. За тези неща най-много го благославяха жените (какво бихме правили без учителя, къде бихме могли да намерим днес нещо хубаво за лице). За неговите кремове се разказваха легенди. Намажеш вечер петно, драскотина или пъпка, а сутринта ставаш и от тях нито

следа. Истински чудотворец. При него можеха да се намерят помади за ден и за нощ, за лято и зима, за по-стара и по-млада кожа, за мазна, нормална или суха, а дори за брюнетки, блондинки и смесени. Шепнешком бяха споменавани и някои кремове за подмладяване, но се говореше и за такива, които имали пагубно действие. Може да ти даде някоя помада, от която лицето ти само за седмица да се сбръчка и съсухри и така съвсем млада жена да заприлича на истинска старлица. Госпожите се разпразяха помежду си коя на кого подхвърлила такова опасно мазило. „Учителят Гел има златни ръце и големи знания“, гласно мъдруваха по-старите. „Истински лапи, а не ръце“, шепнеха уплашените деца.

Освен помада понякога жените купуваха скришом при него бои за коса, парфюми и ликьори. Любим почти на всички бе един жълтеникав одеколон от голямо шише, на което пишеше: Тубероза. Аптекарката първо сипваше от него в малка реторта, а след това – през фунийка в донесеното шишенце. Докато правеше това, в аптеката миришеше толкова, че човек го заболяваше глава. Децата редовно усещаха тази миризма близо до възрастните. „Мирише на аптека“, говореха те.

Някой пусна слух, че тези дни учителят приготвял специална формула на лекарство против плешивост, което ще го направи прочут в цял свят. „Ако някой го открие, това ще бъде той“, одобряваха всички освен децата. „А ако открие такова лекарство, ще му порасте коса като на върколак“, беше мнението на децата.

Едно момиченце съобщи на другите деца как прочело в една книга, че имало прах, от който се става невидим. „Онзи сигурно го има“, потвърди едно момченце. „В коя книга го пише?“, пита голямото момче. „Карик и Валя“, сериозно казва момиченцето. „Това е детска книга и не е истина“. „Истина е, има такъв прах. И той го има. Влиза нощем в стаите на децата, затваряйте си прозорците“, упорито твърди то. „Ето, шшт, чувате ли този шум!“ То първо изпищя и заплака, а след него – и другите момиченца.

Положението между децата и учителя Гел съществено се влоши след филма „Вълшебното зърно“, в който злият магьосник приличал на брата си близнак. Вече нямаше никакво съмнение. Децата бяха уверени, че този човек е зъл и опасен, само че възрастните не могат да разберат това. А и кога ли са разбирали нещо. Само пушат, кашлят и разказват нещо с дълбок глас, който знае какво. Малкият детски заговор обвиняваше учителя Гел, че е таласъм, който пие нощем кръвта на децата, а през деня, за да ги залъже, им дава розови сладкиши. Всъщност така ги набелязва. Дете, което получи сладкиш, е следващото поред за мъчение през нощта. Най-големият кутсузлук, който може да се случи на някое дете, е той да го срещне сам□ на улицата. Решено бе нито едно дете, за нищо на света, да не влиза в аптеката, когато той е там, дори и ако е с родителите си. Караха им се, прозвънтяваше плесница, задето стояха или се въртяха с часове около аптеката и накрая се връщаха у дома, без да купят нещата, за които ги бяха изпратили. Възрастните дори започнаха да мислят, че учителят нарочно не дава някои лекарства на децата (те постоянно твърдяха, че няма точно това, за което са ги изпратили) и най-често, изпълнени с разбиране за почти родителската внимателност на аптекаря, сами отиваха в аптеката. Така децата малко си отдъхваха.

Най-смелото момче в групата взе твърдото решение да проникне в другата част на аптеката през нощта, когато учителят не е там, и да разкрие пред всички какво бърка и претака този зъл човек. „Сигурно стаята е пълна с трупове“, прошепна едно момченце с пискащо гласче. „Няма значение, казва смелчагата, не се страхувам. Колко трупове съм виждал, о-хо-хоо.“ „Не си, викат наглас другите деца, лъжеш.“ „Не лъжа.“ „Лъжеш.“ „Не лъжа.“ Къде? В протестантските гробища. Тези гробища наистина бяха разрушени още през време на войната и много гробници зееха отворени, защото нямаше роднини, които да се грижат за тях. Децата боязливо ги заобикаляха, описвайки широка дъга около тях, ако случайно се озоваваха наблизко. Момчето

се къльне в майка си, че е било там и е видяло гробници, пълни с трупове. Това не са трупове, глупако, крещи мъдро момиченце, това са скелети. Ако искаш да знаеш, труповете са мъртвците, преди да ги погребат. Аз съм видял и мъртвци, нацупено отговаря момчето, но всички много добре знаят, че лъже. След кратък бой, драккане и скубане на коси нещата все пак се решават в полза на смелото момче. Той ще влезе в аптеката, а ако някой каже нещо за това, ще бъде наказан да целуне жаба в устата. Общ писък, а след това заплахата, че ще го наклеветят пред възрастните, а дори и пред самия директор на училището, само ако посмее да направи това. Хайде да видя кой ще ме наклевети, хайде, пъчи се момчето. Отново кратко удряне с юмруци в гърба, марки, ръце, пълни с отскубната коса, сълзи. Хленчейки, момиченцето твърди, че учителят е тук, между тях, невидим и е чул всичко, за което са говорили. Ето го, не чувствате ли как диша...

Учителят Гел винаги се движи с бърза походка. Благопристоен, добре облечен, чист, някак си прозрачно бял, слаб (и как не, като яде само зърна като птица, смеят се възрастните). По улицата върви без очила, но ако му се наложи да види нещо по-добре, с бързо движение ги слага на носа си. И също така бързо ги връща в джоба, като редовно леко потупва с ръка по него, за да усети дали са стигнали на мястото си. Косата му прилича на разделен наполовина венец, който се спуска под ушите му, и е рижо-жълта. Носи платнени обувки, освен през зимата и когато вали. Някои, може би на шега, говореха, че си ги прави сам. Крачи в тях почти безшумно, леко и изведнъж внезапно изниква пред вас, а това още повече плаши децата. Притискат се едно до друго, а после до стената. Треперят от ужас, докато той спокойно минава покрай тях.

Тази пролет беше някак си мрачна, с плахи дъждове, кална и тежка. Зачестиха самоубийствата. И макар че не позволяваха на децата да се приближат до починалите, смъртта беше най-честата дума в разговорите около тях и над децата бе надвиснал някакъв свръх-

естествен страх. Възрастните се оплакваха, че децата им имат болезнени сънища, че са болнави и бледи. Децата се оттегляха в мрачните ъгълчета на къщите, измисляха някакви ужасии, преразказваха писма на самоубийци и примираха от страх.

Едно момче се разболя от силна пневмония. Уплашената му майка се безпокоеше, защото трескаво бълнува, говори безсмислени думи. Непрестанно вика: не искам глухарче, не искам глухарче. Нощем се стряска в съня си, вика колкото му глас държи: той отрови Тибика, той отрови Тибика. Тя внимателно и предпазливо пита другите здрави деца, които не пуска при него, за да не се заразят: Какво говори той, деца? Кой е отровил Тибика? Децата мълчат. Какво е станало с глухарчето? Никой нищо не знае. Тайната е запазена.

Тибика бе момче от другия детски лагер, без чието присъствие животът на ливадата край релсите не би струвал и пукнат грош. Той живееше в къщичката на стрелочника до железопътната рампа. Момчето казваше, че цялото му семейство, колкото ги има, заедно с бабите и дядовците, ако са живи, могат да пътуват безплатно с влак по целия свят. Никой не им търси билет. Затова децата ги уважаваха много и им завиждаха. Зад тяхната къщичка, по протежение на линията, се простираше голяма ливада, обкръжена с черници, а по нея безгрижно тичаха деца, кучета, котки, кокошки, крави и гъски. Понякога се появяваше и по някой таралеж.

Тибика имаше две малки сестри и един братовчед по бащина линия, Андика, който всъщност се казваше Андраш, също както и баща му, най-строгий стрелочник в околността. Той спускаше рампата с такава скорост и така умело, като че ли имаше у себе си особен часовников механизъм, който в определен момент само придвижва неговите ръце, очи, сърце, так, так, так и готово. Той беше мълчалив, мрачен и намусен. Всъщност спускането на рампата е една чудесна работа. Тя му прилягаше, точно като че ли беше роден за нея. Съвсем различно обръщаше витлото, когато се задаваше мърморещият товарен влак (те по цели дни кашлят

и стенат по линията. Децата не обичат такива влакове). Той се приближаваше към витлото, без да бърза, осво-бождаваше ръчката, а вагоните, като някакъв тронав язовец, се разтегляха напред и със стон продължаваха нататък, също така бавно и глупаво, както и допълзваха. Когато обаче някъде около четири след обяд изтичваше към рампата за бързия Суботица – Белград, ударите на сърцето на стрелочника и нощния пазач Андраш работеха като блясък на мълния, просто за миг рам-пата полетяваше надолу, като отсечена, под носа на коне, впрегнати в каруци, велосипедисти и пешеходци.

Децата наблюдаваха гордото държание на стрелочника. Той не позволяваше за нищо на света ня-кой да се промъкне под рампата, да заобиколи директа или да притича през линията. За това не можеше и ду-ма да става, дори и когато влакът не се виждаше на хоризонта. Не и не. Рампата е спусната – бамп! Ще си стоиш на мястото, докато машината отмине. Тя не се шегува. Ако закъснява, какво да се прави, влакът си е влак. По-добре полека, но главата ти да си е на рамото, отколкото да дойдеш дотук и след това да я отнесат. Това са мъдрите думи, които чичо Андраш, когато е в добро настроение, отправя към нервните граждани пред рампата. Иначе само мълчи и рязко маха с ръка, ако някой се опита да пресече линията. Брат му Тибор, ба-щата на Тибика, спускаше рампата съвсем обикновено, но беше също така неумолим пред минавачите, които насила искаха да преминат. Стой, не може, казваше строго той. Ще платиш глоба!

Децата най-много се наслаждаваха на нетърпението на чакащите хора, които подскачаха на място, кривяха вратове към посоката, откъдето трябваше да прелети бързият, вдигаха ръце, преглъщаха по някоя остра псувня, ритаха някаква хартийка или пък по погрешка парче керемиди и след това сгърчваха лице от болка и гняв. Обръщаха гръб към рампата, разхождаха се в об-ратна посока, очаквайки познатият писък да ги изненада, но нищо. Подпираха се, плюеха, ровеха по джобовете си и отново – псувни, отново ритане на хартийки. И

изведнъж, като някакъв брониран змей, преминаваше бързият, свирката му само проехтяваше и от двете страни на рампата настъпваше суматоха. Хвърляха се на велосипедите, викаха на конете, пешеходците бързаха напред. Децата се смееха и подвикваха: Ей, забравихте си торбите... Всички се обръщаха и дори понечваха да се върнат, дори и онези, които изобщо не бяха оставяли торбата си на земята.

Тибика, двете му сестрички Пирика и Зита и братовчед му Анди с още четири-пет деца на същата възраст играеха главно в обградената голяма градина зад къщичката на стрелочника. Имаше и някакви играчки, но те не ги интересуваха кой знае колко. По-интересно им беше да се замерват, да плуват, да се катерят по черниците в градината и да висят по тях с главата надолу, също като маймуни. След това скачаха, гонеха се, бореха се или си играеха на война. Момиченцата или сядяха сухи тревички в алеите, или пренасяха във вдигнатите си роклички пръст от алеите на тревата. След това разкопаваха тунели през тези купчинки с ръце или с пръчици. Мънички, очарователни, жизнени като някакви мили засмени джуджета.

Отношението между двете групи деца беше отлично. Може да се каже – съвсем приятелско. Онези, които си играеха на ливадата, извън градината, редовно замеряха с прашка онези, които са отвътре, плезеха им се, подиграваха се, но затова пък всеки ден изпълняваха пред тях задължителната партерна гимнастика в тревата – правеха мостове, шпагат, стойка на ръце (някои могат на ръце да изминат голяма част от ливадата), премятаха се, правеха кълбо напред и назад и какво ли още не. Онези зад оградата бяха благодарна публика, а често и сами искаха да покажат по нещо, което отвъдните не можеха да направят. Това бяха всекидневните спорти турнири зад къщата на стрелочника.

Децата с учудване гледат как чичо Андраш спира пред рампата не някого друго, а самия учител Гел. Учтиво сваля железничарската си шапка (тогава за първи път го виждат без шапка, косата му е сплъстена), държи я в

ръце и покланяйки се, показва на учителя откъде трябва да пристигне бързият. Учителят изненадано се отдръпва, навежда се напред и прави крачка назад. Вървейки така, той се удря в стълба на рампата. И той е свалил шапката си с цвят на суха трева и я размахва в знак на извинение. В този момент пред детските погледи префучава бързият. Децата ужасено си помислят, че чичо Андраш е прегазен и започват да пищят. Някои викат: чичо Андраш, чичо Андраш. Когато влакът отминава, виждат го как, отново с шапка на главата, притичва и с два скока стига до витлото, с бързи движения го завъртява и рампата се вдига.

Така бе прекъсната на средата играта на посрещане на бързия влак, което беше най-интересното нещо по време на следобедните часове край железопътната линия. Играта всъщност се състоеше главно от броене, но тук-таме имаше и разни изненади. Най-напред се хващаха на бас доколко трябва да броят до идването на влака. Цифрата се менеше всекидневно. Понякога се басираха на триста, понякога само до двеста и двадесет. Момиченцата понякога се хващаха на бас за двеста и осемнадесет, триста и седем или двеста осемдесет и едно например, а момчетата им се присмиваха за това. Случваше се влакът да закъснее и последните десет числа да се броят половин час, а понякога той префучава и откъсва четири-пет числа. А понякога, ако влакът пристигнеше по-рано, на един дъх се преброяваха и до петдесет в минута. Победител бе онзи, който в броенето бе най-близко до числото, за което се бяха басирали. Всъщност побеждаваше винаги онзи, който с бой воюваше за правото си, защото острата кавга започваше веднага щом като влакът отминаваше, караха се за това до кой номер са стигнали в момента на пристигането му.

В този момент децата в градината най-често си играеха на влак. Нареждаха се едно след друго, държаха се за ръка, локомотив обикновено беше най-високото момче, и така – обикаляха наоколо, боботеха като влак, преминаваха през алеите, поклащайки се равномерно

в ритъм. Локомотивът летеше все по-бързо и по-бързо, вагоните падаха на нос или на колене, или на гръб, но влакът нехаеше и летеше нататък. Пирика и Зита винаги се спъваха първи и без това бяха накрая на влака, защото бяха най-мънички, падаха върху купчините пръст, търкаляха се, а влакът продължаваше напред. Тези две малки, мърляви вагончета с издраскани колене, издраскани ръце и облени в сълзи бузки изобщо не искаха да изпуснат композицията, а смело се надигаха, конвулсивно се хващаха за момчетата, закачаха се за тях и пухтяха като влак: пуф, пуф, пуф!

Едно момиченце провира ръка през оградата и спуска на парченце дъска бонбон с форма на ракета за тенис за Пирика и Зита. Маха им с ръка и казва: елате, ето нещо за вас. Пирика и Зита, задъхани от тичането в ритъма на бързия влак, седат на купчинките пръст и скимтят. Момиченцето измъква ръката си от оградата и ги чака да дойдат и вземат подаръка. Бързият вече отдавна е отминал, настъпва вечерното затишие, разказват се книги и филми, измислят се страхотии и ужасяващи неща, говори се за учителя Гел.

Пирика идва до мястото, където момиченцето ѝ е оставило бонбона, търси го с поглед и иска да го вземе, но изпищява и рязко се отдръпва. Момиченцето се връща и се заглежда в мястото, където е оставило подаръка за своите малки приятелки. Гледа, бонбонът се движи. Покрит е с мравки, които пълзят по него. Момиченцето не се решава да вдигне пълния с мравки бонбон.

Децата уплашено гледат как учителят Гел скубе с ръкавици някаква трева по ливадата. Откъсва я с нож, а след това я пъха в направената от канап мрежа. После се оглежда наоколо, намира друго място, отново се навежда, скубе, реже и слага в мрежата.

Тринадесетгодишният Янко, същият, който обещавахе, че ще се вмъкне през нощта в кабинета му, казва: Отивам да видя какво бере той на нашата ливада. Ако отидеш, с тебе е свършено, шепне едно момиченце. Той ще те омагьоса и през нощта ще се разболееш, глупчо. Аз съм главатарят Орлов клюн, хвали се Янко. Отивам!

Децата са се залепили за оградата. Приближават се и онези от другата страна. Малките глупачета Пирика и Зита не схващат цялата сериозност на момента, а само се хият и пицят. Момчето се приближава до учителя и му казва нещо. Той кима с глава (да не би да се смее), обяснява нещо, показва тревата, която държи в ръка. Момчето вади нещо от джоба си (ножче, казва ужасено едно момченце) и отрязва с него трева от земята, също като учителя, той я взима от детето, изтърсва я, обрязва я и я слага право в мрежата. И така, те двамата берат трева. Учителят взима издутата си мрежа, слага ръкавиците в нея, след това ножа и погалва Янко по главата, а той се отдръпва назад. Ето, казва момиченцето, виждате ли, че се страхува. Учителят тръгва към рампата от другата страна на къщата на стрелочника, а момчето бавно се приближава към групата деца, които стоят до оградата. Какво бере, пита някой. Глухарче, казва важно Янко, и се обляга на оградата като възрастен. Глухарчето има горчиво мляко, а това е змийска отрова, онзи, който я докосне, пада мъртъв, казва момиченцето, чела съм за това в книгата за Карик и Валя. Какво си мислиш, какво е това, от което и змията може да се отрови! Той затова я бере, продължава тя, сега вече настървено, а след това отравя всички. Ти си отровен, съска всезнаещото момиченце. Отровен си, нещастнико. Всички гледат ръцете на момчето, те са зелени, лепкави от млякото на глухарчето. То гневно бърше ръце в тревата, търка ги в оградата, а след това в панталоните си. Знаем, знаем, Гелово прасе, припват децата. Прозвучава плесница. Зита и Пирика пицят. Спуска се мрак.

Едно момиченце уж случайно сяда до Янко и му шепне: Не е отровно, не се страхувай. От глухарчето се прави гердан. Ето виж. Набират се няколко цвята, дръжките им се свиват, промъкват се една през друга и става герданче. Хубав е този жълт гердан, нали? Цветовете са като скъпоценни камъни. Ето ти. И слага гердана на врата на момчето. Момчето го хвърля. Бяга от нея. Аз не съм момиче, озъбва се той. Пирика и Зита

се смеят. Момиченцето сърдито казва: тежко ти, през нощта ще сънуваш злия магьосник.

Изглежда, че това лято всички гимназисти учеха химия. Онези, които бяха останали на поправителен, а те бяха много, започваха да се трудят още на другия ден след получаване на бележниците. Срещаша се и учеха по групи. Изписваха цели таблици с формули, преглеждаха си решенията, изпитваха се, а някои правеха опити в кухните и купуваха нужните за това съставки от аптеката на Гел. Изглеждаше, като че ли целият град учи формулите на различни съединения, киселини, основи, елементи, соли или минерали. Онези, които вече бяха преминали към органичната химия, плашеха по-младите, които все още овладяваха основите на неорганичната. Това е просто фасулско в сравнение с онова, което ви очаква, милички мои.

През онова лято на едно малко и тайно място, край брега на канала, всички дружно търсеха формулите на съществуването и на всичко, което ни обкръжава в този пъстър свят. Момчета и момичета шепнеха названията и съкращенията на белтъчини, мазнини, газове, без да чувстват нито вкуса на плодовете, нито нежния полъх на вятъра, нито свежестта на водата. В мислите си те непрестанно разтваряха, отново свързваха, а след това записваха всичко като някакви тайнствени шифри. Живееха наистина в омагьосания свят на учителя Гел.

И двете ваканции – и зимната, и лятната, – учителят обикновено прекарваше в градчето, по-точно в аптеката. Рано преди обяд и късно вечерта той обикаляше градчето – ливадата край линията, трите малки парка и залесения бряг покрай канала. Понякога взимаше велосипеда. Най-често ходеше сам, носеше направената си от канап мрежа, виждаха го няколко пъти в компанията на физика Коровин, а понякога между двамата се полюшваше на токчетата си и мадам Станивук. През тези разходки те не разговаряха кой знае колко, понякога само спираха, показваха нещо наоколо и клатеха глава. Децата така и не можеха да отгатнат – какво ги кара да спират хода си.

Някъде около средата на лятото Тибика се удави в бетонения басейн на канала. Цяла сутрин скачаше във водата и пръскаше всички, които седяха на оградата на басейна. Изведнъж скочи с главата напред и дълго време не се показва от водата. Брояха, брояха, докато не разбраха, че е невъзможно да издържи толкова дълго под водата. И след това започнаха да викат за помощ: Помощ! Дойдоха пазачите на канала, които два пъти дневно отварят шлюзите и пускат шлеповете. Спуснаха се под водата и го извадиха мъртъв. Ударил е главата си в бетона на дъното и се е заковал в него като пирон, каза пазачът, носейки Тибика на ръце.

Деца от другата страна на оградата научиха за това едва на другия ден. Идвайки на ливадата, те видяха отдалеч, че около къщичката на стрелочника се мотаят някакви хора в костюми и жени с черни прозрачни забрадки. В градината нямаше деца. Пирика и Зита седяха на пейката пред къщата и клатеха крака.

Деца гледат как Анди маха с голям папратов клон над главата на нещастния Тибика, който лежи на масата в отворен малък ковчег, покрит с бял покрив с дантелени ивици. Наоколо, покрай стените, стоят плачещи жени. Майката на Тибика излиза, усмихва се на децата, взима в скута си Пирика и Зита, заравя лице в рошавите им главички и горчиво ридае.

Деца стоят пред вратата, не се решават да влязат вътре. Виждат лицето на Тибика. То е сиво, а около очите и устните му има някакви жълто-лилави кръгове. Деца се страхуват. Тибика е съвсем същински мъртвец, мисли си едно момиченце.

Деца се приближават, за да видят отблизо как чичо Андраш вдига рампата. Ако Тибика не легеше мъртъв на масата, той никога не би им позволил това. Сега дори ги пощипва по бузките. Добър човек е чичо Андраш.

Рано след обяд идва свещеникът, пред вратата има много мъже и жени. И тогава, за най-голяма изненада, забързано пристига учителят Гел с шапка в ръка.

Шествието потегля. Майката на Тибика ридеа и завива. Едно момче казва: Хора, гледайте, една сълза се търколи по лицето на учителя Гел. Никой не му вярва. Истина е, честна дума, повтаря момчето.

Вечерта децата дълго си шепнат за страшното събитие. Момчето продължава да твърди, че е видяло сълзата на учителя Гел. Едно момиченце сърдито съска: Това е, защото се е преструвал, а добре знаем, че той отрови Тибика с глухарчето. Затова Тибика се удави. През нощта сигурно ще откопае тялото му, ще го занесе в аптеката и ще направи от него кремове и прахове. Това е невъзможно, кипва момчето, не говори глупости. А възможно ли е жена да се превърне в крава, а възможно ли е? Ето, виждаш ли! Имам една книга и в нея е ясно написано как майката на едно бедно момиченце се превърнала в крава и после му помагала да преде вълна за злата мащеха. Тя взимала вълната с уста, а изпреденият конец излизал през ухото ѝ. Децата се смеят и се подиграват на момиченцето, че и нейната майка ще се превърне в крава. То се защитава, уверено, че една червеникава крава седи там на ливадата и по нейното голямо кравешко лице постоянно текат сълзи, сигурно е нечия омагьосана майка. Веднъж то тайно целунало кравата в слабините и тя не го ритнала.

Защо му е да откопава Тибика, крещи срещу нея Янко, само маймуна като тебе може да каже такова нещо! Ако му трябва труп за неговата лаборатория, може да си го вземе от болницата, докторът сигурно ще му го даде. Ще го изрови, защото на него му трябва точно трупа на Тибика, заинати се твърдоглавото момиченце – ето, затова ще го откопае, ако искаш да знаеш. Ти си маймуна. Ами ако го види гробарят? Няма, той ще изпие един прах и ще стане невидим. Това е невъзможно, плези ѝ се Янко. А възможно ли е жена да се превърне в крава и да говори? Не е, крещи Янко. Значи в книгите пишат само лъжи, така ли? Това е приказка. Приказките не са истински, в тях се говори за необикновени неща. Мълчи, пъпчиви глупако, приказките са истински, бори се момиченцето, съвсем са истински, ако искаш да

знаеш! Онзи, който вярва в приказките, е най-големият лъжливек на света, вика Янко. А ти си омагьосан, ти му бра глухарчета. Скубане на коси, писъци, ритници, плач, викане на помощ: бабо, бабо! И след това нещата утихват, Янко решава да дежури тази нощ пред гроба на Тибика, за да се увери дали онзи злодей ще дойде да го откопае. Не бива да стоиш нощем на гробищата, шепне едно момченце, прилепите могат да ти извадят очите. Кой ще дойде с мене, строго пита Янко. Аз, и аз, и аз, аз, аз. Момичета не може, остро заповядва водачът. Момиченцето, което се кара и вярва в приказки, с най-голямо облекчение му дава ценен подарък: зеленикава гумичка, на която пише Олимп. Ето ти я завинаги.

Момиченцето скача насън в креватчето си и вика: Бабо, бабо! Бабината ръка е на челото му: Шшшт! Спи, какво ти е, от какво се страхуваш? Успокой се, хайде... Може ли жена да се превърне в крава? Шшшт, какво говориш, Господи, каква крава, хайде спи. Може ли кравата да бъде нечия майка? Стига вече, хайде спи... Челото ти гори, утре баба ще отиде в аптеката за нишадър и ще те излекува, а сега спи... А момиченцето бълнува и повтаря: не искам в аптеката, не искам в аптеката... там е млякото от глухарчето. Той отрови Тибика... Не искам в апте...

*

Големият грейхаунд-автобус спира на перона на гарата в град Боузмън, щат Монтана. Много от туристите с удоволствие биха продължили направо за Йелоустоун, но програмата е такава. Включва и двучасово разглеждане на градчето в сърцето на Монтана и обяд. Екскурзоводът, облечен в жълта риза, слаб като тънковратна гъска, обяснява подробности за поведението на туристите по време на двучасовото пребиваване в града. Трябва да се обиколи пеша – от главната улица, в която се намира музеят за индиански сувенири. След това несъмнено трябва да се види сбирката редки птици на Монтана, а после и изложбата фотографии за традициите на лова и риболова в този край. Богата програма, няма какво.

Трима туристи обаче веднага се отделят от шарената група, интересуваща се от лов и риболов, и преминават на другата страна. Само по-далеч от музеи и изложби. Вече са уморени от разглеждане на обекти по предписание. Улицата, по която вървят, се нарича Пътят на боровете, а наоколо няма дори и малко борче. Може би са ги отсекли, шегува се един от групата, и ще правят кораби от тях. Сега рецитират стихотворението: „Прости ми, майко свята, прости, че на твоите лесове аз бора пощадах...”“ И тримата вървят по стрелките, които водят към един антикварен магазин. На места на дървената плоскост на стрелката е написано – какво може да ги очаква в този магазин. Порцелан, керамика, предмети за дома, лични предмети, книги, бижута, украшения... Съдейки по всичко – това е богат магазин. Тримата продължават да вървят по посока на стрелките. На другата страна на улицата – голяма дрогерия, с витрини, пълни с лекарства, очила за слънце, сапуни и други дреболии от този род. Над тези огромни витрини стои надпис: PHARMACY, DRUGS, CHEMISTRY, а под него с малко по-дребни букви – името на собственика: George Gell & Comp.

Един от тримата туристи, Янко Довиярски, социолог на постдокторска специализация в Принстън, спира, гледа надписа и чете на глас буква по буква. След това моли останалите и те да прочетат на глас какво пише там. Всички казват: Pharmacy, Drugs, Chemistry, George Gell & Comp. Туристът Довиярски занемява, след това започва да се смее. Пресича улицата на непозволено място, маха на останалите с ръка да дойдат, влиза тичешком в магазина, развълнувано се оглежда наоколо. В този момент идват и другите. Питат го нещо. Той им казва да се поразходят и да го почакаат. Ще им разкаже после. Приближава до касата, изчаква реда си и пита касиерката: Моля ви, тук ли живее господин Гел? Кой? Господин Гел. Джордж Гел, собственикът на магазина, вика той, като че ли младата касиерка е глуха. Тя го гледа учудено и след това започва да се смее. Какво смешно има, извинявайте, защо се смеете, моля ви?

Значи вие търсите господин Гел, собственика? Да, да бъдете така любезни и го повикайте. Кажете, че го търси Янко Довиярски от Б.

Касиерката се опитва да овладее смеха си, но не успява. Всъщност все по-силно се смее, което още повече нервира туриста. Какво ѝ става?! Е, това е малко трудно, по-точно невъзможно. Господин Гел живее в Чикаго. Всъщност аз и не знам къде живее и кой е той изобщо. Никога не е бил тук. Аз никога не съм го виждала, само един от тях, на снимка. Тяхната фирма е в сградата Tower, Gell & Comp. в Чикаго. Такива Гел-магазини има повече от двеста в цяла Америка, Канада, в Лондон, Австралия, Хонконг и къде ли още не. А вие от къде сте? От Европа, казва Янко нелюбезно. А защо ви трябва господин Гел? Мога ли да ви услужа с нещо? Сега тя говори с обичайния тон на продавачка. Знаете ли дали господин Гел е млад, или по-възрастен човек? Те са няколко. Мисля, че сегашният собственик, поне един от тях, е много млад. Богати ли са? О, и питате. Те са патентовали желе за коса и пазят формулата като очите си, а са почнали от нулата. През време на прохибицията продавали ликьори, които правели сами. Това е техен специалитет, от това са забогатели; касиерката показва на Янко кръгла пластмасова кутия, на чиято капачка има етикет със снимана гъста, блестяща, къдрава червеникава коса, а в средата с красив почерк е написано: Gell. Туристът мълчи и гледа втръчено в надписа на хубавата кутийка. А защо ви трябва точно господин Гел, очаква отговор касиерката. След продължително мълчание туристът промълви: трябва ми по работа. Ако искате да преговаряте за лиценза или формулата на препарата, зарежете това, няма да успеете. В Америка деловите тайни се пазят по-добре от живота. Не знам как е у вас, в Европа. Дали господин Гел е роден тук, в Америка? Не знам. Чакайте, тук има един проспект. Търси в чекмеджето. Не мога да го намеря. Мисля, че в него пишеше, че пращането Гел дошъл през средата на деветнадесети век с параход с добитък някъде от Галиция. И в един вестник беше писано, че е спал

с говедата. Едва не полудял от мученето. Бил полуглух, когато стигнал на брега. Интересно, нали?

А ето един Гел, казва тя, щастлива, че е намерила нещо важно, което може да му покаже, щом като толкова се интересува. Весело взима продълговатото шишенце и обръща снимката към туриста. От етикета гледа засмяното лице на черноок млад човек, с блестящи коси и приятни бръчици. Под снимката пише: нова формула, подхранва косата, придава ѝ блясък и засилва косъма. Туристът гледа втренчено в снимката. Момичето се обръща към другите купувачи, чука цената на касата и умело събира парите. Електронната каса звучи и отзвънява като някакъв оркестър. Туристът продължава да гледа снимката. Загледан в искрящите очи на младежа с блестящите коси, чете полугласно: Нова формула, подхранва косата, придава ѝ блясък и засилва косъма... А касата звъни: зън, зън, зън...

Превод от сръбски Ася Тихинова – Йованович

137

Ася Тихинова – Йованович е завършила българска филология в Софийски университет „Климент Охридски“. Дълги години живее и работи в Белград, където 23 години е преводач и редактор на Българската секция на Радио Белград и Радио Югославия. Работи и като журналист в тези две институции, отразявайки културните събития в Белград, с особен акцент върху творчеството на гражданите от българската народност в бивша Югославия. 11 години е водеща на мозайчното предаване за българската народност, излъчвано от Радио-телевизия Белград на територията на бивша Югославия. Превежда произведения на Милорад Павич („Последна любов в Цариград“, „Кутия за писане“), Иван Иванович („Прокълнатият сърбин“), Борислав Пекич („Възхода и падението на Икар Губелкиян“), Вида Огненович („Отровното мляко на глухарчето“), Филип Давид („Принцът на огъня“), Давид Албахари („Пиявиците“), Саня Домазет („Кой плаче“, „Убежище“, пиесата „Коко“, поставена в театър 199) и др. Представа на сръбската читателска публика произведения от български автори – разкази от Георги Господинов, Захари Карабашлиев, Вержиния Захариева. Член е на Съюза на литературните преводачи в Сърбия.

ДАНИЛО КИШ

Творчески авантюризъм

Дори в нашия век, в това митично време, на поетите не им липсва авантурата, романистите често заменят житейските одисеи с интелектуални авантюри. Откъде идва това разминаване с времето, тази носталгия по приключенията, това чувство, че никога не сме в центъра на събитията, в кратера на вулкана? Малро отива в Испания като пилот, свидетел е на революцията в Китай, сражава се в Индокитай; Хемингуей е военен кореспондент и свидетел на най-жестоките битки, победи и поражения през двете световни войни, но, изчерпал тези преживявания, се отправя на лов за авантюри в Африка, сладострастно се наслаждава на самолетната катастрофа, в която попада, за да може после да пише книги, спомени. От друга страна, Хъкли се опитва да навлезе в живота, да замести фиктивните преживявания, които му предлагат книгите, с реални приключения, затова предприема пътешествия из екзотичния Изток или изпробва върху себе си въздействието на опиатите. Подобно на Жид и той тръгва на път, за да напише роман, винаги само роман, а се връща с книга язвителни пътеписи. А Пруст, неспособен да „преживее“ по-значима одисея от тази на салонните одумки и метафизиката на любовта и смъртта, замества аван-

Данило Киш (1935–1989) е едно от най-големите имена в югославската и сръбската литература от втората половина на XX век. Изтъкнат представител на постмодернизма, той завещава на читателската аудитория няколко изключително иновативни романа, пиеси и стихове, издържани в този неконвенционален стил.

тюрата на реалните пространства с времевата. В това отношение Джойс е по-голям късметлия – авантюрата на несретата не го подминава, ала авторът на съвременната Одисея остава неудовлетворен, той иска да компенсира невъзможността за тоталното, абсолютно преживяване с интегралното предизвикателство на съзнанието и подсъзнанието. Защото авантюрите никога не са достатъчни за поета. За да пишеш стихове, трябва да имаш спомени, казва Рилке, а то важи в еднаква степен и за поета, и за прозаика. Затова писателят чувства преходността и времето като нещо, което го лишава от възможността да преживее света и живота. И ако модерният поет е закачил над кревата си „Не пречи на поета, докато работи!“, то той просто иска да уплътни това преживяване с едно ново измерение, с една нова реалност – авантюрата на съня.

Ако Вийон е бил убиец, той е такъв и като поет, защото всеки поет е авантюрист, а всеки авантюрист – потенциален поет. Тук обаче се ражда парадоксът: преживяването, авантюрата могат да създадат поета, но поетът едва ли е способен да сътвори авантюра. Защото щом един автентичен авантюрист реши да придаде поетичен облик на някое свое преживяване (под формата на роман или стихотворение), той изгубва способността си за непосредствено преживяване. Присъстваме на раждането на поета.

А поетът, до болка осъзнал факта, че е изгубил непосредствеността и невинността на преживяването, става жертва на поезията, актьор и режисьор едновременно. Той вече не може спонтанно да следи развитието на житейската драма, в която се е озовал, той става преди всичко поет: смъртта, която ме потриша и на която присъствам като спътник и свидетел, един ден ще се превърне в изящен сонет, в пищната фраза на смъртта на Бергот, любовта – тя *вече* е стих, реквием, посмъртно заглавие на книга. Ако още не се е превърнал в „чудовище на безчувствието“, поетът страда от утехата, която носи стихът. Лермонтов завижда на спонтанната, няма възхита, която изпитва суровият кав-

казец от величието на природата, защото неговият покой е безметежен, докато поетът себично и безумно иска да изрази, да побере цялата тази красота в едно стихотворение. Затова на едно място Ман не без горчивина признава, че в този смисъл поетът е „чудовище на безчувствието“, а когато Дидро не иска да признае, че и искрената болка може да роди поезия, той просто се опитва да изчисти от поета позора и проклятието, което Ман е дръзнал да признае: поетът поставя стиха над авантюрата на живота и смъртта.

Ако модерната литература въвежда измеренията на времето, където миналото, настоящето и бъдещето се сливат и взаимно проникват, то това е до голяма степен следствие на драмата, която се ражда от авантюрата и спомена: поетът знае, че за един стих трябва да имаш спомени, но за поета всичко вече е спомен. Поетичното възприятие на света е тъкмо това: не авантюра, към която се стреми, а фабрикуване на спомени. Затова Пруст може да създаде роман „от нищото“, затова поетът е „чудовище на безчувствието“, затова писателят не може да се насити на авантюрите. Настоящата авантюра му се изплъзва и моментално се влива в миналото, в спомена.

Поетът *не може* да стане/да се превърне в авантюрист, той е фалшив, изкуствен скитник, лишен от спонтанност. „Всичко на този свят съществува само за да се напише една книга“, това не е просто фраза ала Маларме или фраза на изкуството заради самото изкуство. В нея е концентриран творческият копнеж и безсилието всичко да бъде познато и преживяно, както и предизвикателната гордост, с която поетът се подчинява на собственото си дело, на света и живота в замяна на неизвестността и онова преживяване, от чиято милост е лишен. Тази фраза е просто потвърждение на идеята на Ман за безчувствието на поета, защото ако всичко на света съществува само за да се напише една книга, то тогава и смъртта е просто координата на стиховете, а животът – функция на романа.

Но творецът съзнава този парадокс – той не иска, няма да замени авантюрата на живота с авантюрата на интелектуалния аскетизъм. Поетът не се примирява да бъде функция на поезията, „чудовище на безчувствието“. Затова винаги търси нови и нови ситуации, винаги нови предизвикателства, които ще успеят да укротят чудовището у него, *авантюра, която ще успее да победи поета у него*. Затова приема ангажираността, борбата, затова силно се репчи на живота и смъртта и най-накрая, затова поетът винаги е хуманист.

За поета всяко преживяване е ново измерение на живота, затова изпитва необходимост животът да му опърли лицето, както Данте е бил опърлен от пламъка на ада. Следователно възклицанието на Хьолдерлин „благословено е всичко, що се сбъдне“ не е гласът на резигнацията, а копнеж по авантюристичен живот.

Трагедията на модерния творец е в следното: безсилен да преживее света в неговата тоталност, безсилен често да преживее истинска авантюра, поетът се поддава на най-голямата от всички авантюри, авантюрата на собствения дух, пише роман за романа на своето съзнание и подсъзнание, не описва самата одисея, а копнежа си спонтанно да съпреживява света, както и безсилието си да го стори. Затова Жид не смее да нарече своята интелектуална авантюра роман; оттук и модерната ирония на Ман; оттук и фактът, че половината от модерния западен роман „потъва“ в разсъжденията има или няма смисъл да се напише един роман.

Затова писателят тръгва на винаги нови пътешествия, осланяйки се на наивната си вяра, че животът пише романи, убеден, че ще открие онази авантюра, която ще победи поета у него, ще надделее авторът.

В този смисъл модерните писатели като Горки, Екзюпери, Малро, които са имали щастието да извлекат от живота толкова, колкото е дадено на един жив човек, са също толкова неудовлетворени, колкото и Хъксли, Жид или Пруст, които са преживели драмата

на живота зад кулисите, в дълбините на съзнанието и подсъзнанието.

Съществува ли такава авантюра, която с интензивността си да победи поета у поета, романиста у романиста? Този въпрос си задава всеки творец. И как ще изглежда описанието на авантюрата на собствената му смърт? Може ли писателят да бъде доволен от наситеността на преживяванията, може ли да бъде удовлетворен? И може ли да присъства на смъртта си в един сонет, в изящна фраза? Той, който е бил свидетел на толкова умирения?

В. „Политика“, 11 септември 1960 година

Превод от сръбски Александра Ливен

ЙОРДАН ЕФТИМОВ

Писателската колония в Сичево

Сичево. Селцето е на 15 км от Ниш. Преди Ниш, гледано откъм София. В една клисура, която напомня за Искърския пролом.

Всъщност от шосето за Белград – малко след като минеш тринайсетте тунела след Пирот – се отклоняваш и катериш двеста метра надморска височина по път, който може да е в Испания или Италия. Дори в брошурите за агротуризм пише, че това е единственото сръбско село с „медитерански“ климат. Отиваме все по-високо и по-високо. За нула време. За нещо като километър. И всеки път, при всяко излизане на завой, облаците стават все по-хаймани. Спираме, за да може един от нас да снима, но облакът вече е заел друга поза, като котарак, който при усетеното внимание се е прекатурил по гръб, разтворил е крака и мърка (а нашият човек е искал да го заснеме как фучи).

Сградата, в която отседат тринайсетте участници в колонията, се намира на върха на селото. След като се влезе в него, пътят става колкото за една кола, минават

Йордан Ефтимов (1971) живее и умира (сегашно историческо или просто сегашно продължително време?) в София. Роден в началото на годината, той съвсем не е свиня, както предполагат жертвите на литературнокритическите му статии, а само хапливо куче (по китайския календар, разбира се). Редактор в „Литературен вестник“ от 1993 г. с много прекъсвания. Доктор по теория на литературата в Нов български университет, София. Автор на „Метаметафизика“ (1993) и още 4 книги със стихове, както и на научнопопулярните книги „Антична литература“ (2001) и „Модернизъм“ (2003). (CV-то е на автора – б.р.)

се поне шест или седем чаталовидни разклонения и накрая се стига до площадче, в чийто край са колонията и църквата. В църквата има служби веднъж месечно и графикът за цялата година е закован на вратата.

Колониите са всъщност две – за художници и за писатели. Едната в началото на септември, другата в средата. Художническата колония е пряко свързана с Нишкия графически кръг. Писателската е на двацет години, но я водят наследник на онази, организирана от художничката Надежда Петрович през 1905 година.

Сестра на големия поет Растко Петрович, Надежда е най-известната сръбска художничка фовистка, един от основателите е на балканското дружество на художниците „Лада“. Макар че какво значи „сестра“? Надежда е била първото дете на чиновник и учителка, а деветото е бил Растко Петрович. Разликата им е двацет и пет години и тя би могла да му бъде по-скоро нещо като леля. Растко е сред най-значимите сръбски модернисти след Първата световна война, пътешестващ из цяла Европа, вицеконсул на Кралство Сърбия в Чикаго, където го заварва края на Втората световна война. Остава, като частна персона, в САЩ, където умира – от тромб в сърцето. Надежда Петрович също е пътувала постоянно, но в съвсем друго време – в края на XIX и началото на XX век, учила е в академията в Мюнхен, както и много български художници по онова време, след това открива изложби в Париж, Рим, Загреб и Любляна, но се е спряла и тук, в село Сичево, сякаш търсейки да познае Рая. Умира от тиф на фронта като медицинска сестра доброволка през 1915 година.

Още първия следобед се изкатервам до „споменика“ (паметника) на партизаните от селото – разположен на върха на рида, на поляна сред малка горичка, младежът с парабелума може само да извика усещането за бързо преминаващата и толкова сладка младост. Наоколо са разпръснати няколко празни кенове от бира като потвърждение.

А само двеста метра встрани, след стадиона на селото (на който ритаха топка няколко момчета), можеш

да застанеш на скалите над пътя и да разгледаш разположената долу малка водна електроцентрала. Днес не работи, но през 30-те години е захранвала с ток цялата околност (може би и Ниш?). Тогава е функционирала с пълна сила и местната агрокооперация, която прославяла Сичево с бялата жуплянка и червените прокопац и винац.

В писателската колония досега са участвали българските писатели Любомир Русанов (1994), Георги Алексиев (1995 и 1996), Кирил Кадийски (1997), Николай Стоянов и Людмила Миндова (2003), Бойко Ламбовски и Алек Попов (2004), Божана Апостолова (2005), Емил Андреев (2006), Кристин Димитрова (2007), Мая Дългъчева (2008). Доста показателно е, че в началото на 90-те, по време на войната в Босна, и в края на 90-те, след натовската военна интервенция в Сърбия, подкрепена от българското правителство, в колонията не са канени българи.

Тази година сред петнайсетте участници бяхме двама софийски литератори – заедно с Емануел Икономов. Сред сръбските участници бяха водещата на най-сериозното ТВ предаване за книги в Сърбия Ясмينا Върбавац, водещи писатели фантасти като Илия Бакич, Павле Зелич и Ото Олтвани, награждавани многократно поети като Ранко Рисоевич и Мирослав Тодорович, преводачите на българска литература Зоран Вучич и Велимир Костов. А също и последният носител на най-престижната награда в Сърбия, НИН-овата награда за роман на годината (въръчвана с прекъсване само през 1959 г. вече 55 години), Владимир Пищало.

Какво всъщност представлява колонията? Нещо като уъркшоп – извън врявата на града. Минифестивал, който освен установяването на контакти в колонията включва голямо представително четене. То става в сградата на кметството на Ниш. Точно преди четенето се връчва голямата награда за поезия на Ниш. Предишни години е имало и срещи с ученици в градове като Пирот, Бела паланка и Димитровград. В Сърбия учебната година за средношколците започва от 1 септември.

В Сичево присъстваха издатели, редактори, критици, телевизионери – почти пълният комплект от участници в един литературен процес днес.

Голямата кръгла маса през 2009-а бе посветена на жанровата литература. Присъстваха няколко млади сръбски писатели, спецове в областта на фантастиката, и дискусията стана някак естествено. Емануел Икономов пък не само пише фантастика и кримки, но като шеф на издателство „Аргус“ е наясно и с трудността да се лансират родни автори в иначе успешните жанрове. От осем години „Аргус“ издава антологиите с българска фантастика „Ваяния“ – голям зор има не само при събирането на наистина качествени текстове, но и след това при разпространението на книжките.

Но кръглата маса имаше резон и на фона на всеобщата лудост по данбрауновщината. Знаете как е у нас и как се роди сонм автори на леки културологично-мистични кримки. В Сърбия е така. Например един от последните бестселъри е на нишкия писател Деян Стоилкович – „Константиновият кръстопът“. Издателят е мощен като българския „Бард“ – „Лагуна“. Романът си има и собствен сайт, като американските филми – <http://konstantinovoraskrsce.com/>. Разказва се за това как нацистите през Втората световна търсят меча на император Константин Велики. Всъщност днес с името на Дан Браун наричаме литературно явление, което е превод на киноявлението Индиана Джоунс. Но го има и локалният мотив – Ниш е родното място на Константин, а малко преди града, в самото начало на едно от предградията му, Нишка баня, се намира археологическият резерват Медиана, сред който е разположена предполагаемата вила на императора. Така че роденият през 1975 г. Стоилкович е избрал попliterатурна рецепта, която удовлетворява и местния патриотизъм. В книжарницата на „Лагуна“ в Ниш продавачките препоръчват на първо място тази книга и двата аргумента – съгражданин и бестселъров автор – стоят в устата им неразделни.

Защо темата за жанровата литература е ключова? Защото писателите се терзаят от мисълта как да съчетаят трудността на високата литература с пазарния потенциал на жанровата. Например за фантастите и авторите на детективи е ужасно, че предварително са изключвани от обсъждане при „сериозните“ награди. Павел Зелич, дипломиран фармацевт, който пише филмова критика и фантастични разкази, резюмира двете насоки, в които вижда пробива на фантастиката днес: Харуки Мураками и Маргарет Атууд биха могли да стоят на рафтовете с фантастика, но заедно с това ги номинират и за награди като „Букър“, тоест не ги броят за жанрови писатели, а Джоан Роулинг и Стефани Майер създават нови читатели, т. е. така наречената жанрова литература спасява четенето в епохата на визуалните медии.

Още в самото начало на дискусиата беше споменато името на Брус Сърлинг и в обръщение бяха хвърлени понятия като слипстрийм фикшън. Слипстриймът е много забавно понятие за един литературен историк – през 1989-а Сърлинг обяснява как „твърдата“ научна фантастика е като Съветския съюз: провалила се е напълно. И водещите писатели вече са между фантастиката и, по думите му, „мейнстрийм“ прозата. След което изрежда в дълъг списък слипстрийм писателите и без те сами да знаят това, в купа се оказват дори Маркес със „Сто години самота“, Филип Рот и който не.

Логично фокус на разговора стана и „Пътят“ на Кормак Маккарти – роман, който може да се разглежда колкото като научна фантастика, толкова и като висока литература. А Илия Бакич започна изказването си с думите: То се знае, че Интернет промени действителността. Изобщо дискусиата в едно съвсем не мъртво село, което със своите хиляда жители се опитва да възкреси старата си лозарска слава, премина сякаш наистина не съществуват граници и йерархии и събрали-те се балканци сме съвсем нормална част от глобалната литературна общност.

Но точно тази идея за глобалното еднакво най-бързо бива подиграна при един нормален разговор между писатели. И то не само заради заразното желание за каламбури. На кръглата маса присъстваше сръбска писателка, живееща в Барселона, Мери Илич, която безжалостно обяви пред колегите си, че в Испания не можеш да намериш изобщо нито една книга в книжарница, ако не знаеш жанра, на който се смята, че тя принадлежи.

Дали това жегна фантастите, не знам, не и колегите и поети, все още настроени на консервативна вълна и жалващи се от закриването на „истинските“ стари книжарници. Когато отидохме в Ниш, първото, което ни показаха, е как само преди няколко месеца е закритата най-голямата доскоро книжарница – „Светлост“ (Светлина), недалеч от ректората на Нишкия университет. За сметка на това са се появили модерни вериги като лъскавата „Мамут“, в които се продават ранички и други дисни аксесоари, компютърни игри и вносни джобни издания. А в този момент витрините са посветени изцяло на една книга – току-що излязлата в шест и половина милионен начален тираж дългоочаквана нова книга на Дан Браун – „Lost Symbol“. В седмичното списание „Време“ веднага излезе информацията, че белградските книжарници са продали стотина бройки само през първия ден.

Книжарница „Мамут“ е разположена срещу търговския център „Калча“. „Калча“ е това, в което се превръща всичко грандиозно на Балканите: потънал в прах, с изкорубени ескалатори, от които са останали само скелетата, а лентите са се изпарили, повечето клетки са празни и под вратите, а също и в процепите са напъхани всякакви сметки, а сред все още действащите дюкянчета преобладават магазините за булчински рокли, тотопунктове и офиси на туристически бюра. И всичко е потънало в прах. Полутъмен, но сух битак, посред който едни се женят, приемайки съдбата си, а други се канят да избягат в чужбина.

На площадчето пред „Калча“ има две будки за стари книги. На едната се намира дори сръбското издание на

„Осъдени души“ от 1954 г. На другата тече разпродажба на доскорошния гигант „Народна книга“ – издателството е бълвало в лоши преводи и евтини издания как-во ли не, докато фалира неотдавна.

На същото площадче е и паметникът на Стеван Сремац. Градът не забравя своя голям съгражданин. Сремац е авторът на повестта „Зона Замфирова“, по която неотдавна бе направен най-касовият сръбски филм на всички времена. Бил е „професор“ (учител) в гимназията на Ниш. Сремац е нещо като сръбския Михалаки Георгиев – един позабравен, а всъщност велик български писател. Преди две-три години е направен паметник на Сремац от оня „модерния“, туристоудобния вид. Нещо като пейката с Петко и Пенчо на площад „Славейков“ в София. Само че тук е кафанска масичка. Туристите имат за сядане един стол между писателя и събеседника му, селянина Калчо, който разказва колко голям заек е видял и на когото е кръстен търговският център. Калчо е името на онзи местен чешит, който разказвал ловджийски и други лакардии на местния знаменит писател. Сремац изглежда като франтовете от края на 19 век – засукани къси мустачки, прилежно сресан и с моден костюм.

От паметника започва уличката с бохемските кафенета на Ниш от началото на XX век – „Казанджийско сокаче“. Не повече от сто метра. А от другата страна е бюстът на Вук Караджич – с онези прословути мустаци, които биха накарали западняка да го помисли за Ницше.

Но ако от паметника на Сремац се тръгне към река Нишава, се минава по улица „Победина“ (На победата), някога „Маршал Тито“. „Победина“ е пешеходната улица на Ниш, превзета от изнесени на нея кафенета. А под нея по цялото ѝ протежение има търговски пасаж, подобен на онзи в основата на НДК.

В края на „Победина“, досами реката, е кметството, където участниците в Колонията присъстваха на връчването на наградата за поезия на общината.

В Сърбия наградите са много – както в цяла Европа. В Ниш се връчва награда по името на едно цвете – Ramonda Serbica. Много е символично – рамондата при тежава уникалното качество да може да покълне дори и след като е била сто години хербаризирана. Цвете феникс. Тази години я присъдиха на Новица Тадич – шестдесетгодишен поет, който се ползва с името на метафизик (по образование е философ), а в англезичното пространство се ползва с подкрепата на страхотния американски поет Чарлз Симич.

Тадич е носител на десетина значими награди за поезия в Сърбия – това също е отговор поддържат ли се литературните награди в Сърбия. Те са силен инструмент за подкрепа на родната литература и като част от представителността на една голяма община. А Ниш е все пак двеста и петдесет хиляден град.

Всъщност Ниш през цялото време ми напомняше за Пловдив – нисък като цяло, с голям хълм със стара крепост, който сега е градски парк, в който се провеждат филмов и джаз фестивал, с широка река и галерии, с централна пешеходна улица и бавен, удоволствен живот. А хората отделят такова внимание на храната. Прословутата сръбска скара, винаги предшествана от печени чушки.

И град, в който живеят творци с чувство за хумор. Точно срещу ректората на Нишкия университет през 1989 г. е поставен паметник в чест на 800-те години от „първия сръбско-германски договор“. Когато кръстоносците на Фридрих Барбароса минали оттук, великият жупан Стефан Неманя ги посрещнал и в крайна сметка се съгласил, както бихме казали ние, да им осигури коридор. Ще им захранва обоза, а те си вървят по пътя без золуми. Триметровият паметник е като тъмен метален свитък, напомнящ и за броня с болтовете, които видимо го скрепяват, но в горната му част са изрязани два малки полукръга, така че в духа на гешалтпсихологическата теория за фигурата и фона може да се види негативното (с помощта на дупките) очертание на

вилища. Сръбската легенда твърди, че докато кръстоносците ядели с ръце, сърбите вече ползвали вилици. Горките германци! Георги Димитров ги набеди, че говорели на немски само с конете си, а сърбите ги закопаха и по линия на обноските при хранене.

Ниш обаче ме изправи остро пред темата за литературната провинция. С гордостта, че Сремац е оттук. С вилата на Константин. С другата гордост – Зоран Чирич, който печели НИН-овата награда през 2001 г. с романа си за един модерен скитник – „Хобо“. На Чирич принадлежи и авторството на израза Нишвил, използван за мото на джазфестивала. Това ми напомни за натоварването със свръхположителни конотации на израза „градска проза“ в българската литература след 1990 г. искаш ли да похвалиш някого, наричаш го „градски“ автор. Много „градски“ например бил Георги Господинов. Чирич си живее в неговия бавен Ниш, който си е ориенталско селище, с тежка култура на дългите обеда с разговорка, на пълните кафенета, но пише сякаш е жител на Бронкс. Литературната провинция не е литературата с по-ниско качество, а литературата, написана с комплекса на нежелителите на столицата, които търсят своя локална свръхценност като противодействие на харизмата, която конкурентите им получават от близостта на държавните централи.

На влизане в Ниш откъм София трябва да се мине през Нишка баня. Но табелата на разклона естествено, по балкански, твърди, че за Ниш трябва да продължиш към Белград. И така, ако го изпълниш, пердашиш до другия край на града и влизаш откъм аерогарата. Докато през Нишка баня е директно, а и се минава покрай Медиана и големия пазар за зеленчуци. Когато попитах спътниците си, дали Нишка баня е курорт, казаха ми, че е прочут курорт. Не колкото Сокобана, но почти. А Сокобана също се води нишко място – на 60 км от Ниш е. И точно там Андрич бил написал основната част от „Мостът на Дрина“. Това е по думите на домакините. Всъщност наистина тук са идвали – като в българската

Хисаря – интелектуалците от Бел епок и поне за Бранислав Нушич това е сигурно, защото той е автор на един израз, който е станал крилата фраза: „Соко баня – соко град, одеш матор – доджеш млад!“, тоест „Соко баня – соко град, идваш стар, отиваш си млад!“.

Една писателска колония няма как да не е мястото, на което се разказват сюррия градски легенди за писатели, така че гостът няма как да не добие прилична представа за това кое се схваща като жест на съпротива, съгласие, интелектуална позиция. Тоест да добие представа за въображението на писателите в качеството им на интелектуалци. В Сичево ми разказаха ето тези две истории за поети.

Първата е по повод израза „боли ме курац“. И българите употребяват израза „боли ме кура“ в смисъл „не ми пука“, но не и примерно във второ лице. Никой не казва „Боли ли те кура?“, нали? А сърбите казват. Та легендата разказва как един поет бохем, Брана Петровиц (1937–2002), трябвало да се срещне с ученици. Това не било любимото му занимание в титовите времена, то се знае. Но писателите (и дори поетите) на социализма имат и този дълг. Така че един божи ден го натискат за пореден път и Брана вече няма къде да мърда. Отива. А учителката е разпределила въпросите. И децата – трети, най-много четвърти клас са били – вдигат ръчички и питат. На Брана му се пуши, стой, та гледай! И водка му се пие. Когато поредното момченце вдига ръка с два пръста и пита: „Друже Брана, защо сте почели да пишете песме?“, не издържа и отговаря: „Абе, момче, ща те боли курац защо пишем песме, бре!“ Естествено повече не го повикали да се среща с ученици, за да им обяснява в какво щастливо ново общество са имали късмета да се родят.

Разбира се, Брана Петровиц също е свързан с Ниш, може ли. И май точно в Ниш се е случила най-популярната история с него. Или все пак е в градчето Инджия (по средата между Белград и Нови Сад), кафана „Срем“? Той е автор на поема за изкуството на боксирането.

Как му е хрумнала. Ами влиза той в кафаната, настаняват го на почетно място, срещу огледалото. Млад и велик, поръчва и пие. По едно време му се допушва, поръчва десет кутии „Морава“, а после ги изсипва по съседните маси с думите: „Пуши работни народе, Петрович черпи!“ Само че нямал представа, че на масите са провинциални боксьори, от онези, които падат в първия рунд, но са мъже по кръчмите. „Взимай си глупавите цигари!“ Петрович обаче е пийнал доволно, така че констатира: „Какво може да направи един боксьор на поета? Има ли нещо по-силно от вечността!“ На излизане го причакали, а милиционерът успял да надуе свирката си едва след като добре задоволили нагона си и избягали. Бушонираният Брана се оказал в районното, където казал на поуспалите се милиционери, че ще ги разжалва и ще ги прати коняри в Шар планина.

Подобни истории на колонията колкото щеш. За колеги бохеми. Не мога да се сдържа да не разкажа още една. За Милан Николич. Всичко станало по повод поредния юбилей на голямата поетеса Десанка Максимович. Тя е нещо като Дора Габе и Елисавета Багряна, взети заедно. Вечната Амбър. Умира на 95 през 1993 г. Но преди това, може на 80-годишнината ѝ, а може би и на 90-годишнината, направили голямо честване. Трябва да е било в Аулата на Белградския или Нишкия университет, имало е много студенти, преподаватели и колеги. Хиляда поздравителни адреса, а след това въпроси от всички страни. И мъдри, дори весели отговори от страна на юбилярката. По едно време ръка вдига бохемът поет Милан Николич. И със сериозен глас пита: „Молим те, Десанке, речи ми: Дали се йебеш у дупе?“ А тя подскача и му отговаря: „Ю, Милане, свиньо!“ След което на нашия човек му излиза почти рапърският прякор Милан Свиня Николич.

Може би не си представяме колониите от началото на XX век такива? Трийсет и две годишната Надежда Петрович, създавайки своята колония в Сичево, вероятно е била сериозна, ледена госпожица, интересува се

само от подходящото за пленери осветление в планината? Може би някои и барбизонците ще си представя като потънали в тежки мисли за предаването на сенките на облаците – и толкова. Няма как, Надежда Петрович от банкнотата от двеста динара, емисия на Народната банка на Сърбия от 2006 г., не може да се шегува.

Завиждам на балканските писатели и художници от 1905-а, когато комуникацията е била много по-плътна. Щом затварят софийския университет през януари 1907-а, повечето студенти записват в Белград, Загреб и Женева. Макар че, докато бях в Сичево, в Ниш е открила авторска изложба друга преподавателка от Нов български университет – Моника Попова. Контактите не са прекъснати.

За да покажа какви бяха поетите, участвали в колонията тази година, преведох няколко стихотворения от последните им книги. За тях така и не стана дума в разказа дотук.

Септември 2009-а

ЗОРАН ВУЧИЧ

Единственото притежание

Езикът е единственото ни притежание,
къща и роден дом, имот,
а от всички страни въздушен поток,
напразно учене, изследване и знание.

Душа, духовност, чисто намерение,
нощи, прекарани в бдение над умни книги,
а страшната балканска, постоянна зима
търси развързка, окончателно разрешение.

Зоран Вучич е роден през 1947 г. в Околище, Източна Сърбия. Автор на повече от двайсет книги с поезия. Главен редактор на списание „Бдење“, издавано от осем години в Княжевац и Свърлиг. Съставител на няколко антологии, между които антология на поезията, написана на различни сръбски диалекти. Преводач от български.

Брашното е белият дух на хартията
в глухо време, в дупка на времето,
а мракът вече блика директно от темето
и всичко изглежда сякаш е, а всъщност е нищо.

Всичко, което се случи

Самотникът само самотата празнува
в обкръжение на тъмни планини, мъгла.
Всичко, което се случи, стана без план
и сега ветрове веят и вият в клисурите.

Тук бъдещето отдавна е станало.
Западът на Изток, Изтокът на Запад.
Дали някаква надежда е запазена,
или само историята е с ново начало?

Небесата са сини, а земята пуста,
когато е слаб умът, а безумието – ред.
На този кръстопът ни звук, ни реч,
само отварят се тъмни устни.

РАНКО РИСОВИЧ

Път

Откъде гледаш към улицата, чак до кръстопътя?
Или и ти си на кръстопът, който сега не виждаш?
Виждаш всяко камъче, всеки стрък трева,
Който трепери от изненадващия вятър като корабно
платно.

Роден през 1943 г. в Календери, Сръбска Босна. Историк на математиката. Директор на Народната и университетска библиотека на Република Српска (както се нарича една от трите съставни части на Босна и Херцеговина, възникнали в хода на войната в бившата югорепублика и утвърдени с Дейтънското споразумение). Поет, прозаик, публицист, критик, преводач. Автор на повече от двацет книги с поезия. Главен редактор на списание „Путеви“, издавано в Баня Лука, столицата на Република Српска.

Дали е напукано стъклото на двукрилия прозорец,
 Че детето вижда своето око и малкия площад?
 Вижда сняг, шейни, заледени клонки на овошките,
 Сняг и около онези, които не съществуват, разбира се!
 В ухото скрибуца файтон, звънят звънчета,
 Неразбираеми, незначителни реплики, повиквания.
 Не беше такъв договорът, не гледай повече!
 Спомни си всички упътвания, съвети, правила,
 Отречи се от близкото, очевидността, досещането.
 Успяваш ли, хайде, реши и признай!
 Къде е пътят, къде кръстопътят, там някъде?
 Или ти си кръстопътят, а пътят е онзи невидим канал,
 През който сухият лист се спуска върху затревената
 пътека.

МИРОСЛАВ ТОДОРОВИЧ

*

Между две фотографии
 има стотина години а място
 колкото за едно птиче цвъртене

*

Виждаш пламъка на свещта
 чуваш тропота на земята
 в чужд сън се будиш

Паметта на сенките

Народите които са изчезнали Още се виждат ру-
 ините

Учи ли ни на нещо тяхното траене
 Онези които сега говорят Бръмчат апаратите

Мирослав Тодорович е роден през 1946 г. в Трешневица. Автор на множество стихосбирки. В книгата си „Стихотворения за пътувания“, получила наградата „Раде Томич“, е включил цикли от Поморие, Несебър и Созопол.

Бродериите висят лирично на жици между два
явора

Не знаем – казват – за Поетесата
Ние само продаваме нашите красиви ръкоделия
Зад блести морето линията на хоризонта
в далечината

Светлината небесна подчертава
Стиха на древната наблюдателка

А в синкавата мъглица на хоризонта
Силуетите на планините цветовете на вечността
Морето хоризонт се люлее и само вечността
С кръсците на гларусите отгоре
И стиха който блясва между

Гледам лириката на пейзажа морето
Повърхността която поетесата е съзерцавала
някога

Светлината помътнява синевата става равна
И в нея виждам поетесата от плочата
Тя ме чува от своята небесна тишина

Докато поклоннически изписвам тези думи
В прослава на поезията в прослава на морето
Които в далечината се преобразяват в нейните
стихове
И това стихотворение се превръща в посланик

Чувам го на брега сякаш с гласа на поетесата
Просветлява в далечината с моите думи
При срещата се отварям
За стихове които знаят всички езици

Но има свои избраници
От висините шепне Страшимирова
Стихове от които грее лазур
И се ражда пейзажът на морето
На хоризонта на тези стихове
Поморие, 21 август 2006

Превод от сръбски език Йордан Ефтимов

ГАНЧО САВОВ

Песни от затвора... (1974–1985)

Хуманисти

Радвай се, казва съдията,
хуманисти сме ние и затова
присъдата не е смърт!
А съчинените обвинения
сами се
оттеглиха
и едно след друго се изпариха,
остана единствено
онова, което се наказва жестоко –
да обичаш освен своя
и други народи!

*Софийски затвор, в деня на произнасянето на присъдата,
24 октомври 1974 г., в навечерието на моя рожден ден, 25
октомври.*

Светът на светлото бъдеще

С надеждата
на безнадеждността
създадохте
идеи без идеали
човеци без човешина

Ганчо Савов – писател, преводач, учен, университетски преподавател, е единайсет години политически затворник (1974–1985). Стиховете му са писани на сръбски език в Старозагорския затвор, за да не си забравя специалността и съседите си! Днес се публикуват в превод на български език за първи път повод Дните на сръбската литература в България и като знак за започналото му осмо десетилетие.

свобода без независимост
престъпления без наказания
наказания без престъпления
щастие без шансове
свят на подозрителност
свят на недоверие
свят на лицемерие
свят на светли перспективи
недостижими
като хоризонта
от забранения виц.

1978, Старозагорски затвор (СЗ)

Омразата е тяхна

Омразата е благородна
цел
на морала
на омразните властници
на запретената къща
без прозорци
към обичаните хора
от Осогово до Триглав
из които ни огрява
топлото слънце на надеждата,
онова което всяко утро
студено ни се усмихва
заедно с окървавената зора
от изток
и изчезва свободата на нощта.
Властници,
не разчитайте дори
на омраза!

1981, СЗ

Литературна вечер за Достоевски

В мъртвия ни дом
великият затворник

ни предизвика
за живот:
със своя неживот
със страданията си
с надеждата
с прозрението
за нашите
Достоевски дни
и нощи.
Макар да сме
в омагьосания кръг
на мечтата за свобода.
1981, СЗ

Плъхове

Шепотът на уплашени
плъхове
се провлича по коридора
към криминалните:
с контрите
нямаме
нищо общо
не ядем тяхната храна
не пием тяхната кръв
не слушаме техните думи
непокорни
антирежимни
язвителни
хайде
по-бързо при криминалните.
Но я гледайте:
те бягат от нас
бягат при контрите
какво да правим тогава
освен да се втурнем
към властта
там ни е най-сигурно.
1982, СЗ

Замръзнал живот

Живеем извън живота.
 Животът отдавна остана
 някъде
 в спомените
 и градския глъч
 зад високите стени
 дулата на стражите
 бодливата тел
 всред мириса на непоносимия
 злотворен въздух
 злотворни думи
 лицемерни украси и лозунги.

Нашият замръзнал живот
 се охранява ревниво
 и не е позволено
 да се смесва с она
 който тече извън нашия хоризонт
 единствено под небето
 между стените
 които са нашият хоризонт.

1984, СЗ

Лъжата

Непрекъснато някой лъв или властник
 от наше име с черни псувни
 ругае хората отвъд Тимок
 и с черни брътвежи
 иска да ни премята
 че онези боклуци оттатък
 дебнат
 кога ще ни удавят
 в реката.
 И от двата бряга
 обаче
 не щат и да знаят за

мръсните псувни и си викат:
я да разлъвим лъвовете
и да развластим властниците.
1984, СЗ

Животът на неживите

През стените чуваме
веселите викове на онези
които не виждаме
и това е като
живот и веселба на неживи.

От отгатышната страна
зад стените
те си мислят, че мъртвата тишина
е като предизвикателство на неживи.
1985, СЗ

... И СЛЕД НЕГО

Прощаване

Извадих куршума от дулото
преди да се прицеля
защото така злодеят завинаги
ще изчезне и
ще забравим за него.
Той спокойно ще лети
като ангел
като дявол
и ще трепти
винаги над нас.
1990

Кръстопътища

Как ще намериш
кръстопътя на тъгата и радостта
щом не можеш да го откриеш

по никакъв чист път
а потънал в отровно биле
и в плевели на злата участ
Ето, трябва най-често
сам да си го рисуваш.

1991

Песен

Песента е
бездна
недоверчиво мълчание
и ехо
на безспорната
заклучена истина на
душата.

1993

Снаряд над Сараево

Експлозия
на човешка направа над града
след дъжда –
и ето:
багрите на дъгата
се разкъсват
вече няма разлика
между свършекът на светлината
и свършекът на света.

Сараево, 1994

Агония на вината

Всред изгарящите лаври
на земята
глъчка от златоусти думи
съпътстват най-дългата агония
на безконечната им вина
превърната в амбиция
че тяхната пепел
ще се претвори
в цвете.

1994

Името на **Ганчо Савов**, който наскоро започна осемдесет години, е свързано много здраво през последното десетилетие с дейността на издателство „Балкани“. Незабравимата Блага Димитрова ни запозна с него през 1998. Чест за списание „Литературни Балкани“ е да публикува за първи път стиховете, писани от Ганчо Савов в затвора, през годините когато моя милост е бил студент по журналистика и никога не е подозирал, че има такива хора като Ганчо, скрити и заключени от обществото.

Случайно е, че тези стихове се появяват в навечерието на дните на сръбската литература в България. Ганчо Савов е човек мост към Сърбия, Словения, Хърватия, Македония, Черна Гора, Босна и Херцеговина. И като преводач, и като преподавател по южнославянски литератури, и като писател, и като поет. Подобна е мисията на поета и преводача Стефан Гечев към Гърция например. Особеното е, че Ганчо Савов заплаща призованието си с единадесет години затвор в социалистическа България. Там той пише на сръбски и словенски съкровенията си стихове, не само за да не забравя езика на съседите ни.

В негово лице сръбската литература и култура, а и не само тя, има достоен представител в България. Дано и в Сърбия по-скоро има подобни преводачи и изследователи на класическата и съвременна българка литература като Ганчо Савов.

Георги Гроздев

ГЕОРГИ ГРОЗДЕВ

Думи за Вера Мутафчиева (28 март 1929 – 9 юни 2009)

Кое през годините ви е давало най-голямо упование и надежда? – попитах Вера Мутафчиева. – Работата ми и моята работоспособност. Нямаме право да търсим източника на собствената си енергия извън нас, абсурдно е.

– Какво е за вас Времето?

– Личното ми, съвсем недоказуемо усещане е, че то представлява не линия, а точка, която побира минало, настояще и бъдеще. Поддържа ги изолирано за по-просто опериране на мисълта ни.

Така мислеше тя през 1999-а, същите разбирания за Надеждата и Времето изповядваше и до последните си дни през 2009-а. Докато се стягаше за болницата, се чухме за пореден път по телефона, помоли да отложим срещата ни за „след това“...

Тогава ѝ казах: „Вярвам, че има невидим свят.“ А тя отвърна: „Не знам какво има и какво няма, но мен ме няма.“ Имаше предвид сериозността на положението. И друг път говореше за удобството на човека да няма бъдеще, за човека, който е стигнал предела. Често казваше с въздишка: „Аз си свърших работата.“

Знаем колко много самозванци родиха новите времена. Свидетел съм като издател и приятел на Вера Мутафчиева на постоянния читателски интерес към творчеството ѝ. В „Балкани“ се появиха есетата „Нека се сбогуваме с XX век“, есетата „Навиканите Балкани“, томът с избраните ѝ интервюта „Засега“. Интересът към

Вера Мутафчиева е белег за изобличителното присъствие на хора и творци като нея спрямо общия мизерен фон. Непрекъснато подмокрящата се от жълти сензации и скандали епоха на плячката и ментетата все пак не можа да угаси пламъчето на отдавна забравения възрожденски дух. Броя на пръстите на едната си ръка познатите, които не се оплакват. Вера Мутафчиева е една от тях. В нея има нещо сурово, сдържано, антично. У нея е много живо задължението, дългът към духа на миналото, но и към настоящето и не поради квалификацията ѝ на историк само. Тя е твърде умна, за да се чувства спокойна и еднолинейно безметежна по повърхността на тези глъбини, по които е била обречена да се носи. Обречеността ѝ кодира и нейния работохолизъм. И отворената ѝ за нежност и съчувствие душа.

Вера Мутафчиева не е битов писател. Нейният лиризм и финес на повърхността идват от доста голяма по дълбочина подводна вълна на тъй редкия за нашите земи интелектуализъм. Загребано е до самото дъно на нещата. До тяхната същност.

Твърде късно се запознах с грандамата на българската проза и всъщност много навреме – беше пролетта на 1998-а. Тогава тя ми каза, че който се е посветил на писателството, си остава до края на дните си самотен. Дълги години бяхме съседи по местоживееене, а на последната Коледа, въпреки трудностите с придвижването си, направи голям жест, като ни гостува. Разменихме подаръци, обичаше хубавата домашна ракия. Беше студено, снежно, хлъзгаво.

Бях ѝ предложил тридесетина въпроси за разговор и тя се съгласи. Минаха месеци, но внезапно преди юбилея си на 28 март – тогава стана на 80 – ми обясни, че е взела друго решение по въпроса за въпросите и отговорите. Макар да имаше желание да направи изключение именно за списание „Литературни Балкани“, на което помогна като член на издателския съвет на националния дарителски фонд „Тринадесет века България“.

Нямаше въпроси, които да засягат темата за досието ѝ. Тя не се боеше от миналото, говореше за умората и отегчението, които я навествят. Понякога го казваше: „Защо съм написала всички тези книги?“ Отчаяна или разочарована от плиткоумието и лекове-рието на масовото обществено мнение.

Много пъти сме говорили за българите от началото на XX и началото на XXI век . Как така онези българи даваха непрекъснато и пак имаха, като изграждаха училища, читалища! Как така днес все грабим и вземаме и все не ни стига, и все нямаме и закриваме училища, читалища, болници! Вера Мутафчиева смяташе приказката за пословичното българско трудолюбие за фантасмагория. Новата българска самоличност поставя трудни въпроси с още по-трудни отговори. Като писател и историк, разглобявал и разкривал алгоритъма и на кърджалийското, и на нашето време, тя нямаше илюзии, че светът ще има време да ни чака 500 години да се помайваме. Тя смяташе отдавна познатия менталитет за гибелен, ако не преоткрием себе си, съседите си на полуострова, ами замиждаме в очакване промяната да ни отминие. На Гергьовден малко късно, към 23 часа, звънна да ми честити името и празника. Опитвала през деня, но не ни открила, пътувахме. „Пожелавам ви здраво да работите. Като работи човек, полека-лека тръгва по течението и по-леко преодолява мъката. Обичам ви и вас, и Женья, и внуците ви, на всички ви желая добри дни.“

Беше трогателна, сериозна, усещах всяка нейна дума с кожата си, особено това „обичам ви“ тогава ми прозвуча като прощаване. Тя беше загубила едната си дъщеря си твърде млада, ние – по-малкия си син. Тази мъка ни сближаваше по особен начин.

Паметта срещу доноса

За „Случая Джем“ и Вера Мутафчиева отново

Три дни след кончината си, още преди да бъде кремирана и погребана, Вера Мутафчиева беше наречена „доносник“ от доцент по литература, и то българска. (Вж. в. „Капитал“, бр. 13-19 юни 2009, „Не-некролог за Вера Мутафчиева“, Димитър Камбуров.) Според Д. К. доносническата ѝ психика на манипулиран и „пле-нен“ човек се утаила в образа на Джем султан. Той свързва обявеното сътрудничество с Шесто управление на ДС с нейното художествено творчество. Оттам и представата за човека, която тя налагала чрез образа на Джем султан, била като „за празно същество, подритвано от политиката и историята“.

Освен това доцентът открива, че в творчеството ѝ „няма съчувствие към човека“. Според него тя е силна авторка в негативното и слаба „в желанието да вижда у човека потенциал и порив към себенадмогване“. Романът бил и антиевропейски, може би затова е преведен в най-големите европейски и всички балкански страни, като има и по няколко издания. След втория прочит на „Случая Джем“ от перспективата на... Китай, където Д. К. се е озовал като преподавател по български език, книгата му се сторила „подтискащо ограничена“.

Подадох молба в Комисията по досиетата и след около два месеца чакане получих покана за читалнята. Ето защо и чак сега пиша този текст. Какво видях? Картонче образец № 6 от 1972, на което няма подпис от Вера Мутафчиева. Пише, че агент Атанас е писател на свободна практика, владее немски, френски, турски, английски. (Интересно, чувал съм от Вера да казва със съжаление, че не е научила навремето по-лесния английски.) Атанас функционира от 1 август 1969, заведен на отчет от 22 септември 1969. На 5 юли 1990 г. личното дело и работните дела на този агент са унищожени. Сега в досието има два листа.

Не знам къде Д. К. е чел доносите на Вера Мутафчиева. Не знам защо ѝ приписва магическа сила назад във времето. Не знае ли доцентът, че най-превежданият роман от новата българска литература има първо издание през 1967, преиздаден е веднага през 1968, когато дори и Държавна сигурност още не е сънувала агент Атанас.

Такова отношение към паметта на големите ни творци вече не прави впечатление, което е сигурен признак за духовния ни упадък. Отношението към Вера Мутафчиева не е изключение. Моралните и професионалните мутации през последните двайсет години оневиняват всяко безочие. Като това да предизвикваш „дебат“ с тленните останки на опонента си, който не е в състояние да ти отговори.

Георги Марков, Дейвид Филип.
*Достопочтеното шимпанзе. Превод
от английски Надежда Тороманова.
Издаелство „Балкани“, С., 2008.*

ЙОРДАН ВАСИЛЕВ

Надсмешка към политиката

Името Георги Марков е доста разпространено у нас (академик–професор по история, юрист – бивш депутат и бивш конституционен съдия и др.), та сигурно някой ще се запита кой е авторът на тази книга, при това преведена от английски. Отговарям: Да, същият, убитият в Лондон с чадъра през 1978 г., писателят, който избяга от комунистическа България и написа своите *Задочни репортажи* за България, четени пред радио *Свободна Европа* и осмиващи тогавашния режим у нас.

В края на 1968 и началото на 1969 г., когато с Георги заедно учехме английски език при Надя Сотирова (той замина на 15 юни 1969 г.), бях вече чел неговите книги *Мъже* (роман, 1962), *Портретът на моя двойник* (новели, 1966), а *Жените на Варшава* (новели и разкази, 1968) той ми подари и ме изненада в онова време с решителността си да пише на неособено приемливи за властите теми – игра на покер и т. н. Но никога не бих си въобразил, че той ще стигне до такова изключително хрумване и обобщение, каквото открих сега в токущо преведената му книга *Достопочтеното шимпанзе*,

издадена в Лондон на английски още през 1978 г. в съавторство.

Творбата започва доста ординерно с едно телевизионно състезание от рода на нашите *Минута е много* или *Стани богат* и на пръв поглед не обещава нещо особено, ако нямаш търпение да продължиш нататък. А след това идат смайващи случки и детайли, стига се до абсурд.

Ще се осмеля да кажа, че това е обобщение с дълбок философски характер, разположено в един интересен разказвателен и увличащ текст. И ще добавя, че заглавието на тази рецензия до известна степен омекотява заряда, за да не бъде натраплив и гръмогласен. Думата *надсмешка* спокойно би могла да бъде заменена с *гавра*, *сатира*. Но в стилистиката на текста няма нищо сатирично. Повествованието върви спокойно и увлекателно. Сатирата иде чак след като читателят се замисли над необикновените събития.

Един възрастен (към 90 г.) учен и негов помощник осъществяват смел опит – дресират едно шимпанзе да се държи като човек, използват неговата способност да помни, да подражава на гласове и маниери, обличат го елегантно и го изтикват в... политиката. Не само това, насаждат го на поста министър-председател на Великобритания с първоначално намерение това да бъде за два-три дни, след което там да застане реално избраният политик, който е набелязан от формираната коалиция.

Следва серия от политически прояви с множество комични сблъсъци и прояви: посещение при кралицата, обсъждания в секретните служби, тържествено посещение във Франция и среща с президента, за да се открие строителството на тунела под Ламанша, и други. Тъкмо в Париж сблъсъкът стига до пълна комедия. Президентът на Франция е висок, а шимпанзето-премиер е до кръста му, но микрофоните са високо заради президента. Гостът не се колебае и скача на рамото на президента, за да говори към огромното множество край Триумфалната арка, и реакцията е... бурни аплодисменти.

Всеки ще се запита: та кой ли не забелязва преди това в Англия, че в премиера има нещо необичайно? В хода на повествованието много пъти се обсъжда това и различните политици ясно съзнават какво става, но интересът им диктува да приемат положението и да запазят получените постове.

Постепенно възниква у читателя убеждение, че цялата политическа игра наподобява маймунджилък и че е все едно кой е на даден пост, дори шимпанзе. Финалът подсказва изравняването – срещат се маймуната и реално избраният премиер, но и двамата не желаят да заемат поста, та старият професор трябва да хвърля ези-тура, защото все пак някой трябва да седне на стола...

Не знам подобна сатирична творба към политическата реалност в света. Тя е многозначна и донякъде трагична. И се питам: дали не се отнася и за нас, българите, написана от българин?

Мотах се преди две десетилетия и аз в политиката, имам представа за договори, амбиции, затваряне на очите пред очевидни факти, компромиси и действия за лична, а не за народна изгода. Побързах сам да се махна и напуснах парламента. И съпругата ми Блага стори същото от поста вицепрезидент.

Трябва да отбележа, че на места в книгата се прекалява с изброяването на улици, места в Лондон, с имена и титли, постове. Опасявам се, че това е донякъде принос на съавтора англичанин, защото зная динамиката в стила на Георги. Но пък съавторът е придал английски финес на словото и на изобразяването на човешките взаимоотношения.

Накрая да напомня, че книгата стоеше непозната за българския читател в продължение на три десетилетия. Това също говори много. При толкова политически промени кой ли не се зае да я представи у нас. Дали мнозина властимащи през толкова години не биха се познали в шимпанзето?

1 август 2009 г.

МИЛЕНА КИРОВА

Политикът – това съвършено животно

Тази книга остана по-скоро незабелязана – и от широката публика, и от тези, които се занимават с критика на българската литература. А тя всъщност е важна поне с две неща. Най-напред – защото е представителен документ за развитието на един немаловажен български автор, и още – защото задава алтернатива на обичайната линия в поведението на българския писател емигрант.

Докато работи за BBC, Георги Марков е известен сред познатите си в Лондон с опитите да пише пиеси на български език. На една вечеря обаче неговият приятел и колега журналист Дейвид Филипс подхвърля идеята да се осмее политическата класа в Англия, да се представи нейният „маймунски“ характер. Георги Марков буквално се вкопчва в идеята и не спира да говори за нея. Трети присъстващ на вечерята, техен началник в радиото, залага десет лири, че няма да я осъществят докрай. Така се започва упоритата работа. Марков взривообразно ражда идеи, характери, сцени; Филипс ги пише; след това двамата спорят и пак започват наново... Книгата ще излезе през 1978, след смъртта на единия автор.

Замисълът на произведението е класически прост и много английски: да се осмее политическата класа чрез употребата на една алегория с животински характер. Романът представлява политическа сатира: той се подиграва с парламентарната (епизодично и с президентската, и с кралската) институция, с традициите и навиците на британската демокрация, с организацията на управлението и публичния живот, с характеристиките на министрите и на по-нисшите управляващи, с реда на Даунинг стрийт 10... Разбира се, при добро желание сатирата може да надхвърли националните граници, да се възприеме като обобщение на гротескното в поведението на всяка „демократична“ власт, макар че поне английският автор в по-късните си интер-

вюта не проявява подобно самосъзнание. За нас е особено интересен фактът, че емигрантът Марков не се поколебава да критикува не само родината, оставена (сякаш) безопасно назад, но и своя нов дом, онова трудно постигнато убежище, което на практика има политическо естество. По-силни от желанието за сигурност и спокойствие се оказват критицизмът и несъгласието с властта, с всяка власт, независимо от традициите на мястото, в което се е родила.

Сюжетът на романа се изгражда около една фантастична случка. Достопочтената персونا на британския министър-председател в навечерието на неговото избиране е подменена с едно добре дресирано шимпанзе; отначало никой не забелязва промяната и това поражда комични ефекти. Текстът отива и по-нататък: след няколко седмици вече всички знаят, че министър-председателят на Великобритания е шимпанзе. Резултатът обаче е парадоксален: сред обикновените хора се развиват приповдигнатост и оптимизъм („най-сетне нещо различно, нещо ново!“), премиерският антураж приема странностите на новия шеф като обичайни капризи, а службите за сигурност стигат до извода, че няма нищо по-удобно и по-безопасно от премиер-шимпанзе. Маймуната не може да мисли и следователно не може да действа безразсъдно, не крои интриги, не може да бъде корумпирана... И освен това няма да напише мемоари, щом слезе от поста. Оказва се, че е по-лесно да заместиш политик с шимпанзе, отколкото шимпанзе с политик. Маймуната се е превърнала в буквалния и поради това съвършен зоон политикон.

Разбира се, докато четем книгата, не можем да не усетим, че тя е била написана преди повече от трийсет години. За днешните вкусове повествованието тече по-скоро мудро и многословно, детайлите на обстановката са твърде специфични, хуморът е прекалено английски и разчита преди всичко на словесни ефекти, които са най-трудно преводими. И все пак книгата си заслужава да бъде прочетена, за да намери своето място в не твърде богатата традиция на политическата гротеска в българската литература.

В. „Култура“, 30.10.2009

ЙОРДАН ЕФТИМОВ

Министър-председателят е маймуна

В романа двама оксфордски учени – седемдесетгодишният професор по „манихейски согдийски“ език Ричард Хокинс и по-младият му колега Хенри Кийлър, етолог, спец по приматите – обучават една маймуна, а в нощта преди обявяването на новия министър-председател го отвличат и подменят с нея (човека затварят в клетка във факултета по биология). И тогава шимпанзето, от името на трите конкурентни партии, които са съставили правителство на националното съгласие, започва да управлява.

Така би могла да звучи една възможна анотация на „Достопочтеното шимпанзе“ – книгата, която нанася такъв удар по общата ни култура. Какъв е този роман на Георги Марков? Онзи с чадъра ли? Той избобщо и романи ли има?

Да, да. Онзи, който беше убит на 11 септември 1978 г. в Лондон с рицин, поставен в сачма, изстреляна от чадър. Убийството му става важен елемент от западната попкултура и неслучайно в един от последните романи на Балдачи – „Цялата истина“ – е цитирано като принципен вариант как да бъдат оправани сметките с един журналист.

Та този същия Георги Марков е важен не само с това, че е убит, но и че е един от най-силните писатели на своето поколение. Малцина днес имат представа какъв е бил ефектът при появата на романа му „Мъже“ през 1962 г. Но пък не са малко, дори и сред по-младите, онези, които са гледали с възторг сериала „На всеки километър“, сценарист на чиито първи епизоди е Георги Марков. А още повече са онези, които без да са чели неговите радиоесета, включени посмъртно в книгата „Задочни репортажи за България“, знаят заглавието и го цитират като индулгенция.

Емигрирал навръх 40-та си годишнина след забраната на пиесата му „Аз бях той“, Георги Марков се оказва в британската столица и вместо да потъне, не просто започва да работи в българската секция на BBC, но и пише пиеси, които се играят на лондонска сцена, а една от тях – „Архангел Михаил“, написана на английски – печели първа награда на фестивала в Единбург. За няколко години – защото е убит на 49 – се превръща в част от саркастичната английска писателска общност.

„Достопочтеното шимпанзе“ излиза няколко седмици след убойството му и е сред най-блестящите сатири на съвременното общество. В самото начало двамата му герои наследници на проф. Хигинс и полковник Пикеринг от „Пигмалион“ на Шоу просто пускат своята най-схватлива маймуна да се състезава в телевизионна игра от типа на „Минута е много“, където тя прави на пух и прах съперниците си. След телевизията Марков и Филипс не подминават държавната администрация, университетския свят, военните, гражданското общество.

Ето го и персоналът на „Даунинг Стрийт“ 10. Хари, един от младежите за всякакви задачи, щом вижда на сантиметри от себе си косматия премиер, казва: „Не е мой проблем, ако е шимпанзе!“ Допълва го чистачът Еди: „Няма да е по-добър, нито по-лош от другите, и това е факт.“

Цялата история е кавър на френската приказка за голия цар, разбира се. Макар че сатиричните алегии са запазена територия в английската литература. Читателите на „Достопочтеното шимпанзе“ може би ще се сетят за „Франкенщайн“, „Доктор Джекил и мистър Хайд“, „Маугли“ и „Тарзан“, дори за филма „Планетата на маймуните“ от 1968 г. или за романа на голямата знаменитост на Острова през 90-те Уил Селф – „Великите маймуни“. Марков и Филипс са едни от многото, стъпили върху традиция, сред чиито знаменити прадеди са Джонатан Суифт и Луис Керъл. Ключово в нея е съчетаването на ръкопашен бой във феилетонен стил със далекобойни изстрели по посока най-общо на политиката и на човешкия характер.

Всяка глава е коронована с мото – псевдоцитат от британската политическа история. Например: „Никой друг, освен един политик, не би бил подложен на подобно унижително отношение.“ Но това е на ниво общовалидни заключения. Ужасното в романа е, че звучи като адски конкретно пророчество. Би могъл да се развива в България днес. Може да ви дойде отвътре дори да процитирате Алеко: „Наблъскай в кутиите няколко снопа бюлетини и ето ти тебе магарето народен представител...“ Книгата е в библиотечното оформление на поредицата на издателство „Балкани“ „Заедно в различията – думи и хора“. От корицата на тази толкова емблематична книга за дълбоките прилики въпреки фенотипните различия ни гледа усмихнатият Георги Марков – писателят, който отдавна трябваше да присъства в учебниците за средното училище.

Фиона Сампсън, Дистанцията между нас. Превод от английски Цветанка Еленкова. Издателство „Балкани“, С., 2008.

Скъпи Георги Гроздев,

Благодаря много за публикуването на книгата. Толкова съм благодарна за енергичната ви и сериозна ангажираност. Списъкът ви е наистина чудесен и сериозен. Възхитих му се, когато го видях онлайн. Радвам се, че съм част от него. Естествено, доверявам се на превода...

Надявам се знаете за Поетри ривю (Poetry Review), на което съм главен редактор. Това е най-старото и разпространено списание във Великобритания. Списанието навърши сто години тази година. Приемам международното писане много сериозно, както в работата ми в списанието, така и в работата ми, когато превеждам книги. Наскоро се запознах с Любомир Левчев в Европейската академия на поетите, така че се надявам съвсем скоро да можете да прочете мои неща в неговото списание „Орфей“. Не знам дали това би помогнало на продажбите на книгите?!

С най-топли и братски поздрави от Лондон,
Фиона Симпсън

ФИОНА САМПСЪН

Който обича, винаги губи

Кое е най-интересното, което знаете за България и Балканите до този момент от личен опит?

Била съм в София веднъж, беше дъждовна пролет. Беше прекрасно да виждам Витоша, когато достигна края на всяка улица. Напомняше ми за малкото ми род-

но градче Абърисуит в Уелс, където пък се виждат Камбрийските планини в края на всяка улица. Имам няколко литературни приятели, с които се запознах на фестивали на Балканите: Алекс Попов, чиято книга „Мисия Лондон“ намирам за много забавна и впечатляваща; Георги Господинов и Биляна Курташева. Издавала съм и някои български писатели – както гореспоменатите, така и някои по-млади постмодернистични поети, като покойния Николай Кънчев, както и прекрасните мемоари на Константин Илиев в „Ориент експрес“, списание за съвременни творби от Централна и Югоизточна Европа, което основах и на което бях редактор от 2002 г. до 2005 г. В момента пиша това, докато се връщам с влак от сесия на Европейската академия на поетите в Люксембург, където имах удоволствието да се срещна с Любомир Левчев, чиито творби ме възхищават. Също така по време на сесията връчихме първото си отличие „Пегас“ за млади поети на Тома Марков. Трудът му изглежда все по-сериозен в своята игривост – развил се е много от времето, когато го издадох за първи път.

Поетичната ви книга „Дистанцията между нас“ от поредицата „Думи и Хора“ в превод на Цветанка Еленкова първият ви български превод ли е?

Да. Това е единствената ми книга, която е преведена, но е най-превежданата. Вече са публикувани издания на румънски, македонски и албански – обсъждат се и такива на хърватски и сръбски. Тази творба представлява и „гръбнакът“ на моите „Избрани стихотворения“, издадени на иврит и немски (австрийски). В предишни издания съм имала късмета да бъде превеждана от изящни поети: Йоана Йероним в Румъния, една прекрасна млада поетеса Магдалена Хорват в Македония, поета издател Аryan Лека в Албания и Амир Ор в Израел. Това е от огромно значение за книгата, която изниква на бял свят. Една лошо или несъпричастно преведена книга на нася огромна вреда върху репутацията на съответния писател. Не мога да проумея защо хората се заемат да превеждат книги, които, може би заради мързел или

арогантност, след това унищожават. Ако е просто, за да се изкарат пари, има по-добри начини за това от този да се съсипе трудът на един колега.

Чувствате ли се част от духовния елит на Англия и нейната литература и кои личности причислявате към този елит?

Смятам, че терминът „елитизъм“ е много труден за британците. Има пейоративен оттенък за привилегия: като от кулата от слонова кост. Ако вместо това попитате за общността от хора, работещи за литературата, или надяващи се да запазят нещо различно от жестоките пазарни сили в страната, тогава бих се съгласила. Има писатели и редактори, които се опитват да поддържат жива една сериозна култура. Сегашната ми работа като главен редактор на „Поетри ривю“ (Poetry Review; Поетически преглед) (вж. долу) ме прави част от тази група.

Пак да отбележа, във Великобритания имаме склонността да разделяме културния от духовния живот. Но виждаме в това една битка за ценности. Пазарната култура и тази на звездите навлизат в изкуствата и литературната култура на Острова. Понякога имаме чувството, че се борим с „врага в нас“, когато „леката“ поезия и посредствената художествена литература превземат книжарниците – списъците, наградите, страниците с анотации.

Кой е най-същественият неизпълнен дълг към читателите от елита?

Във всички жанрове има известни писатели, които просто произвеждат посредствени творби, смесвайки собствените си непроменящи се формули.

Морално и интелектуално, това по нищо не се различава от жанровата проза.

Как оцеляват и оцеляват ли лесно в страната ви просветените духовни малцинства?

Вече подценен жанр в нашата в най-лошия случай филистимска, а в най-добрия разказвателна култура, по-

езията е атакувана от всички страни. Съществува „поезия на изпълнението“, до голяма степен комично кабаре и определено труд, който не може да функционира като просто текст, но много пъти е обект на грантове и субсидии, защото води до „повишено участие“. Наблюдава се пренасочване на грантове от поети и техните издатели към „участия“ под формата на часове по художествено писане за любители и нови писатели, което води до огромна диспропорция между тези, които пишат, и тези, които четат. Например „Поетри ривю“, най-старото и най-широко разпространеното списание във Великобритания, което тази година навършва 100 г., годишно получава 60 000 писма с поезия. От друга страна пък продава само 5000 бр. на тримесечие (разбира се, тези бройки се ползват от повече от един читател, но все пак). Фестивалите и събитията не са насочени към писателите, както са на Балканите и в останалата част от Европа. Не се срещаш с други писатели, а просто си тръгваш след сутрешното солово литературно четене. Все повече това са фестивали на книгата, в които литературните източници са насочени към книгите за масовия пазар, като градинарство и готварство, футболни мемоари, написани от „литературни негри“ (*nègres littéraires*), а не към литературата. Издателите са заплашени от глобалната мрежа. Сериозните вестници уволняват литературните си редактори, като във всички случаи са изправени пред риска от изчезване, защото умните млади хора сега четат новите онлайн. Независимите книгоразпространители биват заменяни от мултинационални вериги като Бордърс, които имат централизирани и масови пазарни практики – масите с художествена литература на разпродажба за масовия пазар, предложенията купете 3 на цената на 2, – а поезията почти не присъства. Ако въобще я има налична, то вероятно това е антология от така наречените стихотворения за „масата за кафе“ (*coffee table poems*), а може би и някоя друга творба на Шекспир или Уърдсуърд.

Как ви изглежда посткомунистическа България от периферията на Европа, видяна от Лондон? Кое е най-провинциалното в Лондон, което сте забелязали лично вие?

„Дистанцията между нас“ е, разбира се, един опит да се изследва точно това, което е далечно и близко между две малки страни, намиращи се „в периферията“: България и Уелс, където съм отраснала и където живях няколко години, когато вече бях голяма. Европеизмът може да бъде модулиран там, където оттенъците клоият към нещо друго – Атлантика, Америка, Русия, Леванта и Кавказ. Но на мен ми е трудно да си представя тези места като нецентрални. За мен те са в центъра на собствената си културна перспектива и опит. Те пробуждат промени, за добро или лошо, които оказват влияние върху цяла Европа.

Лондон например е на път за Америка от „центъра“ на Европа, бил той Нюрембург или Австро-унгарския център. Но Лондон не е провинциален. Вероятно е най-космополитният град в света. По улиците, в метрото, по автобусите английският (и особено английският с някои от британските акценти) е езикът, който вероятно ще бъде ползван от някоя малцинствена група. Градът е пълен с хора от Централна Европа, Русия, Турция, Кюрдистан, араби от Северна Африка и Близкия изток, Скандинавия, Китай, Пакистан и Индия, Филипините и Тайланд, от страните от Тихоокеанския обръч, Южна Америка, САЩ... Знам, че не споменавам много други. Един особено важен факт, обект на гордост, е, че всяка война или катастрофа ражда някаква общност от бежанци във Великобритания. Тези от нас, които са загрижени за тези неща, оплакват начина, по който държавата се отнася към бежанците. Но все пак действаме по-добре от някои части на „крепостта Европа“, а това, макар и недостатъчно, е нещо, с което можем да се гордеем. И така в последно време имахме приток на сомалийци, афганистанци и иракчани. Преди няколко години Лондон беше зает от югославяни.

Също така имаме местни малцинства, роми, евреи, ирландци, шотландци, уелсци и, разбира се, общностите от британци от карибските колонии. Лондон е прекарно и бързоменящо се врящо гърне, вече също толкова страшно и вълнуващо, както Ню Йорк... Всеки път, когато се връщам от Балканите, усещам облекчение, когато се върна във Виена и видя първите чернокожи лица. Това един град да бъде космополитен за мен е от основно значение. В противен случай той ще атрофира.

Кое ви дава вяра у себе си?

Малко неща! Но просто работа с високи цели и интегритет – да искам повече за и от поезията във Великобритания, това ми се вижда добро начало.

Защо според вас толкова много англичани се заселиха в България?

Евтино е. Откъм темперамент (сравнително флегматичен стил) и култура (начина, по който младите се обличат, например в типично американски стил) това е може би най-близката култура от Югоизточна Европа. Има и морски бряг, слънце и страхотна прясна храна.

Но главно заради евтинията. Въпреки че на Острова има високи надници и висок стандарт на живот предвид потребителските стоки, това е също така и начин на живот с високи разходи за различни неща. При нас е най-дългият работен ден за Западна Европа – 60 работни часа на седмица е средното за нас. Голяма част от приходите, които хората изкарват за това време, се погълща от нелепо високите разходи за жилища, защото преди много време богатите въвеждат стимула за печалба и в сферата на „недвижимите имоти“ (жилищата), а „пазар“ означава, че жилищните разходи се държат на самата крайност на това, което могат да заработят двама души, работещи на пълен работен ден. Имаме високи нива на престъпност, високи нива на психични разстройства, високи нива на депресия сред децата, сред най-високите нива на развод и най-високото ниво на бременност сред тийнейджърите за цяла Европа. Нямаме почти никаква развита култура на дружелюбно съседст-

во или дори сред роднините; застаряваща инфраструктура („националното богатство“ всъщност не принадлежи на нацията, а се държи от няколко частници), което означава, че просто повечето пъти очакваме влаковете, каналите и пощенските услуги да се провалят. Повечето от нас се чувстват като на бягаща пътека. Въпреки това, очевидно, смятам, че това е нищо в сравнение със скорошния опит на хората, живеещи на Балканите; все още картината е тъжна. Не е изненадващо, че толкова много млади таланти хора от посткомунистическа Европа, които дойдоха масово на Острова след присъединяването към ЕС, са се върнали обратно. Британското общество, което си спомням от моето детство през 70-те години, беше несравнимо по-свободно и по-щастливо. (А също и беше по-културно!)

Разбира се, голямата ирония – или трагедия – е, че британците, които „избягват“ към България, просто донасят със себе си и проблемите си. Като хора, които се опитват да избягат от чума, която вече ги е повалила. Веднъж вътре в глобализацията, вече не можеш да избягаш, носиш я навсякъде със себе си. Разбира се, те превръщат недвижимите имоти в България в „пазар“; разбира се, че плащат по-високи цени със своя британски приход. Това се случи за първи път вътре на Острова, което вероятно не представлява утеха. Богати лондончани си купиха сезонни вили или се преместиха в провинцията. Цели региони на около два часа път от Лондон сега са се превърнали в призрачни градове; а и в по-голямата част от Острова обикновеният млад човек не може да си позволи да живее в кварталите, в които е израснал. Така че едно общество е изчезнало. След това британците с пари за харчене – предимно т. нар. бейби бумъри (бел. пр. следвоенното поколение), които са спечелили от социалната държава, но са я изпразнили след себе си – правят същото във Франция, Италия, Испания, а сега вече и в България.

Световната финансова криза не е ли криза на загубената културна проникателност, и то в най-богатите страни?

Да, вижте по-горе. Но помнете, че вече: а) няма повече социално демократична алтернатива за избирателите, към която да се насочат – това за тях е избор между твърдата десница (глобализаторите) и центристко-дясното пространство (свободния пазар) – и освен това: б) нашата система на „първия, който прекоси финалната права“ или системата на гласуване, при която победителят взема всичко, означава, че правителството, особено във Великобритания, може и да не представя истинското разпределение на гласовете. От 1066 Западът има привилегирована класа – деспотите благородници – в продължение на векове. Във Великобритания това положение не е прекъсвано от 1066 (с изключение на краткия междинен режим на управление на Оливър Кромвел). Така че е имало достатъчно време за установяване на „финансовите интереси“.

Също така, помнете, че управляващите класи са избобрили експлоатацията със създаването на Индустриалната революция. Когато пътувам в чужбина, чувам много за злините на Британската империя. Напълно вярно. Но това, което сякаш се преподава по-рядко, е, че империята е превръщала в роби (буквално, чрез системата за чиракуване) собствените си работни класи. Условието за обикновените хора през 19 век във Великобритания са били отчайващи. Съвсем малка част са били тези, които са пиели чай в гостните с Джейн Остин. Повечето са работели голи и оковани в мините или гладували в гетата между 14-часовите си смени в експлоататорските предприятия. Четете Чарлз Дикенс, ако искате да разберете повече за произхода на тиранията на свободния капитал.

Вярно е, че резултатът от последните двадесет години е загубата на интернационализма и разбирането за Другото: както и за всеки друг вид култура отвъд най-малкото общо кратко забавление. Но трябва да разберете, че повечето британци, независимо от образованието, просто се борят да оцелеят. Говорим за хляб и зрелище.

Интервюиравал съм десетки балкански писатели, а в поредицата ни „Балканска Библиотека“ за първи път в нашата културна история публикувахме 50 творби, въпреки предрасъдъците и омразата. Какво липсва на балканските и българските автори, за да бъдат приети и на английския книжен пазар?

Не им липсва нищо, което притежават другите международни писатели. Международното писане просто струва по-скъпо (купуването на права и плащането за превод) и на него се гледа като на нещо по-сериозно от домашния продукт, и всичко това е двоен недостатък. Просто се оказва, все повече и повече, че това е „книжен пазар“ и няма нищо литературно в него. Аз бях един от съдиите на тазгодишната Независима награда за чуждоезична проза, която е нашата голяма национална награда за преведена проза. Получихме 126 творби (около 50 % повече от средното за предишни години, включително и почти цялата проза, публикувана в превод във Великобритания през 2008 г.). И разочаровашо голяма пропорция от представените книги не бяха литературна, а само жанрова проза. На големите Книжни пазари се купуват книги на базата на предполагаемия комерсиален успех: кои големи германски и френски издатели вече са рискували с дадената книга и колко добре това е проработило за тях. Така че това са пазарите, на които балканската литература трябва да пробие, точно както прекрасното творчество на Латинска Америка или Скандинавия например.

Вярвате ли, че творчеството е единственото средство, чрез което се надживява и времето, и пространството?

Да, може, ако сме късметлии.

Защо онзи, който обича, винаги губи?, както четем в един ваш стих...

Защото да обичаш, означава да имаш нещо, което светът може да ти отнеме: чрез времето и пространството или просто чрез болест, злополука или война. Това е като да дадеш заложник на света (или живота, ако щете).

Въпроси Георги Гроздев

НЕ ПОЛУЧИХ НАГРАДА ЗА НАЙ-ДОБЪР УЧЕНИК, МАКАР ЧЕ БЯХ

Имейлите предшестват интервюто с Богомил Гюзел и затова са тук:

Скъпи Георги,

Извини ме, задето закъснах с отговорите на твоите много интересни въпроси и едва сега ти ги изпращам в приложението. Надявам се да не съм объркал номерацията. Във всеки случай те моля да потвърдиш, че си ги получил... Току-що видях новия брой на вашето списание „Балкани“ – преди малко ми го донесе Игор, изглежда доста уникално... Сърдечни поздравии, Богомил

Драги Георги,

Цяла седмица питам жена ми (която е по-сръчна с компютъра) да ми каже има ли потвърждение от „Балкани“ (от теб) за полученото интервю и най-сетне днес ми събъщи, че случайно открила интервюто в своя имейл! Това значи, че моят приятел (да не му споменавам името), който миналия петък дойде тук на вечеря с жена си и дъщерите и иначе минава за брилянтен компютърджия, под въздействието на алкохола тотално е объркал адреса, на който да изпрати интервюто и го е пунал на жена ми!! (Пази, Боже, от майстори махмурлии!) А на жена ми толкова ѝ хареса, че поиска да го напечатат и тук. Да не казвам, че положих доста усилия (цели седем страници!), за да отговоря на наистина интересните ти въпроси, които рядко са ми поставяни досега. Значи много ми е жал, ако вече е късно да бъде включено в най-новия брой на „Балкани“, но може би, ако ти хареса, ще намериш място за него. Поне сега със сигурност ще го получиш. Прощавай отново. Много сърдечни поздравии,

Богомил

Имате кръгла годишнина. Какъв смисъл влагате в годините – с възрастта ставаме ли по-големи реалисти?

Ако имате предвид 70-ия ми юбилей, то той вече ми се случи, навърших ги на 9 февруари тази година. Признавам, никога не съм си помислял, че ще доживея толкова, но годините сами си вървят и се множат до крайната точка... А дали с възрастта ставам все по-голям „реалист“? На мен реалността започна да ми се случва още от детството, много преди 33-та година – „на попрището жизнено в средата“ (когато Данте е прекрачил собствения и всеобщ ад?), когато бях зашеметен от края на моята „подобност“ с реалността отвън. Разбира се, и по моя вина. А в поезията ми нахлу през вратата, която сам широко ѝ отворих, през книгата „Реалността е всичко“, която четири години чака да бъде издадена... Сега реалността отвън отново ми изглежда толкова луда, че понякога се чужда как изобщо може да съществува и да се развива, чунким аз съм нейният стожер! Нещо подобно преживял и ирландецът Йейтс (чиито стихове в момента превеждам на македонски), но наопаки, защото той мразел възрастта и искал от нея да му даде само повече лудост...

От това, което знам за вас, ми се струва, че сте оптимист за общественото и литературното развитие. С какво ви опроверга времето?

Не знам защо смятате, че съм „оптимист“ за общественото, че и за литературното развитие. Но може би сте прав, аз все още съм своего рода „генетичен“ оптимист и вярвам, че не всички наши (особено балкански) гени са напълно развити. Сиреч, аз сигурно съм орто- и филогенетичен „оптимист“.

Кои съвременни автори от България четете с интерес?

С голям интерес чета поетите, включени в двете български антологии, издадени на македонски: „Съвременни български поети“ (съставител Невена Стефанова,

издание на Македонския ПЕН Център, 1988), за която с голямо удоволствие преведох стиховете на Александър Шурбанов и Борис Христов; и „Краят на митологията“ (съставител Светлозар Игов, издание на Струшките вечери на поезията, 1999), за която преведох стихове на Блага Димитрова и Кирил Кадийски. С възхищение се отнасям и към творчеството на Константин Павлов, Иван Янев, Екатерина Йосифова, Златимир Златанов, Румен Леонидов, Мирела Иванова, Георги Господинов, Йордан Ефтимов и, разбира се, на Николай Кънчев, с когото ме свързваше и дългогодишно приятелство. От по-младите особено впечатление ми прави поезията на Цветанка Еленкова, с която имах щастието да се запозная лично по време на литературната колония в Чортановци край Дунава в Сърбия, когато се зароди и нейният интерес към моето творчество и желанието ѝ да преведе някои мои стихове на български...

Респектиращ за всяка национална литература е томът с избрана поезия, която публикуваме в издателство „Балкани“. В творчеството ли емигрирахте през социализма, и къде се спасявате сега при банановата демокрация?

Да, в началото творчеството ми беше един вид борба за оцеляване и за собствената вътрешна свобода. Сякаш бях вътрешен емигрант в социализма, но имах и щастието да живея в една по-голяма и малко по-толерантна държава. За разлика от другите страни в Източния блок, Югославия, в чийто състав беше Република Македония, се радваше на относително автономно културно развитие и така македонската поезия (особено авторите от моето, т. нар. трето поколение) се сдобиха със завиден успех. Имаше и много други поети, които упорито (и по-ловко) се бореха за своята поезия и за творческата свобода изобщо, така че аз доста рано бях приет като равен от много по-големите от мен Бранко Милкович, Васко Попа, Миодраг Павлович, Славко Михалич, Дане Зайц... Подобно на много други, през по-голямата част от времето (да не кажа непрекъснато) и аз бях в „черния списък“ и много мои книги с години чакаха да бъдат издадени, но все пак дочаках.

Бяха премълчавани, но никога фактически забранени. И днес нещата не са по-различни, когато всички стойностни критерии са разклатени до степен, че дори не сме сигурни в наличието на истински критически устои. Единственият жизнен (а и ценностен) критерий е как да се приближиш колкото се може повече до властта и, разбира се, партийната принадлежност. Честно казано, в подобна „бананова“ демокрация не виждам спасение нито за себе си, нито за другите творци, които трябва да имат поне еднакво критично отношение към реалността, в която живеят. А едва ли има спасение и за европейската и световната „демокрация“, освен ако и там не действат същите или подобни двойни и изопачени стандарти и принципи!

Каква нова книга бихте искали да напишете?

Може би книга за истинското избавление и изкупление, вероятно – поезия. Но някои мои близки и приятели ме насърчават да продължа с биографията си, а ако успея да се откъсна от борбата за оцеляване, бих се захванал и с преводи и редакции на стари преводи...

Имате ли самосъзнанието, че сте балкански писател? Скоро известната румънска поетеса Ана Бландиана сподели, че за първи път се замисля над това – Бландиана твърди, че не бива да сме клонинги на Запада.

Да, все по-силно е у мен съзнанието, че съм предимно балкански писател. Още повече сега, когато мои стихове са включени и във Вашата ретроспективна поредица. Макар да не виждам края на балканската ни лудост, като например, че съседът на нашия съсед ни е по-мил от онзи, дето е най-близо и непосредствено до нас. Страх за оцеляването на фона на старите или новите апетити на ближния?

Вие сте много и често превеждан на Балканите, а и в Европа. Писателската ви кариера вдига високо летвата за идващите след вас. От древни времена такива личности бързо-бързо са изпращани при Бога „да му послужат“. Как се отървахте досега? Има ли

нещо, което криете от нас, вашите читатели и приятели?

Не знам дали и аз самият бих могъл да повдигна още по-високо собствената си летва (както Елена Исинбаева се опита, но се провали на Световното първенство по лека атлетика в Берлин, макар малко по-късно успя да подобри личния си и световен рекорд та дори с един сантиметър). Но нали има и една друга надпревара – на промушване под летва? Е, тъкмо на тези ниско промушващите се, изглежда, повече им прилича да се унищожават един друг (в името на някоя уж „минималистка“ поезия) и да се правят, че не забелязват високо вдигнатата летва, да не я поглеждат и по възможност да я игнорират. Как се отървах от тях? Сигурно съм имал имунитет срещу приятелската им отрова. Впрочем кому как: отровата може да бъде и лек! Всъщност игричките им никога не са ме интересували и не съм участвал в тях, за да не ме ритат по кокалчетата, ако прекарам топката между краката им и вкарам гол! Макар и „чисто гол“, с поезията като единствен капитал в живота, който никой от тях не би понесъл, но пък за който със сигурност би ми завидял...

Защо като бой с торти от филмите на Чаплин продължава замерването с досиета?

Първата такава „торта“ получих от мой бивш съученик, който работеше в полицията, веднага щом приключих с войниклъка през есента на 1966, след свалянето на шефа на югославската тайна полиция Александър Ранкович. Та този мой „приятел“ уж само „надникнал“ в досието ми „е-хей толкова дебело!“ и после ми предложи да се запозная с него, но само в неговия кабинет. Предупреди ме обаче да не се изненадам, ако там се натъкна на имената на някои мои приятели като информатори и дори доносници. И, разбира се, ме изправи пред дилема. Помолих го да ми даде време да си помисля до следващия понеделник. Но щом му се обадих да кажа, че бих искал да си видя досието, от другата страна последва дълга пауза и после той ми каза: „Съжалявам, но преди малко получихме заповед отно-

во да засекретим всички досиета.“ Не знам дали това беше игра на „топло и студено“, но така получих първата сочна „торта“ в лицето. Втората беше много по-постничка, само блатове, без крем и сметана. Когато през есента на 2000 година обявиха, че всеки заинтересован може да види и да получи копие от досието си, само три дни след внесената от мен молба ми бе заявено, че „няма данни за вас да се води досие по политически или идеологически съображения“... Кое то ми се стори смешно, защото в досиетата на другите, дето имаха смелостта и щастието да ги видят, познанството им с мен бе отбелязано като опасно и съмнително. Затова не вярвам някога да науча защо са ме следели тези мои „приятели“, но, честно казано, това не е толкова важно. Не вярвам също, че в процеса на лустрация, който уж започна и у нас, от главите на някои от доносниците ще падне и косъм, защото виждам как се „подлагат“ на сегашните управници. А когато веднъж си позволих да изразя учудването си, че един такъв доносник го назначават за ръководител на важна културна институция, ми отговориха: „Такива по-лесно ги смазваме, за да бъдат послушни!“

Познавате ли поезията на Христо Ботев? Той е казал през Възраждането, че ако искаш да омаскариш някого, кажи му, че е шпионин, още по-добре турски шпионин. Защо нито българите, нито македонците не можахме да измислим нищо ново след Ботев?

Разбира се, че го познавам. Стихотворението му „На прощаване“ го знаех наизуст, защото и бездруго първите книги, които прочетох в детството ми, бяха на български и сръбски. Мен също ме обявяваха ту за английски, ту за американски шпионин... Не знам как е сега при вас, но тук имаме едно ново „изобретение“ – някои сами се маскарят и унижават, за да угодят на силните на деня.

Защо според вас има сили в днешното уж свободно и демократично общество, които охраняват истината и за настоящето, и за миналото в ледници от

мълчание? Защо ампутират паметта ни? Да не би така по-лесно да минават фалшифицираните дилеми?

Днешното ни уж свободно и демократично общество сякаш провокира и произвежда амнезия, а не, както се надявахме, анамнеза на недостатъчно познатата и неосъзната реалност на предишното социалистическо общество. Нали емисарите на свободна Европа и Америка все ни убеждаваха, че сменим ли режима, ще се промени и животът ни. Бяха загрижени за съдбата на дисидентите и интелигенцията от другата страна на Желязната завеса. Само дето се оказа, че са били позагрижени за собствените си интереси и как след срива да наложат т. нар. либерален капитализъм на християнския Изток чрез глобализационна инвазия. И когато бившите социалисти и комунисти (сега естествено преобладисани капиталисти) в името на техните принципи започнаха да разграбват държавни и обществени имоти, Западът изведнъж „ослепя“ за нашите реакции (а ние наивно смятахме, че се борим за истинско, свободно и демократично общество). С други думи, ето, сега вече сте самостоятелни и демократизирани – да не кажа кретенизирани – и трябва да се разберете помежду си, без да си гложгате кокалите както на национално, така и на балканско равнище (и без нови балкански войни, подобно на братството и единството на бивша Югославия, превърнало се в братоубийство). Това, само по себе си, е прекрасно, защото наистина трябва сами да извървим новия път, та дори с политиците, с които разполагаме – нали сами си ги избрахме на уж демократични избори като никога преди? – и вече после официално да влезем в Европейския съюз. Но ние, като граждани на Република Македония, с кожата си усетихме двойните стандарти на т. нар. международна общност. Например, макар да избягнахме войната в бивша Югославия, ние, за разлика от хърватите (които участваха във военните действия на своя територия и в Босна, но веднага започнаха да пътуват с паспортите си из цяла Европа), останахме от тази страна на новоизградената Шенгенска стена. Под натиска на демократична Гърция бяхме приети в ООН със смешния акроним

FYROM (Бивша югославска република Македония). Пак Гърция ни отнема правото да влезем в НАТО, докато не приемем нейния избор за име на държавата ни (макар да сме признати като Република Македония от почти две трети от страните членки на ООН). Няма да се учудя, ако нещо подобно ни се случи и като изпълним всички условия за членство в ЕС. А допуснем ли смяна на името, не значи ли, че после с лекота могат да ни ампутират идентичността и езика, та дори и паметта?

Кои са основните стълбове на македонската идентичност? Дали тези опори още съществуват? Кое ги сближава с българската култура повече от всички останали съседни на Македония земи?

Основните стълбове на македонската идентичност са нашето национално чувство, което е неделимо от езика, а и онази част от историята, за която всеки поотделно и всички заедно чувстваме, че най-много ни принадлежи. Ако първите два стълба са вече дълбоко вкоренени у повечето македонци, то за историята (и каква част от нея принадлежи именно на нас) още има разногласия. И това е основната спънка във взаимоотношенията ни с вас. Иначе, за мен и за повечето хора са безспорни най-близките ни отношения с българската култура от времето на вашето Възраждане и нашето прераждане в края на 19 и началото на 20 век, което е видно и от развитието на революционната освободителна борба от турско робство, както и от вашата и нашата литература. Но за разлика от Христо Ботев, който е бил революционер и поет, нашият Константин Миладинов, когото смятаме за основоположник на македонската поезия (макар да не отричам правото да го смятате за български творец, ако чувствате като нас неговата „Тъга за юг“, стихотворението, станало емблема на Струшките вечери на поезията), се придържа само към лириката. Също както и Коста Рацин, независимо от силната пролетарска и класова съвест в творчеството му (и в това на Венко Марковски в първите му сбирки), се основава главно на богатото наследство на народната поезия, която у нас е още жива и звучи

всеки ден, вдъхновявайки и съвременните поети (не само мен, но и цялото ми поколение).

Как ще коментирате в контекста на балканското чувство за хумор поговорката, че най-добре се смее този, който се смее последен?

Като лековита народна поговорка и изключително човешка характеристика (и животните понякога плачат, но само на хората е дадено да се смеят), а и много по-оптимистична от: „Ще разказва, който преживее“. Защото мнозина не преживяха и все още им се отнема правото думата им да бъде чута, а други няма и да преживеят, за да разкажат или свидетелстват за каквото и да било. А смехът, за щастие, още кънти и ни спасява. Надявам се, това специфично балканско чувство за хумор никога да не угасне, въпреки мрачните гримаси на европейската работохолична етика, дето иска да ни превърне в работещи роботи. (Да си припомним, че думата робот, макар и измислена от чешкия писател Карел Чапек, етимологически произхожда от славянската дума работа.) Ако мога да цитирам моето стихотворение „Песен за пустинята“: „Защото само смехът /крехък като сламата под нозете/ остава, ако е истински.“ Представете си в какво би се превърнал животът ни, ако приемаме сериозно всички събития, с които всекидневно ни бомбардират медиите!

Каква е ролята на балканските културни елити, доколкото ги има, и как бихте дефинирали това понятие „духовен елит“ за македонската действителност?

Де да го имавме този балкански културен елит в истинския смисъл на понятието, а не само официалният, предимно изкуствено създаден в рамките на бившия режим и по инерция поддържан и днес, та дори и още по-самораздут „елит“! Културният елит е просто един вид духовна аристокрация, която обаче умее да се самопроверява и самоутвърждава, а, ако е нужно, и да се саморазвенчае (като полската шляхта някога), ръководена от идеята да стане всеобща...

Вашият баща става жертва на политиката. Дали нещо се промени от тогава?

Да, за съжаление, и философът Димитър Христов Гюзелев почувства необходимост да се включи в борбата за по-големи политически и обществени права в бивша Южна Сърбия между двете световни войни и макар изгубил първата битка, е трябвало да продължи борбата и по време на Втората световна война. Веднага след нея обаче отново се озовал от страната на губещите, но този път безмилостно бива осъден на смърт като „враг на народа“, и то от военен съд! Подобна е, както виждаме, политическата съдба на някои бивши политици, а сега преждевременни пенсионери, за извършените от тях криминални деяния, но това вече не е трагедия, а фарс...

Каква е представата ви за вечността?

Честно казано – никаква. Представям си едно огромно нищо, в което всички ще изгнием. Нито ад, нито чистилище, нито рай (от които поне съм преживял нещичко), нито дори някоя „нирвана“, в която доброволно потискам всичките си сетива в пристъп на досада. Но може би е възможност поне за миг да зърна скъпите ми покойници...

Какво си пожелавате да не доживеете?

Понякога си мисля, че все пак не съм заслужил да преживея всички тези унижения. Не само моите, но и тези на другите, близки или далечни, на които бях свидетел не по своя воля.

Как си представяте тревите на забравата?

Ще парафразирам монументалната и единствена сбирка на Уолт Уитман „Стръкчета трева“ – всеки от нас, докато е жив, свири на свое стръкче трева като сезонен щурец или дългогодишен шаман, а после на всичките тревички свири само вятърът или Божият дъх (от когото ние, макар и временно, вземаме назаем творческо дихание). Да оставим тревата (на забравата) да работи сама, както е казал един друг американски поет и последовател на Уитман, Карл Сандбърг. Защото кол-

кото старателно да я скубем от гробовете на нашите предшественици, и нашите наследници не ще успеят да я изтръгнат от нашите гробове. Само да не се изкореним помежду си, дори и без гробове (като баща ми)...

Коя е случката, личността или събитието, ако има такава, която е повлияла най-силно върху личността ви на поет?

Може би неотбелязаният и незабележим миг (или вереница от избрани мигове), когато проумях и приех гибелта на баща ми като окончателна и необратима и веднага след това почувствах, че все пак не съм сам, че една звезда отгоре свети само за мен и отсега нататък това небесно Око, супер-его или двойник, винаги ще свети за мен като демон или ангел-пазител. Но това сигурно са само фантазии на дете и както всички фантазии, също толкова реални, колкото пробуждането.

Кои свои творби цените най-много и този избор различен ли е от предпочитанията на читателите?

Не знам кои мои стихове биха предпочели читателите (ако изобщо ги имам и ако има откъде да ги прочетат). Лично аз бих заложил на епичната поезия в „Медовина“ (включително и едноименното стихотворение), на цикъла „Рицарят“ и „Алхимична роза“ (от втората ми книга), на някои „Мироносници“ (от третата) и т. н. до предпоследната ми книга „Оцеляване“ и последната „Пясъчен часовник“. Надявам се, повечето от тях да попаднат в сборника, който вие издавате...

Защо не се предавате лесно? Кое може да ви накара да капитулирате и случвало ли се е някога?

Не съм се предавал лесно, макар да са се опитвали да ме укротят и опитомят, да ме подчинят и натикат под шинела си или в обора. Често пъти от чист балкански инат! Не ми допадаха физиономията и фасоните им, както и лигавите им обноски. Ако бях приел предложенията им, сигурно полека-лека щях да капитулирам след натрупания с тяхна помощ капитал, щях и да се хвана на хорото им — „дай, за да ти дам“, щях да се

превърна в желе, в пихтия, та макар и титулувана като „академик“.

Какво бихте казали на днешните Продавачи на бъдеще? Този бизнес процъфтяваше и преди, цъфти и сега, нали?

Познавам бившите продавачи на бъдещето, на утопията, в която биха потопили (или издавили) всинца ни, за да могат само неколцина избрани да плуват на повърхността. Сигурно и вие си имате своя версия на вица за македонец, който, щом се подаде на ръба на пъкления казан, все ще се намери друг някой македонец да го дръпне за крака надолу, преди още Свети Петър да го тупне с бъркалката. Познавам и сегашните продавачи, дето биха натрошили реалността (барабар с всички нас) на колкото се може по-ситни парченца, за да могат да ни я търгуват на партийните си кантари, а и да скатаят в джоба си някой по-тлъст процент от приватизацията или продажбата на някоя фирма, който ще ги осигури до края на дните им. Но и къща във Флорида не им е достатъчна (защото там те са никой), затуй се връщат – кохорти изхабени, продажни политици (макар и още млади) и преждевременни рентиери. Продавачи на бъдеще още не виждам (за това нямат време, понеже работят по 24 часа на ден, седем дни в седмицата), макар да не изключвам възможността да започнат да продават бъдеще на нашите деца. Но все си мисля, че няма да им е лесно, защото и децата ни са научени на две и двеста...

Защо стойностните творци стават изчезващ вид, динозаври, застигнати от новия тип писател – всеяден бозайник?

Те стойностите май също вече са за продан, като се започне от собствените, та били те и въображаеми. Това наистина е най-тъжният ми житейски опит. Бях свидетел как го практикуват и някои високо ценени от мен колеги както на Балканите, така и по цял свят. Нямаше да имам нищо против, ако някой сам се хвали и рекламира без мярка, на висок глас (макар да ми е трудно да го приема), защото може би няма безпристрастни ме-

рачи на стойностите. Но и оплюването и на другите колеги, и газенето по трупове, та били те на бездарници, не е работа. Нека сучат от всяка майка и власт, нека събират трохите от голямата келепир-софра, спретната с народни пари вчера, а днес от данъците, сиреч от хляба ни. Но откъде се взе тази тяхна ненаситна насърженост да ти изтръгнат залъка от устата? Няма да се изненадам, ако един ден започнат да пият и чужда кръв, както управниците им се хранят с чужда пот и труд.

Кой е най-милият спомен от детството ви?

Спомням си, когато поисках от майка ми повече, отколкото тя можеше да ми даде, и тя все пак ми го даде, но аз го върнах; когато сестра ми се гордееше с мен, а аз с нея; когато учителката в училище ме предупреди да не съжалявам, че няма да получа наградата за най-добър ученик, макар наистина да съм най-добрият...

За 70 години на Белия свят успяхте ли да се научите на Търпение?

Да, дори се научих много рано, още от дете. Иначе нямаше как да оцелея. Крепят ме само работата и борбата за живот. Както някога, така и сега. А за Търпението в религиозен контекст? Народът май го е казал най-добре: Търпен – спасен!

Позволете ми в края на това интервю да ви благодаря за вниманието към читателите на сп. „Литературни Балкани“, а и за съпричастието ви към издателство „Балкани“, чиято скромна дейност продължава да е без прецедент на полуострова от 1991 до сега. Кои други македонски автори бихте искали да преведем на български?

Аз ви благодаря за вниманието и за вниманието, което ми отделя вашето издателство, наистина изключително за Балканите... А от другите македонски поети, които може и да не са ви познати, бих ви препоръчал: Лиляна Дирян, Лидия Димковска, Никола Мажиров, Йовица Ивановски...

Въпроси Георги Гроздев

Превод от македонски Александра Ливен

*Дойна Руш, Зогру. Превод от румънски
Василка Алексова. Издателство
„Балкани“, С., 2008.*

БОЖИДАР КУНЧЕВ

За участта човешка

200

Литературни Балкани, бр. 17, 2009

Романът на Дойна Руш наистина се чете бързо, с удоволствие и оставя след това „сложния вкус на размисъла“ (Йоан Грошан). Бих допълнил веднага – оставя вкуса на твърде сложен размисъл, настояващ за отговори, които не са лесни. Днес, както е известно, всичко стана прекалено сложно. Разполагащи с предимствата на техниката, на удобствата, които ни е създала, и все още обсебени от порочната идея за прогреса, който ще ни предостави още удобства, ние съвсем забравихме, че съществуването ни означава нещо много повече. Забравихме, че то, ако искаме да бъдем на равнището на предназначението си, означава най-вече духовност и нравственост, едно упорито самонадмогване в името на истинската, висшата хуманност. Забравихме и това, че обусловената ни човешка същност не трябва да се отрича от паметта за миналото, за традицията, за онези драматични изпитания на нашите предходници, които постепенно са формирали и нас. Защото истината за човека и неговата участ, за неизменното и променли-

вот в неговата природа, за човека с неговите страсти и надежди, с неговите заблуди и пропадания, за всичко това, което той е бил и си остава в потока на времето, на това, което наричаме история и съвременност, никак не е лесна. Дойна Руш го е разбрала и от началото до самия край на творбата си отстоява своето разбиране, че лекомисленото и едностранчиво търсене на истината няма да ни изведе до нея. Разбрала е, че точно тази истина е преди всичко хоризонт, една съвкупност от динамични представи, поле, в което е трудно да се намери трайната опорна точка. И въпреки това тя е тръгнала на свой ред към истината, за да я потърси със съзнанието на модерния човек, който сред предизвикателствата на нашето нихилистично време иска да ни каже, че въпреки всичко има Смисъл. Тоест има ги онези истини, които и сега, и занапред ще задават смисъла на човешкото съществуване, колкото и да са натрапчиви усещанията ни за абсурдното, за липсата на цел и посока, за липсата на онези ценности, без които животът е безсмислица.

Романът е едно пътуване в историята на румънците от насилията на Влад Дракула до тиранията на Чаушеску и чак до наши дни. С помощта на Зогра – безтелесна субстанция, дух с човешките представи за добро и зло, въобще едно доста странно същество, което упорито се движи през времето и пространството, за да бъде неизменно ангажирано с човешките драми – ние, както споменах вече, сме провокирани да размишляваме за човека. Преди всичко за човека, а после за специфичното в румънската история, което, колкото и да е специфично, често пъти ще ни се струва като нещо познато, изпълващо донякъде и представите ни за българската история. Да, романът откроява достойнствата си на един вълнуващ текст с познавателна стойност. Той ни дава онова познание, при което емпиричният факт и легендарното се съчетават в едно цяло, за да бъдат разказ за отминалото, за бита и нравите, за трагичното и величавото, каквато е историята на всеки народ. В случая това е историята на румънския народ, по-точ-

но – моментите в един отрязък от време, които като че ли най-много са допринесли за оформянето на националното съзнание, на това, което са румънците като нрав и душевност, като национален облик. Но ще изтъкна пак, че колкото и да са любопитни, интересни и вълнуващи тези аспекти от творческия замисъл, вложен в романа, по-значимите аспекти се отнасят до общочовешкото, надвременното, до подтекста на разказаното, в които са питанията на авторката за човека. И понеже това са питанията на една румънска писателка, аз поне си припомням тутакси написаното от един неин велик сънародник – Емил Чоран. Признавам си, че докато четях романа, непрекъснато се сещах за един или друг от мрачните афоризми на този неподражаем мислител, навярно най-значимата духовна фигура, която румънците са дали на света. Е, далеч съм от мисълта за каквито и да било специални сравнения, най-малкото защото Чоран е философ с разбирането за неизличимостта на безпомощната човешка природа, за това, че в историята няма цел и смисъл, а човекът е само едно преходно същество, което неизбежно, рано или късно, ще приключи незавидното си присъствие на земята и във вселената. Но пък нали и Чоран смяташе, че „Всички ние сме преследвани от своите корени“. Какъв ли щеше да бъде възгледът му за човека, ако ги нямаше румънското му детство, преживяното в Сибиу и Букурещ и спомена за онзи негов приятел, който сутрин отварял прозореца си, поглеждал към небето и се извинявал на Бог, че е румънец. Съвсем други щяха да бъдат може би представите му за човека, ако не бе стигнал до жестокото прозрение, съдържащо се в думите му: „Аз принадлежана на нация, страдаща от ендемично поражение.“ И сигурно нямаше да бъде така мрачно усещането му за човешката история с нейните жестокости и безсмислици, ако нещо не бе го накарало да напише и следните думи: „Няма нищо по-лошо от драма без значение, от страдание, което не интересува никого. Такъв е случаят с моята страна.“

Дойна Руш очевидно също е била преследвана от корените си, от мисълта за това как се е формирала идентичността на нейния народ, както и нейната собствена – на румънка и човек. Та какво друго е нейният разказ за толкова човешки съдби, унизявани, но и по свой начин отстоявали правото си на живот и традиция, ако не пулсиращата памет за предците, за отминалото, в което сигурно има доста от обясненията за сегашното, а и за бъдещето. Тя не казва като Чоран, че нацията ѝ страда от ендемично поражение. Не твърди като него, че народът ѝ страда от незарастваща язва и не открива в неговите страдания „драма без значение“, от която никой не се интересува. Писателката ни говори за съдбата на един народ, който е страдал като нашия, като повечето народи в света. Тя ни разказва за любовта на хората и техните заблуди, за техните низости и надежди, за техните вярвания, за постоянното в сърцето на човека и за метаморфозите в неговата нравственост. За нея всичко това има значение, има някакъв смисъл, доколкото това е човекът, такива са обстоятелствата, натрапени му или не, с които той живял. Но ако романът е чужд на песимистичните внушения, той внушава по свой начин убеждението на Чоран, че „Човекът може да стане по-добър само ако поради някаква причина изгуби амбициите си“. Изрично е да казвам, че тази мисъл има предвид само необоснованата, егоистичната амбиция, онези тъмни пориви на сърцето, в които всичко е невежество, за да няма нито капка обич или състрадание към другия човек. От друга страна пък тъкмо тези амбиции са двигателната сила в историята, особено в нейните най-страшни периоди, независимо дали принадлежат на далечните векове, или са току-що загърбени, каквото беше времето на тоталитаризма. Значителна част от романа е посветена на това по-ново време и тъкмо тук авторката, възкресявайки моменти от ужасите и безпътицата по времето на Чаушеску, намира повод за поредните си внушения относно човешката природа. Пораженията на това време са така осезателни и днес, в мъчително преходните години след

падането на диктатурата. Епизодът със слугинята, която се настанява като собственик в чуждия дом по време на румънската „народна власт“, хората от Секуритате, които по-късно ще станат депутати и министри в демократична Румъния, Кристи и неговите криминални далавери, порнографията, духовната и нравствената несъстоятелност на Андрей Йонеску, не само онаследена от дядо му и баща му, но и формирана в годините след диктатурата – това и още много от разказаното за румънския живот през отминалия и сегашния век ни звучи твърде познато. То беше и си остава и наша, българска съдба. Но въпросът е, нека да не го забравяме, защо така се е получило, защо точно то ва е в твърде много случаи човекът? Зогру, онова фантастично същество, тази „чиста душа“, за която ни разказва Дойна Руш и която, пак според собствените ѝ думи, прекосява бурната румънска история, Зогру, способен безпрепятствено да влезе в тялото и душата на хиляди хора, се оказва понякога безпомощен по времето на комунизма. Или, както пише авторката: „Онзи период беше най-трудният за Зогру, защото много от хората бяха станали като стени, които не можеше да премине: бяха се затворили като желязна ризница, непробиваема за него.“ Изводът, до който стигаме, е, че са се случили непрости промени в човешкия морал. Нещо в субстанцията на човека, престанал да бъде свободно и морално същество, се е превърнало в препятствие и за добрия и всемогъщ Зогру. А да си припомним и колко често му се случва да бъде стъписан, несигурен и доста безпомощен, когато е поискал да наложи доброто и сега, през тази 2005 година, за която също се разказва в романа. Не твърдя, че Дойна Руш, илюстрирайки с епизоди и човешки участъци внушенията си за съвременната нравствена деградация, иска да ни каже като Чоран, че „проклятието, тегнещо над човека, е навлязло в решителната си фаза“. Не ни го казва и завършекът на романа, който съвсем не е песимистичен. Но поне що се отнася до мен, не крия, че като четях книгата, неведнъж мислите ми тръгваха и в тази насока. Защото по-

сочете ми наличието поне на един персонаж, който бихме могли да възприемем ако не като възпълтен идеал за човека, то поне като духовност, като битие, в което да се откроява повече истински нравственото, безкористното, ориентиращото човека към един по-висш, по-съзидателен смисъл. Но такива персонажи трудно ще намерим и в самия живот, което означава, че и румънската, и българската история е навлязла в етап, който ще ни дава все по-малко основания за надежда.

Дойна Руц е постигнала задачата си. Написала е интересен роман, издържан в художествено отношение. По своеобразен начин тя възкресява едно или друго от румънската история. Романът е придобил измеренията на проблем, предизвикващ действително „сложен размисъл“ за дилемната участ на човека. Фантастичното в романа, представено от Зогру, се съчетава с фантастичното в самата история и в природата на човека, с чудото, каквото са те, защото ако не бяха чудо, щяха отдавна да са нещо свършило се. Но дори и с най-мрачните си прогнози за бъдещето на човека, все още ни е трудно да посочим неговия обозрим край. Политайки нагоре и пропадайки в бездната на злото, което също носи в себе си като първороден грях, той ще продължи да сътворява себе си, а с това – и своята история. Наистина, „На фона на историята като цяло, както пише Чоран, е истинско чудо, че човекът при всичките си знания нито за миг не е спрял да си прави илюзии“. Възможно е разбирането ми, че човекът има бъдеще, да се окаже илюзия. Възможно е дори и разказаното и промисленото от Дойна Руц да е плод на същата илюзия, че в историята и човека има смисъл и цел. Но дотогава, докато ги имаме илюзиите си, ние ще бъдем спасени. И най-много ще ни спасяват илюзиите на доброто, въздействащото изкуство.

Дойна Руш за себе си и романа „Зогру“

Среща на „Пловдив“ чете и на Бачковския манастир

Кое е най-интересното, което знаете за България и Балканите до този момент от личен опит?

Освен издателство „Балкани“, Георги Гроздев и Василка Алексова?

Най-изумителната информация за мене е свързана с Езерово: с пръстена, открит в тракийски гроб, около 1912 г., още неразчетен. Но аз го прочетох според синтактичното деление, направено от българските лингвисти, запомних го като магическа формула и понякога ми харесва да си го рецитирам:

Rolistene as Nerenea

Ti-l te-a nesko Arazea

Domean ti-l e Zypta

Mie e Razelta.

Романът ви „Зогру“ от поредицата на „Балкани“ – „Думи и Хора“, в превод на Василка Алексова, търси духа на Румъния ли?

Зогру се опитва да опише, доколкото е възможно, една субективна история. Това беше моят начин да се определя като румънец. Но най-вече исках да напиша разказ за чиста душа, която прекосява цяла една бурна история.

Чувствате ли се част от духовния елит на Румъния и нейната литература и кои личности причислявате към този елит?

Не съм мислила какво място заемам и дори не вярвам в елити. Съществуват само писатели, известни или

29 май 2009, петък, след поклонение на Бачковския манастир и вкусен обяд с родопска кухня в „Джамура“: Жения Гроздева, управител на издателство „Балкани“, Евгения Иванова, автор на „Фото Стоянович“, роман на годината за 2008 – награда ВИК, литературният критик Божидар Кунчев, румънката Дойна Руш, автор на романа „Зогру“ от поредицата „Думи и Хора“, съпругът на Дойна – Адалберт, компютърен инженер, и преводачката от румънски език проф. Василка Алексова.

не. Вярно е, че имах щастието да бъда добре представена редом с други щастливци. В моята ценностна система има писатели и от двете категории. Харесва ми еднакво и прозата на Мирча Къртъреску, и поезията на млади, едва познати творци като Елена Влъдъряну и Раду Ванку. За мене и тримата са част от елита, към който бих се причислила.

Кой е най-същественният неизпълнен дълг към читателите от хората на елита?

Не мисля, че имат дълг. В хаоса, в който живеем, читателят е направо цар. Той е *gala avis*, притежава огромна власт, защото един четящ, попаднал в света на нечетящите, може в един момент да диктува правилата.

Как оцеляват и оцеляват ли лесно в страната ви просветените духовни малцинства?

Тези малцинства са в пълна метаморфоза, приспособяват се към условията. Някои от хората на културата мигрират към новите професии, които изискват фантазия и художествено образование, каквито са например тези на сценаристите, авторите на проекти, създателите на хибридни културно-социални прояви и т. н. В залеза на традиционните общества писателят също живее в центъра на промените. Пък и да не забравяме, че около културните малцинства винаги има значителни групи от самозванци, които, колкото и парадоксално да ви се струва, помагат на истинските интелектуалци да оцелеят.

Как ви изглеждат посткомунистическа България и Румъния от периферията на Европа, видени от Букурещ? Кое е най-провинциалното в Букурещ, което сте забелязали лично вие?

Ние сме в периферията на Европа за западните хора, но пък сме и бленувано пристанище за азиатците. В Букурещ хората се оценяват само в зависимост от Запада и това ми се струва много провинциално. За мене България е желано място, където си прекарвам ваканциите, а и в Букурещ от няколко години стана оби-

чайно да пътуваш в отпуск до Варна. Миналата година стигнах много близо до Езерово. Така стоят нещата и в културата. Когато нещо успее да излезе на повърхността, ако е стойностно, със сигурност ще има дълъг живот.

Защо според вас толкова много румънци пътуват в България?

Идваме в България, защото е по-хубаво, отколкото в Румъния. При вас е уютно, чисто, има много места, от които сякаш те зоват траките, но преди всичко хората са много приятелски настроени. Езикът не е бариера, както на други места. Всъщност по румънски телевизионни канали гледах този месец непреведени български реклами – идеята е била телезрителите сами да разберат, че става дума за България. Що се отнася до мене, имам много за разказване: детството си прекарах в едно село близо до река Дунав, а част от роднините на моя дядо по бащина линия са живели в България (те са арумъни, дошли от Черна гора).

Кое ви дава вяра у себе си?

Фактът, че правя това, което истински ме радва.

Световната финансова криза не е ли криза на загубената културна проникателност, и то най-напред в най-богатите страни?

Можем да я наречем и така. Продължителното културно разводняване направи така, че малките компромиси и различните импровизации да вземат връх над грижата за общата посока на човечеството.

Интервюирал съм десетки балкански писатели, а в поредицата ни „Балканска Библиотека“ за първи път в нашата културна история публикувахме 50 творби въпреки предразсъдъците и омразата. Какво липсва на балканските и румънските автори, за да бъдат приети и на европейския книжен пазар, както се приемат англосаксонските например?

Популяризирането. Западната издателска система функционира с помощта на мрежа от агенти, преводачи,

консултанти и т. н. В Румъния съществува само един литературен агент. В България колко са?

Вярвате ли, че творчеството е единственото средство, чрез което се преодолява и времето, и пространството, когато вече е изтекъл биологичният срок на писателя или твореца – художник, музикант?

Не само творчеството, а и обстоятелствата. Видяхте добре, че произведенията, открити късно, като прекрасния роман на Ян Потоцки (Ръкописът открит в Сарагоса), въпреки че предизвика възхищение, не намери мястото, което би имал, ако са го познавали през епохата на Просвещението. Както, от друга страна, творбите, които се радват на реклама, на подкрепата на отделни групи, на приятели, дори и да не са много стойностни, оцеляват по силата на една поддържана известност. Един румънски белетрист, когото смятам за автор от европейска величина, Николае Бребан, каза веднъж, че напразно пишеш роман, ако не можеш да го популяризираш. Писателят има задължението да направи творбата си известна. Съгласна съм с него, въпреки че нямам енергията, която се предполага да има един творец.

Тоест, измежду многото стойностни произведения ще се запазят онези, които една неуморна ръка е поставила на витрина. Понякога това може да е ръката на съдбата, както се случи с българския вариант на „Зогру“. Преживях с много ентузиазъм тази случайност, а радостта ми идваше не само от това, че съм преведена на чужд език, а от факта, че някой, когото не съм познавала и който не ме е виждал никога, е избрал тъкмо мене от каталога на издателство „Полиром“ измежду други, може би по-добри писатели.

Кой е вашият любим цитат от собствената ви проза и защо?

Нямам предпочитан откъс.

Въпроси Георги Гроздев

Превод от румънски Василка Алексова

Бейлери, Р. Албанската литература като огледало на народната душевност. Изд. „Балкани“, 2009, 230 с.

ЛИЛИЯ КИРОВА

Принос в изследванията на албанската литература

Богатата на литературни анализи и културологични нюанси книга „Албанската литература като огледало на народната душевност“ ни приближава до спецификата и духа на албанското словесно творчество. Авторката Русана Бейлери успява да внуши достойнствата на богатото на вътрешнолитературни ценности изкуство на редица писатели във и вън от Албания, както и да очертае най-важните проблемни области за албанската литература. Плодотворността на подобни изследователски усилия виждам не само в постигането на по-добро разбиране за тази страна, но и във възможността да се открие профилът на изложените на силни кръстопътни влияния и ветрове Балкани. Наистина „историята не съществува, докато не бъде написана“ (Ал. Фол).

Още първите глави на книгата – „Първи писмени паметници и книги на албански език“, „Езиковата стандартизация и албанската литература“, „Хетерогенният характер на албанската литература“ – свидетелстват

за стремежа на авторката да улови нишката на постъпателното художествено развитие и начина, по който се оформя общоалбанското културно пространство чрез взаимно опознаване и преливане на силно нехомогенни елементи на „принципа на скачени съдове между албаноезичните общности в Албания, Косово, Македония, Черна гора“, а също така и от исторически обособените малцинствени групи или съвременните емигрантски маси в други страни (Гърция, Италия, Германия, САЩ) (с. 34). Особено интересни са обобщенията на Р. Бейлери, че „албанската литература е хетерогенна по отношение на избора си на образци и модели за развитие, но там, където те могат да бъдат локализирани, се наблюдава хомогенност на вторично равнище“ или че малко позната албанска култура все още пази живи самобитни традиции, които за Европа и за останалите Балкани са вече далечна история.

Умело разкритите черти на албанския героичен епос, на фолклорните жанрове и мястото им в албанската традиция, както и главните характеристики на обичайното право (обществено-историческа категория, създадена заедно с първите форми на класова диференциация в албанските земи) ни убеждават в своеобразието на културната идентичност на Албания, на литературния ѝ и естетически развой (характерни изобщо за балканското словесно творчество). Своеобразие, идващо сякаш от сблъсъка на европейското забързано време и балканската „тишина“. Това прочее е обяснимо както с кръстопътността на региона ни, така и с принадлежността му към специфичния модел между Изтока и Запада.

Няма да се спирам на изключително прецизната композиция на книгата, както и на редицата професионални отлики на анализите, но ще отбележа, че оригинално замислената композиционна постройка отразява не само богатството на културно-историческите факти, но и авторското виждане да се уловят главните нишки в литературното развитие, да се разгърнат те в посока на аксиологическото им звучене във времето.

Литературните портрети на албанските класици от началото на XX в. в третата част на „Албанската литература като огледало на народната душевност“ (на Андон Зако Чаюпи, Герг Фища, Фан Ноли, Фаик Коница) потвърждават не само разпространената теза за „премногого история“ на полуострова, но и острия усет на албанските автори за потребностите на нацията. Интерпретираните творци остават в литературната история с искреното си родолюбие, с универсалността на поетическото си виждане, с многообразието на стилистическите си търсения (понякога близки и до класическия модернизъм) и не на последно място – с ролята си като личности в политическия и културния живот на страната (добър пример е житейската орис на Фан Ноли).

Думите на поляка Чеслав Милош „роден съм и израснах на самата граница между Рим и Византия“ могат да ни отвеждат наистина към същината и многоликостта на не една югоизточноевропейска страна. Част от европейската традиция, но родени на ръба на два свята, проникнати от различни цивилизационни пластове, балканските култури и балканците познават много пътеки, но през последните 60–70 години сякаш познават най-зле пътя към съседа си. В тази посока виждам приноса на Р. Бейлери, разкрила от различни гледни точки малко познати черти от душевността на албанците и от безпокойствата за собствената им идентичност. Наистина отделният субект на Балканите е носител на поне няколко култури. (Ако използваме едно понятие на Цветан Тодоров, в този смисъл той е „културен метис“.) И книгата на авторитетния албано-лог Русана Бейлери потвърждава това. Макар че обръзът на един народ (както и на отделната личност) си остава винаги неуловим.

Сполучливо и разностранно са изяснени в четвърта глава чертите на итало-албанската (арбърешка) литература, като авторката подчертава и ролята на албанските колонии в Италия, основаващи се една след

друга в продължение на четири века. Р. Бейлери проследява богатото наследство на Йероним де Рада, повлиян от италианския поет Джакомо Леопарди, на Зеф Серембе (най-близко до представата за класически поет на романтизма), на Гаврил Дара Младши. Прави необходимия обзор на разнolikите търсения на албанските творци, намиращи се на оживен кръстопът – кръстопът, който все по-често се дефинира, но все остава недефиниран докрай. Усетът за панорамността на общата картина на албанската литературна традиция се подсилва от обобщенията за постиженията на албанските автори от Македония – особено на Луан Старова и Ким Мехмети, успели да се утвърдят най-добре извън етничната рамка и държавните граници.

Един от съществените приноси на книгата е свързан с представянето на литературната дейност в Косово и с поставяне на необходимите акценти върху литературната критика, „авангард в албаноезичното културно пространство“ (с.155). Книгата на Русана Бейлери има сериозен приносен характер за разкриване основните ценности в албанската култура, огледало на народната душевност и специфичния дух на албанските творци. Несъмнено обговарянето на проблемите, свързани с художествено-историческия синтез на балканското битие, представлява голям интерес. То чертае и нови пътеки в съвременната ни балканистична културологична наука и има свое място в един от най-интересните дебати в днешната хуманитаристика – дебата за спецификата на миналото ни. Разкривайки пътищата на албанската литература, книгата на Р. Бейлери се включва в дискусиите за общохуманните принципи, върху които е положена модерната европейска цивилизация.

Евгения Иванова, *Фото Стоянович*,
Издателство Балкани, 2008.

Когато четем добре историята

Как четем историята си, тоест какви са нашите изводи, когато разгърнем „пожълтелите“ ѝ страници? Стигаме ли до нужното познание, до истината или нашият прочит е брътвеж, плод на спекулативно мислене, имащо за отправна точка предпоставената теза и заедно с това съзнателното или несъзнателното манипулиране на националното съзнание? Знаем ли, че историята са не само нашите предци, които са я сътворили, но историята сме и ние, защото сме нейният продукт, защото споменът за случилото се е участвал в собственото ни формиране. Разбрахме ли най-после, че разбирането ни за историята е всъщност равнището, на което се намираме като съвест и памет, като нравственост и духовност? Убедени ли сме, че днес, повече от друг път, трябва да се върнем към миналото си – по-близко или по-далечно, – да го проумеем както трябва, да разберем най-сетне какво е станало, за да се отвори истината за настоящето и за да имаме реална визия за бъдещето си. Въпросите в това отношение са много и всеки от тях очаква нашия отклик. И всеки от тях не предполага никакво равнодушие и приблизителност, защото отговорите, които трябва да намерим, ще бъдат истината за съдбата ни, за пътя ни през историята, за смисъла на съществуването ни – предишен и сегашен.

За това как четем историята си съм размишлявал много пъти, особено през последните години, когато се убедих, че твърде много са онези, които изобщо не се интересуват от нея. И когато виждам и сега, че миналото е все още онази истина, превърната в лъжа или в набор от полуистини. Размишлявах и когато прочетох романа на Евгения Иванова „Фото Стоянович“, но преди да кажа още нещо, свързано с въпросната проблематика, нека да изтъкна, че написаното е творческа сполука. Романът е творба на автор с дарбата да превърне избрания сюжет в размисъл не само за историята, но и за човешката участ, за човека и неговия драматичен сблъсък с времето, за неговото самоотдаване на онези цели и повели, без които той не би могъл да постигне своята значимост и да разбере себе си. Романът е творба за избора или по-точно за онова, което един философ нарече „способността за избор“. За онзи избор, съдбовен, но понякога и случаен, решителен, настъпателен, но и твърде много обусловен, защото и животът на отделния човек, и животът на един народ е твърде много и обусловеност, зависимост, обвързаност с воля и решения, които някой друг ги натрапва. Романът е творба за пътя към спасението, за духовното пробуждане, за мъчителното ни израстване до съдбата, която Вазов нарече „пиянството на един народ“, но и за това, че наистина, както казва Спиноза, „всичко възвишено е колкото трудно, толкова и рядко“. И най-сетне романът на свой ред доказва, че историята е твърде малко рационалност, защото и човекът не е достатъчно рационален. Доказва, че и най-възвишеното в подбудите на онези, които я творят, много често е „човешко, твърде човешко“. Доказва, че съдбата на онези, които са поискали да я заредят със смисъл и да я превърнат в тържество на идеалите, така често напомня за съдбата на бедния Македонски от „Немили-недраги“. Навежда и на тъжната мисъл, че и в най-сублимните си моменти историята е някаква незавършеност, непълнота на битието, поради което ще поражда винаги и носталгичните ни чувства, и чувството на неудовлетвореност.

Приветствам хрумването на авторката да сътвори сюжета си на основата на проучените документи, на основата на един колаж от автентични свидетелства, на онова, което го има ве-

че записано, зафиксирано. Реалност и фикция, историческа истина и творческо въображение са били съчетани в едно органично цяло. Така известното ни вече е придобило нов образ, друга форма, а това предполага и нашата възможност не само да осмислим пак, но и да преосмислим изградените си вече представи за разказаните събития и за техните малки и големи, по-известни и по-малко известни герои.

Романът не би бил възможен без добрите достижения на историческата ни проза, която се научи как да направи от историческия сюжет вълнуващ текст не само с познавателна стойност, доколкото обговаря миналото, но и да бъде текст – послание, съзвучно на чувствата и мислите, на проблемите, които са в сърцето и ума на съвременния човек. „Фото Стоянович“ е творба, постигнала това съзвучие, поради което и споменах в самото начало за въпросите, пред които сме изправени заради нашата история. Романът ни пренася назад във времето, което неведнъж сме наричали с думите на Захарий Стоянов и Вазов най-българско, най-истинско. Разказвайки за живота на един човек, издигнал се до службата на придворен фотограф в столицата на сръбското княжество, той разказва за най-паметното в ситуацията на епохата, когато героизъм и апатия, вяра и безверие, воля и безволие, прищевки и обреченост на каузата, емблема на която са личности от мащаба на Раковски, Каравелов, Левски и Ботев, се събират в едно, за да създадат нейния облик. Така времето от 1860 до 1880 е възкресено с най-значимите си измерения, но и с незначителното, катадневното, битовото. Така „Фото Стоянович“, проследявайки съдбата на фотографа Карастоянов и неговото семейство, е роман-колаж и за българската съдба през посочения период, пребогат на пориви и терзания, на съзидателност и резигнация и преди всичко на онези очаквания, които щяха да се случат най-после, за да стане България свободна. Белград, легията на Раковски, революционната ни емиграция, сръбската столица, където са налудничавате кроежи тя да се превърне в Пиемонт на Балканите, корист и политически провинциализъм, равнодушието, както и цинизмът на европейските държави и Русия в отношението им към робската участ на българите. А после и нашите тайни революционни комитети, вестниците на Каравелов и Ботев, а също и случващото се в България по

същото време, което е пак илюзия и надежда, борба и най-вече напрегнатост в очакванията. И накрая свободата, Учредителното събрание в Търново, избирането на Батенберг за княз, болестта и самотата на Каравелов, строителството на новата България, баловете, салоните, балканската ни простотия и фотографът, който ще напусне Божия свят през 1880 година и благодарение на чийто живот и „дневник“ ние сме усетили така интимно и непосредствено атмосферата на онова незабравимо време. Това е съдържанието на „Фото Стоянович“ като фактология, като хроника, като летопис на отрязък от времето, когато сме поискали да възкръснем. Но фактологията, както се разбира, отдавна е известна. Дневникът на фотографа, който е една мистификация, е всъщност така добре проученото и осмисленото от авторката, посветила усилията си на тази епоха. Казано другояче, романът има и едно друго съдържание, а неговият замисъл и внушенията му са свързани точно с това съдържание. Какво имам предвид?

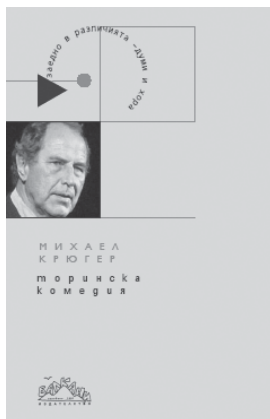
Албер Камю казва, че „човекът не е завършено творение“, което означава, че историята не може да бъде такова творение. Съвършенството го няма никъде и тъкмо тази истина би трябвало да ни направи по-въздържани, когато тълкуваме себе си, историята, живота. Тъкмо тази истина предполага да загърбим патетиката, митологизацията и въобще поривите си, с които сътворяваме илюзорните пространства на онези размисли, изводи и равносметки, които са далеч от истината. В романа си авторката е направила точно това. Написаното е израз на дълбока почит, на задължителната признателност, на съкровеното чувство, с което се докосваме до паметното и значимото. Но заедно с това в разказаното е точната интуиция за станалото, както е било. Няма ги преувеличенията, липсва патетиката, говори се за живи хора и дори когато те са образи невъзможни, каквито са Раковски и Левски например, внушението е, че и те си били хора, нормални люде, защото каквото и да правим, колкото и да са благородни подбудите ни, ние все пак си оставаме хора с човешкото, твърде човешкото у нас. Отбелязвам, че в романа няма и най-плахия опит за някаква дегероизация. Но мисленето на авторката е модерно, на човек, формиран в духовната ситуация на друга епоха, твърде уморена и скептична, за да изповядва наивност-

та и романтизма на предишните времена. Октавио Пас казва, че „рационалността“ на историята“ се изпари. Изпариха се и нашите надежди, че най-доброто и смисленото в проектите на историята е осъществимо. Остава ни изстраданото убеждение да бъдем колкото се може повече реалисти, когато четем историята и открояваме смисъла на съществуването си. Остава ни и това, на което все още не сме достатъчно способни – да усвоим както трябва нейните тъмни и светли страни, да усвоим нейните уроци. Романът на Евгения Иванова е сполучливо усилие в тази посока.

Няма съмнение, че написването му е струвало много предварителни усилия. Да се пручи цялото наличие на литературата, посветена на събитията, за които се разказва, предполага завидна компетентност, усет за съответната значимост на хората и фактите, интуиция за привидно обикновеното, в което също има от голямата истина за епохата. Предполага и умениято всичко това да се композира, да стане белетристика, която трябва да се чете с интерес и вълнение. Авторката е постигнала напълно целта си. Наслаждайки върху сюжета за съдбата на фотографа и неговото семейство големия сюжет на историята, сътворявайки един жив и убедителен свят на страсти, мисли и прозрения, на това, което вършат или не вършат малките и значимите субекти на историята, тя е скъсила максималко дистанцията между нас и тогавашното време. Така романът ни кара да чуем дишането на самата епоха, а неговите персонажи напускат тясното пространство на снимките, които е направил Карастоянов, за да станат живи образи в съзнанието и паметта.

Едва ли е нужно да казвам, че романът трябва да стигне до колкото се може повече читатели. И най-много до онези, които са позабравили, че моралът на обществото и нацията, както вече е писано, зависи твърде много от паметта за миналото. Струва ми се, че сега, в ситуацията на морална и духовна криза, паметта ни и способността ни да четем както трябва историята, ще помогнат много за така необходимото ни възраждане. Такава помощ представлява и „Фото Стоянович“ на Евгения Иванова.

Божидар Кунчев

*Михаел Крюгер, Торинска комедия.
Превод от немски Пенка Ангелова.
Издателство „Балкани“, С., 2008.*

МИХАЕЛ КРЮГЕР:

Кое е най-интересното, което знаете за България и Балканите до този момент от личен опит?

Бил съм вече няколко пъти в България, не на последно място и за да посетя родното място на Елиас Канети на Дунава. И винаги съм се интересувал за българската литература.

Романът ви „Торинска комедия“ от поредицата на „Балкани“ – „Думи и Хора“ в превод на Пенка Ангелова представя ли духа на Германия?

На този въпрос за съжаление не мога да отговоря, но какво всъщност означава представителен?

Чувствате ли се част от духовния елит на Германия и нейната литература и кои личности причислявате към този елит?

Духовният елит на една страна в днешни времена е толкова хетерогенен, че ще е по-добре да не се споменават имена. Имаме обаче толкова много добри писатели, толкова много композитори и художници, така че би могло да се говори за група, която управлява

творческия потенциал. Не смея да твърдя, че тези хора се причисляват към елита.

Кой е най-същественият неизпълнен дълг към читателите от елита?

В демократични общества не би могло да се говори за дълг. Всеки си върши работата с надеждата да стигне поне до малка част от обществото.

Как ви изглежда посткомунистическа България от периферията на Европа, видяна от Берлин, Мюнхен? Кое е най-провинциалното в Берлин, което сте забелязали лично вие? А в София?

Имам впечатлението, че България междувременно се числи към Европа. Между другото това се дължи и на факта, че все повече български студенти следват в германски университети, а миналата година, като бях в Америка, там също беше пълно с български студенти. Създава се впечатлението, че България настъпва на Запад и това е най-хубавото, което може да ни се случи.

Кое ви дава вяра у себе си?

Въобще не съм уверен!

Защо според вас толкова малко немци пътуват в България?

Струва ми се, че това се дължи на факта, че България е твърде малко известна. Винаги е необходимо едно поколение, докато се нормализира положението. Сигурен съм обаче, че през идните години положението ще се нормализира и стабилизира.

Световната финансова криза не е ли криза на загубената културна проникателност, и то най-напред в най-богатите страни?

Действително кризата е израз на самонадценяването ни. Който си е мислил, че ще може да продължава по този начин без кризи, е глупак. Светът в момента произвежда повече въпроси, отколкото отговори. От една страна това е добре, от друга страна обаче означава, че отговорите ще ни липсват за в бъдеще.

Интервюирав с десетки балкански писатели, а в поредицата ни „Балканска Библиотека“ за първи път в нашата културна история публикувахме 50 творби от балкански автори от всички страни на полуострова въпреки предразсъдъците и омразата. Какво липсва на балканските и българските автори, за да бъдат приети и на европейския, включително немския, книжен пазар?

Имам впечатление, че в момента все повече български автори се превеждат на немски, специално в издателство Ханзер сме убедени, че може да се направи повече. Сега посветихме един специален брой на списание Акценти на българската поезия, но всичко това е само начало.

Вярвате ли, че творчеството е единственото открито досега средство, чрез което се преодолява и времето, и пространството?

Не, смятам, че идеите са единственото средство за преодоляване на времето и пространството. Всъщност обаче идеите би трябвало да ни послужат да дефинираме времето и пространството. Имаме само един живот и просто е скандално, че от поколение към поколение си предаваме големите световни проблеми, без да ги решим. Бъдещето ни поставя пред задачата да изработим концепции за ТУК и СЕГА, за да дадем някакъв шанс на понятието бъдеще.

На 18 ноември, сряда, 2009, поетът и писателят **Михаел Крюгер** се среща със свои читатели във връзка с представянето на романа си „Торинска комедия“ от издателство „Балкани“ и по повод двайсет години от падането на Стената. Интригата започна от галерия „Кръг +“ и продължи в Гьоте Институт, където бяха прочетени стихове от Ерих Кирстен и Михаил Крюгер в превод на Федя Филкова. Присъстваха много приятели на немската поезия, както и преводачките проф. Пенка Ангелова и Габриел Тиеманн от Великотърновския университет.

Казах на г-н Крюгер, че има нетипично за немците чувство за хумор, а той отвърна пак с усмивка: ако повече германци имаха чувство за хумор, фашизмът нямаше да бъде възможен.

За времето след падането на стената поетът отбелязва, че живеем в нова епоха – тази на отворените пространства, имаме свободата на птиците. Придвижването е свободно и постижимо, но още не сме усвоили духовно тази възможност, за която преди мнозина само са мечтали.

Георги Гроздев

За самоизмамата и истината

Романът на Крюгер представлява една рефлексия върху човека на изкуството, върху това, което днес са писателят, литературата, динамичното ни, но и така лишено от дълбока съдържателност време. По-точно казано, това е роман за болната ни епоха, в която се подлагат на все по-мъчителни изпитания творческото начало у човека, способността му да изрази и намери себе си сред предизвикателствата на онова перманентно зло, което наричаме бездуховност и ординерност, рутинизация и комерсиализиране, липсата на достатъчно признати ценности и не на последно място – просто липсата на онази посока, гарантираща по-истинското съществуване на човека и света. Торино, където е живял и умира героят на романа – немски писател и професор, – за повечето съвременни хора е престанал да бъде градът, където Ницше изгубва разсъдък си и където слагат край на живота си Примо Леви и Чезаре Павезе. В този град, респективно и навсякъде другаде, както ни го внушава романът чрез неспокойната и пронизана от песимизъм чувствителност на главния герой, властват разумът, бруталността и глупостта. Налице са толкова книги и литературни фестивали, безброй философски изследвания, научни институти, океани от натрупано познание, говорещо за нашите лутаници, интелектуални и всякакви други домогвания, но Смисълът, онзи смисъл, който се пише с главна буква, повече от друг път е нашата непостигната реалност. „Фалшивата музика, фалшивата литература, фалшивите пейзажи и фалшивите хора. Тъй като непрекъснато се оставяме да ни тъпчат с нещо, което не ни понася, а ни лишават от това, от което се нуждаем, трябва да мине много

време, докато разберам кои сме.“ Това са думи, недвусмислено открояващи причината за депресивните състояния на Рудолф, както се казва героят на „Торинска комедия“. Фалшът, всеобщата тенденция към живота, в който няма трайни истини, са безспорен белег за ограбения свят на духовното, за изчерпани вътрешни ресурси, за натрапчивото усещане за празнота и безопорност. Нещо се е случило, нещо тревожно и опасно, застрашаващо ни да се лишим напълно от доброто и съзидателното у себе си, от идентичността си и онзи същностен хуманизъм, придаващ действителна значимост на съществуването ни. Такива са основните мисловни и емоционални интонации в хода на цялото повествование. И те са в съзвучие с онова, за което бе писал преди толкова време още Ясперс в „Духовната ситуация на времето“. Напомнят ми по някакъв начин и за някои от мислите на Готфрид Бен, който ще възкликне веднъж иронично и с пределен сарказъм: „О, Просвещение, о, прогрес, о, индукция – едно човечество формираха те в метрополиите, трийсет обществени клозета и осемстотин и двадесет изследователски института.“

А сега още по-конкретно за романа на Михаел Крюгер. Споменах, че тук се говори за човека на изкуството, за писателя Рудолф, който от дълги години живее и преподава в Торино. Професор, на когото са предоставили правото да ръководи институт, и преди всичко писател с голяма известност, превеждан на едва ли не всички езици. Парите, славата, удобствата, жените, които му се предлагат, това, което е върхът на мечтите за повечето хора и в съвременния свят, са трайно достойние на Рудолф, изповядвал на младини радикални идеи за преустройството на света. Сега, вече на години, той си има своите ексцентричности, като например своеобразната зоологическа градина, която си е направил в собствения просторен дом. Има ги и онези противоречия в душата и съзнанието си, в живота си човек и творец. Противоречия, изразяващи се посредством изключителната му работоспособност и неумор-

ния му стремеж да разбере същината, субстанцията на нещата и света и, от друга страна, посредством песимистичния му светоглед и меланхолията му. Дотук нищо извънредно, ако сме забравили за идеята и амбицията, с която Рудолф е живял твърде дълго. Той е замислил отдавна да напише най-големия си, най-сериозния си роман, своя последен роман, с който да провокира до максимална степен и своя творчески потенциал, и състоянието на цялата съвременна литература. Отдавна излязъл „извън рамките на нормалния скептицизъм по отношение на бъдещето на нашата цивилизация и нейната култура“, недоволен, нещо повече, истински разочарован от литературата като „несериозна игра“, „последното му произведение трябваше да съдържа нещо, което според него липсваше в настоящата духовна продукция“ (с.42). Този роман ще се окаже ненаписан, ще бъде само като един проект под формата на подробно съдържание, с ясната концепция за неговата структура, с яснота за посланието му. Рудолф се самоубива, неговият най-добър приятел, който пристига от Германия, за да бъде управител на оставеното литературно наследство, ще трябва да досътвори и издаде романа. Но и това ще се окаже невъзможно. Сюжетът, свързан с последния недописан и ненаписан роман на Рудолф, е всъщност така сложният сюжет на идеите за призванието на писателя, за характера на литературата като израз на езикови възможности и мъчителен акт на самопознанието и познанието ни за човека и света, за историята, за моралните категории и основните духовни фигури в съществуването и културата ни. „Този огромен том трябваше да падне като горящ метеорит в умерените зони на нашата култура.“ Той, както ще прочетем пак в „Торинска комедия“, трябва да бъде „едно огромно творение за скритото, забравено, пропиляно знание“. И да бъде осмисляне и преосмисляне на най-сложните дилеми, на проблемите, които още не сме решили в хода на историята. Рудолф е креативна, търсеща личност, запознат отдавна с внушенията на Паскал, Киркегор и Кафка, на мислители и мистици, на поети, на всички, дирили смисъла в мрач-

ното поле на властващото безсмислие. Той изпитва крайна неприязън към тривиалностите на съвременната романистика, за да е привлечен от съдбите на случайните хора, на маргиналите, на привидно безинтересните човешки същества. Той изпитва неприязън и към безплодните експерименти на литературния авангард, при който играта с формата и значенията е всъщност една проява на безсилие и изгубен съдържателен ориентир. Рудолф знае, че няма да успее, но идеята му за този роман ще го съпътства до самия край на живота му. Защото, самата мисъл за романа е мисъл за истинското самопостигане, за това да намериш себе си, да се завърнеш след многото си бягства в илюзии, проекти и заблуди към самия себе си, към равнищата на твоето истинско битие. Самият Рудолф възприема собствено-то си писане като освобождение от самоизмамата, че е писател. Той изповядва убеждението, че самата писателска професия се е рутинизирала, престанала е да бъде нещо сакрално. Според него истинският писател ще се роди едва след смъртта на писателската професия.

Няма съмнение, че тук става дума за кризисно съзнание, за тази болезнена неудовлетвореност на творческия дух, прозрял истината за гибелната роля на наложилите се стереотипи в живота и в литературата. Така кризата на писателя Рудолф се превръща и в криза на живота му. Но би могло да се каже и обратното. Защото раздвоен и разтроен, залутан в лабиринта на живота си с жените, с които е живял или живее, със своите странности на противоречив литератор, който бяга от обществото и политиката, но държи и на връзките си с тях, той всъщност е живял повече или по-малко кризисно. Така се стига до времето на мълчаливата равностметка, на взирането в себе си, на опита да пишеш най-сетне това произведение, с което ще станеш самият себе си. Но всичко ще се окаже провал. Романът няма да бъде написан. Ще остане неудовлетвореното любопитство, защото наистина е важно какво щеше да напише Рудолф в главите на романа си, озаглавени съответно „Срам“, „Война“, „Благоприличие“, „Предателство“, „Преодоляване“, „Раздяла“...

Самоубийството на Рудолф ще бъде отказ от борбата за себе си и от борбата с това, което е отхвърлял и ненавиждал. Ще бъде тържество на празнотата, оказала се по-силна от човека и писателя. Но ще покаже и това, че написването на един подобен роман, както и самата писателска професия изискват много повече от даденостите, които е притежавал като морално и духовно същество Рудолф. Тяхното завоюване става все по-проблематично във време като нашето, когато е толкова осезателна онази „липса на смисленост“, за която неведнъж е писал Чоран. Във времето на западащия човек, който според думите на Ортега и Гасет „не може да следва прогреса на собствената си цивилизация“.

В романа сме изправени и пред редица други въпроси, които са и въпросите на приятеля на Рудолф, приел отговорността да прегледа и съхрани литературното му наследство. Те кореспондират пряко с основната проблематика на произведението, тоест пак с въпросите за смисъла на писателската професия, за мотивите, предпоставящи избора да станеш човек на художественото слово, за необходимото и така рядко срещаното единство между талант и характер, за което бе писал Далчев, за непредсказуемостта, каквото се оказва в повечето случаи непосредственото докосване до литературния архив на един писател, в който може да има не само писма и чернови, но и нелицеприятни истини.

Много се радвам, че прочетох романа на Крюгер. В полето на една тематика, многократно разработвана в литературата, авторът на „Торинска комедия“ е казал своята дума, намерил е точната гледна точка, за да ни разкрие същината на трагикомедията, в каквато толкова често се превръща животът на толкова съвременни писатели. Мисля, че романът на Крюгер, така талантливо написан, е добро, сериозно завоюване на съвременната немска проза. И той непременно трябва да бъде прочетен от колкото се може повече читатели у нас.

Божидар Кунчев

*Роман Кисъов, Гласове.
Издателство „Авангард
принт“, Русе, 2009.*

ЕФТИМ КЛЕТНИКОВ

Теургическа поезия* на Словото и Светлината

Поезията на Роман Кисъов, да си послужим с музикално понятие, е полифонична, с дълбок извор от внушения, богати асоциации, образи и идеи. Тя има много съществени мотивационни центрове, около които се отваря хармонично, като лотосов цвят, и се разширява в концентрични кръгове. Един от тях, особено важен център, е *учудването*. В едно стихотворение от „Гласове“ („Осмото чудо“) този поет директно насочва към него чрез стиха-мото от Иван Радоев: „*Аз съм направен за чудене*.“ Чуденето (учудването) е на пръв поглед прост феномен. Но той е Архимедов лост за преместване на нещата от мястото им, понякога на цели светове и галактики. Във всеки случай този феномен е

Ефтим Клетников е изтъкнат поет, критик и преводач от Република Македония, автор на предговора към стихосбирката „Гласове“ от Роман Кисъов. Това есе е различно от предговора и е написано специално за софийската премиера на „Гласове“, където и беше прочетено лично от самия Клетников. Публикува се за първи път.

* Теургическа поезия – от „Теургия“ (гр. Theos – Бог, ergon – работа; букв. – боготворчество) – термин от теологията, фиксиращ феномена на постоянното присъствие на Бог в света и Негово действие, извършвано в човека и чрез човека.

присъщ на дълбоките, интуитивни и съзерцателни души, изпълнени с визии и сънища.

Карл Ясперс казва, че учудването е основният извор, от който се напоява и философията. Ако пък е на философията, можем да се запитаме колко по-голям извор е то на поезията. Човекът дори и се ражда като зачуден, като поет. Нима неговият детски плач веднага след раждането не е именно учудване: може би от ужаса, или от красотата на света, в който той току-що влиза. А може би и от двете, понеже, както казва Рилке в самото начало на *Дуинските елегии*: „Какво е красотата, ако не самото начало на страшното.“ Учудването е вътрешно присъщо и на душата и поезията на Роман Кисъв. Не само в „Гласове“, а и във всичките негови поетични книги срещахме епифанийни* картини. В тях ангелите и светците изведнъж оживяват и слизат от стените на храма в реалния живот, а обратно на тях виждаме поета, превърнат в един от стълбовете на светилището. И т. н. Неговата поезия дори търси спокоен ритъм на епифанийни сентенции, които се отмотават пред нас като един вид, както би казал Гастон Башлар, „спонтанна онтология“, на съзерцание на битието, за което не съществува остра граница между съня и явето, и земното и небесното. Това прави от тях амалгама, дефинирана в поезията на Кисъв с понятието Тайна. Този поет дълбоко вярва, че без тайна не съществува нито автентична поезия, нито автентичен живот.

Мотивационният магнетизъм на учудването е съществен за Роман Кисъв и той ни води към всички входни и изходни врати на неговото поетично творчество. Води ни и към една от най-есенциалните теми в него, която има функция на светилник или на пътеводител: темата за Словото. Тя има библейски генезис и нейния извор го намираме в *Евангелието според Св. Апостол Йоан от Новия Завет*, в което Словото се боготвори като градител и темел на съществуването и света. Словото е и градител, и градежен материал на света и поезията.

*Епифанийни – от „Епифания“ (гр.) – явяване, проявление; Богоявление или разкриване (откриване) волята на Бог в сътворения от Него свят. В този случай по-точно е да се чете като „откровенчески картини“ (образи, визии), както и (по-долу в текста) „откровенчески сентенции“.

Ако вярваме на апостол Йоан, всичко, което съществува, от кварца и атома до целостта на универсума, е изговорено, облечено с енергията и духа на Словото. Но дали създаването е доведено до своя край, както може това наивно да се заключи от *Стария Завет*? Вероятно – не! Бог е сътворил света за шест дни, а на седмия си починал, но са останали още много неща да се доуредят, довършат и, разбира се, досънуват. За тази цел Той е овластил поетите, изпращайки им най-скъпоценния дар, който имал – Словото. С това поетът се явява близък на Пантократора. И той, подобно на Него, стои с ясновидско око в централното кубе на храма, който издига.

Словото е мощна тематична fuga в поезията на Роман Кисъв. При него То не е абстрактно, а живо, синтез от дух и плът. То (Словото) преди всичко, съгласно с неговия извор, в неговата нова поетична книга, е възплътено в Исус, универсалният Логос, а след това и в още два митични, поетични архетипа – Орфей и Арион. В тази триада всъщност са скрити всичките три алтер-егота на лирическия субект, или на Аз-ът в поезията на този поет. С други думи, това е неговата поетическа и онтологическа кристализация и есенциализация. Издигната е антена между земното и небесното, и то, както би казал К. Г. Юнг, някъде в зоната на надсъзнанието, в която се намира най-важната област за поетите от типа на Роман Кисъв, областта на трансцендентността, или на есенциалните преобразования. С речника на индуистката духовна философия, установен е синтез между *атман* и *брахман*, между човешкото, или в случая поетичното, и божественото Аз.

Трансцендентността, бихме казали, е основен императив на целокупната, написана досега, поезия на Кисъв, и особено на поезията в неговата най-нова стихосбирка „Гласове“. А това означава земното, изпълнено със съдбовна проклетия, да се преобрази (трансформира) в небесно, да се възвърне в неговия изгубен, първоначален образ, или тъмнината да се пренесе в светлина, една от думите стълбове при този поет, първосътвореният елемент от Бог при сътворението на света. Светлината при Кисъв не е декоративно понятие

или ефектна метафора, а представлява същностна онтологична стойност. За него тя е есенция или, хайдегерски* казано, говор на битието. Всичко е светло и вътрешно озарено в неговите стихове; не само радостните, но и тъжните мигове и места на човешката екзистенция. Тази светлина тук е всепроникваща и изцелителна. Божествена, мъдра и пророческа. Такава, освен множеството други елементи, тя акцентира на сакралния характер на поезията на Роман Кисъов. Тя без остатък е посветена на святото, затова защото всичко в нея е еманация на Бог и божественото. Независимо от присъстващия есхатологичен** хоризонт, в нея няма нищо от катастрофичните чувства, nihilизма и интелектуалната ирония, които все още са толкова много характерни за голяма част от модерната европейска поезия. Просто, поезията на този поет в „Гласове“ представлява една есенциална поетична пледоария на откритието на Свети Августин, че всичко е център (разбира се, духовен) и че никъде и в нищо не съществува периферия, понеже във всичко е Бог, и всичко е във Бог.

Роман Кисъов е трансцендентен, орфически тип на поет, оня, който всичко посвещава и преобразява със Словото, както е в стихотворението „Звезда“: *„Орфей копае кладенец в земята / но удря на звезда.“* Там поетът като в своя дълбочина, понеже той е притежател на всички дълбочини, открива *„Рибата на Бога / И храмът свети винаги в нощта“*. Рибата и храмът при него са символи на тайната, пазители на святото. Храмът е обиталище на Словото, а поетът – негов стълб. Словото пък от своя страна е толкова свято и всемогъщо, че при Кисъов в стихотворението „Пастир“ това становище е ясно изразено: *„Спомни си и помни: / Думите не ти принадлежат / но ти принадлежиш на Думите / Словото е твоят Пастир!“*

* Хайдегерски – сиреч, казано в маниера (стила, концепцията) на Мартин Хайдегер (1889–1976) – известен немски философ, който разработва свое самостоятелно учение – „фундаментална онтология“ – в основното си произведение „Битие и време“.

** Есхатологичен – от „Есхатология“ (гр. „последен“ – логия; наука за края на дните) – в теологията и философията, учение за края на света или отделния човек, засягащо т. нар. последно време, край на времената, Страшния съд, възкресението и загробния живот.

Но, важно е да уточним, че поезията в „Гласове“ на Роман Кисъов не се движи само в една посока, не е едноизмерна. В своята основа тя е религиозна и мистична, но не по абстрактен начин. В нея темата за красотата и светлината не е, в отсъствие на Бог, малармевски* естетска. Не. Тя е онтологична красота, която извира директно от битието, в което присъства Бог. Тя е делотворна и етична, свързана с принципа на доброто, както е в християнската концепция на поглед на света, която концепция е творчески дълбоко и плодотворно усвоена от Кисъов.

В „Гласове“ по-изтъкнато място заемат сакралните, осветлените мигове на живота, тайната и съня, на Словото като изцелителна манна (небесна, свята храна) за човека в пустинята на съществуването. Но поетът не забравя и тъмните места на скръбната екзистенция. В стихотворението „Минавам“ той казва: „*Съществуват тъмни и светли места на света*“, през които минава всеки от нас, а в стихотворението „В облака – Глас“ гибелният глас, някой тъмен ангел, носи „*нощ и нож*“. Тази нощ и този нож поетът ги вижда (в края на стиха) забити „в сърцето на света“. А в стихотворението „Таен път“ той е следван не само, както обикновено, от ангел, но и от лешояд. Роман Кисъов е теург, поет, който именува тайната, той е и поет на човешката болка и страдание. При това той тръгва от самия генезис, от библейската пра-причина, от падението, когато човекът е хвърлен в съдба, в екзистенциална скръб, и когато за пръв път познава опита на мрака, болката и смъртта. Оттогава (както в стихотворението „Пътник“), та до днес той е пътник, който крачи към Голгота, оставяйки като локви зад себе си стъпки „пълни със сълзи и пот“. В стихотворението „Предсказание“ ясно е посочен генезисът на човешката съдба с „първата сълза / отронена от първия човек / в първия ден / след първия грях“.

Но Роман Кисъов не е поет на антроположкия песимизъм и антиутопизъм. Ако се вземе цялостният ефект от неговите поетични визии, метафори и картини, как-

* Малармевски – от името и поетиката на известния френски поет-символист Стефан Маларме (1842–1898).

то и теургическата субстанция на неговото поетично битие, пред нас е автор, който вижда човешкия трагизъм в светлината на неговата християнска трансценденция. Този човек не е забравен „във светлината в края на тунела“ („Последен вик“). След дългата голгота него го очаква възнесение, когато „ще се завърне първата сълза / страшна и огромна / и ще залее този свят“, а „от потопните води / нов свят ще се роди – / свят без сълзи“.

Християнските генезис, сотериология* и есхатология са извънредно оригинално развити в поезията в „Гласове“ на Роман Кисьов, през една абсолютна идеалистична визия. Става дума не за една абстрактна метафизика на човешката надежда, а за жива, автентична визия, която не беше позната на човека преди Иисус, хвърлен в мрака на историята и земната екзистенция. Естествено поет, какъвто е Кисьов, пренася и на поезията своята антроположка, идеалистична, християнски осветлена визия. Хьолдерлин отдавна постави драматичния въпрос „за какво са поетите в мизерно време“, а Адорно и Ружевич в XX век питаха и дали е възможно да се пише поезия след Аушвиц. Но ето, възможно е. Поне поетите от типа на Роман Кисьов не могат да си представят света без поезия, без творческата и изцелителна мощ на Словото. Поетът може, казва той в стихотворението „Поетът може“, аналогично на Иисус и Неговото чудо с петте хляба, „със пет стиха / хиляди да нахрани“.

Ето, такъв идеалист е Кисьов не само в „Гласове“, но и във всичките свои пет издадени досега поетични книги, които, според нас, са само части от една хомогенна, отворена книга, която е като богата fuga с много контрапунктове и семантични и тематични ръкави, които идват в песента от един богат имажинационен и онтологичен поетичен извор. Това е поезия на надарен и светъл поет, който прославя Живота и в сърцето на тъгата и болката.

*Сотериология (гр. Sotero – спасение, спасявам, -логия – наука) – в християнското богословие: наука (учение) за Спасението (чрез изкупителното дело на Спасителя – Иисус Христос).

Нели Пигулева, „Храмът
„Светлоструй.“ Издателство
„Парнас“.

ЮЛИАН ЖИЛИЕВ

Sursum Corda

Неотдавна русенското издателство „Парнас“ публикува книгата на Нели Пигулева „Храмът „Светлоструй“. Написана е с пиетет към духовното завещание и с чувство на литературен дълг към паметта на двама литератори – на основателя и дългогодишния редактор на вестник „Светлоструй“ Димитър Добрев (1904–1985) и на поета Веселин Тачев (1941–1991), „ревностния и добросъвестен изследовател на живота и делото му“ /1/, първият уредник на музейната сбирка „Светлоструй“ в с. Щръклево, съставител и автор на студията към едноименния документален сборник (1991). Към богатия материал, включен в него, в това число и ценния епистоларен корпус, към точните коментари и наблюдения книгата на Н. Пигулева неведнъж се връща, проследявайки развитието на светлоструйната идея през тринадесетте ѝ годишнини (1928–1941) и превръщането ѝ (казано през същия, но и от следващия век) в „уникално явление“ /2/ сред периодичните издания между двете световни войни. Съдбите на тези двамина „тихи и даровити мъже“ според авторката са определящи, за да има (покрай спомена за славното ѝ деветнадесето краевековие) и днес русенска литература и книжнина, чието ново лице е излизащото от 2003 г. списание „Брод“, припознавано като продължител на необикновеното Димитър-Добрево издателско, просветителско и писателско служение.

Известно е, че в редакторската си политика в „Светлоструй“ обединява литературата, създавана от „млади и стари“ в столицата и провинцията, следвайки, както би казал М. Арnaudов, „здравия вкус“, откриващ добрите произведения навсякъде, където се пише на „хубав български език“, и грижейки се те да достигнат до всички, жадни за просвещение и художествено слово, читатели. Не дотам ясно е как между имената на публикуващите във вестника Асен Златаров, Любомир Михайлов, Тодор Дашков, Стефан Младенов, Димитър Аджарски, Петър Динеков, Иван Захариев, Стилиян Чилингиров, Светослав Камбуров-Фурен, Николай Райнов, Александър Бурмов, Никола Младенов, Петър Стъпов, Антон Страшимиров, Змей Горянин, Гавраил Хрусанов, Георги П. Стаматов, Карл Виолетов, Фани Попова-Мутафова, Христо Борова, Константин Петканов, Иван Карановски, Елин Пелин, Владимир Зеленгоров, Георги Райчев, Недялко Месечков, Людмил Стоянов, Панчо Михайлов, Владимир Полянов, Христо Стойков, Емилиян Станев, Димитър Ангелов, Павел Вежинов, Спас Кралевски, Чудомир... или на Атанас Смирнов, Георги Хрусанов, Теодор Драганов, Емануил Попдимитров, Дора Габе, Димитър Осинин, Елисавета Багряна, Николай Хрелков, Димитър Гундов, Никола Вапцаров, Славчо Красински, Йосиф Петров, Христо Огнянов, Александър Вутимски... и на толкова още сътрудници на благородното дело биват (след спирането на изданието) прокарани разделителни линии, как заедността и спътничеството им биват прекъснати, за да се впише различието и увеличи дистанцията помежду им дотолкова, че поставянето им днес едно до друго предизвиква лека библиографска и ценностна паника. Възможно е пътищата на мнозина писатели от в. „Светлоструй“ до утвърждаването им в социалистическата „версия на канона“ да изглеждат повече или по-малко неведоми, но от гледна точка на географията те, без съмнение, са по-скоро административно-столични, отколкото естетически, след като провинцията задълго е лишена, както посочва Н. Пигулева конкретно за град Русе, от възможността да има свой литературен живот и независими издания. Тъжно (или радостно?) е отново да се припомни творчеството на „светлоструеца“ Тодор Дашков, близък приятел на Д. Добрев и автор на романи, драми и критически статии, „един от духовните първенци на Русе“, когото чешкият вестник „Провинция“ пос-

тавя „сред най-добрите български белетристи и драматурзи“ /3/, когато всъщност името му не фигурира дори в специализираните ни речници. Какво по-точно е задържала или „отсяла“ литературната ни памет през втората половина на XX век, би могло да се съди и според „известността“ на Теодор Драганов, запомнен най-вече като сътрудник на в. „Светлоструй“ и едва наскоро възкресен и като представител на ямболския авангард, съчетаващ в първите си книги „елементи от поетиката и художествената практика на дада с експресионизма“ /4/

Наред с повдигнатите тревожни въпроси към паметта за миналото будителството и апостолството в литературата, които „Храмът „Светлоструй“ изговаря чрез културната мисия на шрьклевския вестник, съхраняването на богатия му архив и усилията за възстановяване на изданието, съвсем не звучат с неуместен патос: литературната периодика дори само с грижите по списването и разпространението си твори календара на всяка общност, преди да се превърне в преживяване, в празник или просто в документ от историята на институциите ѝ. За русенци празнината след спирането на в. „Светлоструй“, както подсказва авторката, е остро усещана като симптом на липсващата следа, място без знакова памет, особен вид „немясто“ в литературната география. В този смисъл разказът за съдбата на „Светлоструй“ през годините, опитите за подновяването му след 9.IX.1944 г. (забранени, спрени или отклонени), възкресяването му през 1980 г. като притурка на в. „Дунавска правда“ и излизането му отделно като алманах от 1983 г. (моменти, предадени чрез спомените на главния му редактор поета Здравко Кисъов), учредяването на едноименната награда (за автори, ненавършили 40 години и живеещи извън столицата), закриването на алманаха през 1992 г. до появата на сп. „Брод“ единайсет години по-късно... „тайно и полека“ превръща книгата на Н. Пигулева в летопис на русенските литературни възторзи и утехи, вълнуващо-кратък и светлоструйно-вдъхновен като неизменното Димитър-Добрево послание „Горе сърцата!“.

1. Р. Русев, „В плен на светлината“, сп. „Брод“, бр. 3/2006, стр. 99.

2. Св. Игов, „История на българската литература“, Сиела, 2001 г., стр. 626.

3. Ж. Душков, „Свидетелства за времето“, Русе, 2007, стр. 94.

4. Ив. Сарандев, „Българска литература (1918–1945)“ т. I, ИК „Хермес“ – Пловдив, 2004, стр. 336.

ИЛИЯ ТРОЯНОВ

Сигнал срещу яростната забрава

Тази седмица Комитетът за Нобеловите награди обявява носителя на премията за литература за 2009 година. Лауреат е Херта Мюлер, германска писателка, родена през 1953 г. в Банат, някогашна Австро-Унгария, след Първата световна война част от Румъния. Херта Мюлер е дете на заможно селско семейство. Комунистите национализират имотите на дядо ѝ и изпращат майка ѝ за години в Съветския ГУЛАГ. След отказа ѝ да сътрудничи на Секуритате Херта Мюлер остава без работа и емигрира през 1987 г. в родината на прадедите си Германия. Тя е автор на повести и романи и в творбите си и публично неизменно напомня за комунистическите престъпления в Източна Европа. Германският литературатор от български произход Илия Троянов публикува тези дни в „Шпигел“ коментар за решението на Нобеловия комитет.

По принцип не би трябвало да се пише припряно за майсторка на отмерения, постепенен слог. Но, от друга страна, латинският израз призовава – *carpe diem!* (не пропускай деня!). С особена сила това важи за деня на обявяването на Нобеловата награда, когато литературата, дори комплексната, поддаваща се само на бавно, концентрирано четене литература, внезапно и за кратко попада в центъра на световното внимание. Като автор това ме е радвало винаги, а тази година особено, тъй като е увенчана колежка, която ценя високо.

Съобщението на Шведската академия в Стокхолм отбелязва, че в книгите си Херта Мюлер рисува „чрез наситена поезия и материализирана проза пейзажи на безотечественост“, с което Академията доказва, че пох-

валните слова може да са по-объркващи и от самите хвалени текстове. Защото лауреатката наистина е писала понякога и за своето чувство на неуседналост в Западен Берлин, но в повечето си книги тя неотстъпно разказва за останалото далеч в Румъния минало.

Точно това е, което на немски се нарича *Heimatliteratur* или литература за родната земя. А тя се създава твърде често именно в емиграция. В Стария завет Мойсей предупреждава: „Не забравяйте, вие бяхте слуги и вие бяхте роби.“ Това, че самите бегълци знаят и помнят своето освобождение, не е достатъчно. Те не може и не бива да възприемат света само от позицията на току-що придобитото си благополучие, на сигурността и уюта на новото си битие, защото те са това, което са, благодарение на всичко онова, останало далеч назад, но не изоставено и не забравено.

Херта Мюлер е най-добрият пример.

Тя извлича от паметта изтезания и потисничество, унижения и безчовечност, престъпления, останали безнаказани до днес. Нейното отечество е онова минало, от което тя не може да се отърве, което е вклеено в нея като татуировка и което тя не може да спре да изследва с присъщия само на нея уникален език.

Автори като Херта Мюлер са патриоти на отнетото отечество. Литературата, създадена през последните 20 години, доказва, че почти никой от останалите у дома, в родината, не може да пише по този начин за диктатурата на насилието и за нямото мълчание на жертвите.

С всяка своя книга Херта Мюлер се опълчва срещу яростно налаганата забрава, срещу премълчаването и носталгията, които властват в Източна Европа след 1989 г. и които се стремят да представят една от най-страшните епохи на унижение и погубване на личността като неизбежна и регулирана нормалност. За най-голямо съжаление тази позиция вече започва да преобладава и на Запад и това се видя при съвършено безкритично възприетия избор на един комунистически апаратчик като Ирина Бокова за генерален директор на

ЮНЕСКО.

Далеко от родината Херта Мюлер успява да съхрани в своеобразна словесна памет както лично преживяното, така и довереното ѝ от други – тя дарява на онемелите глас и нова аудитория и разбужда у нас съчувствие към онова минало.

Нобеловият комитет отдава почит на писателката Херта Мюлер, която въпреки привидното изгнание или изтръгване от родната почва остана вярна на мъчително преживяното и превърна своето творчество в монолитно обвинение и присъда срещу комунистическата реалност. Досега това не се е удавало почти на никоя друга и със сигурност не на писателка, живееща все още в източната част на Европа. Как ли се чувстват академиците в Германската академия на словото и поезията, които все още не са присъдили на Херта Мюлер най-голямата литературна награда „Георг Бюхнер“ и сега конфузно бяха изпреварени от Стокхолмския комитет.

За мен Нобеловата награда за Херта Мюлер идва като многозначителен сигнал: осмислянето на комунистическото минало е жизнено важно и далеч не е завършено. Тази награда е отличие за нейната непреклонна и смела литературна работа, но тя окуражава и всички, които вървят по подобен път.

Сп. „Шпигел“, 12 октомври 2009

Бележки и превод: Милен Радев
Източник www.librev.com

ПЕНКА АНГЕЛОВА

Перо в крилете на Европа

*Езикът ми, който някога бе дом,
сега е перо в крилете на Европа.
Дали тя ще полети, или само
нарцистично в ручея ще се оглежда?**

Наградата „Шамисо“ е престижна награда за пишещи на немски автори, за които немският език не е роден език. Самият Адалберт фон Шамисо е първият „гастарбайтер“ от френски произход в немската литература, обогатил поезията и езика с великолепно творчество, с богатството на поетичния си език. В немската литература се рефлектира по този въпрос, че чуждестранните автори дават своя принос, като внасят нови бродове на глобалността в литературата, сближават менталните светове, създават топосите на мобилното общество. На Лайпцигския панаир на книгата през месец март 2009 г. мотото, което фондация Роберт Бош си беше избрала, беше цитат от стихотворение на Цвета Софрониева: „Езикът е като водата. В шепа не можеш да я задържиш. Силата ѝ е като тече.“**

Цвета Софрониева получи наградата „Шамисо“ за поезия през 2009 г. Тя е родена в България. В Германия отива едва на 28-годишна възраст. През САЩ и Канада. Пътят към писателската професия е сложен и заобиколен. Завършва в София физика, пише докторат за културните влияния в научния трансфер и работи няколко години в областта на наукознанието. В момента е авторка на свободна професия, живее в Берлин и пише поезия на български, английски и немски, а прозата и есеистиката си – на немски.

*Цвета Софрониева: Многоезичие. От стихосбирката „Завръщането на белия бик“. Жанет 2007.

** <http://blog.boschstiftung-portal.de/page/2/>

„Софрониева е очарована от разнообразието и различието на езиците. С невероятна упоритост тя разсъждава за произхода и сянката на думите, за трудността да се пренасят думи, когато им се отнеме контекстът. Тези разсъждения са не само мотор на поезията ѝ, но водят и до проекта „Забранени думи“, който през 2005 завършва в многогласна антология. Изключително препоръчително е да се прочетат разсъжденията на Софрониева за немски думи като „Родина“, „Душа“, „Копнеж“ и за български думи като „Бъдеще“, „Избор“, „Работа“, „Очакване“. С последните се е злоупотребявало по време на тоталитарния режим, първите са се компрометирали по други причини. „Интересува ме от литературна гледна точка политическата злоупотреба на думите“, признава Софрониева и подчертано пледира не само за разкриване на табутата, но и за диалог между езиците. „Все още изпитвам любопитство към чуждите езици и все повече се наслаждавам на многоезичието, на междуезичието. Може би някъде с думите отвъд определен език се чувствам свободна, може би там са възможни срещи.“*

От авторите, живеещи и творящи в Германия, Цвета може би е най „не-немска“, взела е със себе си най-много от българската литература, на подметките ѝ се е залепила твърде много „земя“, която след това е поела пращинки от англоезичния свят. Авторката, която е следвала физика и е запазила силен интерес към квантовата механика, която е писала научен труд по наукознание и философия, осмисля тази *земност* по недвусмислено философски и езиковофилософски начин, рефлектирайки границите на езиците и търсейки мостове и бродове между тях. По уникален начин тя свързва югоизточното митологично мислене с просвещенското осмисляне, свързва в творчеството си *Mythos* и *Logos*.

„Wir wandern in der Sprache, wir wandern,
И не земя, вода на длан ни е нужна,
denn wir haben gelernt, durstig zu sein.
Vom Wasser haben wir's gelernt, vom Wasser.
Das hat nicht Ruh bei Tag und Nacht,
ist stets auf Wandschaft bedacht, das Wasser.

* Илма Ракуза: Слово по случай връчването на наградата „Шамисо“, 2009 г. С. 2.

(...) И я остави на мир водата,
И го остави на мира, езика,
und lass mich endlich
Worte und Grammatik schreiben,
wie ich empfinde...“

Цвета Софрониева започва да пише през осемдесетте години стихотворения, разкази, есета и театрални пиеси. Те възникват в Англия, САЩ, в Германия. Поезията пише на български, стихосбирките ѝ излизат в България – „Завръщането на белия бик“ (2007), „Разпознавания“ (2006), „Зачеваща памет“ (1995), „Chicago Blues“ (1992). Едва от няколко години започва да пише стихове също и на немски. „Eine Hand voll Wasser“/„Шепа вода“ (2008), „Gefangen im Licht“. В настоящата статия ще фокусирам вниманието върху българския топос в немскоезични текстове на Цвета Софрониева, затова ще се спра на текстовете „Утеха“ и „Други слова, други места“. Текстът на есето „Други слова, други места“ е пряко свързан с иниципираната от Цвета Софрониева международна писателска и изследователска мрежа за паметта на езика и межкултуралните недоразумения „Забранени думи“, която е представена в тематичната електронна антология „Какания“ на Виенски университет: www.kakanien.ac.at/beitr/verb_worte*, а на английски и френски в www.transcript-eview.org. Issue 26/27. С тази инициатива Цвета Софрониева постави една тема, която се оказва болезнено актуална за комуникацията между културите: проведеха се множество симпозиуми, четения и дискусии по нея от Калифорния до Япония и от Нова Зеландия до Швеция, и най-вече в Централна Европа.

Банална е истината, че не може да се превежда дословно. Но когато авторът, пишещ на даден език, се сблъска не с непреводимостта, а с невъзможността на дадени думи, с тяхната *политическа* и *историческа натовареност*, тогава проблемът става екзистенциален.

*Виж също: www.transcript-review.org, в специалното издание по тази тема, брой 26/27.

С този проблем се сблъсква всеки автор, пишещ на чужд език. Това е межкултурен проблем, който в нарастващата глобална мобилност става все по-актуален. Цвета Софрониева рефлектира и пише по този въпрос, тя търси „следи в думите“, оставени от предишни употреби. Може би основният проблем, поставен в тези текстове, е формулиран най-точно от протагонистката на „Утеха“ Ана-Ани: „в крайна сметка човек има право да използва думите и в по-различен смисъл от Маркс, Фройд и Хитлер, тези немскоговорещи мъже“. Това е проблем, засягащ както културата на паметта, така и отношението към нея, политическа коректност и политическа култура – и не на последно място: историография и образователни съдържания и методи. В конкретния случай Цвета Софрониева се движи на границата, по границите на двата езика, търсейки мястото за своите думи. Как да намерят общ език два езика, които градят върху два противоположни национални мита, върху два противоположни комплекса: комплекса за вината на „извършителите“ (Täter) и комплекса за „жертвите“ (Opfer) на всякакви конспирации. Как да се съчетаят протестантска етика и православна ортодоксалност? „Границите на моя език са граници на моя свят“, беше писал Лудвиг Витгенщайн. Границите на българския език са традиционно твърди и непропускливи, те са канонизирани с присъщата за православиято вярънност към словото. Стереотипите, създадени още от детството за „Език свещен на моите деди“ и свещената земя, за която се е ляла толкова кръв, и в безпрекословното „НИЕ“, което присъства в описанията на всички исторически събития: ние през Първото, Второто, Третото българско царство, ние във войните и т. н. Немският език за никой германец не е свещен, а споменаването на „Земя и кръв“ (Blut und Boden) е пределно ясно и болезнено свързано с прословутия мит от Третия райх. Това всяко дете го знае! „Родина“ в просветените германски кръгове също е обвързана с „Heimatliteratur“ от времето между войните или филмите от петдесетте години, с обвързаните със селската

идилия романи, които поддържат мита за здравия немски дух и свещената земя. А това, че социологията отдавна е открила, че понятието народ няма денотат, освен в предизборните речи на политиците, че обществото е съставено от много общества или е „хора във фигурации“ (Норберт Елиас), това за немския език е познато – понятието „народ“ и „народностен“ няма голяма честота на употреба и по-скоро е историзирано.

В този смисъл в българския език няма политически „забранени“ думи, политическа коректност е чуждо понятие, говори се свободно и спокойно с една смесица от едновековен национализъм и с речниковия запас от комунистическа, фашистка и расистка терминология, който както е свикнал, който както се чувства освободен в някакво постмодерно измерение, в което времето от 7 до 21 век е някакво непрекъснато настояще, подхранвано от „славното минало“, разпределено между субектите „НИЕ“, „ВИЕ“ и „ТЕ“. Характерна черта на тази националистично-комунистическа лексика е *pluralis nationalis* – патетиката на първото лице мн. число: НИЕ, както и свързаните с него притежателни местоимения. Безпроблемно и без особени преходи това „НИЕ“ преминава през всички времена и региони, уеднаквява, приравнява, обезличава, размива всякакви социални различия. *НИЕ* и *нашите земи* през Средновековието, *НИЕ* през Балканските войни, *НИЕ* през Първата, Втората и т. н. войни, „велик е нашият войник“! Това „НАШЕ НИЕ“ по време на комунизма се определяше като партийна съпричастност, днес то е националистична съпричастност, но с нищо не е променило същността си. А най-близкото минало се изтласква от колективното съзнание именно по описания от Зигмунд Фройд начин. За българския език е характерен патосът на принадлежността, заучен още от началното образование. За немския език са характерни антипатосът и игривостта.

Има един признак, по който двете култури и двата езика си приличат: уникалността, която си приписват по отношение на злото, респ. на жертвената теория.

Немският език не може да приеме названието „концентрационен лагер“ за комунистическите лагери, не допуска сравняване на комунистическото и националсоциалистическото зло. Българският език не познава поизстрадал народ от българския и не допуска никакъв поглед отвън. В България културата на паметта се осмисля предимно в университетски научни среди, а младите поколения са достоен пример за социална амнезия: в училищата те получават минимална информация за най-близкото минало. В немския език „забранените слова“ са преминали през чистилището на шестдесетилетно преосмисляне на езика на Третия райх и на „победоносния“ социализъм. В българския език това чистилище още не се е състояло. То се осмисля само от отделни автори, но не е получило обществена и образователна значимост.

Ето пред каква трудна дилема се намира протагонистката на „Утеха“, но също така и авторката на „Забранените думи“ и „Други слова, други места“.

„Повече от това, което може да каже един език, не може да се каже в родината на този език, докато не се разширят нейните граници.“*

„Утеха“ е кратка повест от две части. Действието започва на западната българска граница. „Седемнайсет извора, седемнайсет войни“ е заглавието на първата част, за всеки извор по една война, и обхваща почти един век – живота на Анани, родоначалника на рода, който никога не успява да се върне на родното си място. „Душата на Анани изчезна в историята, за която никой не искаше да говори, тъй като изведнъж се оказа, че била протекла некоректно. Душата на Анани повече не се обади. Един век явно ѝ бе напълно достатъчен.“ Втората част, „Ареалът на богинята на съдбата“, обхваща няколко дни от живота на внучката на Анани, Ана-Ани, живееща и работеща в Германия, която се опитва да осмисли границите и мостовете между езиците и своето място в тези погранични ситуации. И която преживява прераждането на дядо си в бездомно ох-

*Цвета Софрониева: Други слова, други места.

лювче без къща*, за което тя не съумява да поеме отговорност. Но поема вината за тази отговорност. В тази втора част, посветена на богинята на съдбата, Ананке, по един рационално-мистичен начин се обхожда зоната на докосването на двата езика и двата начина на мислене, докосването на два типа литературен подход: земната привързаност на българската литература и език и граждански урбанистичното пространство на немската литература. Научни познания от физика и квантова механика, Ин и Ян, в ареала между античен мит и клониране, свързани със сетивни образи, обхващат в тази повест „душата на спомена“, преосмислят забранените думи и търсят в тяхното прераждане една родина на бъдещето.

„Защото може би с думите, отвъд езика, бихме могли да се срещнем.“**

Есеистиката и прозата, както и поезията на Цвета е „земна“, чувствена, сетивна, образна. „Проучването на екзистенциалните хоризонти, на шарките в чергата на живота спада към определящите литературни интереси на Цвета Софрониева. Тук се чувства един нов тип сериозност, която връща на съвременната немска литература – от „източна“ перспектива – това, което тя с прекалено голямата си хладина (coolness) до голяма степен беше загубила... и което произхожда от една добре обоснована концепция, един топъл и стоплящ биотоп“***. В едно свое стихотворение „Многоезичие“ Софрониева казва:

„Езикът ми, който някога бе дом, сега е перо в крилете на Европа.

Докато един друг немскопишещ автор, „Събирачът на светове“ – Илия Троянов, колекционира и подрежда по чисто рационален начин световите, Цвета Софрониева ги събира като на „семеен празник“, както завършва друг неин разказ, „Берлин – София – Берлин“. Поставя въпроси, поставяйки и себе си под въпрос.

*На това охлювче Цв. Софрониева посвещава и стихотворение: Aplysia, малко охлювче в морето, с 20 000 нервни клетки, първото живо създание, което биолозите използват като пример за първо съзнателно възприемане.

** Цвета Софрониева: Утеха. Публикувано в настоящия сборник.

*** Проф. Михаел Шпаейр.

ЦВЕТА СОФРОНИЕВА

Седемнайсет извора, седемнайсет войни

Нуждаеше се от топлина. Анани знаеше, че трябва да намери топлина и кучетата не можеха да го спрат. Той искаше да бъде сред овцете, да се сгуши до телата им, в топлината на техните кожи. Кошарата беше част от ливадата, оградена и оскъдно покрита с дъски, с двете кучета отпред. Как би могъл да мине покрай тях? Да стигне до това усамотено кътче топлинка. Беше навялял сняг, високи пъртини. Само тук-таме се виждаха късчета земя, покрити с тънък лед, и къртичини, останали може би от есента. Изпод разровената пръст се показваха кокичета, недорасли, сгушили се на купчинки. Беше началото на февруари. Анани беше вървял дълго бос, само с потури и конопена риза с дълги ръкави, която му стигаше до колената. Вървеше слепешком покрай гората, опипвайки дърветата, през храсталаци и трънак, прекосяваше поляни. Трябваше да намери овцете в поятите, да се стопли. Пролетта още не беше дошла. Само въздухът я издаваше. Беше студено.

Майка му го беше нарекла на името на богинята на съдбата, на неизбежната необходимост, Ананке. Тази красива жена върху древните фрески, която държи в скута си земното кълбо и оста му е нейно вретено. Това Анани бе чул от разказите на майка си. Богинята сигурно предеше вълната точно на тези овце и затова той сега трябваше да отиде при тях, да се стопли сред телата им и да подготви кожусите им за предене, да ги среше и почисти. Той бе дълбоко свързан с тях чрез името на богинята, помисли си Анани, и това му даде кураж да се изпреди пред кучетата.

Победата не беше трудна. Тръгна направо към овцете, без да обръща никакво внимание на кучетата. Те го подушиха, едното облиза дланта му, изляяха два пъти в знак на одобрение и продължиха да обикалят стадото. Допуснаха го. Сигурно забелязваха, че не е в състояние да навреди на овцете. Той се сгуши при овцете, зарови ръце в кожусите им, затопли гърба си в техните гърбове, навлезе навътре в стадото, сред събратята си, сред източниците на вълната на Ананке. Миришеше силно, миришеше на лой и на мръсотия, на тор и на мляко. Беше място, на което можеше да се намери утеха, на което можеше да заспи.

Дървената, измазана със земя къща горе в планината: за нея мечтаеше. Одаята, в която спяха майката, бащата и седемте деца, в която през деня се предеше, шиеше и плетеше, чистеха се грах и леща и се плетяха плитки лук и чесън. Ижата, кухнята с огнището и окачените в него сушеници и голям котел, с тясното миндерче, на което спеше доведената му леля. Там, където през деня се засирваше, биеше се маслото и се отделяха суроватката и мътеницата, където се чистеше зеленчукът и се вареше чорбата, където децата играеха с орехи и камъчета. Кирилът, стайчето – древно царство на бабата, дядото и прабабата, където те спяха или четяха, когато можеха да си купят вестник и масло за виделото, както те наричаха малкото газениче. Децата никога не биваше да пристъпват там. Прабабата излизаше денем, да сготви, и през цялото време властваше край огъня, понякога дори в добро настроение. Анани беше най-малкият от братята и обичаше да се навърта край нея, за да избегне твърде шумните игри на по-големите си братя. Прабаба му го приемаше мило и дори понякога му даваше някое ментово бонбонче или шекерче; точно в най-тъжните моменти, когато мама и татко ги нямаше по цели дни и когато очите на Анани натежаваха от тъга. Баща му трябваше да замине на война, майка му отиваше за по няколко дни в града, за да продава мляко и сирене, жито и картофи и да купи сол за овцете и газ за виделото.

Братоубийствената война, това беше най-страшното. Кой би помислил, че сърби българи ще нападнат,

че славяни ще се хванат за гушата помежду си; не бяха ли достатъчно дразгите с турците и гърците по тия места. Баща му загина във войната. А майка му плака, плачеше и оплакваше, кълнеше и нареждаше, и от сърцето ѝ се откъснаха вопли скръб до небето, че тази смърт бе най-безсмисленото нещо на света. Анани не знаеше какво е смисъл, а още по-малко какво е безсмислие, но почувства, че безсмислието има нещо общо със скръбта, с раздялата и отсъствието. Баща му никога не се върна. Върнаха се хора от съседните села, които бягаха от сърбите, а майка му все още не искаше да повярва, че трябва да напусне дома, че мъжът ѝ беше загинал, че сърбите можеха да бъдат угроза.

Братската война е жестока. Една секира научи Анани на тази истина, бравдата, която големият му брат насочи към него, когато поиска да остане при майка си. Улучи го в китката. Тя кървеше и болката го водеше сега към овцете. Семейството се беше преместило десетина километра на изток, набързо и без много багаж. Там майка му трябваше да намери веднага подслон, да се погрижи за децата и старците, и бе принудена спешно да се омъжи отново. За един вдовец, благ човек, който също беше останал сам с четири деца след раждането на последното; който също имаше ниви и се нуждаеше от помощ на полето и въщи. Всичките братя и сестри се захванаха с някаква работа. Доведената леля бързо беше сгодена за един младеж, който отиваше на война, и за чиито болни родители някой трябваше да се грижи, там също трябваша ръце, които да помагат, трябваше снаха. За няколко седмици семейството съвсем се промени и така всички получиха храна и място за преспиване. Анани, който още не беше пораснал, ала и вече не беше малък, трябваше да иде при кошарата в планината, да помогне на дядо си да преведат овцете в оборите на своя очев отец, новия баща на семейството, преди да е пукнала пролетта и сърбите да са превърнали животните във великденски курбан. Долу в селото той и без това нямаше как да помага. Така се стигна до бравдата и до кръвта, до братска кръв и до напускането на дома и на майката, с нейните безутешни очи. Анани не знаеше какво е утеха и какво е безутешно, но смът-

но усещаше, че имат нещо общо с уют и изоставяне, с баща му и с майка му, с дома и с търсенето на овцете в зимната буря.

Ръката го болеше. Анани поприпваше, доволен, че времето се разваля, тъй като нямаше опасност да срещне сърби. Не биваше да казва на сърбите какво търси и къде отива, обаче не знаеше как би могъл да ги разпознае, та нали по тия места хората си приличаха, обличаха се по еднакъв начин и говореха на един език. И всичките пиеха вода от едни и същи извори, и водеха да напоят там и овцете си. Студена, бистра вода, засищаща жаждата, без да пита кой кой е. Анани отбягваше срещи с хора. Бурята му дойде на помощ. Само да можеше да се прибере при овцете, на топло. Привиждаха му се мъже с мустаци, които седят край масата, приятракия и се смеят, вдигат чашите си за наздравица, а чашите се превръщат в брадви и те ухилено ги насочват един към друг. Татко му е сред тях, и очевият му баща и кучетата.

Анани се събуди, все още миришеше на тор и овча кожа, беше още топло, и зимното слънце беше изгряло, започваше всекидневие то му. Три години всекидневие между кошарите и оборите, докато надрасне конопената си риза. Веднъж седмично отиваше при майка си на село, за да ѝ занесе сирене и катък, а сестрите му сутрин го пресрещаха на пътя, за да вземат млякото. Виждаше майка си мимолетно, само бегло да я погледне, да ѝ целуне ръката, тя да го целуне по челото. Тя така хубаво се усмихваше, и това му беше утехата. Един ден той отиде в града, в оня град, за който старите хора говореха, че там носели млякото, сиренето и маслото, за да купуват сол и газ. Отиде той в далечния град, далеч от сръбската граница, отиде пеша, без да се сбогува с майка си, за да не го задържи, тъй като не би могъл да ѝ откаже, не можеше да не я послуша, тъй че, без да продума за това, отиде в града, бос, само с едни панталони от овча кожа и старата конопена риза. Отиде, ала не посмя да влезе, остана в предградието, да потърси работа. Но кой щеше да го наеме на осем години, беден и подивял, кой щеше да вземе такъв работник или чирак. На втората вечер припадна в купчина талаш в ъгъла на

един двор. Това му беше късметът, тъй като стопанката, която на следващия ден го намери, като разпалваше огъня, се смили над него. Той можа да остане там, да спи в талаша и да се учи на занаят от стопанина. Стана добър дърводелец, тъй като имаше сръчни ръце и благодарно сърце.

Успя да спести малко пари, купи си кон и искаше да иде да види майка си, и като чу, че тя вече се е поминала, плака край един кладенец до селото на очевия си баща, докато поеше коня си. Все пак се върна в селото, подари на сестрите си и на доведената си сестра наниз, запази само един при себе си, търсеше си невеста. Искаше да си вземе невеста от родния край, булка, която да е израсла между планините и полята, между трънака и разцъфналите картофи, между сърби и българи, и която можеше да почувства болката по дланите му. Но кой щеше да даде булка на някой си Никой на 19 години, който имаше само един бял кон, който щеше да го иска за зет с това опърничаво чело и горящите черни очи под него. В края на втората седмица, тъкмо когато беше загубил надеждата да намери невяста от родината си, видя една млада жена с бяла забрадка да носи вода от едни вирове. На извора имаше много момичета и моми, ала само тя бе вече минала двадесетте, а още беше забрадена с бяла моминска кърпа. Сини бяха очите ѝ и мек изразът на лицето ѝ, леко удължено като това на майка му. Тази мома сигурно беше няколко години по-стара от него, ала в мъдрите ѝ движения се усещаше младостта. Нея иска, помисли си той, с нея да си построи къща в града, да има синове, да създаде дом. Вечерта в кръчмата чу, че още не била женена, на 26 години била и болнава, никой не ѝ поискал ръката, понеже не ставала за селска работа, само в тежест щяла да бъде.

И той разбра, че това е неговата невяста, но нямаше да му я дадат, той нямаше никакви дарове освен тънко-то герданче, как да я поиска за жена, като не можеше да изпрати родата си и да запази честта на семейството ѝ. Нещата се усложняваха, тъй като тя се оказва попска щерка, това допълнително утежняваше всичко. Ах, тези обичаи на родния му край! Но обичаите бяха за това,

да бъдат нарушавани, и той щеше да я вземе, ако тя го иска, пък да става каквото ще. И вечерта възседна кончето си и прескочи високата порта на бащиния ѝ дом, точно както се казва в песента за Крали Марко, тайно я попита на прозореца, дали иска да тръгне с него, а тя склони. Така той си открадна булка, а зестрата ѝ – няколко покривки и кувертюри – беше изпратена от семейството след време, чак когато се роди първото дете. Беше момиче.

Второто дете беше пак момиче и Анани не можа да му прости до края на живота си, защото първото дете може и да е момиче, но поне след това трябва да дойде момче. Никога не се разсърди на жена си, но бе сърдит на детето, защото смяташе, че то го е предало. Междувременно беше започнала нова война. Война, на която и той трябваше да отиде, трябваше да изостави работилницата си и къщичката на края на града. Войната се водеше на запад от родното му село, на хвърлей разстояние от него, само че фронтовата линия се премести в друга посока, не мина оттам, и той не можа да види дали родната му къща се е запазила през десетилетията и кой сега przede вълна в голямата одая. Този път българите и сърбите се биеха от една и съща страна на фронта, до Берлин и обратно, заедно с руснаците, от които жена му избяга с децата при родителите си извън града, нали руснаците не по-малко от останалите обичаха да упражняват военната си сила върху жените. Къщичката в края на града, в която се бяха родили децата му, все още стоеше, когато той се върна от фронта, с градината, в която беше посадил лилав люляк, както онзи в майчината му градина, където беше проходил. Люлякът си стоеше, и до него белият, посаден от жена му. И къщичката с малката дърводелска работилница си стоеше, макар че много инструменти липсваха. Някакъв остатък от уют, утеха и смисъл. Ограбена, наясно защо – хората намират толкова причини по време на война. Старите снимки бяха опръскани с вода, дано да не са били припикани, помисли си той, мухлясали бяха, ставаха само за огъня. Единствените снимки, които можа да си позволи, когато се родиха децата. До Берлин и обратно той не беше пикал по чужди снимки, по детски

и женски лица, и все пак той знаеше какво означава безнадеждността и колко безнадеждна е войната. Едва на смъртното легло на седемдесет и шест годишната си жена той намрази руснаците, когато тя с широко отворени очи и със слаб глас извика „Руснаците идват!“ и издъхна. Никога не разбра какво са ѝ сторили руснаците.

Анани завиждаше на жена си за вярата ѝ в Господ. Той не беше вярващ, харесваше само античните гръцки богове, тези древни човешки копнежи, състезанията им, борбите им, заблудите им. Нищо не очакваше от тях, приемаше ги като на стари приятели. Може би защото носеше това име и разбираше малко от овце и кучета. Възхищаваше се на природата на нещата и това беше всичко: муха можеше да убие, а на светулка се радваше. Ако намереше удавила се в казана с вода мишка, преваряваше водата, преди да я използва, а не му идеше наум да викне поп да я освети. Вярата си беше вяра, но човек трябваше сам да се пази. Жена му пък вярваше и Бог винаги ѝ помагаше. Тя не беше настойчива с вярата си, не я демонстрираше пред другите, най-вече за да не навреди на семейството си по време на атеистичното управление, ала донякъде и заради Анани. Анани не можеше да повярва на някого, който се нуждае от Каин и Авел, който се наслаждаваше на братска кръв. Анани се беше родил по-близо до границата, отколкото жена му. Вечер тя тихо се молеше в леглото, сядаше с изправена стойка, прекръстваше се няколко пъти и благодареше за грижата и силата, която Бог ѝ е дал. И тази благодарност бе цялата молитва. Анани изцяло се грижеше за нея. Той не я пусна на работа, когато народното правителство отново изпрати жените на нивата, на общата кооперативна нива, където ошипванията на бригадирите бяха по-непоносими от парещото слънце. Тя можа да си остане домакиня и майка в малката градинка, в която отглеждаше цветя и домати, в къщата на края на града, която вече беше станала по-голяма. Анани работеше за двама, в дърводелската кооперация и вкъщи в работилницата, която беше достатъчно малка, за да го търпят, докато плащаше достатъчно данък на партията. Да работи и да

се грижи за жена си, той живееше в съревнование с нейния Господ.

Но и двамата не можаха да помогнат, когато дойдоха булдозерите и изравниха семейния дом със земята, за да строят панелки за работническата класа. Анани предложи да им подари къщата, ако тогава биха я запазили, можеха да я преустроят в детска градина и той с удоволствие щеше да помогне. Къщата беше хубава, по-голяма от другите в квартала, можеше да се използва за разни цели, беше солидна и украсена с дървена облицовка. Къщата не оцеля, той и жена му, понеже децата и внуците се бяха изнесли вече, получиха в замяна едностаен апартамент в панелен блок, на третия етаж, с вечно влажни стени в банята, нямаше оправия за тях, вече нямаше занаятчий, нали всички бяха майстори и бригадири. Анани пак загуби, чувстваше се без земя под нозете си. Жена му линееше. Старата черква в квартала също бе съборена, за да отстъпи място на супермаркета в панелния квартал. Жена му все повече линееше. Престана да говори и само лежеше. Дъщерите повярваха на лекарите, че е бронхопневмония, и я измъчваха с антибиотици и пилешка супа. Анани виждаше как тя плюеше парчета от белия си дроб в супата като кашляше, виждаше инжекцията с морфин на медицинската сестра при сутрешната визита. За първи път се вбеси на жена си, щипеше я, докато ръката ѝ посиня, молеше я да не го напуска. Тя само веднъж отвори избледнелите си очи и отново ги затвори. Той беше загубил битката, това беше пълно поражение. Облече най-официалния си костюм, сложи си тържествено вратовръзка и отиде в храм-паметника в центъра на града, тъй като беше сигурен, че понеже го ползваха като музей, ще бъде отворено, и започна да се моли. Молеше се силно и настойчиво на нейния Бог да я прибере при себе си, веднага да я прибере, за да не страда повече. Десет часа остана в Божия дом, докато го затворят, десет часа седя на пейката под иконите и се молеше: „Господи, не вярвам в теб, но ти ти вярва, прибери я, вземи ми я сега, при теб тя ще е щастлива.“ Така молбите му бяха чути и когато се върна, жена му каза изречението за руснаците и умря.

Той никога не се върна в родното си място, дори не можа да го види, колкото и да копнееше за това. Остана му само смътен спомен как е изглеждало някога. Преди онази зима със секирата и преди бурята по пътя към овцете. Там имаше вода от седемнайсет извора, за това си спомняше, и от тази вода искаше да отпие. След като войната, която водиха рамо до рамо със сърбите, приключи, границите отново бяха затворени. Десетилетия наред не можеше да стъпи на земята на своето детство. Когато отпуснаха малко режима, той веднага тръгна с внука си до половината на пътя на един хълм и се опита да открие с бинокъл изворите между храсталаците от другата страна на реката. Опасно начинание, тъй като, ако ги беше видял някой граничар, щяха да си имат неприятности. Не посмя да отиде до реката. Внуците му бяха намерили пограничен лист, тъй като по документи той беше родом от селото на очевия си баща, на пастрока си, близо до реката и до границата. Чувстваше се обаче физически слаб да стигне сам по стръмния път, а внуците му не бяха получили граничен лист. Реката се казваше Ерма. Според легендата това беше мома, която имала богат баща и се влюбила в беден овчар, с когото избягала, и бащината клетва я превърнала в река, а момъка – в планина. Анани си мислеше, че двамата сигурно не ги е разделяла само беднотията, а и всичките тия приказки, кое какво е, сръбско или българско. Ерма минава през планината точно на границата, прекосява я и продължава нататък. Кой знае защо, реките не признават граници.

Той прехождаше между жилищата на дъщеря си и на починалата си съпруга, места без облик, бездомни, изоставени. По едно време всичко това му дотегна, дотежа му и копнежът по седемнайсетте изгубени извора, по люляка в майчината му градина, по люляка в градината на жена му и по баща му. Отново, след толкова години, видя баща си насън, усмихнат. Отиде в централната градска градина, където от дълги години имаше плоча с имената на падналите през войните и където можеше да прочете името на баща си. Обаче нея вече я нямаше, беше подменена с паметник на незнайните воители, паднали за родината, паметник пред народен

дворец, по-представителен от паметната плоча с имената на загиналите. Там старият трамвай минаваше под земята и всички катерички и котки минаваха оттам. Той не желаше да минава под земята и така и не слезе в подлеза и не стигна до другия край на градината. Какво можеше да се е променило? Щеше ли да намери старата плоча? Името на баща си, паднал в една война, за която никой вече не си спомняше, никой не искаше да си спомни? Нямаше роднини на запад, те просто не съществуваха, никой не беше против тях, но не беше и за тях, Югославия не беше нито на Изток, нито на Запад, всъщност въобще не съществуваше. Той все още не знаеше в какво се състои разликата между бащиното село и селото на пастрока му, твърде малко знаеше за Изтока и Запада, и ако трябваше да бъде искрен, вече нямаше и желание да научи.

За да бъде по-близо до мястото на копнежите си, той реши да иде на село, намери малък парцел земя близо до родното място на жена си, нае го и изнесе инструментите си от мазата на градското жилище. Построй си дървена барака и клозет и се премести там с едно старо легло сред дъските и винтовете, дърводелския тезгях и бичкиите. Там започна да си дялка малък прозорец. На мястото растяха сливи, джанки, ябълки, круши и черешови дървета. Те излъчваха спокойствие. Имаше белки, къртици и птички. Първородната му щерка дойде и в безсилието си, че не може да му помогне, му се навика, да се връща отново в града, тъй като така не можела да се грижи за него, при всичките си други задължения. Успокои я, даде градското жилище на порасналите ѝ деца. Другата дъщеря идваше в края на седмицата, носеше му домати и чисто бельо, посади му роза, която беше запазила в саксия от майчината градина. Тя обикновено мълчеше. Той все още не можеше да ѝ прости, че не се беше родила момче.

Двете му дъщери и семействата не преставаха да се грижат за него, той не го забелязваше. Децата си вървят по своя път и миналото умира за тях, когато майката умре, мислеше си той. Майстореше си прозорчето. Междувременно вечното правителство се беше сменило и започнаха да връщат земята, която преди това бя-

ха взели от селяните. Внуците се радваха, че ще наследят старите ливади, за които дядо им беше разказвал; за това той трябваше да отиде при новите власти да си поиска имота. Закараха го до селото, но се оказа, че майка му никога не е била официално женена за пастрока му и нямаше никакви документи, с които да получи някаква част от ливадите, на които тогава беше кошарата с овцете. В планината имаше и земя на баща му, от тази страна на границата, но това бяха гори и той не можа да ги получи, тъй като новото правителство искаше да запази горите държавни. Нае си адвокат, но всичко се оказа напразно. Братята и сестрите му и семействата им трябваше да се присъединят в обжалването, но тях това не ги интересуваше, не им трябвала гората, какво можело да се прави с нея в пограничните региони; но и не бяха съгласни да подпишат, че ще му предоставят всичко, ако той сам се бори за имотите. Междувременно той така беше свикнал да губи, че това въобще не го смути. И без това не можеше да отиде в тая земя с гората, а и седемнадесетте извора също не бяха там; и внуците се отказаха от фантазиите си. По времето, докато се изясняваха всички тия неща, границите отново се отвориха. Но тъкмо когато се канеше да иде в родното си село, братската война започна отново, този път без българи, но пък затова доста убийствено на Западните Балкани. Много жестока, отколкото някой може да си спомни от стари времена, казваха внуците, като че ли имаха спомен за война. И границата беше за кой ли път затворена, защото българите подкрепяха някакво ембарго; Анани пак не можа да разбере, защо трябваше да се оставят да гладуват събратя заради чужди хора. Той вече се беше уморил, много се беше уморил от цялата тази история. Какъв смисъл имаше да се говори.

Много болки носеше той, ставите го боляха от всякъде, очите го боляха. Беше остарял, наистина беше остарял, трябва да бяха изминали сто години, откакто се беше родил. Замисли се за смисъла на живота си; спомни си за реката и че реките никога не тръгват на обратно, и как през всичките тези години тази бална истина му беше убягвала. И той реши да умре,

без да е видял отново родното си място. Беше му станало напълно безразлично. Помисли си, че ако още тогава му беше станало безразлично, едва ли щеше да намери кошарата да се стопли, тогава още щеше да умре. Изряза част от стената в единия край на бараката до леглото, постави готовото прозорче и седна пред него. И повече не помръдна, часове и дни наред, докато дъщерите му го намериха, вкочанен в собствените му изпразнения, с поглед, отправен навън през прозореца, в позата на Ананке. „Сглупих – каза той, – струва си да се живее просто за да се гледа светлината.“ И умря.

Погребяха го в града, където беше погребана и жена му. Преди време той беше казвал, че иска да бъде изгорен, защото се ужасяваше при мисълта, да бъде разяждан от червеите, обаче след това, като строиха крематориума, където помага като дърводелец и разбра, че така или иначе прахта на починалия не отива в неговата урна, по някакъв начин прахта се смесваше и не се знаеше коя на кого е, следователно всичко беше една лъжа, а не погребение, помисли си, че не е лошо да си остане самият той още известно време в земята, пък дори и като храна за червеи. Никой не можеше да каже какво стана с душата му. Близките обикновено се утешаваха с мисълта, че той продължава да живее в тях и в нещата, които е създал приживе. Но как продължава да живее и защо за тях бе необходимо той да присъства, никой не можеше да каже. Жена му бе останала като въздушна фея, това беше ясно, всички баби продължават да живеят като феи, ангели и подобни образи-хранители, особено ако са вярвали в Господ или в Андерсеновите русалки. Те леко подръпват пердето или хавлията, за да погледат децата, внуците и правнуците си и да поддържат копнежи. Във всеки случай те от време на време се обаждат. В песните и приказките, в спомените на думите. Душата на Анани изчезна в историята, за която никой не искаше да говори, тъй като изведнъж се оказа, че била протекла некоректно. Душата на Анани повече не се обади. Един век явно ѝ беше достатъчен.

МИХАЕЛ КРЮГЕР

Селско кино

Някой отвори градинската порта:
излитаха птици, замаяни лястовици
и червеношийки в пълни доспехи.
Селско кино, което се плащаше с ябълки
и с ожулени колене. Тогава другият се явяваше
на екрана, различният от нас, мъжът със стълбата,
който се изкачваше в земята, кашлицата му после
дълго продължаваше да ехти. Навярно
се беше объркал и щеше да се върне
обратно горе, където не го разбираше никой.
Портретът му висеше на черешата,
на тополата, къс по къс го отнасяха мравките,
скъпоценна фреска, която
до неузнаваемост се разпада.
Единствено издръжливите нокти
оставаха дълго впити в кървящото още дърво.
Вечер, когато светлината се сгъваше
от тъгъл на тъгъл, някой почукваше
на вратата отвън, с кал по тоягата,
с кал по обувките.
Носеше слухове, скрити
под езика, разменяше ги за хляб. Според баба
някога бил поет, такъв, който окачвал думи
по цветята и цветовете се чупели.
От 49-а киното беше затворено.

Известен германски писател и издател, поет и преводач. Носител е на многобройни награди, между които „Prix Medicis Etranger“, почетна награда на град Мюнхен, литературната награда „Мьорике“.

Из книгата с избрани стихотворения „Стъпки, сенки, дни, граници“, издателство „С. Фишер“, ФРГ, 2009 г.

По германския въпрос

Не от вчера. Незаслужено отдалеч
се показва все още небето на градовете,
ненатрапчиво, непротиворечиво, прозирно
отдолу и отгоре. Така надеждата
се оневинява.

След години се отваря прозорец:
без преображение, без трясък. Само
въпросите по-ясни се сбират в погледа ти,
когато и валидният отговор не може да ти
послужи: не
от вчера, не от вчера
бъдещето се справя и без твоята помощ.

Ти искаш да тръгнеш? Добре. Няма
да те задържам. Нека се разделим, единни,
по-добре да ни разпознават като единство.

Студената тема на нашите общи мечти
изненадващо заговаря: ужасен
пускаш дръжката на вратата. По-близо, по-близо
ела,
не мога да те виждам, затвори вратата,
прозореца, за да се покажат нещата:
книги и дрехи, плоски камъни и хартия.
И обувки, които от дни пазят леглото,
и палто, разпънато на кръст върху
вратата, банално
и лишено от тайна, прекалено голямо за тялото ти,
което иска да напусне стаята, но остава.

Безсилие като благоговение.
Радвай се, глупако, всичко е казано –
и въпреки това още си жив.
Щом искаш, напусни стаята.
Излез гордо навън в това няма отечество.

Доброволно

Така странно празна,
така лишена от думи: нощта
проповядва на отворения прозорец.
Луд бях

напрегнато да се вслушвам в текста,
който се пишеше направо на чисто.
Който цяла зима
ме грабеше и който с тънък
писец кръвта ми изсмукваше,
лист по лист.

Който ме принуждаваше да пътувам
до непознати градове,
който ме принуждаваше по време на път
да му бъда подвластен.

Който притискаше Германия
с два здрави кламера
и подигравателно поставяше точки,
когато исках да продължа.
Треперех от студ. Той продължаваше да се пише.
Мълчах. Той пишеше
по небето
със симпатично мастило: никой
не те принуждава
да следваш текста,
който те принуждава да го следваш.

Зад границата

Зад границата, където слънцето жадно
пие вода от заблатени гробове
и ожънатите поля са покрити
с преплетени класове, ръж и ечемик,
там хората седят като камъни, с неподвижни
лица с тънки обвивки и слушат
смеховете на птиците. Ах, природата
не иска това, което иска човекът, магията

вече е развалена. Общото се губи
тук в тази местност, говорят си те безутешно
и предъвкват солените си бради. От зверове
произхождаме, казват, от люспести паяци,
пропълзели от огъня някога по втвърдената леко
земя, по Великата Твърд.

А по-късно и мъртвите проговорили,
разхлабили земята и нахвърляли желания и
проклятия
всред бунта на думите. Всичко е вече забравено,
днес всичко е вече забравено, магарето пасе
не листата, които трябва, водят го за ушите.
А молитвите, които ние изпращаме
към небето, нечути се връщат обратно, за да
предотвратят
завръщане на мечтата. Земята е плоска,
тишината разкошна. Само понякога,
при подходящ вятър, птиците идват
и носят със смеховете си и останалите лъжи.

20 октомври 1989

261

Пред моя прозорец, пред самия ми поглед
кучето на Орион, белия Сириус,
души през изгладнелите клони,
хладен и покрит със слана
в безкрайната далечина. Губи се близостта,
тънкият гласец на радиото: столицата
бавно се премества на изток, в тила на света.
Чисти, каквито са си мечтателите, облекчено
губят облога срещу самите себе си:
тънкият лед скрипти и се пропуква
над думите. Минало, път,
отказ от всички останали пътища.
После птиците се завръщат, желанията
се притискат едно в друго, облаците също.
В стаята просветлява. Разсеян,
отвърнат от сортимента изменчиви настроения,
си мисля за всичко това едва после:
светът се показва в стихотворението на парчета.

Телефонен разговор за поезията

Ти ли си? Да.
 Изреченията се накъсват,
 отскачат думи, настаняват се
 в други езици.
 Прекалено много искат да разговарят,
 откакто стана толкова евтино.
 Така че говори тихо, светът
 е с уши. Отмерва времето. Моля Ви,
 буква по буква. Кой говори?
 Още ли си отсреща?

Русчук/Дунав

За Русчук искахме да заминем,
 подкопания град на реката,
 за да намерим мъжа, който е казал:
 „Сега ще му отрежем езика.“
 Но е зима. В София, по ъглите на улиците
 дремят самотници,
 превити от ледена меланхолия.
 Пиян сладкар е забравил в центъра
 църква, охранявана днес
 от една-единствена оголена кост.
 Топлината само, твърди светата Ивон,
 има монопол върху любовта.

Току-що реката изглеждаше като кръв, която

шурти
 и напуска тялото с увехнала плът,
 след това сняг блокира улицата,
 а крилото на един бял гълъб ни сочи
 пътя. Мълвата твърди, че Александър Велики
 бил улучил тук черна сърна.
 После дошли монаси с остри бради,

за да изучат от пчелите
православната литургия. Църковните отци
все още припаят тихо под снега: всяка молитва
звучи като прорязване с благ нож.
На края снежна синагога, пред нея дърво,
което тръска кирилски клони.

Под нас би трябвало да тече Дунава.
Безшумен кораб стопява снега и
го влива в Черно море.
Кормчия е Пенка, словнобогатият ангел* –
като ледунки падат от устата му думите.
Днес все още не, утре, но кой ще ни каже,
че времето се промушва обратно в белия часовник.
Завиждаме на снега за неговото мълчание.

София, през февруари

Ясно време на път за София.
Отгоре много красиво се виждат
димните стълбове, от които произтичат войни.

Самолетът се тресе над Балканите,
но историята съхранява баланса.
До мен спи господин Разбира се.

При кацане дърветата с врани на Бояджиев,
придават блясък на нещастното небе.
/Ако искате да знаете как възниква красотата!/

Купувам вестник, който не мога да чета
и разделям парите си с един циганин.
На всеки ъгъл срещам самия себе си

и едва тогава започва действителната България.

Превод от немски език Федя Филкова

* Ангелът е известната българска германистка и литературоведка проф.
д-р Пенка Ангелова. – Б. пр.

ВУЛФ КИРСТЕН

Малко пътувал

Хладно речно корито придвижва
вечерните миризми до дома;
от облегалата на хълмовете падат годишните
времена
като сърдечни поздрави от роднини,
най-сигурна хронология.
понякога излети с колело
в близката околност,
облак от магарешки бодли обрамчва
главата на селския пощальон.
поставяш апостолски крак върху майска трева,
сърцато-чевръсто
потегляш по пътя на учителя, привикнал към
локалния климат.
докъдето очите ти стигат Новая земля,
Молдованка.
отличителни белези: малко пътувал.

Постулат

когато красотата, красотата
на обикновените думи изгрее, сякаш те

Вулф Кирстен е роден през 1934 г. Поет, прозаик, издател, носител на многобройни литературни награди за своето уникално поетическо творчество през годините. Неговото достойно житейско поведение – Кирстен е сред литературните авторитети на бившата ГДР – му отрежда своеобразно място в литературата на обединена Германия, а томът с избрани стихотворения от 50 години (1954–2004) със заглавие „Картини на земния живот“, от който са и преведените тук стихотворения, е ярко доказателство за непреходната сила на истинското слово.

голи излизат на ярката светлина на деня, стар
мираж
на ръжената душа внезапно потрепва
край отдавна разкъсани нишки, ах, страстта
да си спомняш, ти зелен клон на живота, пращан
облак
от вълна и подстригана угар, безредно провлачена,
картини на ужаса, фалшифицирани от обикновени
фалшификатори на историята, новини от татари
лично донесени вкъщи, и едва
сега, летящи създания, млади на години,
полет надолу в смъртен страх, какъв постулат,
да презираш смъртта, едно варварство възправено
срещу
друго.

Поезия

смърт ли, гроб ли,
не на нас,
какво е това: поезия,
предан на думата,
огън, който в словата гори,
жило, което болезнено се забива,
дори да прониква на сяло,
тъгата на всички неща, макар
и да нямат каквото и да било лице,
което да разчетеш, мъртви
неща а живеят и като луди
подхващат живота, от стих на стих
го пренасят, вибрират
във всяка клетка и знаят какво означава
мълчание в меланхолия, навеки
мълчание, смърт ли, гроб ли,
прекалено млади умират поетите
в Полша.

Из книгата „Картини на земния живот“, Стихотворения от 50
години (1954–2004).

Превод от немски Федя Филкова

ЯН РЪОНЕРТ

Софийско слънце

Голо теме на абдикирал диктатор,
Витоша, белоглетчерен напукан гранит,
надвиснал на царски булеварди, облак,
който е сянка на самото синьо небе –

Пегасът на Орфей препуска другаде,
латински надпис над Инвестбанк,
лимузини пред тротоарни кафенета
искат да бъдат Европа, която

никога не е влизала в домовете,
чуждица за степно жълтия хоросан,
който по чудо от сто години
крепи съборетини и мансарди.

Абсолютен кошмар, казваш, обаче
Родопите били наблизно. Никога не е
била въплътената мъдрост тъй красива,
разперила позлатени ръце

над подлеза, чиито мазета са си
поделили сексшоп, църква, акордеони
и министерство на природните бедствия –
всеки, минаващ от там, е посветен,

Роден 1976 г. в град Гера, е сред най-интересните млади поетически имена в поезията на Германия днес. Автор вече на няколко стихосбирки, преводач на поезия от френски и английски, литературен изследовател и критик, Ян Ръонерт понастоящем е лектор по немски език и литература в СУ „Св. Климент Охридски”.

девойките в чар, мъжете в пари,
в свежо зеленото пролетта, която внезапно
се излива над парка, и въпреки всичко светът
си остава на кирилица, и с дъх на розова есенция.

Син ноември

С дизайнерски телефон на ъгъла бутиците,
с повяхнал букет от астри просякинята,
слънцето варосва деня
и премахва срама от мизерията,
син ноември в София,
решенията, ако ги имаше, са за някой друг ден,
който като безплатната бира в она виц
си остава някой друг ден –

по-надеждна е любовта като чувство,
което те учи да виждаш площи и улици,
да прескачаш по тротоарите кратери,
между паркиралите коли в третия ред
да намираш пролука, баничката да е добре
изпечена,
а айранът достатъчно посолен.
Състоянието е непроменимо, но докато
светлина го огрява то е покрито
със случайни оттенки от парка, с аромата
на цветето, което по-късно ще целунеш.

Новият албум

като нов ден, от кората
обелен: обичам слънцето
да ме заслепява, не е кич.

Всичко отваяно – просветление
от ясно небе, между ефира
и купести облаци, контражур
открояват се сенките, върху спомена,

който не чака покана, кацат
гълъби, на рояци, по
антените, клонака на покрайнините, където
търсят простора: Цикладите,
Итака, Вавилон, Атлантида,

Златното руно, крилата едва
замахват замръзнали. Трябва да си
измислиш нова легенда, след пожара в
библиотеката, ставащото не е фокус:

зад листите, променливо, бързо,
вестници, шума, по релси
разпратен светът в умовете, на
разлистеното утро, на плаката

можеш да го видиш, когато автобусът
с облаците е минал.

Стихотворение

Първо почудата,
после идват образите,
после си измисляш език,
после превеждаш,
парчета,
на рулон залепени,
под купести облаци и вятър.

Червената котка в хвойната,
вариация на слънце
събуден по обед
клати глава спалият дълго,
вижда за пръв път света:
на тила червен ластик на плитката
червен кант на шлифера
поклащащи стъпки през шумата.
Всички пътища се срещат

в синевата, образ,
който придаваш на мисълта,
килими пълни със светлина
от галериите в парка
преливащи и точни: Каж

ми че е безкрайно.

Дъжд

Вали, Робърт Крили
е написал стихове, докато
вали, аз превеждам:

Думите са ясни обаче
по-съмнителни от
гласовете на птиците, които ясно

долитат от полето –
всичко свърши и ние
знаем какво пише в писмата,

обещани за утре.
Чувството е ясен
прозорец, само навън

е постоянно мрачно. В несигурните
моменти след това, на
пустия паваж, когато

се чува само ехото
на собственото име, откъсваме
си от черешите, червени

от отрупаните клони, и
опасността е сякаш *пропъдена*, а
сънят добре дошъл.

Атлантида

Така тихо, както продавачката
стръкове праз от конвейра
поема, не се проявява никой
тук. Това е желание,

което никой рафт няма
да запълни, никое вино, бутилирано
в страна-производител, никакви
репички, изкуствено

напоявани в грахтите, никакъв
карфиол от есенната
сеитба, никакви банани
безкрайно поемали слънцето. Нито

дори маслината ти дава
тишината, която ти трябва, за
да се измъкнеш от тук, продължавай
да пушиш тревата, която

негърът ти продава на черно,
свий си я, вдишвай, никога
няма да стигнеш там:
Така тихо, сякаш слънцето току-що

е залязло и някой до теб
ти казва – това е копнеж да го
следваш сега под водата, тишината

на дълбините, Тихи океан, което от
покоя идва, и какво друго

Превод от немски Ана Димова

МИХАИЛ РЕНДЖОВ

Изгнаник на огъня

I

Чувам глас на птица и тръгвам
Нощното небе е подобие на пътуване далечно
Непознат крадец във любовна игра
Ме превръща във черен изгнаник на огъня
В ръцете държа гръм и мълния
И се надсмивам на грозния пазач
Който пази тайната на моята длан
(тъгата е голям месец в очите)
Пламъкът на моята карета
Ме весели със вино и клетви
И със чудни легенди за произхода
На красивата жена която ме възпира
Да стана полубог
Вятърът и морето щастливо ми предлагат
Портокалови цветове и аромат
На горчиво цвете
Открих ли тайната на сънищата

271

Роден е през 1936 г. в гр. Щип (Р Македония). Завършил е Правния факултет на Университета „Св. Св. Кирил и Методий“ в Скопие. Работил е дълги години в Националната и университетска библиотека „Св. Климент Охридски“ – Скопие. Поет, прозаик, преводач. Автор е на „Изгнаник на огъня“ (1965), „На ръба на съня“ (1969), „Слово и болка“ (1972), „Полунощ“ (1979), „Нерези“ (1982), „Аутодафе“ (1985), „Феникс“ (сонети, 1987), „Земя, потоп“ (1991), „Той“ (поема, 1993), „Вечната, безкрайната“ (1996), „Аз Оксиморон“ (1998), „Псалми“ (2000), „Апокалипсис“ (драматична поема, 2002), „Земя“ (поема, 2003), „Галичица“ (2007), „Храм. Молитви“ (избрано, 2008) и др. Представените тук стихове не са публикувани досега у нас.

И измамата на обещаната земя
 Със див пламък и нож
 Ще се бунтувам във корена на маслиновата гора
 Която предизвиква метеж на кръвта
 В далечната земя
 На огъня

II

Новият предел стопява гласа ми
 Между въздуха и тревите, между южния кораб на
 очите
 Нощните моряци крадат слабото движение
 на морето
 И малката кърпа на звездите които гаснат
 в черната страна
 Пристига еднокрилият пазач на съня
 О, ненаселени ливади и морета
 Дърветата белят своята кора
 Птиците да населят гласа си във редкия цвят
 на крадци-

те

Моят извор се пълни със светли слънца
 И със тихата песен
 На нощните моряци
 Паля цвета на черешите
 И заигравам край съня на водните духове
 Почернял от черната земя на мравките
 Пазете се от моряците на моите сънища
 В най-далечното лято и в най-далечната земя
 Огънят ме сънува и огънят ме донася
 Да пожара да бунтувам да пътувам
 Виждам: платното мое е
 Голямо

III

Черна жена ме дочаква в новия край
 Цветът във очите ми се пали

Собствено

Пристигам като пожар стожежък и чакам
неканен гост във това място от черупки и мрак
В мене набъбва див пламък и бяс на дива река
що ляга във всеки летен пес и пак
се повлича след плод по-червен от твърдо семе
О хора, това слово от пясък и сняг
има стоуста ламя и гладен град и теме
поетично. Намират ме повторно във земя без бряг
където сам избухвам и горя. Затворена градина от
кожа
остава за всяка птица вятър и вихрено
поле. О знам това съм сам Михаил син Божи
и касапски който гради кула звездна и болен
поклъва в тайна долина от смърчове и билки
Орисници, черен изстрел назад. Не ме гори двойно
време
В камъка лежи това стебло което без крила
ме носи във простор свещен и черно племе.

Песен

Отдавна мене, мене черен ме чака
Тази луда, тази черна река

Протечи – казах, от моето тяло
Във езеро черно от кръв и от чело

Брегът където гори, слънце където няма
Всичко от мене откъсни, всичко от мене вземи

И цветето в гласа – цветето което цъфти
И птицата на словото – този пламък що лети

Назад не се връщай, назад не се обръщай
Реко от две думи и от седем смърти

Птица

Малка птицо, мъко,
Чудна болка и леснота
Изнамирам вечни дири
В полета и песента
Малка птицо, мъко.

Пробуди я мисълта моя
Във лист, във камък, във око
Пада дъжд във летни бои
Във златна жица на летен покой
Пробуди я мисълта моя.

Тази дъга във кръвта ми расне
Във зряла житна кора
Щом вятърът звездите гасне
Мисълта пламва във словото
Тази мисъл във кръвта ми расне.

Малка птицо, мъко,
Дълбока болка и леснота
Остават като дири
Само полетът и песента
Малка птицо, мъко.

Ще променя своето тяло

Ще променя своето тяло
За слово ново и неизречено
За глас горещ, за звучна стрела
– Слово което гърми и пече
Ще променя своето тяло

И в него всичко прадядовско и мое
Ще пламне. Всичко ще гори
Проклятието от нилски бои
Във злато слънчево ще се претвори

И в него всичко прадядовско и мое

Ще се запали моето тяло
Със слово още неизречено,
Със глас горещ, със звучна стрела
Със слово което гърми и пече
Ще се запали моето тяло.

Умиране защо те усетих

Умиране защо пак те усетих
Та не мога да стигна там където обещах
Звездите ли угаснаха или кръвта секна
Защо първо паднах а после полетях.

На платната гълъб нямам а гълъба го криех
Под слънцето под три дъги – дванадесет очи
Ножо червен във сърцето, защо мълчиш
Защо първо светна а после беше скрит.

Нима небето не ще дочуе звук от девет рога
Писък чуден който от гнева ми иде
И ще бъде ли това което трябва и да бъде
Небето да е пред мене както и пред Бога.

Лоша е нощта

лоша е нощта драги мой лоша е луната
лоши са звездите които падат върху нас
лоша е тъгата на падналия лист

лоша е водата драги мой лоша е гората
лоша е мъртвата риба на пясъка
лоша е моята ръка която пресушава

лош е въздухът драги мой добър е вятърът
по-добра е птицата която му се противи
по-добра е птицата която му се противи
драги мой

На брега булки и яребици

На брега булки и яребици
Под брега някой сънува, сънува.

Кой скрива сянката ми
В рози?

Опитвам се да преведа
Червената панделка в гласа
На чучулигата
И ослепявам.

Кой стихва
Простора на моята
Самотност?
На брега конник във галоп
Под брега някой сънува
Сънува.

ДЪЛГ

Обещах: Трябва да се доизкажа
Да ме доизкажат.

Да кажа:
Играх си с тъгата
Като паяк със сребърен лъч
Изпуснат от опашката
На най-далечна комета.

Да кажат:
Започва да глупее той
Висейки ежедневно
На тънка нишка
Спусната от неговата душа
Вярвайки че ще се
Възнесе.

Да кажа:
Играх с ангелите
Завиждах им за нечуваните песни
На коприната с която ме връзваха
За най-крехките вейки
Поникнали от светлина.

Да кажат:
Има нещо глуповато в този ангел
Който лети сам
Яздейки на своето привидение
И на своята измислена колесница
Без златни колела
Без коне от вятър
Без юзди и стремена.
Обещах:
Трябва да се доизкажа
Да ме доизкажат
И да
Пре-ми-на.

Торс

Стоби, 1973

Ти би искал да имаш крила
Ти би искал да си ангел
Ти би искал да съм във теб
О възнесена красота
Колко ти завижда моето тяло!

Енкиду

*Какъв смъртен съм те обзе сега?
Лицето ти е мрачно и не ме ли чуваш вече?
„Гилгамеш“*

Спи, Енкиду. Сънувай, Енкиду.
По небето се разхожда бикът който те прогонва
Сърцето ти е спокойно като заслонен цвят

И във него се разхожда богът на слънцето.
Във съня само въздушни богини ти подават
Небесно вино и мирта.

Чуваш ли, Енкиду?

Меден орел улавя твоята птица
Морето залива градината твоя
Расте на лицето ти южна овошка и билка
Вятърът като зъл дух
Ти нашепва чудни легенди
Докато ти изгубваш зърното на любовта
И пропадаш във гора
От болки

Чуваш ли, Енкиду?

Във очите
Като във извор от жива вода
Пониква билката на вечността
Ловците с тъжен рог зоват
Твоята заскитана душа
Скрита в моята
Скрита в моята,
Енкиду.

Под най-южната звезда падам

Под най-южната звезда имам
Свой остров и свое море
Свой дъжд и своя тъга
Своя гора и своя птица
Свой вълк и свой ловец

Под най-южната звезда падам
Улучен от свой
Куршум.

Да се отдели куршумът от смъртта

Да се отдели куршумът от смъртта
Червеят от стеблото и сърцевината,
Да се отдели димът от огъня
Огънят от времето вбито във него,
Да се отдели онова което дишам аз
От онова което дишате вие
Онова което сънувам аз
От онова което сънувате вие,
Да се отдели моят глас, моят вик
От вашата черна тишина
От вашето тъмно мълчание.

Възпяване на нощта

Тържество на времето
Възпяване на нощта:

От небето едва се изливат реки светлина
И падат върху нашите отворени души
Приковани за земята, възхитени
Гледаме: мълниите дялкат греди
Слънцето прехвърля част от своята медна кожа
А на стените се изографисват нашия сън
И нашата надежда.

Заслепени от светлина, възнесени
Слушаме как звъни небето
И как удря камбаната
Между нашите човешки ребра.

*Нощта срещу 12 август 1990,
Съборен храм „Св. Климент Охридски“, Скопие*

Песента и пеперудата

(Метаморфоза)

Ще търсиш
Само късче светлинка
И от нея ще сътвориш
Пеперуда.
Дълго, дълго тя
Ще ти лежи на клепките
След това ще ти влезе във кръвта.

След това ще търсиш
Конче от дъга
И ти ще я извиваш
И ще я обвиваш
Докато не се
Затвори.

Дълго, дълго тя така
Ще ти лежи на сърцето.
Ще поискаш най-накрая
Да я именува
Тогава от кръвта ти
Ще излезе
Пеперудата
И ще

Отлети.

Песните

Дълбока е болката
За да охкаме,
Нея я имаме
За пеене –
Тъжни песни.

Дълбока ни е

Болката –
По-дълбоки

Песните.

Тъжните песни

Гранада?
Не.
Андалусия?
Не.

Македония.

Канте хондо?*

Не.
Сигирии?*

Не.

Тъжните песни
На Македония

281

Утешение

(Глас)

Обърни се и бъди щастлив
Щом във песен се затваряш
Щом във книга се заключваш
Пречист песнопевце
Зора ненаранена
Ливадо утринна
Над която играят светулките
Горските самодиви
И
Смъртта.

Бележка, подбор и превод от македонски Роман Кисъов

* Испански напеви. (Бел. авт.)

ФИМА КЛЕТНИКОВА

Писмена-знаци

Във малък знак
се е скрила мисълта
сънува
и се превръща
във зърна-букви
от които израстват
и се разлистват
столетни гори
от знаци
които пътуват
пътуват
по мъгливите пътища
на съществуването
неуморно
като
гласове
на времето.

Злато в кладенеца

Често
думите не могат
да излязат
преди възхитата –
нейната зеница
ги забира в гърлото.

Родена през 1948 г. в Скопие (Р Македония). Завършила е право в Университета „Св. Св. Кирил и Методий“ в Скопие. Автор е на поетичните книги: „Глина и слънце“ (2002), „Ден, изпратен от небето“ (2003) и „Оцветени тишини“ (2008).

Омайва ги
сякаш е лирата на Орфей.

Възхитата
е миг на процъфтяване
изпълнен със полен.
Божий кладенец
във който
първо се оглежда тя
а след това
думите капят
злато във неговото
непрозирно око.

Първият вик

На Вельо и Бале

Както ядката
във семката
извиква
зелено
и
се извива в дърво
така
първият вик
израства от нас
синьо
и
навива ключа на живота
за да започне
отброяването...

И както във семката
невидимо съществува
бъдното дърво
заедно със плодовете
така
и
във първия вик

като във безкрайна бездна
са съединени
денят и нощта
на нашия живот.

Създадени от прах

Създадени от прах
всичко превръщаме в прах.
По пращен път
извървяваме живота
и вдигаме само прахоляк
от който се замъглява
истината
и затреперва
Земята.
Постепенно
се затварят
гърлата на водите
и секват
мълниите.

Остана
усамотението
на мълчанието
във молитва.

Небесна почивка

Нощем
небето
отмаря
на земята
във чист допир.

Оставя
звездите
да бдят
над нощта
и пътя
към небето.

Песен за ранения полет

Да претворим
деня и нощта в песен
и река от песни
нека се влее
във морето на сърцето.
Оттам
вълните
нека съборят
бадема
във нас
за да се освободи
ранения полет
на птицата на любовта
за която тъгуват
утрините в нас.

Прочистване на думите

Лошите думи
са отрова
която замърсява
съвестта на човека
и
най-близката околност.
Затова
да почистим
съдовете на думите
и
да възвърнем
тяхната пра-магия.
Да положим в тях
светло зрънце
от душата.
Тогава
вятърът
ще проговори
със свежест
която ще отвее
паяжината във мислите

в която се заплитаме
като мушички.
В далечината
трепти
слънчевото ядро
на пра-словото.

Събуждане на реалността

На Цвета Котевска

През клепките
като през врата
излиза безшумно
душата
язди
на сребърна лилия
във височините
на вселената
и след това се завръща
през пръстена
на съня
във
тялото.
Реалността
се събужда
и лети
със каменни криле
разбивайки
тишината.

Човек-звезда

На небето нощем
виждам как се разхожда
светъл Човек-Звезда.
В далечината трептят
безброй малки звездички
като светулки.
Само тази Звезда-Човек
гордо се разхожда по тъмното небе

и със звездни ръце
струва ми се че
показва
в тъмните нощи
пътя на корабите
и на всичко което може да се движи.
Леко крачи на небето
винаги по една и съща пътека.
Някъде към полунощ
вече е в средата на небето
след това продължава
все пак на север.
Осветява
тесните пътеки
през долините и хълмовете
и като грижовен водач
извежда всекиго
на сигурен път.
Отнема страха
и улеснява всекиго
а не търси никаква отплата.
И този звезден лик
влиза във очите ми
виждам ръце
нозе
силует.
Само главата е неясна
със малка пирамидална форма.
Изведнъж ме пронизва
синьо прозрение
че може би това е
някой древен звездоброец
чиято възхита е станала звезда.

Окото на диаманта

От какво ли се вкамени
светлината
че се превърна

във прозрачно око
 диамант?
 Какво ли видя тя
 толкова каменно
 и се затвори
 във мраморен вик?
 – Беше ли това
 споменът
 за тъмната крачка на хаоса
 който мина през времето
 и почвата
 първородна.

Припознаване

Мигът
 се сгъстява
 когато светкавично
 се докоснат душите.
 Светлината разцъфва
 блести радостта
 през простора.

Небето и земята
 силно
 се прегръщат
 и възхваляват
 огненото възхищение
 на душите
 и тяхната целувка
 от която разцъфтява
 музиката на сферите.

Разходка в съня

Във съня
 се изкачваме
 по сини скали
 дълбоко

във вселената.
Спираме
на небесните ливади
където пасе
стадото на звездите.
Омаяни от аромата
на пасищата
спираме
и пием
от бликащия извор.
Но... нещо
повторно ни връща
назад
през синята врата
на задсъзнанието
покрито
като със сняг дълбок
от мъгливата завеса
на съня
във който изворът вече
се е вкаменил
и чака да го събудим.
А петелът още
не се е приготвил.

Взаимни влияния

Не сме
само ние пътници
през времето –
и то пътува
през нас
като наш верен придружител.
Така сме
подложени на
взаимни влияния.
Във нашето детство
времето се вдетинява
расте във нашата младост

като младо време
а след това съзрява и старее.
Щом изчезне
гравитацията
на нашето тяло
времето пътува във бъдещето
подготвяйки
нашето преображение.

Космична клепсида

Отвън
са
секундите
минутите
часовете
дните
годините
вековете
еоните
а
във тях
космичната клепсида
се люлее
със ритъма
на вселената
и вместо пясък
отмерва
зрънца светлина.
Защо ли отново
във нас
гаснат
някои неща?

Бележка, подбор и превод от македонски Роман Кисьов

РИСТО ЛАЗАРОВ

Сънят на коалата

Така ми било писано.
И писано и съдено
(а от написаното не можеш да избягаш)
Вместо първи плач
Какъвто имат всички новородени
Аз имах първи сън
И първият сън щеше да ми бъде довеки
Както е вечно
Моето племе на сънуващи
В чиито пещери и колиби
Преди толкова и толкова години
Се е заченал сънят
И за чиито прапрадеди
Научно е доказано че са били
Първите сънуващи по дългите пътища
В историята на чистото сънуване
Понеже от чисти извори и чисти мисли
Са изтичали само чисти сънища

Чисти сънища върху чисти постели
Чисти постели от които се прескача
Право в реалността

Роден е през 1949. Известен македонски поет, автор на двадесет книги с поезия и творби за деца, публицистика. Дългогодишен журналист и носител на престижни награди за поезия, последната от които е от Стружките вечери на поезията. Председател на Македонския ПЕН център. Участник в международната писателска среща „Национализмът и балканските писатели“, Балчик, октомври, 2008.

Макар че за нас коалите
Казват че не сме толкова
темпераментни
И кой знае какви скачачи
И че нашите скокове били
обратни
От реалността към съня
И говорят още
Че мозъкът ни бил
малък и редуциран

(Че е малък – малък е, но технически е натъкмен)
И ако сте малко от малко любопитни
Сами ще видите на интернета
Че живеем осемнайсет години
От които петнайсет проспиваме
А останалото време гризем
еквалипти
Сигурно сте чули че на езика
на аборигените
Коала всъщност означава – не пие
И ви моля най-любезно
не ни организирайте
никакви стресове
Ние наистина сме
много чувствителни
И когато сме под стрес
плачем като деца
А после това се отразява
на качеството на нашите сънища.

Превод от македонски Ганчо Савов

ДИМИТРИС НОЛЛАС

Историите са винаги чужди

Мракът беше нахлул в каросерията на тира като тропическа нощ.

Пътникът – двадесет и пет годишен, но с вид на по-възрастен, с оредяваща кестенява коса и една брадавица над лявата вежда – гледаше унесено в шосето, което го отвеждаше все по-близо към нещо чуждо. Фаровете премигваха всеки път, когато срещаха светлините на други коли, тирове или камиони.

„Един светофар не се сещат да сложат нещастниците. Правят икономии от живота ни“, каза шофьорът – петдесет годишен мъж с тлъсти клепачи. Прокара език по мустаците си, както всеки път, когато говореше, и повтори: „Това правят. Точно това.“ Погледна към спътника си, чийто поглед се плъзгаше хипнотизиран по бялата разделителна линия, и превключи на по-ниска скорост по започващото нанагорнище. „Ало, селски, не съм те качил, за да спиш!“

Младежът се сепна и каза уморено: „Не спя, бе... Слушам те, мътните те взели. Слушам от момента, в който отвори уста.“

Шофьорът не се засегна, а напротив – усмихна се самодоволно и попита: „Кажи тогава какво говорех?“

Отново бяха излезли на равното и скоростомерът показваше осемдесет. Шофьорът знае, че за да го отведе утре сутринта право в леглото му това безкрайно сръбско шосе, трябва да остане буден. А този, дето седи до него и го намери за компания на границата с Бавария, е точно каквото му е нужно за тази цел. По-добре и от радио.

„Какво носиш там?“, пита безразлично, сочейки към мушамения сак в краката на младежа.

„Багажа си нося“, отговаря той и опъва крака над сака. „Няма ли да спреш да хапнем нещо?“

„Утре сутринта – шкембе чорба в Солун“, казва шофьорът, докато търси за някое гръцко предаване по радиото. „Оттук нататък няма нищо отворено по това време.“

Някаква страстна турбофолк мелодия изпълни кабината на тира, а фаровете на един префучаващ в насрещното платно автомобил ги заслепиха за миг. Смъкна стъклото и изкрещя една псувня, като същевременно натискаше и клаксона посред нощта. Прибра главата си вътре и започна да си тананика песента от радиото.

„Харесва ли ти?“ – запита.

Младежът кимна и каза: „Добре е.“

След края на песента започнаха реклами и го загаси.

„Ах, Гърция, говореше си сам, Гърция, милата ми... Най-хубавите хора, най-хубавата земя, най-хубавото ядене, всичко най-хубаво... Ти какво прави в Германия?“, попита, без да се обръща да го погледне.

„Работих като готвач – каза той. – Това ми е работата.“

„Отпуска?“ – продължи да разпитва шофьорът.

На младежа му се спи, уморен е от този път, който така и не свършва, запалва цигара, отпускатки потната си глава на облегалката на седалката, а другият настоява: „Попитах те: в отпуска ли си?“

„Не“, отговаря и вече се е примирил.

Движението съвсем е намаляло. Големите фарове осветяват постоянно едно и също парче от една заплашителна права линия, чийто край не се вижда. Само да загаснеха светлините...

„Какво каза?“

„Нищо“, отговаря младежът.

„Ако не казваме нищо, няма да стигнем никога“, каз-

ва шофьорът, смеейки се, защото вярва, че всичко може да бъде казано. „А я ми кажи, кой изрод те беше оставил на онази бензиностанция посред нощ?“ Не очаква отговор и продължава: „Тъпи шваби! Дай им картофи да плюскат!“

Другият си е събул обувките и се опитва да намести крака върху седалката.

„Отиваше до едно село малко по-надолу – казва и щипе стъпалата, за да му мине изтръпването, – беше по-добре, че ме остави там.“

„По-добре беше, че се намерих аз там – казва шофьорът и челюстите му скърцат от прозявката. – Аз на немците винаги намирам как да им го вкарам... Така да се каже на немците, на жените им имам предвид... А ти?“

„Какво аз?“ – пита разсеяно младият.

„Уф, и ти!“ – казва шофьорът и пуска една псувня, докато пред очите им изскачат огромни табели и жълти стрелки, водещи към някакво задължително отклонение.

Тирът намалява скорост и с леко разтърсване напуска магистралата. Огромните фарове осветяват селския път, който в нощната тъмнина не се различава от околните поля наоколо. Шофьорът не говори, съсредоточен да не излезе от пътя. „Ще се загубим“, промърморва в един момент. Трая не повече от пет километра, а им се стори, че ще пътуват така цяла нощ.

Камионът излезе отново на асфалта и пътниците си поеха дъх. Младият съвсем се беше разбудил, а другият не го свърташе на седалката.

„Искаш ли банан?“ – попита, откъсвайки един от чепката, която беше подпрял на предния прозорец. Младежът поклати отрицателно глава. „Две марки килограмът, каза, докато го белеше над кормилото, две марки, моля ви се, и при това страшно вкусни. Не като тези, дето ни пробутват у нас.“ Нагъна го на три хапки и продължи с пълна уста: „Истинска свинщина тази страна! Напълнили сме се с цигани и мошеници. Хитреците станаха повече от населението... Не е ли така?“

Сгъна грижливо обелката и я хвърли в найлоновата торбичка, закачена под таблото.

За известно време настъпи мълчание и когато се чу гласът на тираджията, беше все едно не бяха проговаряли никога преди това. „Разкажи ми една история – помоли. – Не за далавери и разни такива. Някоя истинска история... Нещо, за което те е срам, че си го направил. Някоя история, дето да те е гнус от самия себе си.“ Младият се приведе и опря чело на предното стъкло, сякаш искаше да си почине, огледа внимателно мургавия, набразден профил с големи мустаци и каза с глас, който едвам се чуваше: „Добре значи, говори... Слушам те.“

„Е, да разкажа тогава аз“, казва шофьорът и си избърсва лицето с една навлажнена кърпичка. „Стана, когато бях в казармата... Излизам в отпуска и един сънаборник, един такъв наивен човечец, добър такъв, та излизам в отпуска и ми казва: „Що не отидеш, бе, да видиш жена ми как е, щом ще минаваш от Солун. Не ми е писала от един месец.“ Е, да не ти разправам много, отидох значи и я изчуках. А тя не иска, вика, реве, както и да е, насила я накарах...“ Кокалчетата на юмрука му са побелели от стискането на кормилото. „Ама никаква чест у мен, да се таковам в главата, ей, никаква. Светът по дяволите върви. Така, а? Е, тогава ще му дам и аз един ритник, да отива по-бързо.“ Натиска газта и жилите на врата му са изскочили от викането: „Така си значи? Е, давам ти и аз един ритник, да вървим по-бързо.“ Поглежда към спътника си, който не е помръднал от мястото си, и намалява скоростта. Съсредоточава се отново в пътя и казва: „Има три часа до границата, да си се приберем пак в кочината... Ти какво става, няма ли да разкажеш?“

Младият се обръща и взема две кутийки бира от кревата в кабината. Отваря ги и му дава едната. Тираджията отпива глътка и я закрепва между краката си. Това е моментът на мълчанието и го разбира.

„Аз, казва другият, загледан пред себе си в нощта, имах една жена. Истински ад. Всеки път, когато си отидеше, адът ставаше непоносим. Търсех я навсякъде

като луд. Преследвах я... Една вечер я улових за гърлото, защото и мен ме държеше за гърлото нещо друго, хванах я и започнах да стискам. Стисках, за да се отърва, да убия това, което не ми даваше покой. И тя, сякаш да знаеше, че точно така трябва да стане, не направи нищо, за да ме спре.“

Младият изпива последните глътки, отваря прозореца и мята кутийката от бирата по тъмната и безлюдна бензиностанция, която отминават.

Шофьорът усеща внезапния студ на нощта и казва, поклащайки глава: „Какво говориш бе, пич!... Това си е престъпление. Наказва се даже... Умря ли?“

„Не знам, отговаря след малко, не беше моя жена... И на мен ми я разказаха тази история.“

Младият отваря втора бира за себе си и добавя, смейки се: „Държало го за гърлото нещо друго, по-силно, затова я стискам! Идиотът... Оттогава, понякога през нощта или по улицата, когато гледа витрините, го усеща, ей така внезапно, това нещо.“

За известно време никой не говори.

„Това е то“ – казва шофьорът, все едно внезапно са му подарили нещо. – Това е то. Такива неща имах предвид. Дето не ги знае никой, освен този, който ги е направил и затова се пържи сам на собствения си огън... Всичко на провала е тръгнало...“

„Ташаци... Няма ли да спреш да се изпикаем? – казва младият и се опъва, доколкото му позволява тясното място.

Тежкия камион намалява скорост и дава мигач за спиране.

„Това, дето усеща твойят приятел, казва шофьорът и кашля, за да поправи една висока нота, която е приел гласът му, това с шията, което каза... И моят така се усещаше с жената на войника. Хареса ми това, което му се е случило и затова ти го казах, все едно, че е мое... Беше все едно да съм го направил аз.“

Шофьорът запалва светлината в кабината, сякаш чак сега разбира, че толкова време са седели в тъмното.

„Е, и?“ – пита бавно младежът и разтрива брадавицата на челото си.

„Не ми вярваш, а?“ – казва шофьорът, докато осветената и трясеща се машина отбива вдясно и спира с тихо ръмжене.

Спътникът се измъква от полуосветената кабина и изчезва в мрака. Шофьорът изважда гребен и си сресва косата. Прекарва го механично и по мустаците и вдига от пода жълтия мушамен сак.

Младежът, все едно никога не е тръгвал, стои в отвора на вратата и говори строго, опитвайки да запази хладнокръвието си. „Защо бъркаш из нещата ми?“ – пита и се качва на седалката. „Из нищо не бъркам“, казва другият и оставя сака на пода между краката на младежа. „Значи го стискало за гърлото нещо странно, а?... А пък аз ти казвам, че лъжеш. Всичко това, дето ми наприказва, са само купчина тъпи, шибани лъжи.“

„Истина беше, защо да те лъжа“, казва младият и държи вратата полуотворена.

„Защото си лъжец, затова... Я слизай!“ – вика ядосан и слабата светлина в кабината крие малките червени венички, които започват да се пукат една след друга около носа му. „Казах СЛИЗАЙ!“

„Недей така – казва младежът спокойно. – Ако трябва, ще ти разкажа друга история, по-истинска“, добавя, вече застанал на първото стъпало.

Шофьорът захвърля сака върху шосето, затваря с трясък вратата и казва: „Я се разкарай бе, навляк, че ще ми разкажеш и друга.“ Тирът бавно потегля и се отдалечава, а забравеният мигач просветва за още малко. Младият мъж потропва с кубинките си по асфалта, за да се раздвижи, докато една бледа линия на хоризонта започва да очертава масивите. Още е мрак.

Стратегията на скуката

Блестят алуминиевите повърхности, неоновите светлини и пластмасовото покритие на пода. Музиката от невидимите усилватели прави още по-празна залата в този час на евтини полети и пътници с остри зъби.

Барманът от нощната смяна се държи, все едно има пред себе си пълчища ожаждали следобедни клиенти. Размества чаши и бутилки, извършва поредица безсмислени движения, поставя от едно място на друго неща, които от доста време насам би трябвало да са оставени на спокойствие, поправяйки през цялото време и не без доза суетност черната папийонка, която крепи прясно избръснатото му, лъскаво лице. Разговорлив е в най-висша степен и не спира да бърби, опитвайки се да накара единствения си клиент да се почувства удобно.

Клиентът, който носи сив пуловер и тъмносин анорак с качулка, си поръчва второ кафе и продължава да гаси фасовете си с крак върху пода, без да обръща внимание на пепелниците, които побутва под запалените му цигари барманът.

„Имат закъснение“, му казва с непринудеността на някой, който е виждал да закъснява какво ли не. „Имат закъснение... Всичко закъснява тази вечер.“

Клиентът отпива от кафето с израз на отвращение. „Какво слагаш вътре?“ – пита и оставя чашата до една ваза с изкуствени маргаритки.

„Как така „какво слагам“? Колумбийско кафе, примесено с малко американско.“

Клиентът бута чашата към него и му казва: „Направи ми един чай!“

Барманът го поглежда, сякаш се затруднява да разбере някакъв чужд език, и пита: „Кого чакаш?“

„Ако нямаш, пригответи ми нещо друго.“

Очите на бармана оживяват. „Искаш ли едно греяно вино?... Ще сложа и малко захар и едно парченце канела.“ Описва му го и започва да се сгорещява, сякаш самият той да е грогът, който ще приготвя, и добавя: „Това искаш, от това имаш нужда.“

Самотният мъж доближава нос до ръба на чашата, като я държи за столчето, за да не се опари, и я повдига, разглеждайки я на светлината като дегустатор на вино. „Канела на прах си сложил... И изветряла при това“, казва презрително. Настъпва мрак. Светлините угасват.

Не една по една, като знак за това, което предстои да сполети човека, давайки му поне един шанс преди довършителния удар, а всички заедно. Светлина и в следващия миг – мрак. И веднага след това писъци, стенания и шепоти.

Барманът казва: „Да, затова закъсняват да пристигнат хората.“ Никой не му отговаря и набързо се обръща към този, който до преди малко седеше пред него: „Дължиш две кафета и едно вино.“

Кибритените пламъчета, които се запалват тук-там из просторната чакалня, правят бара да изглежда още по-тъмен и клиентът, който се е преместил малко по-вдясно, отговаря с престорен глас:

„И ако ти ги платя сега, как ще познаеш, че парите са точно?“

Барманът се изсмива, за да се почувства по-сигурен, и отговаря с глас като от рисуван филм: „Бе дай ги ти и ще видим. Ще ги помириша и по миризмата ще разбере...“

Взмутените гласове на чакащите закъснелия полет са утихнали и по опънатите им лица си играят светлините от фенерчетата на охраната.

„Тук ли си? – пита барманът, взирайки се в тъмнината пред себе си. – Отговори ми, мамка му... И спри постоянно да се местиш.“

„Що не запалиш някоя свещ... нещо.“

Една бутилка се събаря, удрайки се о съседните, но без да успее да се разбие в пода.

„Трябва да имам някъде едно фенерче.“

„Ами запали го и налей по нещо да пийнем. Аз черпя. От тъмнината му става студено на човек“, казва клиентът, обръщайки се към мястото, откъдето до преди малко се чуваше гласът на бармана.

„Не пия по това време... Ако ти е студено, говори. Говори си сам, говори на плота, както искаш“, казва барманът и закрепя фенерчето в една висока чаша. Слабата светлина се отразява в тавана и прави злоещи двете лица.

„И батерията е изветряла като канелата ти“, казва клиентът и изважда фенерчето от чашата и го подпира на плота, осветявайки рафтовете с бутилки. „Какво става с това питие, ще го донесеш ли?“

Фенерчето постепенно изгасва и барманът казва: „Да, затова ме е страх от самолетите, мамка му мръсна, нито искам да работя тук нощем.“

Бутилката прозвънтява в мрака, докато търси чашите.

„Какво е това, дето пием?“, пита клиентът и опипва бутилката все едно може да му отговори на въпроса.

„Страх ме е, мътните го взели... Страх ме е.“

„Недей така – казва клиентът отегчено. – Всички ще умрем някой ден.“

„И мислиш, че това помага?... Ако умреш, свършен си. Не можеш да се разкаеш за нищо вече. А това не мен хич не ми харесва.“

За известно време не проговори никой. Тишината наруши едно примлясване от устните на клиента, който каза: „Сигурен ли си, че бутилката беше пълна? От сума ти време си наливам и нищо не пия!“

„Откъде искаш да знам – отговори безучастно барманът. – Изобщо броиш ли колко чаши си изпил?“

„Аз ли? Ти не си се спрял да надигаш бутилката.“

Барманът запали една цигара, държейки клечката между пръстите си, докато да изгори напълно. „Кого каза, че чакаш?“ – попита, дърпайки дълбоко, сякаш огънчето можеше да освети мрака.

„Никого – каза клиентът. – Пиша една книга... Действието на първа глава се развива през нощта на едно летище.“

„И защо? Какво им има на летищата нощем?“

„Че малко ли е това тук? Такъв абсурд!“

„Значи журналист, а? – въздъхна барманът и загаси цигарата. – То и това е една професия!“

„Някой трябва да го прави“, казва писателят, игнорирайки великодушно лекото объркване на професиите.

„Това казвам и аз. Има обаче някои работи, дето си казвам – по-добре някой друг да ги върши.“

„Да не би нещо да се опитваш да ме обидиш?“ – пита кисело писателят.

„И през ум не ми е минавало“, казва барманът и се чува трясъкът от новата бутилка, която поставя пред него, без да е успял да изчисли височината на бар плота. „Просто искам да ти кажа, че от тъмнината не се получават и много работи.“

Малцината пътници, които още са останали в чакалнята, все едно вече са взели решение и спират да мърморят. Само сините отражения от алармените лампи на колите, сновящи върху пистата, свидетелстват за съществуването им.

„Я ми кажи, пита барманът, как ти изглеждам?... Не сега, разбира се! Преди малко, като ме виждаше... Приличам ли ти на глупак? Питам, защото вие, журналистите, сте чувствителни хора и сигурно можеш да прецениш дали някой е глупак... Сега например, докато ти говоря философски, можеш ли да си представиш какво изражение има лицето ми, или какво правя с ръцете си? Можеш ли да си представиш, че сега в момента, точно в този момент, в който си говорим, ей тук, зад бара, е коленичила една ренесансова красавица – нали се сещаш, от тези с дългите, вълнисти, медно-кестеняви коси и малки плътни устни – коленичила е, ти казвам, и зърната на гърдите ѝ – нали знаеш, от тези зърна с цвят на вишна – се докосват в ръба на габардиновия ми панталон и по начина, по който твърдите ѝ, лакирани в розово нокти дращят около кръста ми, можеш ли да си представиш, питам, колко омагьосана е от любовта, която се крие зад ципа на тесния ми панталон?“

Писателят, или това, което би трябвало да бъде писателят в тъмното, не отговаря.

„Какво да си представиш, нещастнико – шепне барманът, привеждайки се напред и натъртвайки на всяка дума. – Ти на светло не можеш да си представиш нищо, та камо ли сега.“

Светлината идва сред конвулсиите и кратките писъ-

ци на неоновите лампи и пътниците в залата се държат все едно се събуждат от летаргия или от тежко пиянство. Крачат на място, възхищавайки се на тялото си, което все още успява да стои изправено върху два крака, хващат се за главата и с противоречиви чувства я намират все още на мястото ѝ.

Там, където стоеше клиентът, е приближил един полицаи и пита бармана, сочейки към пода: „Какво е това тук?“

„Знам ли?“ отговаря той, поглеждайки през бара. „Един писател, който се препъна в тъмното“, добавя безразлично, докато събира чашите и бутилките.

„С какви гадости си го поил?“ – пита полицаят, опитвайки се да го вдигне. – Смърди, все едно се поливал него.“

„Има ги едни такива убитаци, дето, като дойде моментът, ги хваща шубето. Дори едно питие в повече не могат да понесат. Дори няколко приказки, една красива картина.“

„Абе, не е ли по-добре да ги оставиш тези работи и да ми помогнеш малко?“

Барманът излиза иззад плота и хваща заедно с полицаия клиента под мишниците. „Ей такива трябва да си стоят вкъщи. Не да обикалят по нощите.“

Влачат безчувственото тяло и го стоварват върху един пластмасов стол със счупен крак и залепени дъвки, и следи от цигари върху страничните облегалки.

„Тука поне няма да пречи на никого“, казва барманът и още преди полицаият да е успял да се отдалечи, пита: „Искаш ли да ти приготвя нещо топло?“

Другият го гледа за миг, без да може да вземе решение, и отговаря бързо, някъде измежду задните си зъби: „Само че с нещо допълнително вътре.“

Двамата мъже се връщат на бара, докато по мегафона се чува съобщението за пристигането на закъснелия самолет и барманът започва да разказва историята за швейцареца с големия куфар.

Превод от гръцки Яна Букова

СРЕТЕН ПЕРОВИЧ

Черна гора

Горяла и недогоряла,
в пламък разбунена.
Падала и не паднала
по скалите
всред диви смокини.
Свежа китка от мъки
в кръвта ѝ е втъкната,
но съмне ли
пак е невяста.

Веригата

Ида от онова място,
откъдето е гласът на легендите,
обвит във пожари и тръни,
човекът усмихнат полека се буди.

От тук
из праха на земята и из праха на човеците
политат искри от ръцете, от очите
от гласа ни.
И всяко олово излязло от сърцата ни

Роден е през 1932. Един от най-изявените черногорски поети. Има издадени книги с проза, драматургия, литературна история. Академик. Бил е директор на издателства, директор на Черногорската енциклопедия и пр. Активен деец за черногорския суверенитет. Председател на Черногорския ПЕН.

пламва като живо.
Пантеонът на надеждата
прераства от сън във повик, в дерзание.

Годините седят в безтелесен кръг,
огньовете за да гаснат, векуват мъртви стражи.
Във зидовете, в камъка, в отдавна легналите тук
приятели
неспирният поток поклонници завети скъпи дирят.
Благодаря, историйо – и днешна, и предишна.
Завръщам се в легендата:
във късна полунощ, в часа изпълнен със кипеж,
когато на Пигал разголени тела се къпят в
светлината,
а Негош пак своите легенди ни разказва,
чета на този зид най-строгите предупреждения.
В бръшляна две халки стоят зазидани от векове.
Целуни този гладен камък,
разтвори прегръдка строга.
Отново до ухото ми историята пее
на битките далечни в ритъм.

305

Тъмно биле

Дали в сърцето, в сърцето каменно
горят душите нявга политнали,
обгърнат с паяжина от вселената,
тъп вопъл на рамото си нося

Точат се сухи сълзи от тъга замръзнала,
не знаеш никога дали са само твоите,
а пък зад тях като бърда стоят
тъмни кървави петна за присмех на смъртта

Остави се на вятъра. Братът далечен
вплита с пръсти мъглите в дълбокото.
Ти имаш баща, който няма син.
А ти само мечтаеш за злато и мъст.

Имаш баща, който няма син,
да му превърже раната.
Тъжната камбана се люшка денем,
а думите притиска планината.

На лозе мирише

А за майка си
нищо не мога да кажа.
Носеше ми в недрата си мляко
и безмълвна се в камък превръщаше
докато вятър зад планините ме отнасяше.

После цялата потъна в пелина
заклевайки се в кръвта и във Бога:
яма под небето нищо, която да я удави.
Знам как
продължи думите си край водата
и не намери рамо за своята тъга,
та заспа така недостъпна завинаги.

За нея сега нищо не мога да кажа.
Тътря се по земята и вдъхвам лозята.
Заслепен протягам ръце към реката:
Няма я! Удавила се е в сълзите си.
Така ми рече вятърът.

Гумно

Седим на ръба на историята
самотни и горди
Люлка люлее безплодни искрища
сякаш слънцето моли
Какво ли ни чака
всред белите кости
на злодея, братя и
деца тъкмо родени

Под нас е камък
над нас е камък
стрелното сърце в небето

Тяхна е песента и вършитбата,
валичава и самовластна
като прахан пръхнала
 дими огънят
 дими денят
от параклиса бог се гневи
бръшлянът на глас разговаря
робите хвали, кори съдиите
 притча нова
 песен стара

Така по ръба с поглед в далечното
по братски ни викат на лов
подивели смокини и подивели хайки
подивели чавки и подивели майки
подивели сенки и подивели легенди
подивели глави в лудешкия пир

 Пред глогови зеници
 хоро се вие
 заспи на гроба
 затвори очи

ЙОСИП ОСТИ

Разговори с Изет Сарайлич

Близкото приятелство между големия босненски поет ИЗЕТ САРАЙЛИЧ (1930–2002) и босненско-словенския поет ЙОСИП ОСТИ намери най-пълния си израз в Йосиповата книга „Разговори с Изет Сарайлич“ (1991). В самото навечерие на въоръжената агресия срещу Сараево двамата писатели месеци наред се срещаха и беседваха по най-насъщни творчески и жизнени въпроси, които имат широко значение за всички нас. И двамата творци иначе са представени с книги от издателство „Балкани“.

Тук публикуваме кратък откъс от „Разговори...“, която предстои да излезе на български език в „Балкани“.

Йосип Ости: Говорейки за твоята личност, нашият поет и сатирик Милован Витезович бе написал по някакъв повод следното: „Изет нямаше да бъде Изет, ако не притежаваше онова, заради което от години го упрекват.“ През всичкото това време ти остана верен на себе си. Какво мислиш за последователността у поета и човека и какво – за нуждата от постоянни промени?

ИЗЕТ САРАЙЛИЧ: Постоянната необходимост от промени е свойство на онези, които пишат без каквато и да е убеденост в това, което пишат. Именно във връзка с мен Евтушенко веднаж – според думите на Драган Йеремич, публикувани в „Книжевне новине“ – бе казал, че „е добре и когато стоиш на мястото си“. Ако мога, към това бих добавил и мнението на Бранко Бошняк,

който в един свой текст бе написал – цитирам по памет, – че „у нас малко поети се променят толкова, колкото Сарайлич, който винаги си остава един и същ“. Мнението на Милован Витезович ми е скъпо и заради това, че то е изразено от един от онези наши писатели, който прекалено добре знае колко досадна е способна да бъде литературата. На такъв радостен човек, какъвто е Милован, сигурно са му харесали моите „Таксисти“, по повод на които той бе написал това, също както на мен ми харесват неговите афоризми, които заедно с книгите на Душан Радович и Владо Булатович-Виб включвам в най-радостните мигове на нашата литература след войната.

Йосип Ости: Критиката ни е казала много неща за твоята поезия, ти си се наслушал и начел на похвали и укори. Понякога си отвърщал на критиците със стихове. Какво изобищо мислиш за литературната критика и за интерпретирането на поезията? Има ли нещо в твоята поезия, което смяташ за значимо, но което досега се е изпльзвало от очите на литературната критика?

ИЗЕТ САРАЙЛИЧ: Иска ми се само едно: критиката да разбере, че всеки поет може да пише само своята поезия.

Професионалната критика се е държала и се държи предимно по обратен начин: от Франсис Жам е искала да пише като Луи Арагон, от Арагон – като Анри Мишо, от Маяковски – като Есенин, от Есенин – като Маяковски, от Камингс – като Одн, от Евтушенко – като Пастернак, от Йеврем Бъркович – като Миодраг Павлович, от Стеван Раичкович – като Ален Гинсберг, от Сарайлич – като Тристан Цара!

А всички ние, повтаряйки това дори от гроба, сме писали и изразявали единствено себе си.

Превод Ганчо Савов

СТОЯН РАЙЧЕВСКИ

Съборът при нестинарското святилище на Влахово

В местността Влахово се намира най-старото святилище на нестинарите в Странджа. Много са признаците, които говорят, че тъкмо на това място в дебрите на Странджа между Кости, Граматиково и Малко Търново, където сред вековни буки и дъбрави е скрита Голямата аязма, наричана още и Далечната аязма. Името на местността Влахово най-вероятно е свързано с изчезнало в тази част на планината селище Влахово, отбелязано в османските данъчни регистри през XVII век.

Местността представлява плодородна лъка по течението на река Велека, на около 7 км от Качул. Долината е закрита и оградена от хълмове, обърната на юг. Там в местността Припор има стар юрт, където при оран изваждат много керамика, намират стари кандила и кръстчета. На хълма над Припор има пет неголеми тракийски могили. От другата страна на реката срещу същата местност личат стари рудни разработки, рупи, и купчини шлага от древен металодобив. Непосредствено под Припор има друга местност, наричана днес Дюлята, където според преданието се намирало най-старото село, което турците опожарили и оцелялото му население основало две нови села – днешните Граматиково и Българи.

Там, според друго местно предание, била най-старата аязма, тази на Влахово, която сега наричаме Голямата аязма. Пътят за Голямата аязма и днес минава през Припор, където по-рано се е намирало нестинарското село Ургари, преди то да се премести на се-

гашното си място, продължава по сърта, на който са Рупите, и слиза във Влахов дол, наричан още Язменски дол. Долът е ориентиран югозапад-североизток. На единия му бряг се намират пет одерчета (дървени платформи за поставяне на икони и жертвени дарове), а на другия бряг – също петте аязми, на петте най-близки села Кости, Българи, Сливарово, Граматиково и Кондолово.

В неделята срещу празника Св. Костадин (Св. Константин) поклонници от всичките нестинарски села и тези, които днес са в българската част на Странджа, и ония, които след 1913 г. са останали на територията на Турция, идвали на Влахово, донасяли своите свещени икони, изпадали в транс за първи път преди патронния си празник и извършвали своите тайнства, след което се връщали по селата си, където ритуалът продължавал, докато стигнел своята кулминация при обредния танц с боси крака върху живата жаравя, когато главната нестинарка влизала в ролята си на жрица и с иконата на светеца в ръце и изричала от огнения кръг едно след друго своите предсказания, внушени ѝ, както тя сама казвала, от „милиия Св. Костадин“.

Именно тук при Голямата аязма на Влахово новопосветените (новите) нестинари за първи път „прихващат“, „плещат“ и играят нестинарския танц.

Появата на този събор нестинарите свързват с легендата за саможертвения се елен. Всяка година в неделята срещу Костадиновден тук идвал един „влах“ (елен, сандрак) и сам се подлагал да бъде заклан за курбан. Той идвал още от времето на елините. Това е времето, когато според доста разпространени в Странджа легенди живели т. нар. елини – грамадни хора, които като паднели, се наранявали тежко и затова правели курбани на къпината, за да не ги спъва. На различни места в Странджа има местности, които и днес носят името Елинско гробче и местните хора твърдят, че там са гробищата на легендарните елини и тази им вяра се подхранва от наличието по същите места на вну-

шителни мегалитни паметници от огромни каменни блокове или скали, които човек и група хора не могат да вдигнат. В село Българи разказват и такава приказка, която тълкува посвоему човешката еволюция, като преход от света на елините великани към този на дребните днешни човеченца.

Един от елините се прибрал от нивата, бръкнал в джоба си и показал на старата си майка каква малка гадинка намерил в торбата си да му яде хляба. „Синко – казала майката, – темен ще е утре светът, времето на нашето племе свърши.“

Еленът, който сам идвал всяка година на Влахово да се принесе доброволно жертва за празника, веднъж закъснял малко, тъй като пристигал от много далеч. Празнуващите не го оставили да си почине и го заклали както бил уморен и жаден, без да го оставят да си откъхне или да си пийне малко водица от аязмата. След тази им постъпка, която разгневила Св. Костадин, еленът никога повече не се явил.

Преданието, разказвано в село Българи, уточнява, че този елен идвал, когато на Влахово живеели още елините. Той спрял да идва, когато дошли днешните хора. Те именно го заклали, без да го оставят да си откъхне, нарушили морала на стария ред и така предизвикали Божия гняв.

Еленът е на особена почит в Странджа. Еленът и сърната, казват в нестинарското село Българи, са приятели на Бога и затова не се убиват. Дядо Вълко дебнел веднъж елен и колкото пъти се прицелвал с пушката си в него, той все се превръщал в кръст. На третия ден той се престрашил и гръмнал. Еленът избягал, но когато се прибрал, дъщеря му се убила с ловната му пушка.

В село Кости, където в миналото е имало нестинари гърци, знаят друг разказ за това, кога и как се е появила Голямата аязма на Влахово. Това било станало по времето на цар Константин и Елена. Гонен от езичниците, цар Константин избягал в Странджа и се скрил в горис-

та местност, където е сега село Българи. Никой не разбрал за това. Свети Константин си направил там малка аязмичка и дълго време се крил около нея. Там сега е аязмата и конакът на Св. Костадин в същото село Българи. Гонителите му разбрали къде се крие цар Константин и пратили хора да го заловят. Тогава той избягал от Българи и се скрил в гората край Граматиково в малката аязмичка, която и сега носи неговото име. Но и тук го открили и той пак трябвало да бяга. Тогава цар Константин отишъл и се скрил долу до реката във Влахово, където сега е Голямата аязма и където той останал да живее до края на живота си. Там никой повече не го безпокоял, а хората от околните села се грижили за него.

Славата му се носела и много години след неговата смърт. Местните хора веднъж решили да разкопаят мястото във Влахово, където живял някога цар Константин. Когато почистили бурените и копнали в земята, там излязла вода – аязма. Така се появила, според костийското предание, Голямата аязма във Влахово, където селата Кости, Българи, Кондолово, Сливарово и Граматиково, както и някогашните нестинарски села останали днес отвъд границата с Турция, започнали всяка година да правят събор в чест на Св. Костадин.

На Голямата аязма всяко едно от изброените пет нестинарски села, както се спомена, си има отделно „одърче“ и „столнина“, на която поставя своите икони. Одърчето представлява дървена платформа, на която човек може да се качи по няколко стъпала. Отгоре тя е оградена с парапет. На столнината, която служи и като олтар, поставят донесените от селото икони, даровете, свещите и извършват някои от нестинарските обреди. Качили се на одърчето, някои от поклонниците започват да играят нестинарската, обърнати срещу столнината с иконите и там ги прихваща – изпаднат в транс.

През 80-те години на XX в. видяхме още запазени следи от петте одърчета със съответните пет столнини, на петте селата: Кости, Българи, Сливарово, Граматиково и Кондолово. Одърчетата са наредени на запад-

ния бряг на Влахов дол, като най-отгоре е това на Кости, а най-долу – на Граматиково. На източния бряг на същия дол са аязмите на изброените села.

Одърчетата са наредени на левия бряг на Влахов дол, погледното по течението на дола от горе на долу, в следната последователност:

Костийското

Кладарското (Сливаровското)

Ургаското (Българското)

Мързевското (Кондоловското)

Граматиковското

В тази последователност са наредени и аязмите на същите села на другия, десния, бряг на Влахов дол, разположени точно срещу одърчетата. Одърчето и столнината на всяко село се свързват с неговата аязма посредством дървено мостче през реката. Така че всяко едно от петте села си е имало на Влахово свое аязмо, свое одърче, своя столнина и свое мостче.

Всяко село още преди празника изпращало свои хора да почистят и подготвят за събора своите одърче, столнина и аязмо.

В деня на събора шествието от Българи тръгва за Влахово рано сутринта. Няколко момчета носят иконите на Св. Константин и на Св. Елена и едно желязно маналче за свещите. Вървят бързо и никъде не спират да почиват. На следващата сутрин след събора те се връщат по друг път, по средата на който има едно дървено одърче. Спират там, оставят иконите на одърчето да си починат и запалват пред тях няколко свещи.

Всяко село пристига на Голямата аязма със своите икони на Св. Константин и на Св. Елена и после ги връща обратно. Този събор на Влахово обясняват с това, че той се правел от най-старо време, за да се съберели на едно място всичките Светци (т. е. всичките икони на Св. Константин) от нестинарски села, които после се разделяли, защото в самия ден на светеца, Костадиновден, те трябвало да си бъдат по своите места.

„Всяка година ще видите по няколко момци, моми и жени от горните села – спомнят си старите хора за пътуването към Влахово – да тичат като изумени и обленени в пот пред тъпана и иконата на Св. Константин. Хвърлят се в земята пред одърите, където поставят иконите, и викат силно „Ух. Ух“ – така разказват очевидците на събора в миналото.

През 1984 г. родената в Граматиково 97-годишна Яна Костадинова Калоянова също ни разказа по детските си спомени, как е ставало пътуването от тяхното село към Голямата аязма на Влахово:

На Голямата аязма се ходи в неделята преди празника на Св. Костадин и Елена. Рано сутринта питропката изважда иконата на Св. Костадин от черквата и я дава на едно празнично облечено момче да я носи. Първо носят иконата, като се редуват по дългия път, всички момчета Костадиновци – които са кръстени на Светока, след това пак с редуване я носят момичета, които са кръстени на Св. Елена, после се редуват и други младежи, но само неженени. Момчетата, които носят иконата или иконите по целия път, „плешът“, т. е. играят нестинарската ръченица. Другите около тях също играят. Спират до одърчето, което се намира по средата на пътя от Граматиково до Влахово, и поставят иконата на столнината да си почине. Иконите на Светците никога не се оставят на земята. Палят свеци и ги лепят на маналчето, метален кръст, любят (целуват) иконата, и младите се хващат на кратко хоро, което е затворено и се играе на тъпан и гайда.

Щом стигнат Голяма аязма, отиват първо при своето одърче, поставят там иконата на Св. Костадин и Св. Елена под маналчето. Жените една по една се качват на одърчето, оставят там даровете си: квасени питки, кърпи, но и пари, а някои са донесли на Св. Костадин специален хляб. Той се поставя на одърчето винаги завит в червена кърпа. Питропката стои през цялото време от дясната страна на иконата на Св. Костадин. Жените палят свеци и ги лепят по маналчето и по дъските на

столнината, където оставят дарове. Накрая питропката събира всички подаръци и поръчва да ги занесат в селската черква. Всяка жена си налива от язмото водичка в шише, слага в него стрък босилек, оставя да постои до иконата на Св. Костадин, после си го взима за вкъщи за здраве на всички в семейството.

Питропката умива иконата, като я полива с вода от Голямата аязма и кади с тамян срещу нея и срещу слънцето. Като прекади, тя отвива първия оставен хляб, отчупва от него късче и го връща на стопанката му, която ѝ целува ръка, и започва да раздава от хляба на околните. Жената никога не яде от хляба и питките, които раздава. Тя яде само от хляба или питките, които е получила от другите жени.

Жените повечето време са все около одърчето, а мъжете си седят край трапезите, ядат и пият. Ако някой от мъжете отиде на одърчето и на него дават от хляба.

Когато се нахранят, играят отворено хоро. Води го мъж с чотура (бъклица) в ръка. Най-напред са наредени мъжете, след тях ергените и накрая жените. Начело на жените играе чорбаджийката – най-уважаваната жена в селото, която се държи за кърпа с последния от ергените. Всяко село играе свое отделно хоро, по-късно започнаха да се месят. Гръцкото хоро на костийци е малко по-различно от това на българите. Накрая всички започват да играят нестинарското хоро, но пак поотделно – българите отделно, гърците отделно и всяко село също отделно. Гайдите свирят нестинарската, тъпаните бият, някои ги прихващат, започват да се тресат, да се олюляват и да вахкат. Играят цяла нощ и сутринта всички си тръгват, всеки за своето село.

Момчетата Костадиновци отново взимат иконите и повеждат хората към селото си. Пак спираме на одърчето, по средата на пътя за Граматиково, но сега там не палят свещи, старите си почиват, а младите продължават да играят.

По целия обратен път до селото се пеят панагирски песни. Обикновено пеят четири момичета „две напред

и две назад“, т. е. две пеят и две им припяват.

Когато се върнат в селото, всички си отиват по къщите, за да се преоблекат в чисти и нови празнични дрехи. Излизат на хорището, правят там голямо празнично хоро, след което се прибират за вечеря. Докато вечерят, момите постоянно се ослушват. Майката и бащата знаят какво е това вълнение и не се чудят. Всеки момент на вратата ще потропа някое момче, дошло с двама-трима свои другари, за да върне кърпата, която е откраднало от момата, докато са били на Влахово. Майката и бащата го поканват за малко в къщата. Пред двамата родители момчето връща на дъщеря им откраднатата кърпа заедно с едно пакетче стафиди и бонбони. Почерпват госта и на изпращане му дават орехи и лешници. Тези посещения после дълго се обсъждат в селото. По тях всички научават кое момче кое момиче харесва.

От Кости нарочно за посещението на Голямата аязма във Влахово приготвяли специален Влашкин хляб. Това е пита, която се прави от квасено тесто. Най-отдолу слагат кора, разточена от пшеничено тесто, върху нея разливат тесто от царевично брашно, после пак кора от пшеничено тесто, така се нареждат няколко пласта. Тази пита изпичат в пепел и я изяждат на събора при Голямата аязма. Жените от Кости поливат иконата на Св. Константин с вода от аязмата. Събират водата, която се оттича от иконата в съд, и си взимат по малко от нея за вкъщи.

Стоян Шивачев е видял през 1890 г. как един нестинар се самонаказва по време на събора на Влахово. Този човек бил изпаднал в особено душевно състояние пред празника на Св. Костадин. Днес можем само да гадаем за причината, дали е било покаяние за някой грях, който ние, съвременниците, едва ли ще приемем за прегрешение, или е било засвидетелстване на безгранична и стигаща до крайност всеотдаденост към светеца.

„На Влахово – казва Ст. Шивачев – видях един нестинар от Паспалово (българско село днес в Турция),

обесен на двата си крака на един чеп на едно голямо дърво, с главата надолу. Намерението му овреме се разбра, та присъстващите не го оставиха да стои повече в това си положение... Той седна, очите му бяха подпухнали и почервенели, погледът му грозен и тъжен. Аз заключих, че е пиан, но познайниците ме увериха, че той бил най-първият нестинар в селото, не пиел ни вино, ни ракия. Додето той лежеше почти в несвяст и съвършено омаломощен и изнурен, дойде Нистинарката, прекади го с кадилницата, поръси го с аязма и му поуми челото и лицето. След няколко минути нистинарът стана, взе си гуглата, която беше захвърлена на една страна, и залит-полит, като упоена кокошка, тръгна да си отиде при домашните си, които бяха на другия край на лъките.“

Посещаването на Голямата аязма като централен събор и сакрално място за всички нестинарски села в Странджа замира едва след изграждането на охранителните съоръжения по българо-турската граница, което затрудни и направи свободното придвижване там невъзможно. Нестинарите от петте села на българска територия: Кости, Българи, Граматиково, Сливарово и Кондолово, които са спазвали тази традиция от незапомнени времена, през 1947 г. се събират за последен път заедно на нестинарското светилище Голямата аязма на Влахово. Първа запускат аязмичката одърчето и столнината на село Кости, чиито стари жители още през 1920–1925 г. се изселват в Гърция, за да пренесат там някои от оцелелите в Странджа до началото на XX в. нестинарски обичаи и обреди.

Отмирането на нестинарския събор на Влахово преди повече от половин век откъсва още една страница от непрочетената докрай книга за нестинарите, което прави техния истински свят още по-трудно разбираем и по-загадъчен.

Български акцент на 75-ия конгрес на П.Е.Н. в Линц, Австрия

Представители на 72 страни се събраха от 19 до 25 октомври 2009 в австрийския град Линц на пореден конгрес на световната организация на писателите, есеистите, новелистите, основана още през 1921 г. в Лондон.

Българските участници Георги Константинов, поет и председател на ПЕН- център България, и писателят издател Георги Гроздев получиха специална покана за участие в дискусиата „Литературата и силата на географията“. Повод за това бе една българска книга, донесена от София за библиотеката на ПЕН, каквато е традицията.

Водещият професор Уилям Джонтсон от Канада говори за сборника с интервюта на Георги Гроздев с писатели от полуострова „Откриването на Балканите, издаден на английски. В книгата има интервюта и портрети на Генчо Стоев, Исмаил Кадаре, Вера Мутафчиева, Драгослав Михайлович, Бесник Мустафай, Ана Бландиана, Ивайло Петров, Иван Иванович, Йордан Радичков. Балканската литература е интерпретирана и видяна през погледа на едни от най-големите ѝ писатели. В кафе-ресторанта на Шлосмузеум, Линц присъстваха представители на трийсет страни и повечето се запознаха лично с книгата. Делегати от Хърватия, Белгия, Австрия, Англия взеха думата.

Другият модератор на дискусиата г-н Емил Брикс, заместник-министър по културните въпроси във външното министерство на Австрия, също постави акцент на изданието и отбеляза, че заглавието „Откриването на Балканите“ изразява най-същественото по темата и е ключ за разбирането ѝ.

Творческа вечер на Георги Гроздев и издателство „Балкани“ в Скопие

В Българския културно-информационен център в Скопие се състоя среща с писателя и издателя Георги Гроздев и директора на издателство „Балкани“ Жения Гроздева.

Директорът на центъра поетът Димитър Христов представи романа „Плячка“, преведен на осем езика, между които и на

македонски, като използва пространни цитати от критическите анализи на професорите Божидар Кунчев от Софийския университет и Михайло Пантич от Белградския университет. Георги Гроздев прочете кратък откъс от новия си роман „Непотребният“, своеобразно продължение на „Плячка“, за първи път именно пред македонска публика.

Беше представена дейността и на издателство „Балкани“, публикуваните на български език автори, между тях и най-търсената есеистична книга „С лице към истината“ от поета, публициста и експремиер на Република Македония Любчо Георгиевски, на която предстои второ допълнено издание. Той и съпругата му Снежана присъстваха на срещата заедно с един от най-големите македонски поети и писатели Матея Матевски, Михаил Ренджов, Евтим Клетников, Богомил Гюзел, Ристо Лазаров, председател на ПЕН-Македония, поета-издател Бранко Цветковски от издателство „Макавей“.

Преводачът, поет – художник Роман Кисъв прочете на български стихове от поетите Матевски, Клетников, Ренджов, Гюзел, чийто нови книги са под печат в „Балкани“.

Роман-диагноза

На 26 ноември, четвъртък от 18 ч. в книжарница „Хеликон“-бул. Цар Освободител №10 се състоя среща в Клуба на читателите на „Балкани“ по повод романа „Непотребният“ от Георги Гроздев.

Актьорът от Народния театър Стоян Алексие прочете откъси от книгата пред присъстващите писатели, преводачи, художници, участници в курса по творческо писане на „Балкани“, професори, студенти. Отказът от формата на традиционната премиера-рекламна обява даде възможност на читателите на споделят интересни мнения за книгата след като вече са я прочели. Между тях бяха и критиците проф. Симеон Янев, ст.н.с. д-р Вихрен Чернокожев, Юлиан Жилиев, проф. Божидар Кунчев. Въпреки различните мнения общо бе убеждението, че „Непотребният“ е талантлив роман-диагноза на обществото ни.